
कविकुलगुरु - कालिदास - संस्कृत - विश्वविद्यालयः

M-2814

शिर्षक	ग्रंथकार	विषय	विस्तार (पुर्ण/ अपूर्ण)	टिकाकार	आकार	पृष्ठे	लिपी	सामग्री	Lines per page	Letters per line	Condition & age (शके/विकम सवंत)	Additional Particulars / Remark
महाभारत अनुशासनपर्व	-	पुराण	पूर्ण	.	6/16	132	संस्कृत	कागद	17	29		

॥ १६८ ॥ ॥ इतिअनुशासनपर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपपंचाशीतितमोऽध्यायः ॥ ८

तस्मात्त्वमपिविप्रेभ्यःप्रयच्छकनकंबहु ॥ ददत्सुवर्णंनृपतेकिल्बिषाद्विप्रमोक्ष
र्णोत्पत्तिर्नामपंचाशीतितमोऽध्यायः ॥ ८५ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ यु ... न्वाच ॥ ॥ उक्ता ...
विस्तरेणप्रदानस्ययेगुणाःश्रुतिलक्षणाः ॥ १ ॥ यत्तुकारणमुत्पत्तेःसुवर्णस्यप्रकीर्तितं ॥ सकथंतारकःप्राप्तोनिधनंतद्ब्रवीहिमे ॥ २ ॥ उक्तंसदैवताना ...
तिपार्थिव ॥ कथंतस्याभवन्मृत्युर्विस्तरेणप्रकीर्तय ॥ ३ ॥ एतदिच्छाम्यहंश्रोतुंत्वत्तःकुरुकुलोद्वह ॥ कार्त्स्न्येनतारकवधंपरंकौतूहलंहिमे ॥ ४ ॥ ॥ भीष्मउवा
विपन्नकृत्याराजेंद्रदेवताऋषयस्तथा ॥ कृत्तिकाश्चोदयामासुरपत्यभरणायवै ॥ ५ ॥ नदेवतानांकाचिद्धिसमर्थाजातवेदसः ॥ एताहिशक्तास्तंगर्भंसंधारयितु
मोजसा ॥ ६ ॥ षण्णांतासांततःप्रीतःपावकोगर्भधारणात् ॥ स्वेनतेजोविसर्गेणवीर्येणपरमेणच ॥ ७ ॥ तास्तुषट्कृत्तिकागर्भंपुपुषुर्जातवेदसः ॥ षट्सुवर्त्मसुते
जोग्नेःसकलंनिहितंप्रभो ॥ ८ ॥ ततस्तावर्धमानस्यकुमारस्यमहात्मनः ॥ तेजसाभिपरीतांग्योनक्वचिच्छर्मलेभिरे ॥ ९ ॥ ततस्तेजःपरीतांग्यःसर्वाःकालउपस्थि
ते ॥ समंगर्भंसुषुविरेकृत्तिकास्तंनरर्षभ ॥ १० ॥ ततस्तंषडधिष्ठानंगर्भमेकत्वमागतं ॥ पृथिवीप्रतिजग्राहकार्तस्वरसमीपतः ॥ ११ ॥ सगर्भोदिव्यसंस्थानोदीप्ति
मान्पावकप्रभः ॥ दिव्यंशरवणंप्राप्यववृधेप्रियदर्शनः ॥ १२ ॥ ददृशुःकृत्तिकास्तंतुबालमर्कसमद्युतिम् ॥ जातस्नेहाच्चसौहार्दात्पुपुषुःस्तन्यविस्रवैः ॥ १३ ॥ अ
भवत्कार्तिकेयःसत्रैलोक्येसचराचरे ॥ स्कन्नत्वात्स्कंदतांप्राप्तोगुहावासाद्गुहोभवत् ॥ १४ ॥ ततोदेवास्त्रयस्त्रिंशद्दिशश्चसदिगीश्वराः ॥ रुद्रोधाताचविष्णुश्चय
मःपूषार्यमाभगः ॥ १५ ॥ अंशोमित्रश्चसाध्याश्चवासवोवसवोश्विनौ ॥ आपोवायुर्नभश्चंद्रोनक्षत्राणिग्रहारविः ॥ १६ ॥ पृथग्भूतानिचान्यानियानिदेवार्प
णानिवै ॥ आजग्मुस्तेद्भुतंद्रष्टुंकुमारंज्वलनात्मजं ॥ १७ ॥ ऋषयस्तुष्टुवुश्चैवगंधर्वाश्चजगुस्तथा ॥ षडाननंकुमारंतुद्विषडक्षंद्विजप्रियं ॥ १८ ॥ पीनांसंद्वादशभु
जंपावकादित्यवर्चसं ॥ शयानंशरगुल्मस्थंदृष्ट्वादेवाःसहर्षिभिः ॥ १९ ॥

॥ ४ ॥ विपन्नंकृत्यंयेषांतेगंगयागर्भेत्यक्तेसतिनष्टकार्याः ॥ ५ ॥ चोदयामासुरित्यत्रहेतुमाह नेति गर्भंसंधारयितुमित्यपकृष्यतेपूर्वार्धेपि ॥ ६ ॥ प्रीतस्ताभिर्गरुडीरूपेणतद्रेतःपीत्वाषोढागर्भेधृतेसतीतिशे
षः ॥ ७ ॥ वर्त्मसुगर्भागमनमार्गेषुयोनिष्वित्यर्थः ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥ देवेभ्योऽर्प्यंतेयैस्तानिऋग्यजुःसामानिमूर्तिमंतिदेवार्पणानि ॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥

॥ २० ॥ २१ ॥ २२ ॥ २३ ॥ २४ ॥ २५ ॥ २६ ॥ २७ ॥ २८ ॥ २९ ॥ ३० ॥ ३१ ॥ ३२ ॥ ३३ ॥ ३४ ॥ ३५ ॥ ॥ इतिअनुशासनपर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेषडशीतितमोऽध्यायः

लेभिरेपरमंहर्षमेनिरेचासुरंहतं ॥ ततोदेवाःप्रियाण्यस्यसर्वएवसमाहरन् ॥ २० ॥ क्रीडतःक्रीडनीयानिददुःपक्षिगणाश्चह ॥ सुपर्णोऽस्यददौपुत्रंमयूरंचित्रबर्हिणं ॥ २१ ॥ राक्षसाश्चददुस्तस्मैवराहमहिषावुभौ ॥ कुक्कुटंचाग्निसंकाशंप्रददावरुणःस्वयं ॥ २२ ॥ चंद्रमाःप्रददौमेषमादित्योरुचिरांप्रभां ॥ गवांमाताचगादेवीददौशतसहस्रशः ॥ २३ ॥ छागमग्निर्गुणोपेतमिलापुष्पफलंबहु ॥ सुधन्वाशकटंचैवरथंचामितकूबरं ॥ २४ ॥ वरुणोवारुणान्दिव्यान्सगजान्प्रददौशुभान् ॥ सिंहान्सुरेंद्रोव्याघ्रांश्चद्विपानन्यांश्चपक्षिणः ॥ २५ ॥ श्वापदांश्चबहून्घोरांश्छत्राणिविविधानिच ॥ राक्षसासुरसंघाश्चअनुजग्मुस्तमीश्वरं ॥ २६ ॥ वर्धमानंतुतंदृष्ट्वाप्रार्थयामासतारकः ॥ उपायैर्बहुभिर्हंतुंनाशकच्चापितंविभुं ॥ २७ ॥ सैनापत्येनतंदेवाःपूजयित्वागुहालयं ॥ शशंसुर्विप्रकारंतंतस्मैतारककारितं ॥ २८ ॥ सविवृद्धोमहावीर्योदेवसेनापतिःप्रभुः ॥ जघानामोघयाशक्त्यादानवंतारकंगुहः ॥ २९ ॥ तेनतस्मिन्कुमारेणक्रीडतानिहतेऽसुरे ॥ सुरेंद्रःस्थापितोराज्येदेवानांपुनरीश्वरः ॥ ३० ॥ ससेनापतिरेवाथबभौस्कंदःप्रतापवान् ॥ ईशोगोप्ताचदेवानांप्रियकृच्छंकरस्यच ॥ ३१ ॥ हिरण्यमूर्तिर्भगवानेषएवचपावकिः ॥ सदाकुमारोदेवानांसैनापत्यमवाप्तवान् ॥ ३२ ॥ तस्मात्सुवर्णमंगल्यंरत्नमक्षय्यमुत्तमं ॥ सहजंकार्तिकेयस्यवह्नेस्तेजःपरंमतं ॥ ३३ ॥ एवंरामायकौरव्यवसिष्ठोऽकथयत्पुरा ॥ तस्मात्सुवर्णदानायप्रयतस्वनराधिप ॥ ३४ ॥ रामःसुवर्णंदत्वाहिविमुक्तःसर्वकिल्बिषैः ॥ त्रिविष्टपेमहत्स्थानमवापासुलभंनरैः ॥ ३५ ॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेअनुशासनपर्वणिआनुशास० दानधर्मेतारकवधोपाख्यानंनामषडशीतितमोऽध्यायः ॥ ८६ ॥ ॥ ८७ ॥ ॥ युधिष्ठिरउवाच ॥ ॥ चातुर्वर्ण्यधर्मात्मन्धर्माःप्रोक्तायथात्वया ॥ तथैवमेश्राद्धविधिंकृत्स्नंप्रब्रूहिपार्थिव ॥ १ ॥ ॥ वैशंपायनउवाच ॥ ॥ युधिष्ठिरेणैवमुक्तोभीष्मःशांतनवस्तदा ॥ [illegible] विधिंकृत्स्नंवक्तुंसमुपचक्रमे ॥ २ ॥ ॥ भीष्मउवाच ॥ ॥ शृणुष्वावहितोराजञ्छ्राद्धकर्मविधिंशुभं ॥ [illegible] स्यपुत्रीयंपितृ [illegible] गंधर्वोरगरक्षसां ॥ पिशाचकिन्नराणांचपूज्यावैपितरःसदा ॥ ४ ॥ पितॄन्पूज्या [illegible]

॥ ८६ ॥ ॥ ८७ ॥ ॥ चातुर्वर्ण्यस्येति [illegible]

अन्वाहार्यंपश्चात्कर्तव्यमपि   यस्मादेवंतस्मात्प्रथमकल्पितःसामान्यविधिःअमावास्यायां
भवतीत्यर्थः ॥ ६ ॥ तिथीनामतिथीनांचगुणानगुणांश्चप्रवक्ष्यामि ॥ ७ ॥ ८ ॥ सुगृहेस्त्रियोभार्या

अन्वाहार्यंमहाराजपितॄणांश्राद्धमुच्यते ॥ तस्माद्विशेषविधिनाविधिःप्रथमकल्पितः ॥ ६ ॥ सर्वेष्वहःसु [illegible] कृतेश्राद्धेपितामहाः ॥ प्रवक्ष्या [illegible]
तिथ्यगुणागुणान् ॥ ७ ॥ येष्वहःसुकृतैःश्राद्धैर्यत्फलंप्राप्यतेनघ ॥ तत्सर्वंकीर्तयिष्यामियथावत्तन्निबोधमे ॥ ८ ॥ पितॄनर्च्यप्रतिपदिप्राप्नुयात्सुगृहेस्त्रियः ॥ अ
भिरूपप्रजायिन्योदर्शनीयाबहुप्रजाः ॥ ९ ॥ स्त्रियोद्वितीयांजायंतेतृतीयायांतुवाजिनः ॥ चतुर्थ्यांक्षुद्रपशवोभवंतिबहवोगृहे ॥ १० ॥ पंचम्यांबहवःपुत्राजा
तेकुर्वतांनृप ॥ कुर्वाणास्तुनराःषष्ठ्यांभवंतिद्युतिभागिनः ॥ ११ ॥ कृषिभागीभवेच्छ्राद्धंकुर्वाणःसप्तमींनृप ॥ अष्टम्यांतुप्रकुर्वाणोवाणिज्येलाभमाप्नुयात्
॥ १२ ॥ नवम्यांकुर्वतःश्राद्धंभवत्येकशफंबहु ॥ विवर्धंतेतुदशमींगावःश्राद्धान्विकुर्वतः ॥ १३ ॥ कुप्यभागीभवेन्मर्त्यःकुर्वन्नेकादशींनृप ॥ ब्रह्मवर्चस्विनःपुत्रा
जायंतेतस्यवेश्मनि ॥ १४ ॥ द्वादश्यामीहमानस्यनित्यमेवप्रदृश्यते ॥ रजतंबहुवित्तंचसुवर्णंचमनोरमं ॥ १५ ॥ ज्ञातीनांतुभवेच्छ्रेष्ठःकुर्वञ्छ्राद्धंत्रयोदशीं ॥ अ
वश्यंतुयुवानोस्यप्रमीयंतेनरागृहे ॥ १६ ॥ युद्धभागीभवेन्मर्त्यःकुर्वञ्छ्राद्धंचतुर्दशीं ॥ अमावास्यांतुनिर्वापात्सर्वकामानवाप्नुयात् ॥ १७ ॥ कृष्णपक्षेदशम्या
दौवर्जयित्वाचतुर्दशीं ॥ श्राद्धकर्मणितिथ्यस्तुप्रशस्तानतथेतराः ॥ १८ ॥ यथाचैवापरःपक्षःपूर्वपक्षाद्विशिष्यते ॥ तथाश्राद्धस्यपूर्वाह्णादपराह्णोविशिष्यते ॥ १९ ॥
॥ इतिश्रीमहाभारतेअनुशासनपर्वणिआनुशासनिकेपर्वणिदानधर्मेश्राद्धकल्पेसप्ताशीतितमोऽध्यायः ॥ ८७ ॥   ॥ ७ ॥   ॥ युधिष्ठिरउवाच ॥   ॥ किंस्विद्दत्तं
पितृभ्योवैभवत्यक्षयमीश्वर ॥ किंहविश्चिररात्रायकिमानंत्यायकल्पते ॥ १ ॥   ॥ भीष्मउवाच ॥   ॥ हवींषिश्राद्धकल्पेतुयानिश्राद्धविदोविदुः ॥ तानिमेशृणुका
म्यानिफलंचैवयुधिष्ठिर ॥ २ ॥ तिलैर्व्रीहियवैर्माषैरद्भिर्मूलफलैस्तथा ॥ दत्तेनमासंप्रीयंतेश्राद्धेनपितरोनृप ॥ ३ ॥ वर्धमानतिलंश्राद्धमक्षयंमनुरब्रवीत् ॥ सर्वेष्वे
वतुभोज्येषुतिलाःप्राधान्यतःस्मृताः ॥ ४ ॥ द्वौमासौतुभवेत्तृप्तिर्मत्स्यैःपितृगणस्यह ॥ त्रीन्मासानाविकेनाहुश्चतुर्मासंशशेनह ॥ ५ ॥

श्राद्धंनिंदत्यवश्यमिति ॥ १६ ॥ १७ ॥ दशम्यादौतिथिषट्के ॥ १८ ॥ १९ ॥   ॥ इतिअनुशासनपर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेसप्ताशीतितमोऽध्यायः ॥ ८७ ॥   ॥ ७ ॥   ॥ ७ ॥
किंस्विदिति ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥

॥ ६ ॥ पृषतश्चित्रमृगस्तदीयंपार्षतं रुरुःकृष्णमृगस्तदीयंरौरवम् ॥ ७ ॥ ८ ॥ वाध्रीणसःवृद्धयास्यूतनासिकोमहोक्षः पक्षिविशेषोऽजविशेषश्चेत्यन्ये ॥ ९ ॥ पितृक्षयेमृततिथौ कालशाकंचुकाइतिभाषया

आजेनमासान्प्रीयंतेपंचैवपितरोनृप ॥ वाराहेणतुषण्मासान्सप्तवैशाकुलेनतु ॥ ६ ॥ मासानष्टौपार्षतेनरौरवेणनवप्रभो ॥ गवयस्यतुमांसेनतृप्तिःस्याद्दश
मासिकी ॥ ७ ॥ मांसेनेकादशप्रीतिःपितॄणांमाहिषेणतु ॥ गव्येनदत्तेश्राद्धेतुसंवत्सरमिहोच्यते ॥ ८ ॥ यथागव्यंतथायुक्तंपायसंसर्पिषासह ॥ वाध्रीणसस्यमां
सेनतृप्तिर्द्वादशवार्षिकी ॥ ९ ॥ आनंत्यायभवेद्दत्तंखड्गमांसंपितृक्षये ॥ कालशाकंचलौहंचाप्यानंत्यंछागउच्यते ॥ १० ॥ गाथाश्चाप्यत्रगायंतिपितृगीतायुधि
ष्ठिर ॥ सनत्कुमारोभगवान्पुरामय्यभ्यभाषत ॥ ११ ॥ अपिनःस्वकुलेजायाद्योनोदद्यात्त्रयोदशीं ॥ मघासुसर्पिःसंयुक्तंपायसंदक्षिणायने ॥ १२ ॥ आजेनवा
पिलौहेनमघास्वेवयतव्रतः ॥ हस्तिच्छायासुविधिवत्कर्णव्यजनवीजितं ॥ १३ ॥ एष्टव्याबहवःपुत्रायद्येकोपिगयांव्रजेत् ॥ यत्रासौप्रथितोलोकेष्वक्षय्यकरणो
वटः ॥ १४ ॥ आपोमूलंफलंमांसमन्नंवापिपितृक्षये ॥ यत्किंचिन्मधुसंमिश्रंतदानंत्यायकल्पते ॥ १५ ॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेअनुशासनपर्वणिआनुशास
निकेप० दानधर्मेश्राद्धकल्पेऽष्टाशीतितमोऽध्यायः ॥ ८८ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ भीष्मउवाच ॥ ॥ यमस्तुयानिश्राद्धानिप्रोवाचशशबिंदवे ॥ तानिमेशृणुकाम्यानिन
क्षत्रेषुपृथक्पृथक् ॥ १ ॥ श्राद्धंयःकृत्तिकायोगेकुर्वीतसततंनरः ॥ अग्नीनाधायसापत्योयजेतविगतज्वरः ॥ २ ॥ अपत्यकामोरोहिण्यांतेजस्कामोमृगोत्तमे ॥
क्रूरकर्माददच्छ्राद्धमार्द्रायांमानवोभवेत् ॥ ३ ॥ धनकामोभवेन्मर्त्यःकुर्वञ्छ्राद्धंपुनर्वसौ ॥ पुष्टिकामोथपुष्येणश्राद्धमीहेतमानवः ॥ ४ ॥ आश्लेषायांददच्छ्राद्धं
धीरान्पुत्रान्प्रजायते ॥ ज्ञातीनांतुभवेच्छ्रेष्ठोमघासुश्राद्धमावपन् ॥ ५ ॥ फल्गुनीषुददच्छ्राद्धंसुभगःश्राद्धदोभवेत् ॥ अपत्यभागुत्तरासुहस्तेनफलभाग्भवेत् ॥ ६ ॥
चित्रायांतुददच्छ्राद्धंलभेद्रूपवतःसुतान् ॥ स्वातियोगेपितॄनर्च्यवाणिज्यमुपजीवति ॥ ७ ॥ बहुपुत्रोविशाखासुपुत्रमीहन्भवेन्नरः ॥ अनुराधासुकुर्वाणोराज
चक्रंप्रवर्तयेत् ॥ ८ ॥ आधिपत्यंव्रजेन्मर्त्योज्येष्ठायामपवर्जयन् ॥ नरःकुरुकुलश्रेष्ठऋद्धोदमपुरःसरः ॥ ९ ॥ मूलेत्वारोग्यमृच्छेतयशोषाढासुचोत्तमं ॥ [illegible]
त्वषाढासुवीतशोकश्चरेन्महीं ॥ १० ॥

प्रसिद्धं तत्सदृशमेवतदन्यदित्यन्ये लौहंकांचनवृक्षजंपुष्पादिशाकं छागोप्यानंत्यंतत्फलमितिशेषः ॥
सनपर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेअष्टाशीतितमोऽध्यायः ॥ ८८ ॥ ॥ ७ ॥

॥ ११ ॥वारुणेशतभिषजि ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ ॥ इतिअनुशासनपर्वणिनैलकं [illegible] ध्यायः ॥ ८९ ॥ ॥ ५ ॥ ॥ ५ ॥ ॥ कीदृशेइति ॥ १ ॥
॥ २ ॥ देवताइति अभाग्यादेवतापूजनेषुश्रद्धांनकुर्वंतीत्यर्थः विप्रान्पूजयंति उपेत्यउपस्थाय देव [illegible] ॥ ३ ॥ ४ ॥ पंक्तिदूषाःकाणादयः अपांक्तेयादुष्कर्माणःपंक्त्ययोग्याः

श्राद्धंत्वभिजिताकुर्वन्भिषक्सिद्धिमवाप्नुयात् ॥ श्रवणेषुददच्छ्राद्धंप्रेत्यगच्छेत्सतद्ग [illegible] न्यभागाधनिष्ठायांभवेतनियतंनरः ॥ नक्षत्रेवारुणेकुर्वन्भिषक्सिद्धिमवाप्नुयात् ॥ १२ ॥ पूर्वप्रोष्ठपदाःकुर्वन्बहून्विंदत्यजाविकान् ॥ उत्तरासुप्रकुर्वाणोविंदतेगाःसहस्रशः ॥ १३ ॥ बहुकुप्यकृतंवित्तंविंदतेरेवतींश्रितः ॥ अश्विनीष्वश्वान्विंदतभरणीष्वायुरुत्तमं ॥ १४ ॥ इमंश्राद्धविधिंश्रुत्वाशशबिंदुस्तथाकरोत् ॥ अक्लेशेनाजयच्चापिमहींसोनुशशासह ॥ १५ ॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेअनुशासनपर्वणिआनुशासनिकेप० दानधर्मेश्राद्धकल्पेएकोननवतितमोऽध्यायः ॥ ८९ ॥ ॥ ५ ॥ ॥ ५ ॥ ॥ युधिष्ठिरउवाच ॥ ॥ कीदृशेभ्यःप्रदातव्यंभवेच्छ्राद्धंपितामह ॥ द्विजेभ्यःकुरुशार्दूलतन्मेव्याख्यातुमर्हसि ॥ १ ॥ ॥ भीष्मउवाच ॥ ॥ ब्राह्मणान्नपरीक्षेतक्षत्रियोदानधर्मवित् ॥ दैवेकर्मणिपित्र्येतुन्यायमाहुःपरीक्षणं ॥ २ ॥ देवताःपूजयंतीहदैवेनैवेहतेजसा ॥ उपेत्यतस्माद्देवेभ्यःसर्वेभ्योदापयेन्नरः ॥ ३ ॥ श्राद्धेत्वथमहाराजपरीक्षेद्ब्राह्मणान्बुधः ॥ कुलशीलवयोरूपैर्विद्ययाभिजनेनच ॥ ४ ॥ तेषामन्येपंक्तिदूषास्तथान्येपंक्तिपावनाः ॥ अपांक्तेयास्तुयेराजन्कीर्तयिष्यामितान्शृणु ॥ ५ ॥ कितवोभ्रूणहायक्ष्मीपशुपालोनिराकृतिः ॥ ग्रामप्रेष्योवार्धुषिकोगायनःसर्वविक्रयी ॥ ६ ॥ अगारदाहीगरदःकुंडाशीसोमविक्रयी ॥ सामुद्रिकोराजभृत्यस्तैलिकःकूटकारकः ॥ ७ ॥ पित्राविवदमानश्चयस्यचोपपतिर्गृहे ॥ अभिशस्तस्तथास्तेनःशिल्पंयश्चोपजीवति ॥ ८ ॥ पर्वकारश्चसूचीचमित्रध्रुक्पारदारिकः ॥ अव्रतानामुपाध्यायःकांडपृष्ठस्तथैवच ॥ ९ ॥ श्वभिश्चयःपरिक्रामेद्यःशुनादष्टएवच ॥ परिवित्तिश्चयश्चस्याद्दुश्चर्मागुरुतल्पगः ॥ १० ॥ कुशीलवोदेवलकोनक्षत्रैर्यश्चजीवति ॥ ईदृशैर्ब्राह्मणैर्भुक्तमपांक्तेयैर्युधिष्ठिर ॥ ११ ॥ रक्षांसिगच्छतेहव्यमित्याहुर्ब्रह्मवादिनः ॥ श्राद्धंभुक्त्वात्वधीयीतवृषलीतल्पगश्चयः ॥ १२ ॥ पुरीषेतस्यतेमासंपितरस्तस्यशेरते ॥ सोमविक्रयिणेविष्ठाभिषजेपूयशोणितं ॥ १३ ॥

॥ ५ ॥ निराकृतिरध्ययनादिशून्यः वार्धुषिकोवृद्ध्यर्थंधनप्रयोक्ता ॥ ६ ॥ कुंडाशीभगभक्षः तैलिकस्तत्कर्मकृत् ॥ ७ ॥ ८ ॥ पर्वकारोवेषांतरधारी पर्वक्लीबंमहापंथप्रस्तावेलक्षणांतरेइतिमेदिनी सूचीपिशुनः अव्रतानांशूद्राणां कांडपृष्ठःशस्त्राजीवी ॥ ९ ॥ श्वभिःपरिक्रामेन्मृगयांकुर्वन् ॥ १० ॥ कुशीलवःकुशीफालस्तेनकर्षणंलक्ष्यतेकृषीवलः लवश्छेदनंतदुपजीवीकाष्ठच्छेदनोपजीवी कुशीफालेइतिमेदिनी ॥ ११ ॥ १२ ॥ तस्यैवपुरीषेतस्यपितरःशेरतेनत्वन्यस्यपुरीषे ॥ १३ ॥

॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥ १७ ॥ षष्टिशतंपुरुषानितिशेषः ॥१८ ॥ १९ ॥ असुरेंद्रायबलये ॥ २० ॥ परिस्तृतेआवृतदेशे ॥ २१ ॥ २२ ॥ २३ ॥ २४ ॥ २५ ॥ त्रिणाचिकेतस्त्रिणाचिकेताख्यमंत्राध्ये

नष्टंदेवलकेदत्तमप्रतिष्ठंचवार्धुषे॥ यत्तुवाणिजकेदत्तंनेहनामुत्रतद्भवेत्॥ १४ ॥ भस्मनीवहुतंहव्यंतथापौनर्भवेद्विजे ॥ येतुधर्मव्यपेतेषुचारित्रापगतेषुच॥ हव्यंकव्यंप्रयच्छंतितेषांतत्प्रेत्यनश्यति ॥ १५ ॥ ज्ञानपूर्वंतुयेतेभ्यःप्रयच्छंत्यल्पबुद्धयः॥ पुरीषंभुंजतेतस्यपितरःप्रेत्यनिश्चयः॥१६॥ एतानिमान्विजानीयादपांक्तेयान्द्विजाधमान्॥ शूद्राणामुपदेशंचयेकुर्वंत्यल्पचेतसः॥ १७॥ षष्टिंकाणःशतंषंढःश्वित्रीयावत्प्रपश्यति ॥ पंक्त्यांसमुपविष्टायांतावद्दूषयतेनृप ॥१८॥ यद्वेष्टितशिराभुंक्तेयद्भुंक्तेदक्षिणामुखः॥ सोपानत्कश्चयद्भुंक्तेसर्वंविद्यात्तदासुरं॥ १९ ॥ असूयताचयद्दत्तंयच्चश्रद्धाविवर्जितं ॥ सर्वंतदसुरेंद्रायब्रह्माभागमकल्पयत्॥ २० ॥ श्वानश्चपंक्तिदूषाश्चनावेक्षेरन्कथंचन॥ तस्मात्परिस्तृतेदद्यात्तिलांश्चान्ववकीरयेत्॥ २१ ॥ तिलैर्विरहितंश्राद्धंकृतंक्रोधवशेनच॥ यातुधानाःपिशाचाश्चविप्रलुंपंतितद्धविः ॥ २२ ॥ अपांक्तोयावतःपांक्तान्भुंजानाननुपश्यति ॥ तावत्फलाद्भ्रंशयतिदातारंतस्यबालिशम् ॥ २३ ॥ इमेतुभरतश्रेष्ठविज्ञेयाःपंक्तिपावनाः॥ येत्वतस्तान्प्रवक्ष्यामिपरीक्षस्वेहतान्द्विजान्॥२४॥ विद्यावेदव्रतस्नाताब्राह्मणाःसर्वएवहि॥ सदाचारपराश्चैवविज्ञेयाःसर्वपावनाः॥ २५॥ पांक्तेयांस्तुप्रवक्ष्यामिज्ञेयास्तेपंक्तिपावनाः॥ त्रिणाचिकेतःपंचाग्निस्त्रिसुपर्णःषडंगवित् ॥ २६॥ ब्रह्मदेयानुसंतानश्छंदोगोज्येष्ठसामगः ॥ मातापित्रोर्यश्चवश्यःश्रोत्रियोदशपूरुषः॥ २७॥ ऋतुकालाभिगामीचधर्मपत्नीषुयःसदा॥ वेदविद्याव्रतस्नातोविप्रःपंक्तिंपुनात्युत ॥ २८॥ अथर्वशिरसोध्येताब्रह्मचारीयतव्रतः॥ सत्यवादीधर्मशीलःस्वकर्मनिरतश्चसः॥ २९ ॥ येचपुण्येषुतीर्थेषुअभिषेककृतश्रमाः ॥ मखेषुचसमंत्रेषुभवंत्यवभृथप्लुताः॥३०॥अक्रोधनाह्यचपलाःक्षांतादांताजितेंद्रियाः॥ सर्वभूतहितायेचश्राद्धेष्वेतान्निमंत्रयेत्॥३१॥ एतेषुदत्तमक्षय्यमेतेवैपंक्तिपावनाः॥ इमेपरेमहाभागाविज्ञेयाःपंक्तिपावनाः॥३२॥ यतयोमोक्षधर्मज्ञायोगाःसुचरितव्रताः॥ येचेतिहासंप्रयताःश्रावयंतिद्विजोत्तमान्॥ ३३॥ येचभाष्यविदःकेचिद्येचव्याकरणेरताः ॥ अधीयतेपुराणंयेधर्मशास्त्राण्यथापिच॥ ३४ ॥ अधीत्यचयथान्यायंविधिवत्तस्यकारिणः॥ उपपन्नोगुरुकुलेसत्यवादीसहस्रशः॥ ३५॥

ता पंचगार्हपत्यादयआवसथ्यांताअग्नयोयस्य त्रिसुपर्णचतुष्कपर्दायुवतिःसुपेशाइतिबह्वृचानांमंत्रत्र [illegible] सद्भवा षडंगानिशिक्षादीनि ॥ २६ ॥ ब्रह्मदेयइति ब्रह्मवेदःपरविद्यावातदेवदेयंयेषांतेषामनुसंतानःपरंपरायामुत्पन्नःस्वयंचब्रह्मविदध्यापकोवाब्रह्मदेयानुसंतानः [illegible] ॥ ३२ ॥ ३३ ॥ ३४ ॥ ३५ ॥

॥ ३६ ॥ ३७ ॥ अयंऋत्विक्त्वादिगुणहीनोपिपंक्तिपावनएवेत्याह अनृत्विगिति ॥ ३८ ॥ [illegible] यनुज्ञेयएवसनत्वनृत्विक्त्वेनानुपाध्यायत्वेनोपेक्षणीयः यतःसपंक्त्यादुष्कृ
तंहरति अननुज्ञातइतिपाठेभिमानवशादननुज्ञातोपीतिज्ञेयं ॥ ३९ ॥ ४० ॥ मित्रमेवप्रधानंनयोग्य[illegible] यताचेत्तत्परित्यागेदोषएवेतिभावः ॥ ४१ ॥ श्राद्धेननिमित्तेनसंगतानि

अग्र्याःसर्वेषुवेदेषुसर्वप्रवचनेषुच ॥ यावदेतेप्रपश्यंतिपंक्त्यास्तावत्पुनंत्युत ॥ ३६ ॥ तताहपावना[illegible]ःपंक्तिपावनउच्यते ॥ क्रोशादर्धंतृतीयाच्चपावयेदेक
एवहि ॥ ३७ ॥ ब्रह्मदेयानुसंतानइतिब्रह्मविदोविदुः ॥ अनृत्विगनुपाध्यायःसचेदग्रासनंव्रजेत् ॥ ३८ ॥ ऋत्विग्भिरभ्यनुज्ञातःपंक्त्याहरतिदुष्कृतं ॥ अथचेद्वेद
वित्सर्वैःपंक्तिदोषैर्विवर्जितः ॥ ३९ ॥ नचस्यात्पतितोराजन्पंक्तिपावनएवसः ॥ तस्मात्सर्वप्रयत्नेनपरीक्ष्यामंत्रयेद्द्विजान् ॥ ४० ॥ स्वकर्मनिरतानन्यान्कुलेजाता
न्बहुश्रुतान् ॥ यस्यमित्रप्रधानानिश्राद्धानिचहवींषिच ॥ नप्रीणंतिपितॄन्देवान्स्वर्गंचनसगच्छति ॥ ४१ ॥ यश्चश्राद्धेकुरुतेसंगतानिनदेवयानेनपथासयाति ॥
सवैमुक्तःपिप्पलंबंधनाद्वास्वर्गाल्लोकाच्च्यवतेश्राद्धमित्रः ॥ ४२ ॥ तस्मान्मित्रंश्राद्धकृन्नाद्रियेतदद्यान्मित्रेभ्यःसंग्रहार्थंधनानि ॥ यन्मन्यतेनैवशत्रुंनमित्रंतंम
ध्यस्थंभोजयेद्धव्यकव्ये ॥ ४३ ॥ यथोषरेबीजमुप्तंनरोहेन्नचावप्ताप्राप्नुयाद्बीजभागं ॥ एवंश्राद्धंभुक्तमनर्हमाणैर्नचेहनामुत्रफलंददाति ॥ ४४ ॥ ब्राह्मणोत्वन
धीयानस्तृणाग्निरिवशाम्यति ॥ तस्मैश्राद्धंनदातव्यंनहिभस्मनिहूयते ॥ ४५ ॥ संभोजनीनामपिशाचदक्षिणासानैवदेवान्नपितॄनुपैति ॥ इहैवसाभ्राम्यतिही
नपुण्याशालांतरेगौरिवनष्टवत्सा ॥ ४६ ॥ यथाग्नौशांतेघृतमाजुहोतितन्नैवदेवान्नपितॄनुपैति ॥ तथादत्तंनर्तनेगायनेचयांचानृतेदक्षिणामावृणोति ॥ ४७ ॥ उ
भौहिनस्तिनभुनक्तिचैषायाचानृतेदक्षिणादीयतेवै ॥ आघातिनीगर्हितैषापतंतीतेषांप्रेतान्पातयेद्देवयानात् ॥ ४८ ॥ ऋषीणांसमयेनित्यंयेचरंतियुधिष्ठिर ॥ नि
श्चिताःसर्वधर्मज्ञास्तान्देवाब्राह्मणान्विदुः ॥ ४९ ॥ स्वाध्यायनिष्ठाऋषयोज्ञाननिष्ठास्तथैवच ॥ तपोनिष्ठाश्चबोद्धव्याःकर्मनिष्ठाश्चभारत ॥ ५० ॥ कव्यानिज्ञान
निष्ठेभ्यःप्रतिष्ठाप्यानिभारत ॥ तत्रयेब्राह्मणान्केचिन्ननिंदंतिहितेनराः ॥ ५१ ॥ येतुनिंदंतिजल्पेषुनतान्छ्राद्धेषुभोजयेत् ॥ ब्राह्मणानिंदिताराजन्हन्युस्त्रैपुरुषंकु
लं ॥ ५२ ॥ वैखानसानांवचनमृषीणांश्रूयतेनृप ॥ दूरादेवपरीक्षेतब्राह्मणान्वेदपारगान् ॥ ५३ ॥

सख्यानि पिप्पलंबंधनाद्वाबंधनादिव कर्मफलोपनिबंधनभूतात्स्वर्गाच्च्यवतेतत्रनगच्छतीत्यर्थः ॥ ४२ ॥ ४३ ॥ ४४ ॥ ४५ ॥ संभोजनीअन्योन्यंदीयमानासापिशाचदक्षिणापिशाचदानतुल्या पिशा
चाःस्वस्यभोजकायभोजयंतितद्वत् ॥ ४६ ॥ यांचदक्षिणामनृतेअपात्रेआवृणोतिप्रयच्छति आपृइतिसुपठं ॥ ४७ ॥ नभुनक्तिनपालयति आघातिनीहंत्री ॥ ४८ ॥ ४९ ॥ ५० ॥ ५१ ॥ ५२ ॥ ५३ ॥

॥ ५४ ॥ ॥ इतिअनुशासनपर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेनवतितमोऽध्यायः ॥ ९० ॥ ॥ ७ ॥ ॥ केनेति भृग्वंगिरसकेयदाभृगवोंगिरसश्चवर्ततेनान्ये ॥ १ ॥ श्राद्धानिश्राद्धेषुकानिकर्माणिवर्ज्यानि ॥२॥३॥४॥५॥६॥७॥ कृत्वाउपकल्प्य उपहार्याणिमृष्टान्नकशिपूपबर्हणादीनि बिरात्रेप्रभाते ॥ ८ ॥ विषयेअत्यंतबंधकेशोकेविषये मनःसंहृत्यशोकंत्यक्त्वेत्यर्थः तस्यबुद्धिर्विस्तारगामिनीआसीत्

प्रियोवायदिवाद्वेष्यस्तेषांतुश्राद्धमावपेत्॥ यःसहस्रंसहस्राणांभोजयेदनृतान्नरः॥ एकस्तान्मंत्रवित्प्रीतःसर्वानर्हतिभारत॥५४॥ ॥इतिश्रीमहाभारतेअनुशासनपर्वणिआनुशासनिकेपर्वणिदानधर्मेश्राद्धकल्पेनवतितमोऽध्यायः॥९०॥ ॥७॥ ॥युधिष्ठिरउवाच॥ ॥केनसंकल्पितंश्राद्धंकस्मिन्कालेकिमात्मकं॥ भृग्वंगिरसिकेकालेमुनिनाकतरेणवा॥१॥ कानिश्राद्धानिवर्ज्यानिकानिमूलफलानिच॥ धान्यजात्यश्चकावर्ज्यास्तन्मेब्रूहिपितामह॥२॥ ॥भीष्मउवाच॥ ॥यथाश्राद्धंसंप्रवृत्तंयस्मिन्कालेयदात्मकं॥ येनसंकल्पितंचैवतन्मेशृणुजनाधिप ॥३॥ स्वायंभुवोऽत्रिःकौरव्यपरमर्षिःप्रतापवान्॥ तस्यवंशेमहाराजदत्तात्रेयइतिस्मृतः॥४॥ दत्तात्रेयस्यपुत्रोभून्निमिर्नामतपोधनः॥ निमेश्चाप्यभवत्पुत्रःश्रीमान्नामश्रियावृतः॥५॥ पूर्णेवर्षसहस्रांतेसकृत्वादुष्करंतपः॥ कालधर्मपरीतात्मानिधनंसमुपागतः॥६॥ निमिस्तुकृत्वाशौचानिविधिदृष्टेनकर्मणा॥ संतापमगमत्तीव्रंपुत्रशोकपरायणः॥७॥ अथकृत्वोपहार्याणिचतुर्दश्यांमहामतिः॥ तमेवगणयन्शोकंविरात्रेप्रत्यबुध्यत॥८॥ तस्यासीत्प्रतिबुद्धस्यशोकेनव्यथितात्मनः॥ मनःसंहृत्यविषयेबुद्धिर्विस्तारगामिनी॥९॥ ततःसंचिंतयामासश्राद्धकल्पंसमाहितः॥ यानितस्यैवभोज्यानिमूलानिचफलानिच॥१०॥ उक्तानियानिचान्नानियानिचेष्टानितस्यह॥ तानिसर्वाणिमनसाविनिश्चित्यतपोधनः॥११॥ अमावास्यांमहाप्राज्ञोविप्रानानाय्यपूजितान्॥ दक्षिणावर्तिकाःसर्वाबृसीःस्वयमथाकरोत्॥१२॥ सप्तविप्रांस्ततोभोज्येयुगपत्समुपानयत्॥ ऋतेचलवणंभोज्यंश्यामाकान्नंददौप्रभुः॥१३॥ दक्षिणाग्रास्ततोदर्भाविष्टरेषुनिवेशिताः॥ पादयोश्चैवविप्राणांयेत्वन्नमुपभुंजते॥१४॥ कृत्वाचदक्षिणाग्रान्वैदर्भान्सप्रयतःशुचिः॥ प्रददौश्रीमतःपिंडान्नामगोत्रमुदाहरन्॥१५॥ तत्कृत्वासमुनिश्रेष्ठोधर्मसंकरमात्मनः॥ पश्चात्तापेनमहतातप्यमानोभ्यचिंतयत्॥१६॥ अकृतंमुनिभिःपूर्वंकिंमयेदमनुष्ठितं॥ कथंनुशापेनमांदहेयुर्ब्राह्मणा[illegible]सह॥१७॥ ततःसंचिंतयामासवंशकर्तारमात्मनः॥ ध्यातमात्रस्तथाचात्रिराजगामतपोधनः॥१८॥

इतिसंबंधः॥९॥१०॥११॥ दक्षिणावर्तिकाःप्रदक्षिणावर्तिताः बृसीःआसनानि॥१२॥१३॥[illegible] [illegible]र्मोलोकेपुत्रोद्देशेनापिस्वेच्छयाकल्पितइतिसंकरः॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥

॥ १९ ॥ २० ॥ २१ ॥ २२ ॥ २३ ॥ २४ ॥ २५ ॥ २६ ॥ २७ ॥ तेप्रसिद्धाःपित्रादयः विमुच्यंतेकिल्बिषान्नरकादिरूपात् ॥ २८ ॥ २९ ॥ ३० ॥ ३१ ॥ ३२ ॥ ३३ ॥ ३४ ॥ ३५ ॥ ३६ ॥

अथात्रिस्तंतथादृष्ट्वापुत्रशोकेनकर्षितं ॥ भृशमाश्वासयामासवाग्भिरिष्टाभिरव्ययः ॥ १९ ॥ निमेसंकल्पितस्तेऽयंपितृयज्ञस्तपोधन ॥ मातेभूद्भीः पूर्वदृष्टोधर्मो यंब्रह्मणास्वयं ॥ २० ॥ सोयंस्वयंभुविहितोधर्मःसंकल्पितस्त्वया ॥ ऋतेस्वयंभुवःकोन्यःश्राद्धेयंविधिमाहरेत् ॥ २१ ॥ अथाख्यास्यामितेपुत्रश्राद्धेयंविधिमुत्तमं ॥ स्वयंभुविहितंपुत्रतत्कुरुष्वनिबोधमे ॥ २२ ॥ कृत्वाग्नौकरणंपूर्वंमंत्रपूर्वंतपोधन ॥ ततोग्नयेथसोमायवरुणायचनित्यशः ॥ २३ ॥ विश्वेदेवाश्चयेनित्यंपितृभिः सहगोचराः ॥ तेभ्यःसंकल्पिताभागाःस्वयमेवस्वयंभुवा ॥ २४ ॥ स्तोतव्याचेहपृथिवीनिवापस्येहधारिणी ॥ वैष्णवीकाश्यपीचेतितथैवेहाक्षयेतिच ॥ २५ ॥ उद कानयनेचैवस्तोतव्योवरुणोविभुः ॥ ततोग्निश्चैवसोमश्चआप्याय्याविहतेनघ ॥ २६ ॥ देवास्तुपितरोनामनिर्मितायेस्वयंभुवा ॥ उष्णपायेमहाभागास्तेषांभा गःप्रकल्पितः ॥ २७ ॥ तेश्राद्धेनार्च्यमानावैविमुच्यंतेहकिल्बिषात् ॥ सप्तकःपितृवंशस्तुपूर्वदृष्टःस्वयंभुवा ॥ २८ ॥ विश्वेचाग्निमुखादेवाःसंख्याताःपूर्वमेवते ॥ ते षांनामानिवक्ष्यामिभागार्हाणांमहात्मनां ॥ २९ ॥ बलंधृतिर्विपाप्माचपुण्यकृत्पावनस्तथा ॥ पार्ष्णिक्षेमासमूहश्चदिव्यसानुस्तथैवच ॥ ३० ॥ विवस्वान्वीर्यवा न्ह्रीमान्कीर्तिमान्कृतएवच ॥ जितात्मामुनिवीर्यश्चदीप्तरोमाभयंकरः ॥ ३१ ॥ अनुकर्माप्रतीतश्चप्रदाताप्यंशुमांस्तथा ॥ शैलाभःपरमक्रोधीधीरोष्णीभूपति स्तथा ॥ ३२ ॥ स्रजोवज्रीवरीचैवविश्वेदेवाःसनातनाः ॥ विद्युद्वर्चाःसोमवर्चाःसूर्यश्रीश्चेतिनामतः ॥ ३३ ॥ सोमपःसूर्यसावित्रोदत्तात्मापुंडरीयकः ॥ उष्णी नाभोनभोदश्चविश्वायुर्दीप्तिरेवच ॥ ३४ ॥ चमूहरःसुरेशश्चव्योमारिःशंकरोभवः ॥ ईशःकर्ताकृतिर्दक्षोभुवनोदिव्यकर्मकृत् ॥ ३५ ॥ गणितःपंचवीर्यश्चआदि त्योरश्मिवांस्तथा ॥ सप्तकृत्सोमवर्चाश्चविश्वकृत्कविरेवच ॥ ३६ ॥ अनुगोप्तासुगोप्ताचनप्ताचेश्वरएवच ॥ कीर्तितास्तेमहाभागाःकालस्यगतिगोचराः ॥ ३७ ॥ अश्राद्धेयानिधान्यानिकोद्रवाःपुलकास्तथा ॥ हिंगुद्रव्येषुशाकेषुपलांडुंलशुनंतथा ॥ ३८ ॥ सौभांजनःकोविदारस्तथागृंजनकादयः ॥ कूश्मांडजात्यलावुंच कृष्णंलवणमेवच ॥ ३९ ॥

॥ ३७ ॥ पुलकाःअसंपूर्णतंडुलयुक्तधान्यानि हिंगुद्रव्येषुशाकादिसंस्कारकद्रव्येषु पलांडुंलशुनंचशाकेषु ॥ ३८ ॥ सौभांजनादीन्वर्जयति सौभांजनःशिग्रुः गृंजनंविषदिग्धशस्त्रहतपशुमांसं अथगृंजनं विषदिग्धपशोर्मांसइतिमेदिनी कृष्णंलवणंगंधविडं ॥ ३९ ॥

कृष्णाजाजीकृष्णजीरकं विडःविड्लवणं शीतपाकीशाकविशेषः अंकुराद्यावंशकरीरादयः शृंगाटकंशिंघाडाइतिप्रसिद्धं ॥ ४० ॥ ४१ ॥ सुदर्शनंशाकविशेषः ॥ ४२ ॥ ४३ ॥ ४४ ॥ ४५ ॥

ग्राम्यवाराहमांसंचयच्चैवाप्रोक्षितंभवेत् ॥ कृष्णाजाजीविडश्चैवशीतपाकीतथैवच ॥ अंकुराद्यास्तथावर्ज्याइहशृंगाटकानिच ॥ ४० ॥ वर्जयेल्लवणंसर्वंतथा जंबूफलानिच ॥ अवक्षुतावरुदितंतथाश्राद्धेचवर्जयेत् ॥ ४१ ॥ निवापेहव्यकव्येवागर्हितंचसुदर्शनं ॥ पितरश्चहिदेवाश्चनाभिनंदंतितद्धविः ॥ ४२ ॥ चांडाल श्वपचौवर्ज्यौनिवापेसमुपस्थिते ॥ काषायवासाःकुष्ठीवापतितोब्रह्महापिवा ॥ ४३ ॥ संकीर्णयोनिर्विप्रश्चसंबंधीपतितश्चयः ॥ वर्जनीयाबुधैरेतेनिवापेसमुप स्थिते ॥ ४४ ॥ इत्येवमुक्त्वाभगवान्स्ववंश्यंतमृषिंपुरा ॥ पितामहसभांदिव्यांजगामात्रिस्तपोधनः ॥४५॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेअनु० आनुशासनिकेपर्वणि दानधर्मेश्राद्धकल्पेएकनवतितमोऽध्यायः ॥ ९१ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ भीष्मउवाच ॥ ॥ तथानिमौप्रवृत्तेतुसर्वएवमहर्षयः ॥ पितृयज्ञंतुकुर्वंतिविधिदृष्टेनकर्म णा ॥ १ ॥ ऋषयोधर्मनित्यास्तुकृत्वानिवपनान्युत ॥ तर्पणंचाप्यकुर्वंततीर्थांभोभिर्यतव्रताः ॥ २ ॥ निवापैर्दीयमानैश्चचातुर्वर्ण्येनभारत ॥ तर्पिताःपितरोदेवा स्तत्रान्नंजरयंतिवै ॥ ३ ॥ अजीर्णैस्त्वभिहन्यंतेतेदेवाःपितृभिःसह ॥ सोममेवाभ्यपद्यंततदाह्यन्नाभिपीडिताः ॥ ४ ॥ तेऽब्रुवन्सोममासाद्यपितरोजीर्णपीडि ताः ॥ निवापान्नेनपीड्यामःश्रेयोनोत्रविधीयतां ॥ ५ ॥ तान्सोमःप्रत्युवाचाथश्रेयश्चेदीप्सितंसुराः ॥ स्वयंभूसदनंयातसवःश्रेयोभिधास्यति ॥ ६ ॥ तेसोमवच नाद्देवाःपितृभिःसहभारत ॥ मेरुशृंगेसमासीनंपितामहमुपागमन् ॥ ७ ॥ ॥ पितरऊचुः ॥ ॥ निवापान्नेनभगवन्भृशंपीड्यामहेवयं ॥ प्रसादंकुरुनोदेवश्रेयो नःसंविधीयतां ॥ ८ ॥ इतितेषांवचःश्रुत्वास्वयंभूरिदमब्रवीत् ॥ एषमेपार्श्वतोवह्निर्युष्मच्छ्रेयोभिधास्यति ॥ ९ ॥ ॥ अग्निरुवाच ॥ ॥ सहितास्तातभोक्ष्यामोनि वापेसमुपस्थिते ॥ जरयिष्यथचाप्यन्नंमयासार्धंनसंशयः ॥ १० ॥ एतच्छ्रुत्वातुपितरस्ततस्तेविज्वराभवन् ॥ एतस्मात्कारणाच्चाग्नेःप्राक्तावद्दीयतेनृप ॥ ११ ॥ नि वप्तेचाग्निपूर्वंवैनिवापेपुरुषर्षभ ॥ नब्रह्मराक्षसास्तंवैनिवापंधर्षयंत्युत ॥ १२ ॥ रक्षांसिचापवर्तंतेस्थितेदेवेहुताशने ॥ पूर्वंपिंडंपितुर्दद्यात्ततोदद्यात्पितामहे ॥ १३ ॥ प्रपितामहायचततएषश्राद्धविधिःस्मृतः ॥ ब्रूयात्श्राद्धेचसावित्रींपिंडेपिंडेसमाहितः ॥ १४ ॥

॥ इतिअनुशासनपर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेएकनवतितमोऽध्यायः ॥ ९१ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ एवंश्राद्धोत्पत्तिमुक्त्वातदंगभूतस्याग्नौकरणस्योत्पत्तिमाह तथेत्यादिना ॥ १ ॥ ॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ निवप्तेदत्ते संप्रसारणाभावआर्षः औणादिकस्तन्प्रत्ययोवा ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥

व्यंगिताचुटितानोपतिष्ठेत तयानिवापोनद्रष्टव्यइत्यर्थः तथाअन्यवंशजापिपाकार्थनसंग्राह्या ॥ १५ ॥ १६ ॥ १७ ॥ कल्माषेति चित्रवर्णबलीवर्दपुच्छमाश्रित्यनदीतरतःसकाशात्तत्पुच्छेनतर्पणंपितरो भिलषंते युक्तेनशकटेन ॥ १८ ॥ मासार्धेअमावास्यायां कृष्णपक्षस्येत्युक्तेर्नात्रशुक्लादिमासोविवक्षितः ॥ १९ ॥ २० ॥ २१ ॥ २२ ॥ २३ ॥ ॥ इतिअनुशासनपर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेद्विन वतितमोऽध्यायः ॥ ९२ ॥ ॥ ९ ॥ ॥ द्विजातयइति दशाहादौव्रतोपेताब्राह्मणाब्राह्मणकामाययजमानस्यार्थयदिभुंजतेतत्कथं स्वस्यव्रतलोपोवागरीयानुतब्राह्मणस्यकामभंगोवेतिप्रश्नार्थः ॥ १॥

सोमायेतिचवक्तव्यंतथापितृमतेतिच ॥ रजस्वलाचयानारीव्यंगिताकर्णयोश्चया ॥ निवापेनोपतिष्ठेतसंग्राह्यानान्यवंशजा ॥ १५ ॥ जलंप्रतरमाणश्चकीर्त येतपितामहान् ॥ नदीमासाद्यकुर्वीतपितृणांपिंडतर्पणं ॥ १६ ॥ पूर्वंस्ववंशजानांतुकृत्वाद्भिस्तर्पणंपुनः ॥ सुहृत्संबंधिवर्गाणांततोदद्याज्जलांजलिं ॥ १७ ॥ क ल्माषगोयुगेनाथयुक्तेनतरतोजलं ॥ पितरोभिलषंतेवैनावंचाप्यधिरोहिताः ॥ १८ ॥ सदानाविजलंतज्ज्ञाःप्रयच्छंतिसमाहिताः ॥ मासार्धेकृष्णपक्षस्यकुर्या न्निर्वपणानिवै ॥ १९ ॥ पुष्टिरायुस्तथावीर्यंश्रीश्चैवपितृभक्तितः ॥ पितामहःपुलस्त्यश्चवसिष्ठःपुलहस्तथा ॥ २० ॥ अंगिराश्चक्रतुश्चैवकश्यपश्चमहानृषिः ॥ एते कुरुकुलश्रेष्ठमहायोगेश्वराःस्मृताः ॥ २१ ॥ एतेचपितरोराजन्नेषश्राद्धविधिःपरः ॥ प्रेतास्तुपिंडसंबंधान्मुच्यंतेतेनकर्मणा ॥ २२ ॥ इत्येषापुरुषश्रेष्ठश्राद्धोत्पत्तिर्य थागमं ॥ व्याख्यातापूर्वनिर्दिष्टादानंवक्ष्याम्यतःपरं ॥ २३ ॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेअनुशासनपर्वणिआनुशास० दानधर्मेश्राद्धकल्पेद्विनवतितमोऽध्यायः ॥ ९२ ॥

॥ युधिष्ठिरउवाच ॥ ॥ द्विजातयोव्रतोपेताहविस्तेयदिभुंजते ॥ अन्नंब्राह्मणकामायकथमेतत्पितामह ॥ १ ॥ ॥ भीष्मउवाच ॥ ॥ अवेदोक्तव्रताश्चैवभुंजा नाःकामकारणे ॥ वेदोक्तेषुतुभुंजानाव्रतलुप्तायुधिष्ठिर ॥ २ ॥ ॥ युधिष्ठिरउवाच ॥ ॥ यदिदंतपइत्याहुरुपवासंपृथग्जनाः ॥ तपःस्यादेतदेवेहतपोन्यद्वापिकिं भवेत् ॥ ३ ॥ ॥ भीष्मउवाच ॥ ॥ मासार्धमासोपवासाद्यत्तपोमन्यतेजनः ॥ आत्मतंत्रोपघातीयोनतपस्वीनधर्मवित् ॥ ४ ॥ त्यागस्यचापिसंपत्तिःशिष्यतेतपउ त्तमं ॥ सदोपवासीचभवेद्ब्रह्मचारीतथैवच ॥ ५ ॥ मुनिश्चस्यात्सदाविप्रोवेदांश्चैवसदाजपेत् ॥ कुटुंबिकोधर्मकामःसदास्वप्नश्चमानवः ॥ ६ ॥ अमांसाशीसदा चस्यात्पवित्रंचसदापठेत् ॥ ऋतवादीसदाचस्यान्नियतश्चसदाभवेत् ॥ ७ ॥

वेदोक्तंयागांगभूतंव्रतंतेनरहिताःकामकारणेइच्छयाहेतुनाभुंजानाभोजनंकुर्वंतुनाम येतुव्रतोपेताभुंजतेतेलुप्तव्रताभवंति तेषांव्रतलोपप्रायश्चित्तंव्रातपतीष्टिरूपंकर्तव्यंभवति इतरस्यालाभेव्रतवंतोपिभु क्त्वाप्रायश्चित्तंकुर्वीरन्नतुश्राद्धंलुंपेरन्निति भावः ॥ २ ॥ तपस्विनःपात्रत्वमुक्तंतत्रतपसोरूपंपृच्छति यदिदमिति ॥ ३ ॥ आत्मतंत्रंशरीररूपंकुटुंबरूपंवातदुपघाती ॥ ४ ॥ त्यागस्येति दानंवेदजपश्चपरमंतप इतिश्लोकद्वयार्थः ॥ ५ ॥ अस्वप्नःस्वधर्मेजागरूकः ॥ ६ ॥ ७ ॥

॥ ८ ॥ ९ ॥ यथोक्तभोजनद्वयव्यतिरेकेणमध्येयोनभुंक्तेससदोपवासीत्याह अंतरेति ॥ १० ॥ ११ ॥ वृथायज्ञादिनिमित्तंविना ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥ गुणवतिदातरिप्र

विघसाशीकथंचस्यात्सदाचैवातिथिप्रियः ॥ अमृताशीसदाचस्यात्पवित्रीचसदाभवेत् ॥ ८ ॥ ॥ युधिष्ठिरउवाच ॥ ॥ कथंसदोपवासीस्याद्ब्रह्मचारीचपार्थिव ॥ विघसाशीकथंचस्यात्कथंचैवातिथिप्रियः ॥ ९ ॥ ॥ भीष्मउवाच ॥ ॥ अंतरासायमाशंचप्रातराशंचयोनरः ॥ सदोपवासीभवतियोनभुंक्तेंतरापुनः ॥ १० ॥ भार्यांगच्छन्ब्रह्मचारीऋतौभवतिचैवह ॥ ऋतवादीसदाचस्याद्दानशीलस्तुमानवः ॥ ११ ॥ अभक्षयन्वृथामांसममांसाशीभवत्युत ॥ दानंददत्पवित्रीस्याद्स्वप्नश्चदिवाऽस्वपन् ॥ १२ ॥ भृत्यातिथिषुयोभुंक्तेभुक्तवत्सुनरःसदा ॥ अमृतंकेवलंभुंक्तेइतिविद्धियुधिष्ठिर ॥ १३ ॥ अभुक्तवत्सुनाश्नातिब्राह्मणेषुतुयोनरः ॥ अभोजनेनतेनास्यजितःस्वर्गोभवत्युत ॥ १४ ॥ देवेभ्यश्चपितृभ्यश्चसंश्रितेभ्यस्तथैवच ॥ अवशिष्टानियोभुंक्तेतमाहुर्विघसाशिनं ॥ १५ ॥ तेषांलोकाह्यपर्यंताःसदनेब्रह्मणःस्मृताः ॥ उपस्थिताह्यप्सरसोगंधर्वैश्चजनाधिप ॥ १६ ॥ देवतातिथिभिःसार्धंपितृभिश्चोपभुंजते ॥ रमंतेपुत्रपौत्रेणतेषांगतिरनुत्तमा ॥ १७ ॥ ॥ युधिष्ठिरउवाच ॥ ॥ ब्राह्मणेभ्यःप्रयच्छंतिदानानिविविधानिच ॥ दातृप्रतिग्रहीत्रोर्वैकोविशेषःपितामह ॥ १८ ॥ ॥ भीष्मउवाच ॥ ॥ साधोर्यःप्रतिगृह्णीयात्तथैवासाधुतोद्विजः ॥ गुणवत्यल्पदोषःस्यान्निर्गुणेतुनिमज्जति ॥ १९ ॥ अत्राप्युदाहरंतीममितिहासंपुरातनं ॥ वृषादर्भेश्चसंवादंसप्तर्षीणांचभारत ॥ २० ॥ कश्यपोत्रिर्वसिष्ठश्चभरद्वाजोथगौतमः ॥ विश्वामित्रोजमदग्निःसाध्वीचैवाप्यरुंधती ॥ २१ ॥ सर्वेषामथतेषांतुगंडाभूत्कर्मकारिका ॥ शूद्रःपशुसखश्चैवभर्ताचास्याबभूवह ॥ २२ ॥ तेचसर्वेतपस्यंतःपुराचेरुर्महीमिमां ॥ समाधिनोपशिक्षंतोब्रह्मलोकंसनातनं ॥ २३ ॥ अथाभवदनावृष्टिर्महतीकुरुनंदन ॥ कृच्छ्रप्राणोभवद्यत्रलोकोयंवैक्षुधान्वितः ॥ २४ ॥ कस्मिंश्चिच्चपुरायज्ञेशैब्येनशिबिसूनुना ॥ दक्षिणार्थेथऋत्विग्भ्योदत्तःपुत्रःपुराकिल ॥ २५ ॥ अस्मिन्कालेथसोल्पायुर्दिष्टांतमगमत्प्रभुः ॥ तेतंक्षुधाभिसंतप्ताःपरिवार्योपतस्थिरे ॥ २६ ॥ याज्यात्मजमथोदृष्ट्वागतासुमृषिसत्तमाः ॥ अपचंततदास्थाल्यांक्षुधार्ताःकिलभारत ॥ २७ ॥ निरन्नेमर्त्यलोकेस्मिन्नात्मानंतेपरीप्सवः ॥ कृच्छ्रामापेदिरेवृत्तिमन्नहेतोस्तपस्विनः ॥ २८ ॥ अटमानोथतान्मार्गेपचमानान्महीपतिः ॥ राजाशैब्योवृषादर्भिःक्लिश्यमानान्ददर्शह ॥ २९ ॥

तिग्रहीतुरल्पोदोषः ॥ १९ ॥ २० ॥ २१ ॥ गंडेतिनामतः ॥ २२ ॥ उपशिक्षंतःअर्जयंतः ॥ २३ ॥ २४ ॥ २५ ॥ दिष्टांतंमरणं ॥ २६ ॥ २७ ॥ आत्मानंशरीरंपरीप्सवोरक्षितुकामाः ॥ २८ ॥ २९ ॥

पुष्टिःपुष्टिहेतुः ॥ ३० ॥ ३१ ॥ ३२ ॥ ३३ ॥ ३४ ॥ ब्राह्मणान्क्षेत्रंब्राह्मणस्वरूपस्थानंदेवतासमूहः यावतीर्वैदेवतास्ताःसर्वावेदविदिब्राह्मणेवसंतीतिश्रुत्यर्थउक्तः ॥ ३५ ॥ ३६ ॥ अन्येनपथा ॥ ३७ ॥ ३८ ॥

॥ वृषादर्भिरुवाच ॥ ॥ प्रतिग्रहस्तारयतिपुष्टिर्वैप्रतिगृह्यतां ॥ मयियद्विद्यतेवित्तंतद्वृणुध्वंतपोधनाः ॥ ३० ॥ प्रियोहिमेब्राह्मणोयाच्यमानोदद्यामहंवोश्वतरी सहस्रं ॥ एकैकशःसवृषाःसंप्रसूताःसर्वेषांवैशीघ्रगाःश्वेतरोमाः ॥ ३१ ॥ कुलंभराननडुहःशतंशतान्धुर्यान्श्वेतान्सर्वशोहंददामि ॥ पष्ठौहीनांपीवराणांचता वदग्र्याग्रृष्ट्योधेनवःसुव्रताश्च ॥ ३२ ॥ वरान्ग्रामान्व्रीहिरसंयवांश्चरत्नंचान्यद्दुर्लभंकिंददानि ॥ नास्मिन्नभक्ष्येभावमेवंकुरुध्वंपुष्ट्यर्थंवःकिंप्रयच्छाम्यहंवै ॥ ३३ ॥ ॥ ऋषयऊचुः ॥ ॥ राजन्प्रतिग्रहोराज्ञांमध्वास्वादोविषोपमः ॥ तज्जानमानःकस्मात्त्वंकुरुषेनःप्रलोभनं ॥ ३४ ॥ क्षेत्रंहिदैवतमिदंब्राह्मणान्समुपा श्रितं ॥ अमलोह्येषतपसाप्रीतःप्रीणातिदेवताः ॥ ३५ ॥ अह्नापीहतपोजातुब्राह्मणस्योपजायते ॥ तद्दावइवनिर्दह्यात्प्राप्तोराजप्रतिग्रहः ॥ ३६ ॥ कुशलंसहदा नेनराजन्नस्तुसदातव ॥ अर्थिभ्योदीयतांसर्वमित्युक्त्वान्येनतेययुः ॥ ३७ ॥ अपक्वमेवतन्मांसमभूत्तेषांमहात्मनां ॥ अथहित्वाययुःसर्वेवनमाहारकांक्षिणः ॥ ३८ ॥ ततःप्रचोदिताराज्ञावनंगत्वास्यमंत्रिणः ॥ प्रचीयोदुंबराणिस्मदातुंतेषांप्रचक्रिरे ॥ ३९ ॥ उदुंबराण्यथान्यानिहेमगर्भाण्युपाहरन् ॥ भृत्यास्तेषांतत स्तानिप्रग्राहितुमुपाद्रवन् ॥ ४० ॥ गुरूणीतिविदित्वाथनग्राह्याण्यत्रिरब्रवीत् ॥ नस्महेमंदविज्ञानानस्महेमंदबुद्धयः ॥ ४१ ॥ हैमानीमानिजानीमःप्रतिबुद्धाः स्मजागृम ॥ इहत्वेतदुपादत्तंप्रेत्यस्यात्कटुकोदयं ॥ अप्रतिग्राह्यमेवैतत्प्रेत्येहचसुखेप्सुना ॥ ४२ ॥ ॥ वसिष्ठउवाच ॥ ॥ शतेननिष्कगणितंसहस्रेणचसंमि तं ॥ तथाबहुप्रतीच्छन्वैपापिष्ठांपततेगतिं ॥ ४३ ॥ ॥ कश्यपउवाच ॥ ॥ यत्पृथिव्यांव्रीहियवंहिरण्यंपशवःस्त्रियः ॥ सर्वंतन्नालमेकस्यतस्माद्विद्वान्शमंचरेत् ॥ ४४ ॥ ॥ भरद्वाजउवाच ॥ ॥ उत्पन्नस्यरुरोःशृंगंवर्धमानस्यवर्धते ॥ प्रार्थनापुरुषस्येवतस्यमात्रानविद्यते ॥ ४५ ॥ ॥ गौतमउवाच ॥ ॥ नतल्लोकेद्रव्यम स्तियल्लोकंप्रतिपूरयेत् ॥ समुद्रकल्पःपुरुषोनकदाचनपूर्यते ॥ ४६ ॥ ॥ विश्वामित्रउवाच ॥ ॥ कामंकामयमानस्ययदाकामःसमृध्यते ॥ अथैनमपरःकाम स्तृष्णाविध्यतिबाणवत् ॥ ४७ ॥ ॥ जमदग्निरुवाच ॥ ॥ प्रतिग्रहेसंयमोवैतपोधारयतेध्रुवं ॥ तद्धनंब्राह्मणस्येहलुभ्यमानस्यविस्रवेत् ॥ ४८ ॥

॥ ३९ ॥ ४० ॥ नस्महेनस्मः अस्तेरार्षस्लङ् ॥ ४१ ॥ ४२ ॥ प्रतीच्छन्प्रतिगृह्णन् ॥ ४३ ॥ ४४ ॥ तस्यलाभसुखस्यमात्राइयत्ता ॥ ४५ ॥ ४६ ॥ कामस्तृष्णारूपः ॥ ४७ ॥ तद्धनंतपोधनम् ॥ ४८ ॥

पक्षसंमतःपाक्षिकत्वेनमतः ॥४९॥५०॥ यदिति यद्यतोहेतोः वैधर्मेविधर्मएववैधर्मःतस्मिंल्लोभादिदोषेसतिपरमुत्कृष्टंपदंनास्तिनैलभ्यतेततस्तदंलोभाख्यमेवधनंब्राह्मणाविदुः विनयःशिक्षातदर्थंशिक्षितुमिति

॥ अरुंधत्युवाच॥ ॥ धर्मार्थंसंचयोयोवैद्रव्याणांपक्षसंमतः॥ तपःसंचयएवेहविशिष्टोद्रव्यसंचयात्॥ ४९॥ ॥ गंडोवाच॥ ॥ उग्रादितोभयाद्यस्माद्बिभ्य
तीमेममेश्वराः॥ बलीयांसोदुर्बलवद्बिभेम्यहमतःपरं॥५०॥ ॥ पशुसखउवाच॥ ॥ यद्वैधर्मेपरंनास्तिब्राह्मणास्तद्धनंविदुः॥ विनयार्थंसुविद्वांसमुपासेयंयथा
तथं॥५१॥ ॥ ऋषयऊचुः॥ ॥ कुशलंसहदानेनतस्मैयस्यप्रजाइमाः॥ फलान्युपधियुक्तानियएवंनःप्रयच्छति॥५२॥ ॥ भीष्मउवाच॥ ॥ इत्युक्त्वाहेमग
र्भाणिहित्वाताानिफलानिवै॥ ऋषयोजग्मुरन्यत्रसर्वएवधृतव्रताः॥ ५३ ॥ ॥ मंत्रिणऊचुः॥ ॥ उपधिंशंकमानास्तेहित्वाताानिफलानिवै॥ ततोन्येनैवगच्छं
तिविदितंतेस्तुपार्थिव॥५४॥ इत्युक्तःसतुभृत्यैस्तैर्वृषादर्भिश्चुकोपह॥ तेषांवैप्रतिकर्तुंचसर्वेषामगमद्गृहं॥५५॥ सगत्वाहवनीयेग्नौतीव्रंनियममास्थितः॥ जु
हावसंस्कृतैर्मंत्रैरेकैकामाहुतिंनृपः॥५६॥ तस्मादग्नेःसमुत्तस्थौकृत्यालोकभयंकरी॥ तस्यानामवृषादर्भिर्यातुधानीत्यथाकरोत्॥५७॥ साकृत्याकालरात्री
वकृतांजलिरुपस्थिता॥ वृषादर्भिंनरपतिंकिंकरोमीतिचाब्रवीत्॥ ५८॥ ॥ वृषादर्भिरुवाच॥ ॥ ऋषीणांगच्छसप्तानामरुंधत्यास्तथैवच॥ दासीभर्तुश्चवदा
स्याश्चमनसानामधारय॥५९॥ ज्ञात्वानामानिचैवैषांसर्वानेतान्विनाशय॥ विनष्टेषुतथास्वैरंगच्छयत्रेप्सितंतव॥६०॥ सातथेतिप्रतिश्रुत्ययातुधानीस्वरू
पिणी॥ जगामतद्वनंयत्रविचेरुस्तेमहर्षयः॥६१॥ ॥ भीष्मउवाच॥ ॥ अथात्रिप्रमुखाराजन्वनेतस्मिन्महर्षयः॥ व्यचरन्भक्षयंतोवैमूलानिचफलानिच
॥६२॥ अथापश्यन्सुपीनांसपाणिपादमुखोदरं॥ परिव्रजंतंस्थूलांगंपरिव्राजंशुनासह॥ ६३॥ अरुंधतीतुतंदृष्ट्वासर्वांगोपचितंशुभं॥ भवितारोभवंतोवैनैव
मित्यब्रवीदृषीन्॥६४॥ ॥ वसिष्ठउवाच॥ ॥ नैतस्येहयथास्माकमग्निहोत्रमनिर्हुतं॥ सायंप्रातश्चहोतव्यंतेनपीवाञ्शुनासह॥ ६५॥ ॥ अत्रिरुवाच॥ ॥
नैतस्येहयथास्माकंक्षुधावीर्यंसमाहतं॥ कृच्छ्राधीतंप्रनष्टंचतेनपीवाञ्शुनासह॥६६॥ ॥ विश्वामित्रउवाच॥ ॥ नैतस्येहयथास्माकंशश्वच्छास्त्रंजरद्गवः॥
अलसःक्षुत्परोमूर्खस्तेनपीवाञ्शुनासह॥६७॥ ॥जमदग्निरुवाच॥ नैतस्येहयथास्माकंभक्तमिंधनमेवच॥संचिंत्यंवार्षिकंचित्तेतेनपीमाञ्शुनासह॥६८॥

यावत्॥५१॥उपधिश्छलम्॥५२॥५३॥५४॥५५॥५६॥५७॥५८॥नामार्थमवधारय॥५९॥ ज्ञात्वानामानुरूपंतेषांसामर्थ्यंपरीक्ष्यतान्विनाशय अन्यथात्वामेवतेविनाशयिष्यंतीतिभावः॥६०॥६१॥६२॥
॥६३॥६४॥कार्श्यस्यकारणंनित्यकर्मलोपइतिवसिष्ठस्यभावः॥६५॥क्षुद्दुःखंअधीतनाशनंचेत्यत्रेः॥६६॥शास्त्रप्रतिपादितोजरन्क्षीयमाणोधर्मइतिविश्वामित्रस्य॥६७॥ अन्नादिचिंतेतिजमदग्नेः॥६८॥

बहुकुटंबितेतिकश्यपस्य ॥ ६९ ॥ भार्यापवादःकृत्तिकास्वभिशापादितिभरद्वाजस्य ॥ ७० ॥ हीनवस्त्रत्वंगौतमस्यचमतं त्रिकौशेयं कुशारज्जुस्तयानिर्वर्त्तंकौशेयंपाटितसंधानं त्रीणिकौशेयानियस्मिन् कु

॥ कश्यपउवाच ॥ ॥ नैतस्येहयथास्माकंचत्वारश्वसहोदराः ॥ देहिदेहीतिभिक्षंतितेनपीवाऽछुनासह ॥ ६९ ॥ ॥ भरद्वाजउवाच ॥ ॥ नैतस्येहयथास्माकंब्रह्म बंधोरचेतसः ॥ शोकोभार्यापवादेनतेनपीवाऽछुनासह ॥ ७० ॥ ॥ गौतमउवाच ॥ ॥ नैतस्येहयथास्माकंत्रिकौशेयंचरांकवं ॥ एकैकंवैत्रिवर्षीयंतेनपीवा ऽछुनासह ॥ ७१ ॥ ॥ भीष्मउवाच ॥ ॥ अथदृष्ट्वापरिव्राट्सतान्महर्षीन्शुनासह ॥ अभिगम्ययथान्यायंपाणिस्पर्शमथाचरत् ॥ ७२ ॥ परिचर्यांवनेतांतुक्षु त्प्रतीघातकारिकां ॥ अन्योन्येननिवेद्याथप्रातिष्ठंतसहैवते ॥ ७३ ॥ एकनिश्चयकार्याश्चव्यचरंतवनानिते ॥ आददानाःसमुद्धृत्यमूलानिचफलानिच ॥ ७४ ॥ कदाचिद्विचरंतस्तेवृक्षैरविरलैर्वृतां ॥ शुचिवारिप्रसन्नोदांददृशुःपद्मिनींशुभां ॥ ७५ ॥ बालादित्यवपुःप्रख्यैःपुष्करैरुपशोभितां ॥ वैडूर्यवर्णसदृशैःपद्मपत्रैरथा वृतां ॥ ७६ ॥ नानाविधैश्चविहगैर्जलप्रकरसेविभिः ॥ एकद्वारामनादेयांसूपतीर्थामकर्दमां ॥ ७७ ॥ वृषादर्भिप्रयुक्तातुकृत्याविकृतदर्शना ॥ यातुधानीतिवि ख्यातापद्मिनींतामरक्षत ॥ ७८ ॥ पशुसखसहायास्तुबिसार्थंतेमहर्षयः ॥ पद्मिनीमभिजग्मुस्तेसर्वेकृत्याभिरक्षितां ॥ ७९ ॥ ततस्तेयातुधानींतांदृष्ट्वाविकृतदर्श नां ॥ स्थितांकमलिनीतीरेकृत्यामूचुर्महर्षयः ॥ ८० ॥ एकातिष्ठसिकाचत्वंकस्यार्थेकिंप्रयोजनं ॥ पद्मिनीतीरमाश्रित्यब्रूहित्वंकिंचिकीर्षसि ॥ ८१ ॥ ॥ यातुधा न्युवाच ॥ ॥ यास्मिसास्म्यनुयोगोमेनकर्तव्यःकथंचन ॥ आरक्षिणींमांपद्मिन्यावित्तसर्वेतपोधनाः ॥ ८२ ॥ ॥ ऋषयऊचुः ॥ ॥ सर्वएवक्षुधार्ताःस्मनचा न्यत्किंचिदस्तिनः ॥ भवत्याःसंमतेसर्वेगृह्णीयामबिसान्युत ॥ ८३ ॥ ॥ यातुधान्युवाच ॥ ॥ समयेनबिसानीतोगृह्णीध्वंकामकारतः ॥ एकैकोनाममेप्रोक्तात तोगृह्णीतमाचिरं ॥ ८४ ॥ ॥ भीष्मउवाच ॥ ॥ विज्ञाययातुधानींतांकृत्यामृषिवधैषिणीम् ॥ अत्रिःक्षुधापरीतात्माततोवचनमब्रवीत् ॥ ८५ ॥

शीफालेकुशारज्जुरितिमेदिनी रांकवंरंकोर्मृगविशेषस्यचर्मतदपित्रिवर्षीयमतिजीर्णं ॥ ७१ ॥ ७२ ॥ परिचर्यांकरिष्यामिकुर्वित्यन्योन्यमुक्त्वेत्यर्थः ॥ ७३ ॥ एकरूपएवनिश्चयःकार्यंचयेषांते ॥ ७४ ॥ ॥ ७५ ॥ ७६ ॥ उपतीर्थमवतरणमार्गः ॥ ७७ ॥ ७८ ॥ ७९ ॥ ८० ॥ ८१ ॥ ८२ ॥ ८३ ॥ ८४ ॥ नामार्थद्वारासामर्थ्यंज्ञात्वाअस्माकंवधैषिणीयमितिविज्ञायेत्यर्थः ॥ ८५ ॥

अरात्रिरिति यदिदंसर्वंपाप्मनोऽत्रायततदिदंकिंचतत्तस्मादत्रयइतिश्रुतौपाप्मनस्त्राताऽत्रिरित्यत्रिशब्दस्यनिर्वचनंतदेवशब्दांतरेणप्रदर्शयतियातुधानींविमोहयिष्यन् अरात्रिः अरयःकामादयःसंत्यस्मिन्नि त्यरंपापंतस्मात्त्रायतइत्यरात्रिः अरशब्दादलुप्तपंचमीकात्परस्यत्रायतेरुपरिक्किप्प्रत्ययः अरिशब्दान्मत्वर्थीयेऽर्शआद्यचियस्येतीकारलोपेअरमितिसिध्यति यस्मादरात्रिस्तस्मादत्रिः अत्तीत्यदून्मृत्युस्तस्मा त्रायतइत्यत्रिरित्यत्राप्यवयवार्थेनपाप्मानं मृत्युमन्ववायानित्यादौमृत्युशब्दस्यपाप्मनिप्रयोगदर्शनात् धर्मेणपापमपनुदतीतिधर्मोप्यत्रिःस्यादतआह सारात्रिर्यांनाधीतेत्रिरद्यवाइति वैनिश्चितं अद्यवर्त मानकालेयांत्रिस्त्रिवारंनाधीतेनाधिगच्छति अतीतस्यहिपुत्रादेरनुत्पत्तावनागतत्वेनोत्पत्तौवर्तमानत्वेननाशेअतीतत्वेननान्वेतित्रिरधिगमोस्तितद्यत्रनास्तिसर्वंवर्तमानमेवभवतियत्रावस्थायांसाहार्दाकाशा ख्यजगत्कारणप्राप्तिःसर्वपाप्मोच्छेदिकासाऽरात्रिरुच्यते अत्रह्यतीतानागतंसर्वमस्तीतिश्रूयते यच्चास्येहास्तियच्चनास्तिसर्वंतदत्रगत्वाविंदतइति अत्रहिसर्वेकामाःसमाहिताइति चयस्मादेवमरात्रिरस्मित

॥ अत्रिरुवाच॥ ॥ अरात्रिरत्रिःसारात्रिर्यांनाधीतेत्रिरद्यवै॥ अरात्रिरत्रिरित्येवनाममेविद्धिशोभने॥ ८६ ॥ ॥ यातुधान्युवाच॥ ॥ यथोदाहृतमेतत्तेम यिनाममहाद्युते॥ दुर्धार्यमेतन्मनसागच्छावतरपद्मिनीम्॥ ८७॥ ॥ वसिष्ठउवाच॥ ॥ वसिष्ठोस्मिवरिष्ठोऽस्मिवसेवासगृहेष्वपि॥ वसिष्ठत्वाच्चवासाच्चव सिष्ठइतिविद्धिमां॥ ८८॥ ॥ यातुधान्युवाच॥ ॥ नामनैरुक्तमेतत्तेदुःखव्याभाषिताक्षरं॥ नैतद्धारयितुंशक्यंगच्छावतरपद्मिनीम्॥ ८९॥

स्मादत्रिरेवममनाम मंत्रोपि यंवैसूर्यंस्वर्भानुस्तमसाविध्यदासुरः अत्रयस्तमन्वविंदन्नह्य१न्येअशक्नुवन्नितिसूर्यआत्माजगतस्तस्थुषश्चेतिश्रुतेः सूर्यंपरंब्रह्मस्वर्भानुःराहुरूपोमृत्युरविध्यत्व्याप्तवान् तमसा अनात्मन्यात्मबुद्धिरूपयाअविद्ययेतिमंत्रपदानामर्थः ॥ ८६॥ तदेतदत्रित्वंमनसापिदुर्धार्यमितिमत्वायातुधान्याह यथेति तेत्वया मयिमत्समीपे अतीतानागतयोरपिवर्तमानकालेएवदर्शनंकामाद्यनुदयश्चे तिद्वयमत्यंतंतमःस्वभावयामयाप्राप्तुमशक्यमितिभावः त्वामहंधर्षितुमशक्तेतित्वंगच्छअवतर पद्मिनींसरसीं ॥ ८७ ॥ वसिष्ठोस्मीति वसिष्ठःवायुश्चपृथिवीचवायुश्चांतरिक्षंचद्यौश्चादित्यश्चंद्रमाश्चनक्षत्रा णिचेतिवसवएतेषुहीदंसर्वंवसुहितमेतिहीदंसर्वंवासयंतेइतिश्रुतिप्रसिद्धावसवस्तेयस्यस्वाधीनाभवंतिसवसुमान्प्राप्ताणिमाद्यैश्वर्योमहायोगी अतिशयेनवसुमानितिवसिष्ठस्तादृशोहमस्मि अतिशयेनउरुरस्मि वसुमच्छब्दादिष्ठन्प्रत्ययेपरेमतुब्लोपेटिलोपेचवसिष्ठः उरुशब्दस्येष्ठनिवरादेशश्चप्रियस्थिरादिसूत्रेणज्ञेयः सर्वंमद्वशेस्त्यहंतुनकस्यापिवशेस्मीतिनामद्वयार्थः वासगृहेषुवासयोग्येषुगृहस्थाश्रमेषुसर्वेषामुप जीव्येषुवसेवसाम्यतोऽहंवस्तॄणांमध्येअतिश्रेष्ठइतिवसिष्ठोऽस्मि वस्तृशब्दादिष्ठनितृन्लोपेचवसिष्ठः सर्वेषामाश्रयभूतत्वान्ममर्मांदेवारक्षंतीतिभावः ॥ ८८ ॥ ८९ ॥

कुलमिति कशाश्वताडनरज्जुस्तामर्हंतीतिकश्याअश्वाः अत्रचप्रकरणादिंद्रियाणिहयानाहुरितिश्रुत्युक्तेरिंद्रियाण्येवाश्वाःकश्यास्तदाश्रयत्वाच्छरीराण्यपिकश्यानि कुलंकुलमितिवीप्सायांद्विर्वचनं सर्वश रीरेष्वहमेवैकःकश्यपोनामद्विजोऽस्मि कश्यानिशरीराणिपातिरक्षतिपिबतिभुंक्तेपाययतिशोषयतिवाकश्यपइतियोगात्सर्वाणिशरीराणिप्रविश्यांतर्यामिरूपेणपालयामिजीवरूपेणतद्द्वारासुखदुःखादिकंभुं जेब्रह्मरूपेण तानिसर्वाणिस्वात्मनिप्रविलापयामीत्यर्थः एवंसर्वमध्यात्मंमत्स्वरूपमित्युक्त्वाधिदैवमपिमत्स्वरूपमेवेत्याह कुवमःकुवमइति कुःपृथिवीतस्यांवमतिवर्षतीतिकुवमआदित्यः आदित्याज्जायते वृष्टिरितिश्रुतेः पूर्ववद्द्विर्वचनं सर्वोप्यादित्योऽहमेव मत्पुत्रत्वात्सर्वेषामादित्यानामित्यर्थः पाठांतरेकुपपीः कुंपातीतियोगात्कुपपीःसूर्यएव यापोःकिद्द्वेचेतिसूत्रेणपातेरीप्रत्ययेप्रकृतेर्द्वित्वेप्रत्ययस्यकित्वेचप पीरितिरूपं कुपपिरितिह्रस्वपाठेतुआदृगमहनजनेतिकिप्रत्ययेलिड्वद्भावेचकुपपिरितिसूर्यएव कुपपइत्यकारांतपाठस्तुप्रामादिकः यद्वाकुंपृथिवींपातीतिकुपंजलंपिबतीतिकुपपःसूर्यएवेतिसमाधेयं काश्यो दीप्तिमान् तत्रहेतुः काशनिकाशत्वात् बहुकालीनत्वेनकाशपुष्पसदृशःसर्वतःपलितश्चिरंतनस्तपसादीप्तोऽस्मीत्यर्थः ॥ १० ॥ ११ ॥ प्रजावैवाजस्ताएषबिभर्तियद्बिभर्तितस्माद्भरद्वाजइतिश्रुत्यनुसारेणस्वना

॥ कश्यपउवाच ॥ ॥ कुलंकुलंचकुवमःकुवमःकश्यपोद्विजः ॥ काश्यःकाशनिकाशत्वादेतन्मेनामधारय ॥ १० ॥ ॥ यातुधान्युवाच ॥ ॥ यथोदाहृतमेतत्तेम यिनाममहाद्युते ॥ दुर्धार्यमेतन्मनसागच्छावतरपद्मिनीं ॥ ११ ॥ ॥ भरद्वाजउवाच ॥ ॥ भरेऽसुतान्भरेऽशिष्यान्भरेदेवान्भरेद्विजान् ॥ भरेभार्यांभरेद्वाजंभ रद्वाजोऽस्मिशोभने ॥ १२ ॥ ॥ यातुधान्युवाच ॥ ॥ नामनैरुक्तमेतत्तेदुःखव्याभाषिताक्षरं ॥ नैतद्धारयितुंशक्यंगच्छावतरपद्मिनीं ॥ १३ ॥

माह भरेइति अशिष्यान्शासितुमयोग्यानपिराक्षसान्शत्रूंश्चवशेकृत्यकरुणयापालयामि तथाअसुतान्अपुत्रानुदासीनानपिदीनानदीनान्पालयामि भार्यांभार्यैतिपुत्रभृत्यादेरुपलक्षणं ईदृग्विधोऽन्योपि वाजंवेगंशत्रूणांसाहसमन्नंवाभरेत्सपृथिवीवत्सर्वंसहोन्नप्रदश्चभवतीतितस्मादहमपितथास्मीत्यर्थः द्वाजमितिच्छेदेतुद्वाभ्यांजातंसंकरजमित्यर्थः ननुमाताभस्त्रापितुःपुत्रोयेनजातःसएवसइतिस्मृतेश्चर्मकोश तुल्यामातेत्यतःसर्वोप्येकजएवेतिनास्तिकश्चिद्द्वाजः नहिद्वाभ्यांरेतःसेकाभ्यामेकोजायतइतिसंभवति सत्यं आहवनीयादीनामपिसंस्कारवतांसर्वेषांद्विविधंजन्मयोनितःसंस्कारतश्च तत्रसंकरोऽन्यस्माज्जा तोऽन्येनस्वपुत्रइतिबुद्ध्यासंस्कृतइतिसएवद्वाजः द्विर्जायतइतिद्विजोन्यः द्वाभ्यांस्त्रीपुरुषाभ्यांजायतइत्यर्थेद्वाजादयोनिपात्यंते ततएवद्वाजाअपिसंतीतिवशीवशंनयसएकजत्वमितिमंत्रेमन्योःसंकल्पस्यए कजेतिविशेषणं द्वाजेतुबीजसंस्कारसंकरादवश्यंसंकल्पयोर्वाङ्मनसयोर्वापौर्वापर्यविरोधोभवतीतिविश्वासघातकादयोद्वाजाइतिज्ञेयं तदयंसंग्रहः कौशिकेक्रौर्यंतपसीराधेयेशौर्यंभीरुते खलेवाकूचित्तवै मत्येबीजसंस्कारसंकरादिति भार्यामनव्याजइतिपाठेअनव्याअजामायातयैवजातोस्मिलोकहितार्थंनतुकर्मणेत्यर्थः ॥ १२ ॥ १३ ॥

गोतमइति गोपदार्थंस्वर्गंभूमिंचदमयतिवशीकरोतीतिगोदमः तत्रहेतुः दमतइति दमेनइंद्रियजयनदमयतीतिजितेंद्रियत्वात्गांद्यांचदमितुंशक्तोस्मीत्यर्थः अधूमःनिर्धूमाग्नितुल्यः अतएवादमःअन्येनदमितुमयोग्यः तत्रहेतुः तेत्वयिसमदर्शनात्समस्यब्रह्मणोदर्शनात् निर्दोषंहिसमंब्रह्मेतिभगवद्वचनात् तस्यहदेवाश्चनाभूत्याईशतेआत्माह्येषांसभवतीतिश्रुतेः तस्यब्रह्मविदोऽनैश्वर्यायदेवाश्चनदेवाअपिनईशतनसमर्थाभवंतिकिमुतनिःसारायातुधानाइतिश्रुत्यर्थः अत्रदकारस्थानेतकारंकृत्वागोतमइतिनिपात्यते गोभिस्तमोममध्वस्तंजातमात्रस्यदेहतइतिपाठे देहतोमातुर्देहाज्जातमात्रस्यअकृततपसोपिममसूर्यतुल्यस्यगोभीरश्मिभिस्तमोंधकारंध्वस्तं अतोहंगावःअतमाःतमोविरोधिनोयस्यसइतिव्युत्पत्त्यागोतमोस्मि त्वयावह्निवद्दुःस्पर्शोहमित्यर्थः ॥ १४ ॥ १५ ॥ विश्वेइति विश्वशब्देनआधिदैवंब्रह्मांडस्थादेवाउच्यंते अध्यात्मंचपिंडस्थानींद्रियाणितान्युभयानिमित्रभूतानियस्यसविश्वामित्रः विश्वस्यहवैमित्रंविश्वामित्रआसेतिश्रुतेः मित्रेचर्षाविति विश्वपदांतस्यदीर्घः गवामिंद्रियाणां ॥ १६ ॥ १७ ॥ जाजमद्यइति

॥ गौतमउवाच ॥ ॥ गोदमोदमतोऽधूमोऽदमस्तेसमदर्शनात् ॥ विद्धिमांगोतमंकृत्येयातुधानिनिबोधमां ॥ १४ ॥ ॥ यातुधान्युवाच ॥ ॥ यथोदाहृतमेतत्तेमयिनाममहामुने ॥ नैतद्धारयितुंशक्यंगच्छावतरपद्मिनीं ॥ १५ ॥ ॥ विश्वामित्रउवाच ॥ ॥ विश्वेदेवाश्चमेमित्रंमित्रमस्मिगवांतथा ॥ विश्वामित्रमितिख्यातंयातुधानिनिबोधमां ॥ १६ ॥ ॥ यातुधान्युवाच ॥ ॥ नामनैरुक्तमेतत्तेदुःखव्याभाषिताक्षरं ॥ नैतद्धारयितुंशक्यंगच्छावतरपद्मिनीं ॥ १७ ॥ ॥ जमदग्निरुवाच ॥ ॥ जाजमद्यजजानेहंजिजाहीहजिजायिषि ॥ जमदग्निरितिख्यातस्ततोमांविद्धिशोभने ॥ १८ ॥ ॥ यातुधान्युवाच ॥ ॥ यथोदाहृतमेतत्तेमयिनाममहामुने ॥ नैतद्धारयितुंशक्यंगच्छावतरपद्मिनीं ॥ १९ ॥ ॥ अरुंधत्युवाच ॥ ॥ धरान्धरित्रींवसुधांभर्तुस्तिष्ठाम्यनंतरं ॥ मनोनुरुंधतीभर्तुरितिमांविद्ध्यरुंधतीं ॥ १०० ॥

भूयोभूयोऽतिशयेनजमंतियुगपदनेकेषुयज्ञादिष्वनेकवारंपुनःपुनर्भक्षयंतिहवींषितेजाजमतोदेवाः जमुभक्षणेयङ्लुकिशत्रंतस्यरूपं इज्यंतेदेवताअस्मिन्नितियजोग्निः तेषांजानआविर्भावस्तस्मिन्जिजायिषिजातोऽस्मि जनेर्यङंतात्सनिलुङ्यात्मनेपदेउत्तमपुरुषैकवचनं आर्षोऽडभावश्च इहलोकेअतोमांजिजाहिजानीहि अतोयोगात्मांजमदग्निरितिनामतोविद्धि जाजमदित्यत्राद्यपदेप्रथमाक्षरलोपेद्वितीयस्याग्नित्वेजमदग्निरितिसिद्धं जिजाहीत्यपिज्ञाधातोर्यङ्लुकिजादेशेमध्यमैकवचनं ततोजाजमंतोग्नयश्चास्मिन्संतीतिजमदग्निमान् ततोमतुब्लोपेनजमदग्निरितिपदं एतेनापिस्वस्याधर्षणीयत्वमुक्तं जाजमद्यजजानामम्रजामाहंजिजायिषीतिपाठेजाजमद्यजेभ्योदेवाग्निभ्योजाताःसंपदोजाजमद्यजजास्ताश्चकृतकत्वात्नामनिश्चितं म्रजाःमार्ज्यंतइतिम्रजानश्वराइतिमामामाहउक्तवान्वेदः अतोहंताःजिजायिषिजितवानस्मि अस्मिन्पक्षेअभ्यासतद्विकाराभावावार्षं जितलोकोहंत्वयाजेतुमशक्यइतिभावः ॥ १८ ॥ १९ ॥ धरानिति धरान्पर्वतान् धरित्रींभुवं वसून्देवान्धत्तेइतिव्युत्पत्त्यावसुधांदिवंचतिष्ठामिअधितिष्ठामि तत्रहेतुः भर्तुर्वसिष्ठस्यानंतरमव्यवधानेनमनोनुरुंधतीत्यरुषोऽतिकठिनान्धरादीन्दधातीत्यरुंधतीतिदकारलोपेनमुमागमेनचसिद्धं अनुरुंधतीत्यत्रनुकारलोपेनवेति ॥ १०० ॥

१ अस्मात्स्वार्थेऽण्प्रत्ययेगौतमइति.

॥ १ ॥ वकेति गंडेतिनुमासहितस्यानुकरणं मामां अनलसंभवत्वमस्यात्वपादर्भिणास्वधनमप्रतिगृह्णतामृषीणांवधार्थस्वजटामग्नौहुत्वाततोस्याउत्पादितत्वादितिज्ञेयं ॥ २ ॥ ३ ॥ पशूनूजीवान्रंजामिरंज

॥यातुधान्युवाच॥ ॥नामनैरुक्तमेतत्तेदुःखव्याभाषिताक्षरं ॥ नैतद्धारयितुंशक्यंगच्छावतरपद्मिनीं ॥ १ ॥ ॥गंडोवाच ॥ ॥वकैकदेशेगंडेतिधातुमेतं प्रचक्षते॥ तेनोन्नतेनगंडेतिविद्धिमानलसंभवे॥ २॥ ॥यातुधान्युवाच॥ ॥नामनैरुक्तमेतत्तेदुःखव्याभाषिताक्षरं ॥ नैतद्धारयितुंशक्यंगच्छावतरपद्मिनीं ॥ ३॥ ॥पशुसखउवाच॥ ॥पशून्रंजामिदृष्ट्वाहंपशूनांचसदासखा॥ गौणंपशुसखेत्येवंविद्धिमामग्निसंभवे॥ ४॥ ॥यातुधान्युवाच॥ ॥नामनैरुक्तमेतत्ते दुःखव्याभाषिताक्षरं॥ नैतद्धारयितुंशक्यंगच्छावतरपद्मिनीं॥ ५॥ ॥शुनःसखउवाच॥ ॥एभिरुक्तंयथानामनाहंवक्तुमिहोत्सहे॥ शुनःसखसखायंमांयातु धान्युपधारय॥ ६॥ ॥यातुधान्युवाच॥ ॥नामनैरुक्तमेतत्तेवाक्यंसंदिग्धयागिरा॥ तस्मात्पुनरिदानींत्वंब्रूहियन्नामतेद्विज॥ ७॥ ॥शुनःसखउवाच॥ ॥स कृदुक्तंमयानामनगृहीतंत्वयायदि॥ तस्मात्त्रिदंडाभिहतागच्छभस्मेतिमाचिरं॥ ८॥ साब्रह्मदंडकल्पेनतेनमूर्ध्निहतातदा॥ कृत्यापपातमेदिन्यांभस्मसाचज गामह॥ ९॥ शुनःसखाचहत्वातांयातुधानींमहाबलां॥ भुवित्रिदंडंविष्टभ्यशाद्वलेसमुपाविशत्॥ १०॥ ततस्तेमुनयःसर्वेपुष्कराणिबिसानिच॥ यथाकाममु पादायसमुत्तस्थुर्मुदान्विताः॥ ११॥ श्रमेणमहताकृत्वातेबिसानिकलापशः॥ तीरेनिक्षिप्यपद्मिन्यास्तर्पणंचक्रुरंभसा॥ १२॥ अथोत्थायजलात्तस्मात्सर्वेते समुपागमन्॥ नापश्यंश्चापितेतानिबिसानिपुरुषर्षभाः॥ १३॥ ॥ऋषयऊचुः॥ ॥केनक्षुधापरीतानामस्माकंपापकर्मणां॥ नृशंसेनापनीतानिबिसान्याहा रकांक्षिणां॥ १४॥ तेशंकमानास्त्वन्योन्यंपप्रच्छुर्द्विजसत्तमाः॥ तऊचुःसमयंसर्वेकुर्मइत्यरिकर्शन॥ १५॥ तउक्त्वाबाढमित्येवंसर्वएवतदासमं॥ क्षुधार्ताःसु परिश्रांताःशपथायोपचक्रमुः॥ १६॥ ॥अत्रिरुवाच॥ ॥सगांस्पृशतुपादेनसूर्यंचप्रतिमेहतु॥ अनध्यायेष्वधीयीतबिसस्तैन्यंकरोतियः॥ १७॥ ॥वसिष्ठउ वाच॥ ॥अनध्यायेपठेल्लोकेशुनःसपरिकर्षतु॥ परिव्राट्कामवृत्तस्तुबिसस्तैन्यंकरोतियः॥ १८॥ शरणागतंहंतुसवैस्वसुतांचोपजीवतु॥ अर्थान्कांक्षतुकीना शाद्बिसस्तैन्यकरोतियः॥ १९॥ ॥कश्यपउवाच॥ ॥सर्वत्रसर्वंलपतुन्यासलोपंकरोतुच॥ कूटसाक्षित्वमभ्येतुबिसस्तैन्यंकरोतियः॥ १२०॥

यामि मांममनामेत्यर्थः ॥ ४ ॥ ५ ॥ श्वाधर्मःतत्सखायोमुनयःतेषांसखाशुनःसखसखःतं ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ भस्मभस्मतां ॥ ९ ॥ ११० ॥ ११ ॥ कलापशःसंघशः ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ समयंशपथं अत्रशपथव्याजेननिषिद्धान्युच्यंते ॥ १५ ॥ १६ ॥ १७ ॥ शुनःसारमेयान्परिकर्षतुक्रीडार्थंमृगयार्थंवा ॥ १८ ॥ स्वसुतांशुल्कग्रहणेन कीनाशात्कर्षकात् ॥ १९ ॥ १२० ॥

वृथायागादिनिमित्तंविना वृथानटनर्तकादौ ॥ २१ ॥ जयतांयुद्धेवादेवा ॥ २२ ॥ कक्षाग्नौ तत्रहिहुतंभस्मीभावमप्राप्यहोतुर्दोषकरमित्याशयः ॥ २३ ॥ २४ ॥ २५ ॥ २६ ॥ उदपानप्लवेएककूपैकजी

वृथामांसाशनश्चास्तुवृथादानंकरोतुच ॥ यातुस्त्रियंदिवाचैवबिसस्तैन्यंकरोतियः ॥ २१ ॥ ॥भरद्वाजउवाच॥ ॥नृशंसस्त्यक्तधर्मास्तुस्त्रीषुज्ञातिषुगोषुच ॥ ब्राह्मणंचापिजयतांबिसस्तैन्यंकरोतियः ॥२२॥ उपाध्यायमधःकृत्वाऋचोध्येतुयजूंषिच ॥ जुहोतुचसकक्षाग्नौबिसस्तैन्यंकरोतियः ॥२३॥ ॥ जमदग्निरुवाच ॥ पुरीषमुत्सृजत्वप्सुहंतुगांचैवद्रुह्यतु ॥ अनृतौमैथुनंयातुबिसस्तैन्यंकरोतियः ॥ २४ ॥ द्वेष्योभार्योपजीवीस्याद्दूरबंधुश्चवैरवान् ॥अन्योन्यस्यातिथिश्चास्तुबिसस्तैन्यंकरोतियः ॥२५॥ ॥गौतमउवाच ॥ ॥ अधीत्यवेदांस्त्यजतुत्रीनग्नीनपविध्यतु ॥ विक्रीणातुतथासोमंबिसस्तैन्यंकरोतियः ॥२६॥ उदपानप्लवेग्रामेब्राह्मणोवृषलीपतिः ॥ तस्यसालोक्यतांयातुबिसस्तैन्यंकरोतियः ॥ २७॥ ॥ विश्वामित्रउवाच ॥ ॥ जीवतोवैगुरून्भृत्यान्भरंत्वस्यपरेजनाः ॥ अगतिर्बहुपुत्रःस्याद्बिसस्तैन्यंकरोतियः ॥ २८ ॥ अशुचिर्ब्रह्मकूटोस्तुऋद्ध्याचैवाप्यहंकृतः ॥ कर्षकोमत्सरीचास्तुबिसस्तैन्यंकरोतियः ॥ २९ ॥ वर्षाचरोस्तुभृतकोराज्ञश्चास्तुपुरोहितः ॥ अयाज्यस्यभवेदृत्विग्बिसस्तैन्यंकरोतियः ॥१३०॥ ॥अरुंधत्युवाच॥ ॥ नित्यंपरिभवेच्छ्वश्रूंभर्तुर्भवतुदुर्मनाः ॥ एकास्वादुसमाश्नातुबिसस्तैन्यंकरोतिया ॥ ३१ ॥ ज्ञातीनांगृहमध्यस्थासक्तूनत्तुदिनक्षये ॥ अभोग्यावीरसूरस्तुबिसस्तैन्यंकरोतिया ॥ ३२ ॥ ॥ गंडोवाच ॥ ॥ अनृतंभाषतुसदाबंधुभिश्चविरुध्यतु ॥ ददातुकन्यांशुल्केनबिसस्तैन्यंकरोतिया ॥ ३३ ॥ साधयित्वास्वयंप्राशेद्दास्येजीर्यतुचैवह ॥ विकर्मणाप्रमीयेतबिसस्तैन्यंकरोतिया ॥ ३४ ॥ ॥ पशुसखउवाच ॥ ॥ दासएवप्रजायेतामप्रसूतिरकिंचनः ॥ दैवतेष्वनमस्कारोबिसस्तैन्यंकरोतियः ॥ ३५ ॥ ॥ शुनःसखउवाच ॥ ॥ अध्वर्यवेदुहितरंवाददातुच्छंदोगेवाचरितब्रह्मचर्ये ॥ आथर्वणंवेदमधीत्यविप्रःस्नायीतवायोहरतेबिसानि ॥ ३६ ॥ ॥ ऋषयऊचुः ॥ ॥ इष्टमेतद्द्विजातीनांयोयंतेशपथःकृतः ॥ त्वयाकृतंबिसस्तैन्यंसर्वेषांनःशुनःसख ॥ ३७ ॥ ॥ शुनःसखउवाच ॥ ॥ न्यस्तमद्यंनपश्यद्भिर्यदुक्तंकृतकर्मभिः ॥ सत्यमेतन्नमिथ्यैतद्बिसस्तैन्यंकृतंमया ॥ ३८ ॥ मयात्यंतर्हितानीहबिसानीमानिपश्यत ॥ परीक्षार्थंभगवतांकृतमेवंमयानघाः ॥ ३९ ॥

वने ॥ २७ ॥ २८ ॥ ब्रह्मकूटोवेदराशिस्तस्याशुचित्वंदोषःऋद्धिमतोगर्वोभवतु कर्षकश्चमत्सरीचास्तु ॥ २९ ॥ १३० ॥ ३१ ॥ ज्ञातीनां अनादरेषष्ठी ज्ञातीननादृत्येत्यर्थः अभोग्यायोनिदूषिता ॥ ३२ ॥ ॥ ३३ ॥ साधयित्वाअन्नंपक्त्वा विकर्मणाजारजातेनगर्भादिना ॥ ३४ ॥ ३५ ॥ ३६ ॥ ३७ ॥ अद्यंभक्ष्यं यदुक्तंतन्नमिथ्येतिसंबंधः ॥ ३८ ॥ अंतर्हितानिअंतर्धानंप्रापितानि ॥ ३९ ॥

॥ १४० ॥ ४१ ॥ ४२ ॥ ४३ ॥ ४४ ॥ ४५ ॥ ४६ ॥ ४७ ॥ ४८ ॥ स्वधर्मनिष्ठःकुप्रतिग्रहपराङ्मुखोनिषिद्धवर्जितोमुख्यंपात्रमित्यध्यायतात्पर्यं ॥ ४९ ॥ ॥ इतिअनुशासनपर्वणिनैलकंठीयेभारत

रक्षणार्थंचसर्वेषांभवतामहमागतः॥ यातुधानीह्यतिक्रूराकृत्यैषावोवधैषिणी॥ १४०॥ वृषादर्भिप्रयुक्तैषानिहतामेतपोधनाः॥ दुष्टाहिंस्यादियंपापायुष्मान्प्र
त्यग्निसंभवा॥ ४१॥ तस्मादस्म्यागतोविप्रावासवंमांनिबोधत॥ अलोभादक्षयालोकाःप्राप्तावैसार्वकामिकाः॥ ४२॥ उत्तिष्ठध्वमितःक्षिप्रंतानवाप्नुतवैद्विजाः
॥ ४३॥ ॥ भीष्मउवाच॥ ॥ ततोमहर्षयःप्रीतास्तथेत्युक्त्वापुरंदरं ॥ सहैवत्रिदशेंद्रेणसर्वेजग्मुस्त्रिविष्टपं॥ ४४॥ एवमेतेमहात्मानोभोगैर्बहुविधैरपि॥ क्षुधा
परमयायुक्ताश्छंद्यमानामहात्मभिः॥ ४५॥ नैवलोभंतदाचक्रुस्ततःस्वर्गमवाप्नुवन्॥ तस्मात्सर्वास्ववस्थासुनरोलोभंविवर्जयेत्॥ ४६॥ एषधर्मःपरोराजंस्त
स्माल्लोभंविवर्जयेत्॥ ४७॥ इदंनरःसुचरितंसमवायेषुकीर्तयन्॥ अर्थभागीचभवतिनचदुर्गाण्यवाप्नुते॥ ४८॥ प्रीयंतेपितरश्चास्यऋषयोदेवतास्तथा॥ यशो
धर्मार्थभागीचभवतिप्रेत्यमानवः॥ १४९॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेअनुशासनप० आनुशासनिकेप० दानधर्मेबिसस्तैन्योपाख्यानेत्रिनवतितमोऽध्यायः॥ ९३॥
॥ भीष्मउवाच॥ ॥ अत्रैवोदाहरंतीममितिहासंपुरातनं॥ यद्वृत्तंतीर्थयात्रायांशपथंप्रतितच्छृणु॥ १ ॥ पुष्करार्थंकृतंस्तैन्यंपुराभरतसत्तम॥ राजर्षिभिर्महारा
जतथैवचद्विजर्षिभिः॥ २॥ ऋषयःसमेताःपश्चिमेवैप्रभासेसमागतामंत्रममंत्रयंत॥ चरामसर्वांपृथिविंपुण्यतीर्थांतन्नःकामंहंतगच्छामसर्वे॥ ३॥ शुक्रोंगि
राश्चैवकविश्वविद्वांस्तथाह्यगस्त्योनारदपर्वतौच॥ भृगुर्वसिष्ठःकश्यपोगौतमश्चविश्वामित्रोजमदग्निश्चराजन् ॥ ४ ॥ ऋषिस्तथागालवोथाष्टकश्चभरद्वाजो
रुंधतीवालखिल्याः॥ शिबिर्दिलीपोनहुषोंबरीषोराजाययातिर्धुंधुमारोथपूरुः॥ ५॥ जग्मुःपुरस्कृत्यमहानुभावंशतक्रतुंवृत्रहणंनरेंद्राः॥ तीर्थानिसर्वाणिपरि
भ्रमंतोमाघ्यांययुःकौशिकींपुण्यतीर्थां॥ ६॥ सर्वेषुतीर्थेष्ववधूतपापाजग्मुस्ततोब्रह्मसरःसुपुण्यं॥ देवस्यतीर्थेजलमग्निकल्पाविगाह्यतेभुक्तबिसप्रसूनाः॥ ७॥
केचिद्बिसान्यखनंस्तत्रराजन्नन्येमृणालान्यखनंस्तत्रविप्राः॥ अथापश्यन्पुष्करंतेह्रियंतंह्रदादगस्त्येनसमुद्धृतंतत्॥ ८॥ तानाहसर्वानृषिमुख्यानगस्त्यःकेनाद
त्तंपुष्करंमेसुजातं॥ युष्माञ्शंकेपुष्करंदीयतांमेनवैभवंतोहर्तुमर्हंतिपद्मं॥ ९॥

भावदीपेत्रिनवतितमोऽध्यायः॥ ९३॥ ॥ ७१॥ ॥ अत्रशपथेनैवनिषिद्धार्थप्रकाशने॥ १॥ पुष्करार्थंइंद्रेणस्तैन्यंकृतं मुनिभिःशपथाःकृताइत्यर्थः ॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ बिस
मृणालयोःकमलकुमुदवद्वांतरभेदोज्ञेयः ह्रियंतंह्रियमाणं॥ ८ ॥ आदत्तमात्तं॥ ९ ॥

अधर्मइतिच्छेदः ॥ १० ॥ ११ ॥ प्रत्यवरान्मध्यमान् तमःअज्ञानं ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ पृष्ठमांसानिपृष्ठवाहानांहयवृषभोष्ट्रादीनांमांसानि ॥ १६ ॥ भिक्षुःसंन्यासी ॥ १७ ॥ पणतुक्रयविक्र

शृणोमिकालोहिंसतेधर्मवीर्यंसोयंप्राप्तोवर्ततेधर्मपीडा ॥ पुराऽधर्मोवर्ततेनेहयावत्तावद्गच्छामःसुरलोकंचिराय ॥ १० ॥ पुरावेदान्ब्राह्मणाग्राममध्येघुष्टस्व
राव्रृषलान्श्रावयंति ॥ पुराराजाव्यवहारेणधर्मान्पश्यत्यहंपरलोकंव्रजामि ॥ ११ ॥ पुरावरान्प्रत्यवरान्गरीयसोयावन्नरानावमंस्यंतिसर्वे ॥ तमोत्तरंयावदि
दंनवर्ततेतावद्व्रजामिपरलोकंचिराय ॥ १२ ॥ पुराप्रपश्यामिपरेणमर्त्यान्बलीयसादुर्बलान्भुज्यमानान् ॥ तस्माद्यास्यामिपरलोकंचिरायनह्युत्सहेद्रष्टुमिहजी
वलोकं ॥ १३ ॥ तमाहुरार्ताऋषयोमहर्षिंनतेवयंपुष्करंचोरयामः ॥ मिथ्याभिषंगोभवतानकार्यःशपामतीक्ष्णैःशपथैर्महर्षे ॥ १४ ॥ तेनिश्चितास्तत्रमहर्षयस्तु
संपश्यंतोधर्ममेतंनरेंद्राः ॥ ततोशपंतशपथान्पर्ययेणसहैवतेपार्थिवपुत्रपौत्रैः ॥ १५ ॥ ॥ भृगुरुवाच ॥ ॥ प्रत्याक्रोशेदिहाक्रुष्टस्ताडितःप्रतिताडयेत् ॥ खादे
च्चपृष्ठमांसानियस्तेहरतिपुष्करं ॥ १६ ॥ ॥ वसिष्ठउवाच ॥ ॥ अस्वाध्यायपरोलोकेश्वानंचपरिकर्षतु ॥ पुरेचभिक्षुर्भवतुयस्तेहरतिपुष्करं ॥ १७ ॥ ॥ कश्यपउवा
च ॥ ॥ सर्वत्रसर्वंपणतुन्यासेलोभंकरोतुच ॥ कूटसाक्षित्वमभ्येतुयस्तेहरतिपुष्करं ॥ १८ ॥ ॥ गौतमउवाच ॥ ॥ जीवत्वहंकृतोबुद्ध्याविषमेणासमेनसः ॥ कर्षको
मत्सरीचास्तुयस्तेहरतिपुष्करं ॥ १९ ॥ ॥ अंगिराउवाच ॥ अशुचिर्ब्रह्मकूटोस्तुश्वानंचपरिकर्षतु ॥ ब्रह्महाऽनिकृतिश्चास्तुयस्तेहरतिपुष्करं ॥ २० ॥ ॥ धुंधुमारउ
वाच ॥ ॥ अकृतज्ञस्तुमित्राणांशूद्रायांचप्रजायतु ॥ एकःसंपन्नमश्नातुयस्तेहरतिपुष्करं ॥ २१ ॥ ॥ पूरुरुवाच ॥ ॥ चिकित्सायांप्रचरतुभार्ययाचैवपुष्यतु
श्वशुरात्तस्यवृत्तिःस्याद्यस्तेहरतिपुष्करं ॥ २२ ॥ ॥ दिलीपउवाच ॥ ॥ उदपानप्लवेग्रामेब्राह्मणोवृषलीपतिः ॥ तस्यलोकान्सव्रजतुयस्तेहरतिपुष्करं ॥ २३ ॥
॥ शुक्रउवाच ॥ ॥ वृथामांसंसमश्नातुदिवागच्छतुमैथुनं ॥ प्रेष्योभवतुराज्ञश्चयस्तेहरतिपुष्करं ॥ २४ ॥ ॥ जमदग्निरुवाच ॥ ॥ अनध्यायेष्वधीयीतमित्रं
श्राद्धेचभोजयेत् ॥ श्राद्धेशूद्रस्यचाश्नीयाद्यस्तेहरतिपुष्करं ॥ २५ ॥ ॥ शिबिरुवाच ॥ ॥ अनाहिताग्निर्म्रियतांयज्ञेविघ्नंकरोतुच ॥ तपस्विभिर्विरुध्येच्चयस्तेहर
तिपुष्करं ॥ २६ ॥ ॥ ययातिरुवाच ॥ ॥ अनृतौचव्रतीचैवभार्यायांसप्रजायतु ॥ निराकरोतुवेदांश्चयस्तेहरतिपुष्करं ॥ २७ ॥

यंकरोतु सर्वमपण्यमपि ॥ १८ ॥ विगतःसमभावोयस्मात्तेनासमेनकामक्रोधादिना ॥ १९ ॥ अनिकृतिःअकृतप्रायश्चित्तः ॥ २० ॥ २१ ॥ २२ ॥ २३ ॥ २४ ॥ २५ ॥ २६ ॥ २७ ॥

अतिथिर्यतिः गृहसंस्थोगृहवासी कामवृत्तःयथेष्टचेष्टावान् ॥ २८ ॥ २९ ॥ ३० ॥ ३१ ॥ ३२ ॥ भृतोवित्तेनक्रीतः भृतकोधान्यविक्रीतः वैश्यैःक्रीतःसन्अवर्षांवृष्टिनिबंधंकरोतु ॥ ३३ ॥ ३४ ॥

॥ नहुषउवाच ॥ ॥ अतिथिर्गृहसंस्थोस्तुकामवृत्तस्तुदीक्षितः ॥ विद्यांप्रयच्छतुभृतोयस्तेहरतिपुष्करं ॥ २८ ॥ ॥ अंबरीषउवाच ॥ ॥ नृशंसस्त्यक्तधर्मोस्तुस्त्री
पुज्ञातिषुगोषुच ॥ निहंतुब्राह्मणंचापियस्तेहरतिपुष्करं ॥ २९ ॥ ॥ नारदउवाच ॥ ॥ गृहज्ञानीबहिःशास्त्रंपठतांविस्वरंपदं ॥ गरीयसोवजानातुयस्तेहरतिपुष्क
रं ॥ ३० ॥ ॥ नाभागउवाच ॥ अनृतंभाषतुसदासद्भिश्चैवविरुध्यतु ॥ शुल्केनतुददत्कन्यांयस्तेहरतिपुष्करं ॥ ३१ ॥ ॥ कविरुवाच ॥ ॥ पद्भ्यांसगांताडयतुसू
र्यंचप्रतिमेहतु ॥ शरणागतंसंत्यजतुयस्तेहरतिपुष्करं ॥ ३२ ॥ ॥ विश्वामित्रउवाच ॥ ॥ करोतुभृतकोऽवर्षाराज्ञश्चास्तुपुरोहितः ॥ ऋत्विगस्तुत्वयाज्यस्यय
स्तेहरतिपुष्करं ॥ ३३ ॥ ॥ पर्वतउवाच ॥ ॥ ग्रामेचाधिकृतःसोस्तुखरयानेनगच्छतु ॥ शुनःकर्षतुवृत्त्यर्थंयस्तेहरतिपुष्करं ॥ ३४ ॥ ॥ भरद्वाजउवाच ॥ ॥ सर्व
पापसमादानंनृशंसेचानृतेचयत् ॥ तत्तस्यास्तुसदापापंयस्तेहरतिपुष्करं ॥ ३५ ॥ ॥ अष्टकउवाच ॥ ॥ सराजास्त्वकृतप्रज्ञःकामवृत्तश्चपापकृत् ॥ अधर्मेणा
भिशास्तूर्वींयस्तेहरतिपुष्करं ॥ ३६ ॥ ॥ गालवउवाच ॥ पापिष्ठेभ्यात्वनर्घार्हःसनरोस्तुस्वपापकृत् ॥ दत्वादानंकीर्तयतुयस्तेहरतिपुष्करं ॥ ३७ ॥ ॥ अरुंधत्यु
वाच ॥ ॥ श्वश्र्वापवादंवदतुभर्तुर्भवतुदुर्मनाः ॥ एकास्वादुसमश्नातुयातेहरतिपुष्करं ॥ ३८ ॥ ॥ वालखिल्याऊचुः ॥ ॥ एकपादेनवृत्त्यर्थंग्रामद्वारेसतिष्ठतु
धर्मज्ञस्त्यक्तधर्मास्तुयस्तेहरतिपुष्करं ॥ ३९ ॥ ॥ शुनःसखउवाच ॥ ॥ अग्निहोत्रमनादृत्यससुखंस्वपतुद्विजः ॥ परिव्राट्कामवृत्तोस्तुयस्तेहरतिपुष्करं ॥ ४० ॥
॥ सुरभ्युवाच ॥ ॥ वालजेननिदानेनकांस्यंभवतुदोहनं ॥ दुह्येतपरवत्सेनयातेहरतिपुष्करं ॥ ४१ ॥ ॥ भीष्मउवाच ॥ ॥ ततस्तुतैःशपथैःशप्यमानैर्नानावि
धैर्बहुभिःकौरवेंद्र ॥ सहस्राक्षोदेवराट्संप्रहृष्टःसमीक्ष्यतंकोपनंविप्रमुख्यं ॥ ४२ ॥ अथाब्रवीन्मघवाप्रत्ययंस्वंसमाभाष्यतमृषिंजातरोषं ॥ ब्रह्मर्षिंदेवर्षिंनृप
र्षिमध्येयंतंनिबोधेहममाद्यराजन् ॥ ४३ ॥ ॥ शक्रउवाच ॥ ॥ अध्वर्यवेदुहितरंददातुछंदोगेवाचरितब्रह्मचर्यं ॥ अथर्वणंवेदमधीत्यविप्रःस्नायीतयःपुष्कर
माददाति ॥ ४४ ॥ सर्वान्वेदानधीयीतपुण्यशीलोस्तुधार्मिकः ॥ ब्रह्मणःसदनंयातुयस्तेहरतिपुष्करं ॥ ४५ ॥

॥ ३५ ॥ ३६ ॥ पापिष्ठाएवअनर्घार्हाःअपूज्याः अयंतुततोप्यपूज्योस्तु यतःस्वपापकृत्स्वेषुज्ञातिषुपापकृद्गराग्निदानादिनावधकृत् ॥ ३७ ॥ श्वश्र्वाअपवादमितिच्छेदः ॥ ३८ ॥ ३९ ॥ ४० ॥ वाल
जेननृकेशजेन बल्वजेनेतिपाठेबल्वजःबगईसंज्ञकस्तृणविशेषस्तज्जेन निदानंदोहनकालेगवांपादबंधनीरज्जुस्तेन ॥ ४१ ॥ ४२ ॥ प्रत्ययमभिप्रायं ॥ ४३ ॥ ४४ ॥ ४५ ॥

॥ ४६ ॥ ४७ ॥ धर्मश्रुतीनांसम्यगुत्कर्षः धर्मएवसेतुस्तरणोपायः ॥ ४८ ॥ ४९ ॥ ५० ॥ ५१ ॥ ५२ ॥ ५३ ॥ ५४ ॥ ॥ इतिअनुशासनपर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेचतुर्नवतितमोऽध्यायः ॥ ९४ ॥

॥ अगस्त्यउवाच ॥ ॥ आशीर्वादस्त्वयाप्रोक्तःशपथोबलसूदन ॥ दीयतांपुष्करं मह्यमेषधर्मःसनातनः ॥ ४६ ॥ ॥ इंद्रउवाच ॥ ॥ नमयाभगवन्लोभाद्धृतं पुष्करमद्यवै ॥ धर्मास्तुश्रोतुकामेनह्रतंनक्रोद्धुमर्हसि ॥ ४७ ॥ धर्मश्रुतिसमुत्कर्षोधर्मसेतुरनामयः ॥ आर्षोवैशाश्वतोनित्यमव्ययोयंमयाश्रुतः ॥ ४८ ॥ तदिदंगृह्यतांविद्वन्पुष्करंद्विजसत्तम ॥ अतिक्रमंमेभगवन्क्षंतुमर्हस्यनिंदित ॥ ४९ ॥ इत्युक्तःसमहेंद्रेणतपस्वीकोपनोभृशं ॥ जग्राहपुष्करंधीमान्प्रसन्नश्चाभवन्मुनिः ॥ ५० ॥ प्रययुस्तेततोभूयस्तीर्थानिवनगोचराः ॥ पुण्येषुतीर्थेषुतथागात्राण्याप्लावयंतते ॥ ५१ ॥ आख्यानंयइदंयुक्तःपठेत्पर्वणिपर्वणि ॥ नमूर्खंजनयेत्पुत्रंनभवेच्चनिराकृतिः ॥ ५२ ॥ नतमापत्स्पृशेत्काचिद्विज्वरोनजरावहः ॥ विरजाःश्रेयसायुक्तःप्रेत्यस्वर्गमवाप्नुयात् ॥ ५३ ॥ यश्चशास्त्रमधीयीतऋषिभिःपरिपालितं ॥ सगच्छेद्ब्रह्मणोलोकमव्ययंचनरोत्तम ॥ ५४ ॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेअनुशासनपर्वणिआनुशासनिकेप० दानधर्मेशपथविधिर्नामचतुर्नवतितमोऽध्यायः ॥ ९४ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ युधिष्ठिरउवाच ॥ ॥ यदिदंश्राद्धकृत्येषुदीयतेभरतर्षभ ॥ छत्रंचोपानहौचैवकेनैतत्संप्रवर्तितं ॥ १ ॥ कथंचैतत्समुत्पन्नंकिमर्थंचैवदीयते ॥ नकेवलंश्राद्धकृत्येपुण्यकेष्वपिदीयते ॥ २ ॥ बहुष्वपिनिमित्तेषुपुण्यमाश्रित्यदीयते ॥ एतद्विस्तरतोब्रह्मन्श्रोतुमिच्छामितत्त्वतः ॥ ३ ॥ ॥ भीष्मउवाच ॥ ॥ शृणुराजन्नवहितश्छत्रोपानहविस्तरं ॥ यथैतत्प्रथितंलोकेयथाचैतत्प्रवर्तितं ॥ ४ ॥ यथाचाक्षय्यतांप्राप्तंपुण्यतांचयथागतं ॥ सर्वमेतदशेषेणप्रवक्ष्यामिनराधिप ॥ ५ ॥ जमदग्नेश्चसंवादंसूर्यस्यचमहात्मनः ॥ पुरासभगवान्साक्षाद्धनुषाक्रीडयत्प्रभो ॥ ६ ॥ संधायसंधायशरांश्चिक्षेपकिलभार्गवः ॥ तान्क्षिप्तान्रेणुकासर्वांस्तस्येषून्दीप्ततेजसः ॥ ७ ॥ आनीयसातदातस्मैप्रादादसकृदच्युत ॥ अथतेनसशब्देनज्यायाश्चैवशरस्यच ॥ ८ ॥ प्रहृष्टःसंप्रचिक्षेपसाचप्रत्याजहारतान् ॥ ततोमध्याह्नमारूढेज्येष्ठामूलेदिवाकरे ॥ ९ ॥ ससायकान्द्विजोमुक्त्वारेणुकामिदमब्रवीत् ॥ गच्छानयविशालाक्षिशरानेतान्धनुश्च्युतान् ॥ १० ॥ यावदेतान्पुनःसुभ्रुक्षिपामीतिजनाधिप ॥ सागच्छंत्यंतराछायांवृक्षमाश्रित्यभामिनी ॥ ११ ॥

यदिदमिति ॥ १ ॥ पुण्यकेषुस्त्रीणांव्रतोत्सवेषु ॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ ज्येष्ठामूलेदक्षिणावर्तेभ्रममाणेभचक्रेज्येष्ठानांसमसूत्रेपतितंरोहिणीनक्षत्रंतदेवज्येष्ठानांमूलं यथाश्रुतार्थग्रहणंतुनज्येष्ठामूलस्थेर्केहेमंतेशिरःपाददाहस्यानवसरात् ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥

॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥ २० ॥ २१ ॥ २२ ॥ २३ ॥ २४ ॥ २५ ॥ २६ ॥ २७ ॥ २८ ॥ ॥ इतिअनुशासनपर्वणिनैलकंठीयेभारतभाव

तस्यौतस्याहिसंतप्तंशिरःपादौतथैवच ॥ स्थितासातुमुहूर्तंवैभर्तुःशापभयाच्छुभा ॥ १२ ॥ ययावानयितुंभूयःसायकानसितेक्षणा ॥ प्रत्याजगामचशरांस्ता
नादाययशस्विनी ॥ १३ ॥ सावैखिन्नासुचार्वंगीपद्भ्यांदुःखंनियच्छती ॥ उपाजगामभर्तारंभयाद्भर्तुःप्रवेपती ॥ १४ ॥ सतामृषिस्तदाक्रुद्धोवाक्यमाहशुभान
नां ॥ रेणुकेकिंचिरेणत्वमागतेतिपुनःपुनः ॥ १५ ॥ ॥ रेणुकोवाच ॥ ॥ शिरस्तावत्प्रदीप्तंमेपादौचैवतपोधन ॥ सूर्यतेजोनिरुद्धाहंवृक्षच्छायांसमाश्रिता ॥ १६ ॥
एतस्मात्कारणाद्ब्रह्मंश्चिरायैतत्कृतंमया ॥ एतच्छ्रुत्वाममविभोमाक्रुधस्त्वंतपोधन ॥ १७ ॥ ॥ जमदग्निरुवाच ॥ ॥ अद्यैनंदीप्तकिरणंरेणुकेतवदुःखदं ॥ शरै
र्निपातयिष्यामिसूर्यमस्त्राग्नितेजसा ॥ १८ ॥ ॥ भीष्मउवाच ॥ ॥ सविस्फार्यधनुर्दिव्यंगृहीत्वाचशरान्बहून् ॥ अतिष्ठत्सूर्यमभितोयतोयातिततोमुखः ॥ १९ ॥
अथतंप्रेक्ष्यसन्नद्धंसूर्योभ्येत्यतथाऽब्रवीत् ॥ द्विजरूपेणकौंतेयकिंतेसूर्योपराध्यते ॥ २० ॥ आदत्तेरश्मिभिःसूर्योदिवितिष्ठंस्ततस्ततः ॥ रसंहृतंवैवर्षासुप्रवर्षति
दिवाकरः ॥ २१ ॥ ततोऽन्नंजायतेविप्रमनुष्याणांसुखावहं ॥ अन्नंप्राणाइतियथावेदेषुपरिपठ्यते ॥ २२ ॥ अथाभ्रेषुनिगूढश्चरश्मिभिःपरिवारितः ॥ सप्तद्वीपा
निमान्ब्रह्मन्वर्षेणाभिप्रवर्षति ॥ २३ ॥ ततस्तदौषधीनांचवीरुधांपुष्पपत्रजं ॥ सर्ववर्षाभिनिर्वृत्तमन्नंसंभवतिप्रभो ॥ २४ ॥ जातकर्माणिसर्वाणिव्रतोपनयना
निच ॥ गोदानानिविवाहाश्चतथायज्ञसमृद्धयः ॥ २५ ॥ शास्त्राणिदानानितथासंयोगावित्तसंचयाः ॥ अन्नतःसंप्रवर्तंतेयथात्वंवेत्थभार्गव ॥ २६ ॥ रमणीया
नियावंतियावदारंभिकाणिच ॥ सर्वमन्नात्प्रभवतिविदितंकीर्तयामिते ॥ २७ ॥ सर्वंहिवेत्थविप्रत्वंयदेतत्कीर्तितंमया ॥ प्रसादयेत्वांविप्रर्षेकिंतेसूर्यनिपात्यवै
॥ २८ ॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेअनुशासनपर्वणिआनुशास० दानधर्मेछत्रोपानहोत्पत्तिर्नामपंचनवतितमोऽध्यायः ॥ ९५ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ युधि
ष्ठिरउवाच ॥ ॥ एवंप्रयाचतितदाभास्करेमुनिसत्तमः ॥ जमदग्निर्महातेजाःकिंकार्यंप्रत्यपद्यत ॥ १ ॥ ॥ भीष्मउवाच ॥ ॥ सतथायाचमानस्यमुनिरग्निसम
प्रभः ॥ जमदग्निःशमंनैवजगामकुरुनंदन ॥ २ ॥ ततःसूर्योमधुरयावाचातमिदमब्रवीत् ॥ कृतांजलिर्विप्ररूपीप्रणम्यैनंविशांपते ॥ ३ ॥ चलंनिमित्तंविप्रर्षेसदा
सूर्यस्यगच्छतः ॥ कथंचलंभेत्स्यसित्वंसदायांतंदिवाकरं ॥ ४ ॥

दीपेपंचनवतितमोऽध्यायः ॥ ९५ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ५ ॥ ॥ एवमिति ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥

॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥ २० ॥ २१ ॥ २२ ॥ ॥ इतिअनुशासनपर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेषण्णव

॥ जमदग्निरुवाच ॥ ॥ स्थिरंचापिचलंचापिजानेत्वांज्ञानचक्षुषा ॥ अवश्यंविनयाधानंकार्यमद्यमयातव ॥ ५ ॥ मध्याह्नेवैनिमेषार्धंतिष्ठसित्वंदिवाकर ॥ तत्रभे
त्स्यामिसूर्यत्वांनमेत्रास्तिविचारणा ॥ ६ ॥ ॥ सूर्यउवाच ॥ ॥ असंशयंमांविप्रर्षेभेत्स्यसेधन्विनांवर ॥ अपकारिणंमांविद्धिभगवन्शरणागतं ॥ ७ ॥ ॥ भी
ष्मउवाच ॥ ॥ ततःप्रहस्यभगवान्जमदग्निरुवाचतं ॥ नभीःसूर्यत्वयाकार्याप्रणिपातगतोह्यसि ॥ ८ ॥ ब्राह्मणेष्वार्जवंयच्चस्थैर्यंचधरणीतले ॥ सौम्यतांचैव
सोमस्यगांभीर्यंवरुणस्यच ॥ ९ ॥ दीप्तिमग्नेःप्रभांमेरोःप्रतापंतपनस्यच ॥ एतान्यतिक्रमेद्योवैसहन्याच्छरणागतं ॥ १० ॥ भवेत्सगुरुतल्पीचब्रह्महाचसवैभवे
त् ॥ सुरापानंसकुर्याच्चयोहन्याच्छरणागतं ॥ ११ ॥ एतस्यत्वपनीतस्यसमाधिंतातचिंतय ॥ यथासुखगमःपंथाभवेत्त्वद्रश्मिभावितः ॥ १२ ॥ ॥ भीष्मउवाच ॥
एतावदुक्त्वासतदातूष्णीमासीद्भृगूत्तमः ॥ अथसूर्योददत्तस्मैछत्रोपानहमाशुवै ॥ १३ ॥ ॥ सूर्यउवाच ॥ ॥ महर्षेशिरसस्त्राणंछत्रंमद्रश्मिवारणं ॥ प्रतिगृह्णी
ष्वपद्भ्यांचत्राणार्थंचर्मपादुके ॥ १४ ॥ अद्यप्रभृतिचैवेहलोकेसंप्रचरिष्यति ॥ पुण्यकेषुचसर्वेषुपरमक्षय्यमेवच ॥ १५ ॥ ॥ भीष्मउवाच ॥ ॥ छत्रोपानहमे
तत्तुसूर्येणैतत्प्रवर्तितं ॥ पुण्यमेतदभिख्यातंत्रिषुलोकेषुभारत ॥ १६ ॥ तस्मात्प्रयच्छविप्रेषुच्छत्रोपानहमुत्तमं ॥ धर्मस्तेषुमहान्भावीनमेत्रास्तिविचारणा ॥ १७ ॥
छत्रंहिभरतश्रेष्ठयःप्रदद्याद्द्विजातये ॥ शुभ्रंशतशलाकंवैसप्रेत्यसुखमेधते ॥ १८ ॥ सशक्रलोकेवसतिपूज्यमानोद्विजातिभिः ॥ अप्सरोभिश्चसततंदेवैश्चभरत
र्षभ ॥ १९ ॥ दह्यमानायविप्राययःप्रयच्छत्युपानहौ ॥ स्नातकायमहाबाहोसंशितायद्विजातये ॥ २० ॥ सोपिलोकानवाप्नोतिदेवतैरभिपूजितान् ॥ गोलोकेस
मुदायुक्तोवसतिप्रेत्यभारत ॥ २१ ॥ एतत्तेभरतश्रेष्ठमयाकार्त्स्न्येनकीर्तितं ॥ छत्रोपानहदानस्यफलंभरतसत्तम ॥ २२ ॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेअनुशासनप
र्वणिआनुशास० दानधर्मेछत्रोपानहदानप्रशंसानामषण्णवतितमोऽध्यायः ॥ ९६ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ युधिष्ठिरउवाच ॥ ॥ गार्हस्थ्यंधर्ममखिलंप्रब्रूहिभरत
र्षभ ॥ ऋद्धिमाप्नोतिकिंकृत्वामनुष्यइहपार्थिव ॥ १ ॥

तितमोऽध्यायः ॥ ९६ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ गार्हस्थ्यंगृहस्थयोग्यं ॥ १ ॥

१ एतस्यशरणागतस्यअपनीतस्यापराधवतः समाधिसमाधानं

॥भीष्मउवाच॥ ॥अत्रतेवर्तयिष्यामिपुरावृत्तंजनाधिप॥वासुदेवस्यसंवादंपृथिव्याश्चैवभारत॥२॥ संस्तुत्यपृथिवींदेवींवासुदेवःप्रतापवान्॥पप्रच्छभरत
श्रेष्ठमांत्वंयत्पृच्छसेद्यवै॥ ३॥ ॥वासुदेवउवाच॥ ॥गार्हस्थ्यंधर्ममाश्रित्यमयावामद्विधेनवा॥ किमवश्यंधरेकार्यंकिंवाकृत्वाकृतंभवेत्॥४॥ ॥पृथिव्युवा
च॥ ॥ऋषयःपितरोदेवामनुष्याश्चैवमाधव॥इज्याश्चैवार्चनीयाश्चयथाचैवनिबोधमे ॥ ५ ॥ सदायज्ञेनदेवाश्चसदातिथ्येनमानुषाः ॥ छंदतश्चयथानित्य
मर्हान्भुंजीतनित्यशः॥६॥तेनत्वृषिगणाःप्रीताभवंतिमधुसूदन॥नित्यमग्निंपरिचरेदभुक्त्वाबलिकर्मच॥ ७॥ कुर्यात्तथैवदेवावैप्रीयंतेमधुसूदन॥कुर्यादहर
हःश्राद्धमन्नाद्येनोदकेनच॥८॥पयोमूलफलैर्वापिपितॄणांप्रीतिमाहरन्॥ सिद्धान्नाद्वैश्वदेवंवैकुर्यादग्नौयथाविधि॥९॥ आग्नीषोमंवैश्वदेवंधान्वंतर्यमनंतरं॥
प्रजानांपतयेचैवपृथग्घोमोविधीयते ॥ १० ॥ तथैवचानुपूर्व्येणबलिकर्मप्रयोजयेत्॥ दक्षिणायांयमायेतिप्रतीच्यांवरुणायच ॥ ११ ॥ सोमायचाप्युदी
च्यांवैवास्तुमध्येप्रजापतेः ॥ धन्वंतरेःप्रागुदीच्यांप्राच्यांशक्रायमाधव ॥ १२ ॥ मनुष्येभ्यइतिप्राहुर्बलिंद्वारिगृहस्यवै ॥ मरुद्भ्योदैवतेभ्यश्चबलिमंतर्गृहेहरेत्
॥ १३॥ तथैवविश्वेदेवेभ्योबलिमाकाशतोहरेत् ॥ निशाचरेभ्योभूतेभ्योबलिंनक्तंतथाहरेत्॥ १४ ॥ एवंकृत्वाबलिंसम्यग्दद्याद्भिक्षांद्विजायवै ॥ अलाभेब्रा
ह्मणस्याग्नावग्रमुत्धृत्यनिक्षिपेत्॥ १५॥ यदाश्राद्धंपितृभ्योपिदातुमिच्छेतमानवः॥ तदापश्चात्प्रकुर्वीतनिवृत्तेश्राद्धकर्मणि ॥ १६ ॥ पितॄन्संतर्पयित्वातुबलिं
कुर्याद्विधानतः॥ वैश्वदेवंततःकुर्यात्पश्चाद्ब्राह्मणवाचनं ॥ १७॥ ततोन्नेनविशेषेणभोजयेदतिथीनपि॥ अर्चापूर्वंमहाराजततःप्रीणातिमानवान्॥ १८॥ अ
नित्यंहिस्थितोयस्मात्तस्मादतिथिरुच्यते॥ आचार्यस्यपितुश्चैवसख्युराप्तस्यचातिथेः ॥ १९ ॥ इदमस्तिगृहेमह्यमितिनित्यंनिवेदयेत्॥ तेयद्वदेयुस्तत्कुर्यादिति
धर्मोविधीयते॥ २० ॥ गृहस्थःपुरुषःकृष्णशिष्टाशीचसदाभवेत्॥ राजर्त्विजंस्नातकंचगुरुंश्वशुरमेवच॥ २१॥ अर्चयेन्मधुपर्केणपरिसंवत्सरोषितान्॥ श्वभ्य
श्चश्वपचेभ्यश्चवयोभ्यश्चावपेद्भुवि॥ २२ ॥ वैश्वदेवंहिनामैतत्सायंप्रातर्विधीयते॥ एतांस्तुधर्मान्गार्हस्थ्यान्यःकुर्यादनसूयकः॥ सइहर्षिवरान्प्राप्यप्रेत्यलोके
महीयते॥ २३॥ ॥भीष्मउवाच॥ ॥इतिभूमेर्वचःश्रुत्वावासुदेवःप्रतापवान्॥ तथाचकारसततंत्वमप्येवंसदाचर ॥ २४॥

॥ २५ ॥ ॥ इतिअनुशासनपर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेसप्तनवतितमोऽध्यायः ॥ ९७ ॥ ॥ ९८ ॥ ॥ आलोकेति ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ स्तामभवतां ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥

एतद्गृहस्थधर्मंत्वंचेष्टमानोजनाधिप ॥ इहलोकेयशःप्राप्यप्रेत्यस्वर्गमवाप्स्यसि ॥ २५ ॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेअनुशासनपर्वणिआनुशास० दानधर्मेबलिदानविधिर्नामसप्तनवतितमोऽध्यायः ॥ ९७ ॥ ॥ ९८ ॥ ॥ ९८ ॥ ॥ युधिष्ठिरउवाच ॥ ॥ आलोकदानंनामैतत्कीदृशंभरतर्षभ ॥ कथमेतत्समुत्पन्नंफलंवातद्ब्रवीहिमे ॥ १ ॥ ॥ भीष्मउवाच ॥ ॥ अत्राप्युदाहरंतीममितिहासंपुरातनं ॥ मनोःप्रजापतेर्वादंसुवर्णस्यचभारत ॥ २ ॥ तपस्वीकश्चिदभवत्सुवर्णोनामभारत ॥ वर्णतोहेमवर्णःससुवर्णइतिपप्रथे ॥ ३ ॥ कुलशीलगुणोपेतःस्वाध्यायेचपरंगतः ॥ बहून्सुवंशप्रभवान्समतीतःस्वकैर्गुणैः ॥ ४ ॥ सकदाचिन्मनुंविप्रोददर्शोपससर्पच ॥ कुशलप्रश्नमन्योन्यंतौचोभौतत्रचक्रतुः ॥ ५ ॥ ततस्तौसत्यसंकल्पौमेरौकांचनपर्वते ॥ रमणीयेशिलापृष्ठेसहितौसंन्यषीदतां ॥ ६ ॥ तत्रतौकथयंतौस्तांकथानानाविधाश्रयाः ॥ ब्रह्मर्षिदेवदैत्यानांपुराणानांमहात्मनां ॥ ७ ॥ सुवर्णस्त्वब्रवीद्वाक्यंमनुंस्वायंभुवंप्रति ॥ हितार्थंसर्वभूतानांप्रश्नंमेवक्तुमर्हसि ॥ ८ ॥ सुमनोभिर्यदिज्यंतेदैवतानिप्रजेश्वर ॥ किमेतत्कथमुत्पन्नंफलंयोगंचशंसमे ॥ ९ ॥ ॥ मनुरुवाच ॥ ॥ अत्राप्युदाहरंतीममितिहासंपुरातनं ॥ शुक्रस्यचबलेश्चैवसंवादंवैमहात्मनोः ॥ १० ॥ बलेर्वैरोचनस्येहत्रैलोक्यमनुशासतः ॥ समीपमाजगामाशुशुक्रोभृगुकुलोद्वहः ॥ ११ ॥ तमर्घ्यादिभिरभ्यर्च्यभार्गवंसोसुराधिपः ॥ निषसादासनेपश्चाद्विधिवद्भूरिदक्षिणः ॥ १२ ॥ कथेयमभवत्तत्रत्वयायापरिकीर्तिता ॥ सुमनोधूपदीपानांसंप्रदानेफलंप्रति ॥ १३ ॥ ततःपप्रच्छदैत्येंद्रःकवींद्रंप्रश्नमुत्तमं ॥ १४ ॥ ॥ बलिरुवाच ॥ ॥ सुमनोधूपदीपानांकिंफलंब्रह्मवित्तम ॥ प्रदानस्यद्विजश्रेष्ठतद्भवान्वक्तुमर्हति ॥ १५ ॥ ॥ शुक्रउवाच ॥ ॥ तपःपूर्वंसमुत्पन्नंधर्मस्तस्मादनंतरं ॥ एतस्मिन्नंतरेचैववीरुदोषध्यएवच ॥ १६ ॥ सोमस्यात्माचबहुधासंभूतःपृथिवीतले ॥ अमृतंचविषंचैवयेचान्येतुल्यजातयः ॥ १७ ॥ अमृतंमनसःप्रीतिंसद्यस्तृप्तिंददातिच ॥ मनोग्लपयतेतीव्रंविषंगंधेनसर्वशः ॥ १८ ॥ अमृतंमंगलंविद्धिमहद्विषममंगलं ॥ ओषध्योऽमृतंसर्वाविषंतेजोऽग्निसंभवं ॥ १९ ॥ मनोह्लादयतेयस्माच्छ्रियंचापिदधातिच ॥ तस्मात्सुमनसःप्रोक्तानरैःसुकृतकर्मभिः ॥ २० ॥ देवताभ्यःसुमनसोयोददातिनरःशुचिः ॥ तस्यतुष्यंतिवैदेवास्तुष्टाःपुष्टिंददत्यपि ॥ २१ ॥

॥ १० ॥ ११ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ तपःवर्णाश्रमधर्मः धर्मोदयादिः वीरुधोलताः ओषध्योव्रीह्यादयः ॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥ २० ॥ २१ ॥

॥ २२ ॥ २३ ॥ २४ ॥ २५ ॥ २६ ॥ २७ ॥ २८ ॥ २९ ॥ ३० ॥ ३१ ॥ ३२ ॥ ३३ ॥ ३४ ॥ ३५ ॥ ३६ ॥ ३७ ॥ ३८ ॥ निर्यासाःगुग्गुलुप्रभृतयः सारिणःकाष्ठाग्निसंयोगान्निःसरंतः कृत्रिमाःअ

यंयमुद्दिश्यदीयेरन्देवंसुमनसःप्रभोः॥ मंगलार्थंसतेनास्यप्रीतोभवतिदैत्यप ॥ २२ ॥ ज्ञेयास्तूग्राश्चसौम्याश्चतेजस्विन्यश्चताःपृथक्॥ ओषध्योबहुवीर्याहिब
हुरूपास्तथैवच॥ २३॥ यज्ञियानांचवृक्षाणामयज्ञीयान्निबोधमे॥ आसुराणिचमाल्यानिदैवतेभ्योहितानिच॥ २४॥ रक्षसामुरगाणांचयक्षाणांचतथाप्रि
याः॥ मनुष्याणांपितॄणांचकांतायास्त्वनुपूर्वशः॥ २५॥ वन्याग्राम्याश्चेहतथाकृष्टोप्ताःपर्वताश्रयाः॥ अकंटकाःकंटकिनोगंधरूपरसान्विताः॥ २६॥ द्विविधो
हिस्मृतोगंधइष्टोनिष्टश्चपुष्पजः॥इष्टगंधानिदेवानांपुष्पाणीतिविभावय ॥ २७॥ अकंटकानांवृक्षाणांश्वेतप्रायाश्चवर्णतः॥ तेषांपुष्पाणिदेवानामिष्टानिसत
तंप्रभो॥ २८॥ जलजानिचमाल्यानिपद्माादीनिचयानिवै॥ गंधर्वनागयक्षेभ्यस्तानिदद्याद्विचक्षणः॥ २९॥ ओषध्योरक्तपुष्पाश्चकटुकाःकंटकान्विताः॥ श
त्रूणामभिचारार्थमाथर्वेषुनिदर्शिताः॥ ३०॥ तीक्ष्णवीर्यास्तुभूतानांदुरालंभाःसकंटकाः॥ रक्तभूयिष्ठवर्णाश्चकृष्णाश्चैवोपहारयेत्॥ ३१॥ मनोहृदयनंदिन्यो
विशेषमधुराश्रयाः॥ चारुरूपाःसुमनसोमानुषाणांस्मृताविभो॥ ३२॥ नतुश्मशानसंभूतादेवतायतनोद्भवाः॥ सन्नयेत्पुष्टियुक्तेषुविवाहेषुरहःसुच ॥ ३३॥
गिरिसानुरुहाःसौम्यादेवानामुपपादयेत्॥ प्रोक्षिताभ्युक्षिताःसौम्यायथायोग्यंयथास्मृति॥ ३४॥ गंधेनदेवास्तुष्यंतिदर्शनाद्यक्षराक्षसाः॥ नागाःसमुपभोगे
नत्रिभिरेतैस्तुमानुषाः॥ ३५॥ सद्यःप्रीणातिदेवान्वैतेप्रीताभावयंत्युत॥ संकल्पसिद्धामर्त्यानामीप्सितैश्चमनोरमैः॥ ३६ ॥ प्रीताःप्रीणंतिसततंमानितामान
यंतिच॥ अवज्ञातावधूताश्चनिर्दहंत्यधमान्नरान् ॥ ३७॥ अतऊर्ध्वंप्रवक्ष्यामिधूपदानविधेःफलं॥ धूपांश्चविविधान्साधूनसाधूंश्चनिबोधमे॥ ३८॥ निर्या
साःसारिणश्चैवकृत्रिमाश्चैवतेत्रयः॥ इष्टोनिष्टोभवेद्गंधस्तन्मेविस्तरशःशृणु॥ ३९॥ निर्यासाःसल्लकीवर्ज्यादेवानांदयितास्तुते॥ गुग्गुलुःप्रवरस्तेषांसर्वेषामिति
निश्चयः॥ ४०॥ अगुरुःसारिणांश्रेष्ठोयक्षराक्षसभोगिनां॥ दैत्यानांसल्लकीयश्चकांक्षितोयश्चतद्विधः ४१॥ अथसर्जरसादीनांगंधैःपार्थिवदारवैः॥ फाणिता
सवसंयुक्तैर्मनुष्याणांविधीयते॥ ४२॥ देवदानवभूतानांसद्यस्तुष्टिकरःस्मृतः॥ येन्येवैहारिकास्तत्रमानुषाणामितिस्मृताः॥ ४३॥

ष्टगंधादयः ॥ ३९ ॥ ४० ॥ ४१ ॥ फाणिताश्वेतेआसवेनतीव्रगंधेनसंयुक्ताःदेवदारुप्रभृतयस्तैः पाठांतरेफालिताविकसितामल्लिकादयस्तासांरसैर्मकरंदैःगंधरससंयुक्तैर्दारवैः ॥ ४२ ॥ सद्यस्तुष्टिकरोगंधइति
शेषः वैहारिकाविहारमात्रोपयुक्ताः ॥ ४३ ॥

॥ ४४ ॥ ४५ ॥ ज्योतिर्दीपादि तेजःकांतिः प्रकाशःकीर्तिः ॥ ४६ ॥ तमिस्रमंधकारः अंधंतमोनामनरकरूपं तथादक्षिणायनमप्यंधंतमएव अतउत्तरायणेरात्रौतमोनाशकंज्योतिर्देयंनरकनिवृत्त्यर्थं

यएवोक्ताःसुमनसांप्रदानेगुणहेतवः॥ धूपेष्वपिपरिज्ञेयास्तएवप्रीतिवर्धनाः॥ ४४ ॥ दीपदानेप्रवक्ष्यामिफलयोगमनुत्तमं॥ यथायेनयदाचैवप्रदेयायादृशा श्चते॥ ४५ ॥ ज्योतिस्तेजःप्रकाशंवाप्यूर्ध्वगंचापिवर्ण्यते॥ प्रदानंतेजसांतस्मात्तेजोवर्धयतेनृणां॥ ४६ ॥ अंधंतमस्तमिस्रंचदक्षिणायनमेवच॥ उत्तरायणमे तस्माज्ज्योतिर्दानंप्रशस्यते॥ ४७॥ यस्मादूर्ध्वगमेतत्तुतमसश्चैवभेषजं॥ तस्मादूर्ध्वगतेर्दाताभवेदत्रेतिनिश्चयः॥ ४८॥ देवास्तेजस्विनोयस्मात्प्रभावंतःप्रका शकाः॥ तामसाराक्षसाश्चैवतस्माद्दीपःप्रदीयते॥ ४९ ॥ आलोकदानाच्चक्षुष्मान्प्रभायुक्तोभवेन्नरः॥ तान्दत्वानोपहिंसेतनहरेन्नोपनाशयेत्॥५० ॥ दीपहर्ता भवेदंधस्तमोगतिरसुप्रभः॥ दीपप्रदःस्वर्गलोकेदीपमालेवराजते ॥५१॥ हविषाप्रथमःकल्पोद्वितीयश्चौषधीरसैः॥ वसामेदोस्थिनिर्यासैर्नकार्यःपुष्टिमिच्छ ता॥ ५२॥ गिरिप्रपातेगहनेचैत्यस्थानेचतुष्पथे॥ दीपदानंभवेन्नित्यंयइच्छेद्भूतिमात्मनः॥ ५३॥ कुलोद्योतोविशुद्धात्माप्रकाशत्वंचगच्छति॥ ज्योतिषांचैव सालोक्यंदीपदातानरःसदा॥ ५४॥ बलिकर्मसुवक्ष्यामिगुणान्कर्मफलोदयान्॥ देवयक्षोरगनृणांभूतानामथरक्षसां ॥५५॥ येषांनाग्रभुजोविप्रादेवताति थिबालकाः॥ राक्षसानेवतान्विद्धिनिर्विशंकानमंगलान्॥ ५६॥ तस्मादग्रंप्रयच्छेतदेवेभ्यःप्रतिपूजितं॥ शिरसाप्रयतश्चापिहरेद्बलिमतंद्रितः॥ ५७॥ गृह्णंति देवतानित्यमाशंसंतिसदागृहान्॥ बाह्याश्चागंतवोयेन्येयक्षराक्षसपन्नगाः॥ ५८॥ इतोदत्तेनजीवंतिदेवताःपितरस्तथा॥ तेप्रीताःप्रीणयंत्येनमायुषायशसा धनैः॥ ५९॥ बलयःसहपुष्पैस्तुदेवानामुपहारयेत्॥ दधिदुग्धमयाःपुण्याःसुगंधाःप्रियदर्शनाः॥६०॥ कार्यारुधिरमांसाढ्याबलयोयक्षरक्षसां॥ सुरासवपुर स्कारालाजोल्लापिकभूषिताः॥ ६१॥ नागानांदयितानित्यंपद्मोत्पलविमिश्रिताः॥ तिलान्गुडसुसंपन्नान्भूतानामुपहारयेत् ॥ ६२ ॥ अग्रदाताग्रभोगीस्याद्बल वीर्यसमन्वितः॥ तस्मादग्रंप्रयच्छेतदेवेभ्यःप्रतिपूजितं॥ ६३॥ ज्वलंत्यहरहोवेश्मयाश्चास्यगृहदेवताः॥ ताःपूज्याभूतिकामेनप्रस्तताग्रप्रदायिना॥६४॥ इत्ये तदसुरेंद्रायकाव्यःप्रोवाचभार्गवः॥ सुवर्णायमनुःप्राहसुवर्णोनारदायच॥ ६५॥

॥ ४७ ॥ ४८ ॥ ४९ ॥ ५० ॥ ५१ ॥ हविषाघृतेन ओषधीरसैःतिलसर्षपादिस्नेहैः वसामेदोस्थीनिप्राण्यवयवास्तेषांनिर्यासाःस्नेहाः वसादयःपृथग्वानिर्यासात् ॥ ५२ ॥ ५३ ॥ ५४ ॥ ५५ ॥ ५६ ॥ ॥ ५७ ॥ ५८ ॥ ५९ ॥ ६० ॥ लाजोल्लापिकभूषिताः उल्लापिकउपरिलापनं ॥ ६१ ॥ ६२ ॥ ६३ ॥ ६४ ॥ ६५ ॥

॥ ६६ ॥ ॥ इतिअनुशासनपर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेअष्टनवतितमोऽध्यायः ॥ ९८ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ श्रुतमिति ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ लाजाभिः आर्षस्त्रीत्वं ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥

नारदोपिमयिप्राहगुणानेतान्महाद्युते ॥ त्वमप्येतद्विदित्वेहसर्वमाचरपुत्रक ॥ ६६ ॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेअनुशासनपर्वणिआनुशासनिकेप० दानधर्मेसुवर्णमनुसंवादोनामाष्टनवतितमोऽध्यायः ॥ ९८ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ युधिष्ठिरउवाच ॥ ॥ श्रुतंमेभरतश्रेष्ठपुष्पधूपप्रदायिनां ॥ फलंबलिविधानेचतद्भूयोवक्तुमर्हसि ॥ १ ॥ धूपप्रदानस्यफलंप्रदीपस्यतथैवच ॥ बलयश्चकिमर्थंवैक्षिप्यंतेगृहमेधिभिः ॥ २ ॥ ॥ भीष्मउवाच ॥ ॥ अत्राप्युदाहरंतीममितिहासंपुरातनं ॥ नहुषस्यचसंवादमगस्त्यस्यभृगोस्तथा ॥ ३ ॥ नहुषोहिमहाराजराजर्षिःसुमहातपाः ॥ देवराज्यमनुप्राप्तःसुकृतेनेहकर्मणा ॥ ४ ॥ तत्रापिप्रयतोराजन्नहुषस्त्रिदिवेवसन् ॥ मानुषीश्चैवदिव्याश्चकुर्वाणोविविधाःक्रियाः ॥ ५ ॥ मानुष्यस्तत्रसर्वाःस्मक्रियास्तस्यमहात्मनः ॥ प्रवृत्तास्त्रिदिवेराजन्दिव्याश्चैवसनातनाः ॥ ६ ॥ अग्निकार्याणिसमिधःकुशाःसुमनसस्तथा ॥ बलयश्चान्नलाजाभिर्धूपनंदीपकर्मच ॥ ७ ॥ सर्वंतस्यगृहेराज्ञःप्रावर्ततमहात्मनः ॥ जपयज्ञान्मनोयज्ञांस्त्रिदिवेपिचकारसः ॥ ८ ॥ देवानभ्यर्चयच्चापिविधिवत्ससुरेश्वरः ॥ सर्वानेवयथान्यायंयथापूर्वमरिंदम ॥ ९ ॥ अथेंद्रोहमितिज्ञात्वाअहंकारंसमाविशत् ॥ सर्वाश्चैवक्रियास्तस्यपर्यहीयंतभूपतेः ॥ १० ॥ सऋषीन्वाहयामासवरदानमदान्वितः ॥ परिहीनक्रियश्चैवदुर्बलत्वमुपेयिवान् ॥ ११ ॥ तस्यवाहयतःकालोमुनिमुख्यांस्तपोधनान् ॥ अहंकाराभिभूतस्यसुमहानभ्यवर्तत ॥ १२ ॥ अथपर्यायशःसर्वान्वाहनायोपचक्रमे ॥ पर्यायश्चाप्यगस्त्यस्यसमपद्यतभारत ॥ १३ ॥ अथागत्यमहातेजाभृगुर्ब्रह्मविदांवरः ॥ अगस्त्यमाश्रमस्थंवैसमुपेत्येदमब्रवीत् ॥ १४ ॥ एवंवयमसत्कारंदेवेंद्रस्यास्यदुर्मतेः ॥ नहुषस्यकिमर्थंवैमर्षयाममहामुने ॥ १५ ॥ ॥ अगस्त्यउवाच ॥ ॥ कथमेषमयाशक्यःशप्तुंयस्यमहामुने ॥ वरदेनवरोदत्तोभवतोविदितश्चसः ॥ १६ ॥ योमेदृष्टिपथंगच्छेत्समेवश्योभवेदिति ॥ इत्यनेनवरंदेवोयाचितोगच्छतादिवं ॥ १७ ॥ एवंनदग्धःसमयाभवताचनसंशयः ॥ अन्येनाप्यृषिमुख्येननदग्धोनचपातितः ॥ १८ ॥ अमृतंचैवपानायदत्तमस्मैपुराविभो ॥ महात्मनातदर्थंचनास्माभिर्विनिपात्यते ॥ १९ ॥ प्रायच्छतवरंदेवःप्रजानांदुःखकारणं ॥ द्विजेष्वधर्मयुक्तानिसकरोतिनराधमः ॥ २० ॥ तत्रयत्प्राप्तकालंनस्तद्ब्रूहिवदतांवर ॥ भवांश्चापियथाब्रूयात्तत्कर्तास्मिनसंशयः ॥ २१ ॥

॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥ २० ॥ २१ ॥

॥ २२ ॥ २३ ॥ २४ ॥ २५ ॥ २६ ॥ २७ ॥ २८ ॥ २९ ॥ ॥ इतिअनुशासनपर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेनवनवतितमोऽध्यायः ॥ ९९ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ कथमिति ॥ १ ॥ २ ॥ वत्सकाः

॥ भृगुरुवाच ॥ ॥ पितामहनियोगेनभवंतंसोहमागतः ॥ प्रतिकर्तुंबलवतिनहुषेदैवमोहिते ॥ २२ ॥ अद्यहित्वांसुदुर्बुद्धीरथेयोक्ष्यतिदेवराट् ॥ अद्यैनमहमुद्वृत्तं करिष्येऽनिंद्रमोजसा ॥ २३ ॥ अद्येंद्रंस्थापयिष्यामिपश्यतस्तेशतक्रतुं ॥ संचाल्यपापकर्माणमैंद्रात्स्थानात्सुदुर्मतिं ॥ २४ ॥ अद्यचासौकुदेवेंद्रस्त्वांपदाधर्षयिष्यति ॥ दैवोपहतचित्तत्वादात्मनाशायमंदधीः ॥ २५ ॥ व्युत्क्रांतधर्मंतमहंधर्षणामर्षितोभृशं ॥ अहिर्भवस्वेतिरुषाशप्स्येपापंद्विजद्रुहं ॥ २६ ॥ ततएनंसुदुर्बुद्धिं धिक्शब्दाभिहतत्विषं ॥ धरण्यांपातयिष्यामिपश्यतस्तेमहामुने ॥ २७ ॥ नहुषंपापकर्माणमैश्वर्यबलमोहितं ॥ यथाचरोचतेतुभ्यंतथाकर्तास्म्यहंमुने ॥ २८ ॥ एवमुक्तस्तुभृगुणामैत्रावरुणिरव्ययः ॥ अगस्त्यःपरमप्रीतोबभूवविगतज्वरः ॥ २९ ॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेअनु० आनुशासनिकेपर्वणिदानधर्मेअगस्त्यभृगुसंवादोनामनवनवतितमोऽध्यायः ॥ ९९ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ युधिष्ठिरउवाच ॥ ॥ कथंवैसविपन्नश्चकथंवैपातितोभुवि ॥ कथंचानिंद्रतांप्राप्तस्तद्भवान्वक्तुमर्हति ॥ १ ॥ ॥ भीष्मउवाच ॥ ॥ एवंतयोःसंवदतोःक्रियास्तस्यमहात्मनः ॥ सर्वाएवप्रवर्ततेयादिव्यायाश्चमानुषीः ॥ २ ॥ तथैवदीपदानानिसर्वोपकरणानि वै ॥ बलिकर्मचयच्चान्यदुत्सकाश्चपृथग्विधाः ॥ ३ ॥ सर्वेतस्यसमुत्पन्नादेवेंद्रस्यमहात्मनः ॥ देवलोकेनृलोकेचसदाचाराबुधाःस्मृताः ॥ ४ ॥ तेचेद्भवंतिराजेंद्र ऋध्यंतेगृहमेधिनः ॥ धूपप्रदानैर्दीपैश्चनमस्कारैस्तथैवच ॥ ५ ॥ यथासिद्धस्यचान्नस्यग्रहायाग्रंप्रदीयते ॥ बलयश्चगृहोद्देशेअतःप्रीयंतिदेवताः ॥ ६ ॥ यथाच गृहिणस्तोषोभवेद्वैबलिकर्मणि ॥ तथाशतगुणाप्रीतिर्देवतानांप्रजायते ॥ ७ ॥ एवंधूपप्रदानंचदीपदानंचसाधवः ॥ प्रयच्छंतिनमस्कारैर्युक्तमात्मगुणावहं ॥ ८ ॥ स्नानेनाद्भिश्चयत्कर्मक्रियतेवैविपश्चिता ॥ नमस्कारप्रयुक्तेनतेनप्रीयंतिदेवताः ॥ ९ ॥ पितरश्चमहाभागाऋषयश्चतपोधनाः ॥ गृह्याश्चदेवताःसर्वाःप्रीयंतेविधिनार्चिताः ॥ १० ॥ इत्येतांबुद्धिमास्थायनहुषःसनरेश्वरः ॥ सुरेंद्रत्वंमहत्प्राप्यकृतवानेतदद्भुतं ॥ ११ ॥ कस्यचित्त्वथकालस्यभाग्यक्षयउपस्थिते ॥ सर्वमेतदवज्ञायकृतवानिदमीदृशं ॥ १२ ॥ ततःसपरिहीणोभूत्सुरेंद्रोबलदर्पतः ॥ धूपदीपोदकविधिंनयथावच्चकारह ॥ १३ ॥ ततोस्ययज्ञविषयोरक्षोभिःपर्यबध्यत ॥ अथागस्त्यमृषिश्रेष्ठंवाहनायाजुहावह ॥ १४ ॥

पुत्रादेर्वार्षिकोत्सवाः वत्सःपुत्रादिकोत्सवेइतिमेदिनी ॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥ ग्रहायअतिथये ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥

॥१५॥१६॥१७॥१८॥१९॥२०॥२१॥ २२॥२३॥ पदाहतःपादेनहतवानसि ॥ २४ ॥ २५ ॥ २६॥ २७ ॥ २८ ॥ २९ ॥ ३०॥ ३१॥ ३२॥ ३३ ॥ ३४ ॥ ३५ ॥ ३६॥ ३७ ॥ ३८ ॥३९ ॥ ४०॥

द्रुतंसरस्वतीकूलात्स्मयन्निवमहाबलः॥ ततोभृगुर्महातेजामैत्रावरुणिमब्रवीत् ॥ १५ ॥ निमीलयस्वनयनेजटांयावद्विशामिते॥ स्थाणुभूतस्यतस्याथजटां
प्राविशदच्युतः॥ १६ ॥ भृगुःससुमहातेजाःपातनायनृपस्यच॥ ततःसदेवराट्प्राप्तस्तमृषिंवाहनायवै॥ १७ ॥ ततोगस्त्यःसुरपतिंवाक्यमाहविशांपते॥ योज
यस्वेतिमांक्षिप्रंकंचदेशंवहामिते॥ १८ ॥ यत्रवक्ष्यसितत्रत्वांनयिष्यामिसुराधिप॥ इत्युक्तोनहुषस्तेनयोजयामासतंमुनिं॥ १९ ॥ भृगुस्तस्यजटांतस्थोबभूव
हृषितोभृशं॥ नचापिदर्शनंतस्यचकारसभृगुस्तदा॥ २० ॥ वरदानप्रभावज्ञोनहुषस्यमहात्मनः॥ नचुकोपतदागस्त्योयुक्तोपिनहुषेणवै॥ २१ ॥ तंतुराजाप्रतो
देनचोदयामासभारत॥ नचुकोपसधर्मात्माततःपादेनदेवराट् ॥ २२ ॥ अगस्त्यस्यतदाक्रुद्धोवामेनाभ्यहनच्छिरः॥ तस्मिन्शिरस्यभिहतेसजटांतर्गतोभृगुः
॥ २३ ॥ शशापबलवत्क्रुद्धोनहुषंपापचेतसं॥ यस्मात्पदाहतःक्रोधाच्छिरसीमंमहामुनिं॥ २४ ॥ तस्मादाशुमहींगच्छसर्पोभूत्वासुदुर्मते॥ इत्युक्तःसतदातेन
सर्पोभूत्वापपातह॥ २५ ॥ अदृष्टेनाथभृगुणाभूतलेभरतर्षभ॥ भृगुंहियदिसोद्रक्ष्यन्नहुषःपृथिवीपते॥ २६ ॥ नचशक्तोभविष्यद्वैपातनेतस्यतेजसा ॥ सतुतैस्तैः
प्रदानैश्चतपोभिर्नियमैस्तथा॥ २७॥ पतितोपिमहाराजभूतलेस्मृतिमानभूत्॥ प्रसादयामासभृगुंशापांतोमेभवेदिति ॥ २८ ॥ ततोगस्त्यःकृपाविष्टःप्रासाद
यततंभृगुं॥ शापांतार्थंमहाराजसचप्रादात्कृपान्वितः॥ २९॥ ॥भृगुरुवाच॥ ॥राजायुधिष्ठिरोनामभविष्यतिकुलोद्वहः॥ सत्वांमोक्षयिताशापादित्युक्त्वांतर
धीयत॥ ३० ॥ अगस्त्योपिमहातेजाःकृत्वाकार्यंशतक्रतोः॥ स्वमाश्रमपदंप्रायात्पूज्यमानोद्विजातिभिः॥ ३१ ॥ नहुषोपित्वयाराजंस्तस्माच्छापात्समुद्धृतः॥
जगामब्रह्मभवनंपश्यतस्तेजनाधिप ॥ ३२ ॥ तदासपातयित्वातंनहुषंभूतलेभृगुः ॥ जगामब्रह्मभवनंब्रह्मणेचन्यवेदयत् ॥ ३३ ॥ ततःशक्रंसमानाय्यदेवा
नाहपितामहः॥ वरदानान्ममसुरानहुषोराज्यमाप्तवान्॥ ३४॥ सचागस्त्येनक्रुद्धेनभ्रंशितोभूतलंगतः॥ नचशक्यंविनाराज्ञासुरावर्तयितुंक्वचित् ॥ ३५॥ त
स्मादयंपुनःशक्रोदेवराज्येभिषिच्यतां॥ एवंसंभाषमाणंतुदेवाःपार्थपितामहं॥ ३६॥ एवमस्त्वितिसंहृष्टाःप्रत्यूचुस्तंनराधिप ॥ सोभिषिक्तोभगवतादेवराज्ये
चवासवः॥३७॥ ब्रह्मणाराजशार्दूलयथापूर्वंव्यरोचत॥ एवमेतत्पुरावृत्तंनहुषस्यव्यतिक्रमात्॥३८॥ सचतैरेवसंसिद्धोनहुषःकर्मभिःपुनः॥ तस्माद्दीपाःप्रदा
तव्याःसायंवैगृहमेधिभिः॥ ३९ ॥ दिव्यंचक्षुरवाप्नोतिप्रेत्यदीपस्यदायकः॥ पूर्णचंद्रप्रतीकाशादीपदाश्चभवंत्युत॥ ४० ॥

॥ ४१ ॥ ॥ इतिअनुशासनपर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेशततमोऽध्यायः ॥ १०० ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ब्राह्मणस्वानीति ॥ १ ॥ २ ॥ रजःसेवीरजोगुंठितः ॥ ३ ॥ गोरजसागोप रागेण यथापुष्पस्यपरागोरजःकणस्तदांदोलनेपरितःप्रसर्पति एवंप्रचलंत्याधेनोरूधसःसकाशात्प्रसरंत्यःक्षीरविप्रुषोत्रपरागपर्यायेणरजःपदेनोच्यंते तथाचमेदिनी, रजःक्लीबंगुणांतरे आर्तवेचपरागेचरेणुमा

यावदक्षिनिमेषाणिज्वलंतेतावतीःसमाः॥ रूपवान्बलवांश्चापिनरोभवतिदीपदः ॥ ४१ ॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेअनुशासनपर्वणिआनुशासनिकेप० अगस्त्यभृगुसंवादोनामशततमोऽध्यायः॥ १०० ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ॥ युधिष्ठिरउवाच ॥ ॥ ब्राह्मणस्वानियेमंदाहरंतिभरतर्षभ ॥ नृशंसकारिणोमूढाःक्वते गच्छंतिमानवाः॥ १ ॥ ॥ भीष्मउवाच ॥ ॥ अत्राप्युदाहरंतीममितिहासंपुरातनं॥ चांडालस्यचसंवादंक्षत्रबंधोश्चभारत॥ २ ॥ ॥ राजन्यउवाच॥ ॥ वृद्धरूपोसिचांडालबालवच्चविचेष्टसे॥ श्वखराणांरजःसेवीकस्मादुद्विजसेगवां॥ ३ ॥ साधुभिर्गर्हितंकर्मचांडालस्यविधीयते॥ कस्माद्गोरजसाध्वस्तमपांकुंडेनिषिंचसि॥ ४॥ ॥ चांडालउवाच ॥ ॥ ब्राह्मणस्यगवांराजन्ह्रियतीनांरजःपुरा॥ सोममुध्वंसयामासतंसोमंयेपिबन्द्विजाः॥५॥ दीक्षितश्चसराजापिक्षिप्रंनरकमाविशत्॥ सहतैर्याजकैःसर्वैर्ब्रह्मस्वमुपजीव्यतत्॥ ६ ॥ येपितत्रापिबन्क्षीरंघृतंदधिचमानवाः॥ ब्राह्मणाःसहराजन्याःसर्वेनरकमाविशन्॥ ७ ॥ जघ्नुस्ताःपयसापुत्रांस्तथापौत्रान्विधुन्वतीः॥ पशूनवेक्षमाणाश्चसाधुवृत्तेनदंपती॥ ८ ॥ अहंतत्रावसंराजन्ब्रह्मचारीजितेंद्रियः ॥ तासांमेरजसाध्वस्तंभैक्षमासीन्नराधिप॥ ९ ॥ चांडालोहंततोराजन्भुक्त्वातदभवंनृप॥ ब्रह्मस्वहारीचनृपःसोप्रतिष्ठांगतिंययौ॥ १० ॥ तस्माद्धरेन्नविप्रस्वंकदाचिदपिकिंचन॥ ब्रह्मस्वंरजसाध्वस्तंभुक्त्वामांपश्ययादृशं॥ ११ ॥ तस्मात्सोमोप्यविक्रेयःपुरुषेणविपश्चिता॥ विक्रयंत्विहसोमस्यगर्हयंतिमनीषिणः॥ १२॥ येचैनंक्रीणतेतातयेचविक्रीणतेजनाः॥ तेतुवैवस्वतंप्राप्यरौरवंयांतिसर्वशः॥ १३॥ सोमंतुरजसाध्वस्तंविक्रीणन्विधिपूर्वकं॥ श्रोत्रियोवार्धुषीभूत्वानचिरंसविनश्यति॥ १४॥ नरकंत्रिंशतंप्राप्यस्वविष्ठामुपजीवति॥ श्वचर्यामभिमानंचसखिदारेचविप्लुवं॥ १५॥

त्रेचदृश्यतेइति ध्वस्तंव्याप्तंशरीरमितिशेषः विप्लुण्मात्रेणापिब्रह्मस्वेनदेहस्निग्धत्वंमाभूदितिभावः ॥ ४ ॥ ह्रियतीनांगोग्रहेकेनचिद्राज्ञाह्रियमाणानांरजःक्षीरंकर्तृमार्गस्थवल्लीरूपंसोममुध्वंसयामासनाशितवत्॥ ५ ॥ ६ ॥ तत्रगोहर्तॄणांपुरे ॥ ७॥ ताह्वतागावोविधुन्वतीःस्वस्वस्वामिवत्सवियोगार्त्याशरीरंकंपयंत्यःपरैःपीतेनस्वपयसातेषांपुत्रपौत्रान्दंपतीचजघ्नुःसद्योल्पायुषश्चक्रुः ॥ ८ ॥ तत्रदेशेकालेच ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ प्रसंगात्सोमविक्रयंनिंदति तस्मादिति ॥ १२ ॥ एनंब्रह्मस्वसृष्टं ॥ १३ ॥ चिरंनविनश्यतीतिनअपितुचिरंनरकवासान्नश्यत्येव ॥ १४ ॥ श्वचर्यांनीचसेवां ॥ १५ ॥

श्वचर्यादित्रयंतुलयाधारयंस्तुल्यंमन्वानोभिमानीधर्ममतिक्रम्यरिच्यतेतिरिक्तोभवति अभिमानीइतरद्वयापेक्षयाअत्यंतंपापीत्यर्थः ॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥ भूतानामुपरिसदासंरब्धएवकुपितएवेत्यन्वय

तुलयाधारयन्धर्ममभिमान्यतिरिच्यते ॥ श्वानंवैपापिनंपश्यविवर्णंहरिणंकृशं ॥ १६ ॥ अभिमानेनभूतानामिमांगतिमुपागतं ॥ अहंवैविपुलेतातकुलेधनसमन्वित ॥ १७ ॥ अन्यस्मिन्जन्मनिविभोज्ञानविज्ञानपारगः ॥ अभवंतत्रजानानोप्येतान्दोषान्मदात्सदा ॥ १८ ॥ संरब्धएवभूतानांपृष्ठमांसमभक्षयं ॥ सोऽहंतेनचवृत्तेनभोजनेनचतेनवै ॥ १९ ॥ इमामवस्थांसंप्राप्तःपश्यकालस्यपर्ययं ॥ आदीप्तमिवचैलांतंभ्रमरैरिवचार्दितं ॥ २० ॥ धावमानंसुसंरब्धंपश्यमांरजसान्वितं ॥ स्वाध्यायैस्तुमहत्पापंहरंतिगृहमेधिनः ॥ २१ ॥ दानैःपृथग्विधैश्चापियथाप्राहुर्मनीषिणः ॥ तथापापकृतंविप्रमाश्रमस्थंमहीपते ॥ २२ ॥ सर्वसंगविनिर्मुक्तंछंदांस्युत्तारयंत्युत ॥ अहंहिपापयोन्यांवैप्रसूतःक्षत्रियर्षभ ॥ निश्चयंनाधिगच्छामिकथंमुच्येयमित्युत ॥ २३ ॥ जातिस्मरत्वंचममकेनचित्पूर्वकर्मणा ॥ शुभेनयेनमोक्षंवैप्राप्तुमिच्छाम्यहंनृप ॥ २४ ॥ त्वमिमंसंप्रपन्नायसंशयंब्रूहिपृच्छते ॥ चांडालत्वात्कथमहंमुच्येयमितिसत्तम ॥ २५ ॥ ॥ राजन्यउवाच ॥ ॥ चांडालप्रतिजानीहियेनमोक्षमवाप्स्यसि ॥ ब्राह्मणार्थेत्यजन्प्राणान्गतिमिष्टामवाप्स्यसि ॥ २६ ॥ दत्वाशरीरंक्रव्याद्भ्योरणाग्नौद्विजहेतुकं ॥ हुत्वाप्राणान्प्रमोक्षस्तेनान्यथामोक्षमर्हसि ॥ २७ ॥ ॥ भीष्मउवाच ॥ ॥ इत्युक्तःसतदातेनब्रह्मस्वार्थेपरंतप ॥ हुत्वारणमुखेप्राणान्गतिमिष्टामवापह ॥ २८ ॥ तस्माद्रक्ष्यंत्वयापुत्रब्रह्मस्वंभरतर्षभ ॥ यदीच्छसिमहाबाहोशाश्वतींगतिमात्मनः ॥ २९ ॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेअनु० आनुशासनिकेपर्वणिदानधर्मेराजन्यचांडालसंवादोनामैकोत्तरशततमोऽध्यायः ॥ १०१ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ युधिष्ठिरउवाच ॥ ॥ एकेलोकाःसुकृतिनःसर्वेत्वाहोपितामह ॥ तत्रतत्रापिभिन्नास्तेतन्मेब्रूहिपितामह ॥ १ ॥ ॥ भीष्मउवाच ॥ ॥ कर्मभिःपार्थनानात्वंलोकानांयांतिमानवाः ॥ पुण्यान्पुण्यकृतोयांतिपापान्पापकृतोनराः ॥ २ ॥ अत्राप्युदाहरंतीममितिहासंपुरातनं ॥ गौतमस्यमुनेस्तातसंवादंवासवस्यच ॥ ३ ॥ ब्राह्मणोगौतमःकश्चिन्मृदुर्दांतोजितेंद्रियः ॥ महावनेहस्तिशिशुंपरिद्यूनममातृकं ॥ ४ ॥ तंदृष्ट्वाजीवयामाससानुक्रोशोधृतव्रतः ॥ सतुदीर्घेणकालेनबभूवातिबलोमहान् ॥ ५ ॥

॥ १९ ॥ भ्रमरैस्तीक्ष्णतुंडैरर्द्यमानमिवचेलांतंवह्व्यमानमिवक्लिश्यंतंमांपश्य ॥ २० ॥ २१ ॥ २२ ॥ २३ ॥ २४ ॥ २५ ॥ २६ ॥ २७ ॥ २८ ॥ रक्ष्यमेवनतुभक्ष्यं ॥ २९ ॥ ॥ इतिअनुशासनप० नै० भा० एकोत्तरशततमोऽध्यायः ॥ १०१ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ एकेइति विद्याभ्यासश्रद्धादितारतम्यात्कर्मफलतारतम्यमस्तिउतनेतिप्रश्नार्थः ॥ १ ॥ कर्मभिरिति पुण्यपापयोरिवपुण्यानामवांतरभेदोस्तीत्यर्थः ॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥

तंप्रभिन्नंमहानागंप्रसुतंपर्वतोपमं ॥ धृतराष्ट्रस्यरूपेणशक्रोजग्राहहस्तिनं ॥ ६ ॥ म्रियमाणंतुतंदृष्ट्वागौतमःसंशितव्रतः ॥ अभ्यभाषतराजानंधृतराष्ट्रंमहातपाः ॥ ७॥ मामेहार्षीर्हस्तिनंपुत्रमेनंदुःखात्पुष्टंधृतराष्ट्राकृतज्ञ ॥ मैत्रंसतांसप्तपदंवदंतिमित्रद्रोहोमैवराजन्स्पृशेत्त्वां ॥ ८ ॥ इध्मोदकप्रदातारंशून्यपालंममाश्रमे ॥ विनीतमाचार्यकुलेसुयुक्तंगुरुकर्मणि ॥ ९ ॥ शिष्टंदांतंकृतज्ञंचप्रियंचसततंमम ॥ नमेविक्रोशतोराजन्हर्तुमर्हसिकुंजरं ॥ १० ॥ ॥ धृतराष्ट्रउवाच ॥ ॥ गवां सहस्रंभवतेददानिदासीशतंनिष्कशतानिपंच ॥ अन्यच्चवित्तंविविधंमहर्षेकिंब्राह्मणस्येहगजेनकृत्यं ॥ ११ ॥ ॥ गौतमउवाच ॥ ॥ तवैवगावोहिभवंतुराजन्दास्यःसनिष्काविविधंचरत्नं ॥ अन्यच्चवित्तंविविधंनरेंद्रकिंब्राह्मणस्येहधनेनकृत्यं ॥ १२ ॥ ॥ धृतराष्ट्रउवाच ॥ ॥ ब्राह्मणानांहस्तिभिर्नास्तिकृत्यंराजन्यानां नागकुलानिविप्र ॥ स्वंवाहनंनयतोनास्त्यधर्मोनागश्रेष्ठंगौतमास्मान्निवर्त ॥ १३ ॥ ॥ गौतमउवाच ॥ ॥ यत्रप्रेतोनंदतिपुण्यकर्मायत्रप्रेतःशोचतेपापकर्मा ॥ वैवस्वतस्यसदनेमहात्मंस्तत्रत्वाहंहस्तिनंयातयिष्ये ॥ १४ ॥ ॥ धृतराष्ट्रउवाच ॥ ॥ येनिष्क्रियानास्तिकाःश्रद्दधानाःपापात्मानइंद्रियार्थेनिविष्टाः ॥ यमस्यतेयातनांप्राप्नुवंतिपरंगंताधृतराष्ट्रोनतत्र ॥ १५ ॥ ॥ गौतमउवाच ॥ ॥ वैवस्वतीसंयमनीजनानांयत्रानृतंनोच्यतेयत्रसत्यं ॥ यत्राबलाबलिनंयातयंति तत्रत्वाहंहस्तिनंयातयिष्ये ॥ १६ ॥ ॥ धृतराष्ट्रउवाच ॥ ॥ ज्येष्ठांस्वसारंपितरंमातरंचयथाशत्रुंमदमत्ताश्चरंति ॥ तथाविधानामेषलोकोमहर्षेपरंगंताधृतराष्ट्रोनतत्र ॥ १७ ॥ ॥ गौतमउवाच ॥ ॥ मंदाकिनीवैश्रवणस्यराज्ञोमहाभागाभोगिजनप्रवेश्या ॥ गंधर्वयक्षैरप्सरोभिश्चजुष्टातत्रत्वाहंहस्तिनंयातयिष्ये ॥ १८ ॥ ॥ धृतराष्ट्रउवाच ॥ ॥ अतिथिव्रताःसुव्रतायेजनावैप्रतिश्रयंददतिब्राह्मणेभ्यः ॥ शिष्टाशिनःसंविभज्याश्रितांश्चमंदाकिनींतेपिविभूषयंति ॥ १९ ॥ ॥ गौतमउवाच ॥ ॥ मेरोरग्रेयद्वनंभातिरम्यंसुपुष्पितंकिन्नरीगीतजुष्टं ॥ सुदर्शनायत्रजंबूर्विशालातत्रत्वाहंहस्तिनंयातयिष्ये ॥ २० ॥ ॥ धृतराष्ट्रउवाच ॥ ॥ येब्राह्मणाम्रदवःसत्यशीलाबहुश्रुताःसर्वभूताभिरामाः ॥ येधीयतेसेतिहासंपुराणंमध्वाहुत्याजुह्वतिवैद्विजेभ्यः ॥ २१ ॥ तथाविधानामेषलोकोमहर्षेपरंगंताधृतराष्ट्रोनतत्र ॥ यद्विद्यतेविदितंस्थानमस्तितद्ब्रूहित्वंत्वरितोह्येषयामि ॥ २२ ॥

॥ २३ ॥ ३४ ॥ अग्नियौनाधृष्टद्युम्नवदग्निरेवयौनंयोनिर्येषांते ॥ २५ ॥ २६ ॥ २७ ॥ २८ ॥ २९ ॥ ३० ॥ क्षंतारःक्षमिणः सत्रीभूताभूतानामाच्छादनवद्रक्षकाः ॥ ३१ ॥ ३२ ॥ ३३ ॥ ३४ ॥ ३५ ॥

॥ गौतमउवाच ॥ ॥ सुपुष्पितंकिंनरराजजुष्टंप्रियंवनंनंदनंनारदस्य ॥ गंधर्वाणामप्सरसांचशश्वत्तत्रत्वाहंहस्तिनंयातयिष्ये ॥ २३ ॥ ॥ धृतराष्ट्रउवाच ॥ ॥ ये
नृत्यगीतकुशलाजनाःसदाह्ययाचमानाःसहिताश्चरंति ॥ तथाविधानामेषलोकोमहर्षेपरंगंताधृतराष्ट्रोनतत्र ॥ २४ ॥ ॥ गौतमउवाच ॥ ॥ यत्रोत्तराःकुरवो
भांतिरम्यादेवैःसार्धमोदमानानरेंद्र ॥ यत्राग्नियौनाश्चवसंतिलोकाअब्योनयःपर्वतयोनयश्च ॥ २५ ॥ यत्रशक्रोवर्षतिसर्वकामान्यत्रस्त्रियःकामचाराभवंति ॥
यत्रचेर्ष्यानास्तिनारीनराणांतत्रत्वाहंहस्तिनंयातयिष्ये ॥ २६ ॥ ॥ धृतराष्ट्रउवाच ॥ ॥ येसर्वभूतेषुनिवृत्तकामाअमांसादान्यस्तदंडाश्चरंति ॥ नहिंसंतिस्थावरंजं
गमंचभूतानांयेसर्वभूतात्मभूताः ॥ २७ ॥ निराशिषोनिर्ममावीतरागालाभालाभेतुल्यनिंदाप्रशंसाः ॥ तथाविधानामेषलोकोमहर्षेपरंगंताधृतराष्ट्रोनतत्र
॥ २८ ॥ ॥ गौतमउवाच ॥ ॥ ततोपरेभांतिलोकाःसनातनाःसुपुण्यगंधाविरजावीतशोकाः ॥ सोमस्यराज्ञःसदनेमहात्मनस्तत्रत्वाहंहस्तिनंयातयिष्ये ॥ २९ ॥
॥ धृतराष्ट्रउवाच ॥ ॥ येदानशीलानप्रतिगृह्णतेसदानचाप्यर्थांश्चाददतेपरेभ्यः ॥ येषामदेयमर्हतेनास्तिकिंचित्सर्वातिथ्याःसुप्रसादाजनाश्च ॥ ३० ॥ येक्षंतारो
नाभिजल्पंतिचान्यान्सत्रीभूताःसततंपुण्यशीलाः ॥ तथाविधानामेषलोकोमहर्षेपरंगंताधृतराष्ट्रोनतत्र ॥ ३१ ॥ ॥ गौतमउवाच ॥ ॥ ततोपरेभांतिलोकाः
सनातनाविरजसोवितमस्काविशोकाः ॥ आदित्यदेवस्यपदंमहात्मनस्तत्रत्वाहंहस्तिनंयातयिष्ये ॥ ३२ ॥ ॥ धृतराष्ट्रउवाच ॥ ॥ स्वाध्यायशीलागुरुशुश्रूषणे
रतास्तपस्विनःसुव्रताःसत्यसंधाः ॥ आचार्याणामप्रतिकूलभाषिणोनित्योत्थितागुरुकर्मस्वचोद्याः ॥ ३३ ॥ तथाविधानामेषलोकोमहर्षेविशुद्धानांभावितो
वाग्यतानां ॥ सत्येस्थितानांवेदविदांमहात्मनांपरंगंताधृतराष्ट्रोनतत्र ॥ ३४ ॥ ॥ गौतमउवाच ॥ ॥ ततोपरेभांतिलोकाःसनातनाःसुपुण्यगंधाविरजाविशो
काः ॥ वरुणस्यराज्ञःसदनेमहात्मनस्तत्रत्वाहंहस्तिनंयातयिष्ये ॥ ३५ ॥ ॥ धृतराष्ट्रउवाच ॥ ॥ चातुर्मास्यैर्येयजंतेजनाःसदातथेष्टीनांदशशतंप्राप्नुवंति ॥ येचाग्निहो
त्रंजुह्वतिश्रद्दधानायथाम्नायंत्रीणिवर्षाणिविप्राः ॥ ३६ ॥ सुधारिणांधर्मसुरेमहात्मनांयथोदितेवर्त्मनिसुस्थितानां ॥ धर्मात्मनामुद्वहतांगतिंतांपरंगंताधृतराष्ट्रो
नतत्र ॥ ३७ ॥ ॥ गौतमउवाच ॥ ॥ इंद्रस्यलोकाविरजाविशोकादुरन्वयाःकांक्षितामानवानां ॥ तस्याहंतेभवनेभूरितेजसोराजन्निमंहस्तिनंयातयिष्ये ॥ ३८ ॥

॥ ३६ ॥ धर्मएवसुरःक्षुरस्तत्रसुष्ठुआत्मासंधारयंतितेसुधारिणस्तेषां धर्मधुरेइत्यपिपाठः ॥ ३७ ॥ ३८ ॥

॥ धृतराष्ट्रउवाच ॥ ॥ शतवर्षजीवीयश्चशूरोमनुष्योवेदाध्यायीयश्चयज्वाऽप्रमत्तः ॥ एतेसर्वेशक्रलोकंव्रजंतिपरंगंताधृतराष्ट्रोनतत्र ॥ ३९ ॥ ॥ गौतमउवाच ॥
प्राजापत्याःसंतिलोकामहांतोनाकस्यपृष्ठेपुष्कलावीतशोकाः ॥ मनीषिताःसर्वलोकोद्भवानांतत्रत्वाहंहस्तिनंयातयिष्ये ॥ ४० ॥ ॥ धृतराष्ट्रउवाच ॥ ॥ येराजा
नोराजसूयाभिषिक्ताधर्मात्मानोरक्षितारःप्रजानां ॥ येचाश्वमेधावभृथेप्लुतांगास्तेषांलोकाधृतराष्ट्रोनतत्र ॥ ४१ ॥ ॥ गौतमउवाच ॥ ॥ ततःपरंभांतिलोकाःसना
तनाःसुपुण्यगंधाविरजावीतशोकाः ॥ तस्मिन्नहंदुर्लभेचाप्यधृष्येगवांलोकेहस्तिनंयातयिष्ये ॥ ४२ ॥ ॥ धृतराष्ट्रउवाच ॥ ॥ योगोसहस्रीशतदःसमांसमांगवां
शतीदशदद्याच्चशक्त्या ॥ तथादशभ्योयश्चदद्यादिहैकांपंचभ्योवादानशीलस्तथैकां ॥ ४३ ॥ येजीर्यंतेब्रह्मचर्येणविप्राब्राह्मींवाचंपरिरक्षंतिचैव ॥ मनस्विनस्ती
र्थयात्रापरायणास्तेतत्रमोदंतिगवांनिवासे ॥ ४४ ॥ प्रभासंमानसंतीर्थंपुष्कराणिमहत्सरः ॥ पुण्यंचनैमिषंतीर्थंबाहुदांकरतोयिनीं ॥ ४५ ॥ गयांगयशिरश्चैव
विपाशांस्थूलवालुकां ॥ कृष्णांगंगांपंचनदंमहाह्रदमथापिच ॥ ४६ ॥ गोमतींकौशिकींपंपांमहात्मानोधृतव्रताः ॥ सरस्वतींदृषद्वत्यौयमुनांयेतुयांतिच ॥ ४७ ॥
तत्रतेदिव्यसंस्थानादिव्यमाल्यधराःशिवाः ॥ प्रयांतिपुण्यगंधाढ्याधृतराष्ट्रोनतत्रवै ॥ ४८ ॥ ॥ गौतमउवाच ॥ ॥ यत्रशीतभयंनास्तिनचोष्णभयमण्वपि ॥
नक्षुत्पिपासेनग्लानिर्नदुःखंनसुखंतथा ॥ ४९ ॥ नद्वेष्योनप्रियःकश्चिन्नबंधुर्नरिपुस्तथा ॥ नजरामरणेतत्रनपुण्यंनचपातकं ॥ ५० ॥ तस्मिन्विरजसिस्फीतेप्रज्ञा
सत्वव्यवस्थिते ॥ स्वयंभुभवनेपुण्येहस्तिनंमेप्रदास्यसि ॥ ५१ ॥ ॥ धृतराष्ट्रउवाच ॥ ॥ निर्मुक्ताःसर्वसंगैर्येकृतात्मानोयतव्रताः ॥ अध्यात्मयोगसंस्थानैर्युक्ताः
स्वर्गगतिंगताः ॥ ५२ ॥ तेब्रह्मभवनंपुण्यंप्राप्नुवंतीहसात्विकाः ॥ नतत्रधृतराष्ट्रस्तेशक्योद्रष्टुंमहामुने ॥ ५३ ॥ ॥ गौतमउवाच ॥ ॥ रथंतरंयत्रबृहच्चगीयतेयत्र
वेदीपुंडरीकैस्तृणोति ॥ यत्रोपयातिहरिभिःसोमपीथीतत्रत्वाहंहस्तिनंयातयिष्ये ॥ ५४ ॥ बुध्यामित्वांवृत्रहणंशतक्रतुंव्यतिक्रमंतंभुवनानिविश्वा ॥ कच्चिन्नवा
चावृजिनंकदाचिदकार्षतेमनसोभिषंगात् ॥ ५५ ॥ ॥ शतक्रतुरुवाच ॥ ॥ मघवाहंलोकपथंप्रजानामन्वागमंपरिवादेगजस्य ॥ तस्माद्भवान्प्रणतंमानुशास्तु
ब्रवीषियत्तत्करवाणिसर्वं ॥ ५६ ॥

॥ ५७ ॥ ५८ ॥ ५९ ॥ ६० ॥ ६१ ॥ ६२ ॥ ब्रह्मस्त्वंब्रह्मलोकेगतस्यापिनजीर्यतइत्यध्यायतात्पर्यम् ॥ ६३ ॥ ॥ इतिअनुशासनपर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेद्व्यधिकशततमोऽध्यायः ॥ १०२ ॥ ॥

॥ गौतमउवाच ॥ ॥ श्वेतंकरेणुंममपुत्रंहिनागंयंमेहार्षीर्दशवर्षाणिबालं ॥ योमेवनेवसतोभूद्द्वितीयस्तमेवमेदेहिसुरेंद्रनागं ॥ ५७ ॥ ॥ शतक्रतुरुवाच ॥ अयंसुतस्तेद्विजमुख्यनागआगच्छतित्वामभिवीक्षमाणः ॥ पादौचतेनासिकयोपजिघ्रतेश्रेयोममाध्याहिनमश्वतेस्तु ॥ ५८ ॥ ॥ गौतमउवाच ॥ ॥ शिवंसदैवेहसुरेंद्रतुभ्यंध्यायामिपूजांचसदाप्रयुंजे ॥ ममापित्वंशक्रशिवंददस्वत्वयादत्तंप्रतिगृह्णामिनागं ॥ ५९ ॥ ॥ शतक्रतुरुवाच ॥ ॥ येषांवेदानिहितावैगुहायां मनीषिणांसत्यवतांमहात्मनां ॥ तेषांत्वयैकेनमहात्मनास्मिवृद्धस्तस्मात्प्रीतिमांस्तेहमद्य ॥ ६० ॥ हंतैहिब्राह्मणक्षिप्रंसहपुत्रेणहस्तिना ॥ त्वंहिप्राप्तुंशुभान्लोकानह्नायचचिरायच ॥ ६१ ॥ सगौतमंपुरस्कृत्यसहपुत्रेणहस्तिना ॥ दिवमाचक्रमेवज्रीसद्भिःसहदुरासदं ॥ ६२ ॥ इदंयःशृणुयान्नित्यंयःपठेद्वाजितेंद्रियः ॥ सयातिब्रह्मणोलोकंब्राह्मणोगौतमोयथा ॥ ६३ ॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेअनुशासनप० आनुशासनिकेप० दानधर्मेहस्तिकूटोनामद्व्यधिकशततमोऽध्यायः ॥ १०२ ॥

॥ युधिष्ठिरउवाच ॥ ॥ दानंबहुविधाकारंशांतिःसत्यमहिंसितं ॥ स्वदारतुष्टिश्चोक्तातेफलंदानस्यचैवयत् ॥ १ ॥ पितामहस्यविदितंकिमन्यत्तपसोबलात् ॥ तपसोयत्परंतेद्यतन्नोव्याख्यातुमर्हसि ॥ २ ॥ ॥ भीष्मउवाच ॥ ॥ तपःप्रचक्षतेयावत्तावल्लोकोयुधिष्ठिर ॥ मतंममात्रकौंतेयतपोनानशनात्परं ॥ ३ ॥ अत्राप्युदाहरंतीममितिहासंपुरातनं ॥ भगीरथस्यसंवादंब्रह्मणश्चमहात्मनः ॥ ४ ॥ अतीत्यसुरलोकंचगवांलोकंचभारत ॥ ऋषिलोकंचसोगच्छद्भगीरथइतिश्रुतं ॥ ५ ॥ तंतुदृष्ट्वावचःप्राहब्रह्माराजन्भगीरथं ॥ कथंभगीरथागास्त्वमिमंलोकंदुरासदं ॥ ६ ॥ नहिदेवानगंधर्वानमनुष्याभगीरथ ॥ आयांत्यतप्ततपसःकथंवैत्वमिहागतः ॥ ७ ॥ ॥ भगीरथउवाच ॥ ॥ निष्काणांवैत्वददंब्राह्मणेभ्यःशतंसहस्राणिसदैवदानं ॥ ब्राह्मंव्रतंनित्यमास्थायविद्धन्नत्वेवाहंतस्यफलादिहागां ॥ ८ ॥ दशैकरात्रान्दशपंचरात्रानेकादशैकादशकान्क्रतूंश्च ॥ ज्योतिष्टोमानांचशतंयदिष्टंफलेनतेनापिचनागतोहं ॥ ९ ॥ यच्चावसंजाह्नवीतीरनित्यःशतंसमास्तप्यमानस्तपोहं ॥ अदांचतत्राश्वतरीसहस्रंनारीपुरंनचतेनाहमागां ॥ १० ॥ दशायुतानिचाश्वानांगोयुतानिचविंशतिं ॥ पुष्करेषुद्विजातिभ्यःप्रादांशतसहस्रशः ॥ ११ ॥

दानमिति अहिंसितमहिंसा ॥ १ ॥ तपसःकृच्छ्रचांद्रायणादेर्बलादन्यत्किंबलवत्तरंविदितंनकिमप्यपितुतपसस्तपसांमध्येयत्परं ॥ २ ॥ लोकोभोग्यप्रदेशः ॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ एकरात्रादयःक्रतुविशेषाः ॥ ९ ॥ नारीपुरंकन्यासमूहमदां ॥ १० ॥ ११ ॥

चंद्रोभूषणविशेषःनतेनाहमागामित्यनुवर्तते ॥ १२ ॥ एकैकशोब्राह्मणायदशगाः ॥ १३ ॥ आप्तोर्यामःसोमयागः ॥ १४ ॥ १५ ॥ कर्कःकर्कोटकेवह्नौशुक्लाश्वेदर्पणेघटेइतिमेदिनी कर्काणांशुक्लाश्वानां

सुवर्णचंद्रोत्तमधारिणीनांकन्योत्तमानामददंसहस्रं॥ षष्टिंसहस्राणिविभूषितानांजांबूनदैराभरणैर्नतेन॥ १२॥ दशार्बुदान्यददंगोसवेज्यास्वेकैकशोदशगा लोकनाथ॥ समानवत्साःपयसासमन्विताःसुवर्णकांस्योपदुहानतेन ॥ १३॥ आप्तोर्यामेषुनियतमेकैकस्मिन्दशाददं॥ गृष्टीनांक्षीरदात्रीणांरोहिणीनांशतानि च॥ १४॥ दोग्ध्रीणांवैगवांचापिप्रयुतानिदशैवह॥ प्रादांदशगुणंब्रह्मन्नतेनाहमिहागतः ॥ १५ ॥ वाजिनांबाल्हिजातानामयुतान्यददंदश॥ कर्कानांहेममालानांनचतेनाहमागतः॥ १६॥ कोटीश्चकांचनस्याष्टौप्रादांब्रह्मन्दशान्वहं॥ एकैकस्मिन्क्रतौतेनफलेनाहंनचागतः॥ १७॥ वाजिनांश्यामकर्णानांहरितानांपितामह॥ प्रादांहेमस्रजांब्रह्मन्कोटीर्दशचसप्तच॥१८॥ ईषादंतान्महाकायान्कांचनस्रग्विभूषितान्॥ पद्मिनोवैसहस्राणिप्रादांदशचसप्तच॥१९॥ अलंकृतानांदेवेशदिव्यैःकनकभूषणैः॥ रथानांकांचनांगानांसहस्राण्यददंदश॥ २०॥ सप्तचान्यानियुक्तानिवाजिभिःसमलंकृतैः॥ दक्षिणावयवाःकेचिद्वेदैर्येसंप्रकीर्तिताः॥ २१ ॥ वाजपेयेषुदशसुप्रादांतेष्वपिचाप्यहं॥ शक्रतुल्यप्रभावाणामिज्ययाविक्रमेणह ॥ २२ ॥ सहस्रंनिष्ककंठानामददंदक्षिणामहं॥ विजित्यभूपतीन्सर्वानर्थैरिष्ट्वापितामह॥ २३॥ अष्टभ्योराजसूयेभ्योनचतेनाहमागतः॥ स्रोतश्चयावद्गंगायाश्छन्नमासीज्जगत्पते॥ २४॥ दक्षिणाभिःप्रवृत्ताभिर्ममनागांचतत्कृते॥ वाजिनांचसहस्रेद्वेसुवर्णशतभूषिते॥ २५॥ वरंग्रामशतंचाहमेकैकस्यत्रिधाऽददं॥ तपस्वीनियताहारःशममास्थायवाग्यतः ॥ २६॥ दीर्घकालंहिमवतिगंगायाश्चदुरुत्सहां॥मूर्ध्नाधारांमहादेवःशिरसायामधारयत्॥ नतेनाप्यहमागच्छंफलेनेहपितामह॥२७॥ शम्याक्षेपैरयजंयच्चदेवान्साद्यस्कानामयुतैश्चापियत्तत्॥ त्रयोदशद्वादशाहैश्चदेवसपौंडरीकान्नचतेषांफलेन ॥ २८ ॥ अष्टौसहस्राणिककुद्मिनामहंशुक्लर्षभाणामददंद्विजेभ्यः॥ एकैकंवैकांचनंशृंगमेभ्यःपत्नीश्चैषामददंनिष्ककंठीः॥ २९ ॥ हिरण्यरत्ननिचयानददंरत्नपर्वतान्॥ धनधान्यैःसमृद्धांश्चग्रामाश्चान्येसहस्रशः॥ ३०॥ शतंशतानांगृष्टीनामददंचाप्यतंद्रितः॥ इष्ट्वानेकैर्महायज्ञैर्ब्राह्मणेभ्योनतेनच॥ ३१॥

॥ १६ ॥ १७॥ १८ ॥ पद्मिनःपद्मचिह्नान् ॥ १९ ॥ २० ॥ दक्षिणारूपायज्ञांगभूतादक्षिणावयवाः ॥ २१ ॥ २२ ॥ निष्ककंठानांयुद्धेजितानांराज्ञांसहस्रंविप्रेभ्योविप्रवचनाद्दक्षिणाअददमुत्सृष्टवान् ॥२३॥ २४॥ २५॥ २६॥ २७॥ शम्यापृथुबुध्नःकाष्ठदंडः सबलेनक्षिप्तोयावद्दूरंपततितावद्देशोयस्यवेदिकायाभवतिसशम्याक्षेपोयागः तथासाद्यस्कादयोयागविशेषाः ॥ २८ ॥ २९ ॥ ३० ॥ ३१ ॥

॥ ३२ ॥ कांचनमयानांवृक्षाणांचूतानांनानावर्णरत्नखचितानांवनमित्यर्थः ॥ ३३ ॥ ३४ ॥ ३५ ॥ अग्नीनग्निचयनानि ॥ ३६ ॥ ३७ ॥ ३८ ॥ गुहायांनिहितंगोपितंगुह्यंयदनशनंतपसाअभ्यविंदत्

एकादशाहैरयजंसदक्षिणैर्द्विर्द्वादशाहैरश्वमेधैश्चदेव ॥ आर्कायणैःषोडशभिश्चब्रह्मंस्तेषांफलेनेहनचागतोऽस्मि ॥ ३२ ॥ निष्कैककंठमददंयोजनायतंतद्विस्तीर्णकांचनपादपानां ॥ वनंच्यूतानांरत्नविभूषितानांनचैवतेषामागतोहंफलेन ॥ ३३ ॥ तुरायणंहिव्रतमप्यधृष्यमक्रोधनोकरवंत्रिंशतोब्दान् ॥ शतंगवामष्टशतानिचैवदिनेदिनेत्व्यददंब्राह्मणेभ्यः॥ ३४॥ पयस्विनीनामथरोहिणीनांतथैवान्याननडुहोलोकनाथ ॥ प्रादांनित्यंब्राह्मणेभ्यःसुरेशनेहागतस्तेनफलेनचाहं ॥ ३५॥ त्रिंशदग्नीनहंब्रह्मन्नयजंयच्चनित्यदा ॥ अष्टाभिःसर्वमेधैश्चनरमेधैश्चसप्तभिः ॥ ३६ ॥ दशभिर्विश्वजिद्भिश्चशतैरष्टादशोत्तरैः ॥ नचैवतेषांदेवेशफलेनाहमिहागमं ॥ ३७॥ सरय्वांबाहुदायांचगंगायामथनैमिषे ॥ गवांशतानामयुतमददंनचतेनवै ॥ ३८ ॥ इंद्रेणगुह्यंनिहितंवैगुहायांयद्भार्गवस्तपसेहाभ्यविंदत् ॥ जाज्वल्यमानमुशनस्तेजसेहतत्साधयामासमहंवरेण्य ॥ ३९ ॥ ततोमेब्राह्मणास्तुष्टास्तस्मिन्कर्मणिसाधिते ॥ सहस्रमृषयश्चासन्येवैतत्रसमागताः ॥ ४० ॥ उक्तस्तैरस्मिगच्छत्वंब्रह्मलोकमितिप्रभो ॥ प्रीतेनोक्तःसहस्रेणब्राह्मणानामहंप्रभो ॥ इमंलोकमनुप्राप्तोमाभूत्तेत्रविचारणा ॥ ४१ ॥ कामंयथावद्विहितंविधात्राप्रष्टेनवाच्यंतुमयायथावत् ॥ तपोहिनान्यच्चानशनान्मतंमेनमोस्तुतेदेववरप्रसीद ॥ ४२ ॥ ॥ भीष्मउवाच ॥ ॥ इत्युक्तवंतंब्रह्मातुराजानंसभगीरथं ॥ पूजयामासपूजार्हंविधिदृष्टेनकर्मणा ॥ ४३ ॥ तस्मादनशनैर्युक्तोविप्रान्पूजयनित्यदा ॥ विप्राणांवचनात्सर्वंपरत्रेहचसिध्यति ॥ ४४ ॥ वासोभिरन्नैर्गोभिश्चशुभैर्नैवेशिकैरपि ॥ शुभैःसुरगणैश्चापिस्तोष्याएवद्विजास्तथा ॥ एतदेवपरंगुह्यमलोभेनसमाचर ॥ ४५ ॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेअनुशासनप० आनुशासनिकेपर्वणिदानधर्मेब्रह्मभगीरथसंवादेत्र्यधिकशततमोऽध्यायः ॥ १०३ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ युधिष्ठिरउवाच ॥ ॥ शतायुरुक्तःपुरुषःशतवीर्यश्चजायते ॥ कस्मान्म्रियंतेपुरुषाबालाअपिपितामह ॥ १ ॥ आयुष्मान्केनभवतिअल्पायुर्वापिमानवः ॥ केनवालभतेकीर्तिंकेनवालभतेश्रियं ॥ २ ॥ तपसाब्रह्मचर्येणजपहोमैस्तथौषधैः ॥ कर्मणामनसावाचातन्मेब्रूहिपितामह ॥ ३ ॥

आज्ञासीत् उशनस्तेजसाशुक्रस्यबलेनजाज्वल्यमानं तच्चवाक्यशेषात्सर्वभोगत्यागात्मकमनशनंसर्वभोगैर्ब्राह्मणानांसंतर्पणंच साधयामासमित्यार्षं ॥ ३९ ॥ ४० ॥ ४१ ॥ ४२ ॥ ४३ ॥ ४४ ॥ ४५ ॥

॥ इतिअनुशासनपर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेत्र्यधिकशततमोऽध्यायः ॥ १०३ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ शतायुरिति ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥

॥ ४ ॥ वर्तयन्ननुतिष्ठन् ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ अलक्षणंकुष्ठापस्मारादिविरुद्धंलक्षणम् ॥ ८ ॥ ९ ॥ श्रवात्श्रवणात् तंपुरुषम् जनाःसाधवः ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ संकुसुकोदुर्जनःअस्थिरश्च

॥ भीष्मउवाच ॥ ॥ अत्रतेहंप्रवक्ष्यामियन्मांत्वमनुपृच्छसि ॥ अल्पायुर्येनभवतिदीर्घायुर्वापिमानवः ॥ ४ ॥ येनवालभतेकीर्तिंयेनवालभतेश्रियं ॥ यथावर्तन्पुरुषःश्रेयसासंप्रयुज्यते ॥ ५ ॥ आचाराल्लभतेह्यायुराचाराल्लभतेश्रियं ॥ आचाराल्कीर्तिमाप्नोतिपुरुषःप्रेत्यचेहच ॥ ६ ॥ दुराचारोहिपुरुषोनेहायुर्विंदतेमहत् ॥ त्रसंतियस्माद्भूतानितथापरिभवंतिच ॥ ७ ॥ तस्मात्कुर्यादिहाचारंयदिच्छेद्भूतिमात्मनः ॥ अपिपापशरीरस्यआचारोहंत्यलक्षणं ॥ ८ ॥ आचारलक्षणोधर्मःसंतश्चारित्रलक्षणाः ॥ साधूनांचयथावृत्तमेतदाचारलक्षणं ॥ ९ ॥ अप्यदृष्टंश्रवादेवपुरुषंधर्मचारिणं ॥ भूतिकर्माणिकुर्वाणंतंजनाःकुर्वतेप्रियं ॥ १० ॥ येनास्तिकानिष्क्रियाश्चगुरुशास्त्राभिलंघिनः ॥ अधर्मज्ञादुराचारास्तेभवंतिगतायुषः ॥ ११ ॥ विशीलाभिन्नमर्यादानित्यंसंकीर्णमैथुनाः ॥ अल्पायुषोभवंतीहनरानिरयगामिनः ॥ १२ ॥ सर्वलक्षणहीनोपिसमुदाचारवान्नरः ॥ श्रद्दधानोनसूयुश्चशतंवर्षाणिजीवति ॥ १३ ॥ अक्रोधनःसत्यवादीभूतानामविहिंसकः ॥ अनसूयुरजिह्मश्चशतंवर्षाणिजीवति ॥ १४ ॥ लोष्टमर्दीतृणच्छेदीनखखादीचयोनरः ॥ नित्योच्छिष्टःसंकुसुकोनेहायुर्विंदतेमहत् ॥ १५ ॥ ब्राह्मेमुहूर्तेबुध्येतधर्मार्थौचानुचिंतयेत् ॥ उत्थायाचम्यतिष्ठेतपूर्वांसंध्यांकृतांजलिः ॥ १६ ॥ एवमेवापरांसंध्यांसमुपासीतवाग्यतः ॥ नेक्षेतादित्यमुद्यंतंनास्तंयांतंकदाचन ॥ १७ ॥ नोपसृष्टंनवारिस्थंनमध्यंनभसोगतं ॥ ऋषयोनित्यसंध्यत्वाद्दीर्घमायुरवाप्नुवन् ॥ १८ ॥ तस्मात्तिष्ठेत्सदापूर्वांपश्चिमांचैववाग्यतः ॥ येनपूर्वामुपासंतेद्विजाःसंध्यांनपश्चिमां ॥ १९ ॥ सर्वांस्तान्धार्मिकोराजाशूद्रकर्माणिकारयेत् ॥ परदारानगंतव्यासर्ववर्णेषुकर्हिचित् ॥ २० ॥ नहीदृशमनायुष्यंलोकेकिंचनविद्यते ॥ यादृशंपुरुषस्येहपरदारोपसेवनं ॥ २१ ॥ यावंतोरोमकूपाःस्युःस्त्रीणांगात्रेषुनिर्मिताः ॥ तावद्वर्षसहस्राणिनरकंपर्युपासते ॥ २२ ॥ प्रसाधनंचकेशानामंजनंदंतधावनं ॥ पूर्वाह्णएवकार्याणिदेवतानांचपूजनं ॥ २३ ॥ पुरीषमूत्रेनोदीक्षेन्नाधितिष्ठेत्कदाचन ॥ नातिकल्यंनातिसायंनचमध्यंदिनेस्थिते ॥ २४ ॥ नाज्ञातैःसहगच्छेतनैकोनवृषलैःसह ॥ पंथादेयोब्राह्मणायगोभ्योराजभ्यएवच ॥ २५ ॥ वृद्धायभारतप्तायगर्भिण्यैदुर्बलायच ॥ प्रदक्षिणंचकुर्वीतपरिज्ञातान्वनस्पतीन् ॥ २६ ॥ चतुष्पथान्प्रकुर्वीतसर्वानेवप्रदक्षिणान् ॥ मध्यंदिनेनिशाकालेअर्धरात्रेचसर्वदा ॥ २७ ॥

संकुसुकोस्थिरइत्यमरः ॥ १५ ॥ १६ ॥ १७ ॥ उपसृष्टंराहुग्रस्तं ॥ १८ ॥ १९ ॥ २० ॥ २१ ॥ २२ ॥ २३ ॥ २४ ॥ २५ ॥ २६ ॥ २७ ॥

॥ २८ ॥ २९ ॥ ३० ॥ ३१ ॥ ३२ ॥ ३३ ॥ ३४ ॥ ३५ ॥ ३६ ॥ ३७ ॥ नरिष्यतेनर्ह्रिस्यते ॥ ३८ ॥ ३९ ॥ त्रीणिभोज्यानि अदृष्टंशूद्रोदक्यादिभिः ॥ ४० ॥ ४१ ॥ ४२ ॥ ४३ ॥ ४४ ॥ ४५ ॥

चतुष्पथंनसेवेतउभेसंध्येतथैवच ॥ उपानहौचवस्त्रंचधृतमन्यैर्नधारयेत् ॥ ब्रह्मचारीचनित्यंस्यात्पादंपादेननाक्रमेत् ॥ २८ ॥ अमावास्यांपौर्णमास्यांचतुर्दश्यां चसर्वशः ॥ अष्टम्यांसर्वपक्षाणांब्रह्मचारीसदाभवेत् ॥ २९ ॥ वृथामांसंनखादेतपृष्ठमांसंतथैवच ॥ आक्रोशंपरिवादंचपैशुन्यंचविवर्जयेत् ॥ ३० ॥ नारुंतुदः स्यान्ननृशंसवादीनहीनतःपरमभ्याददीत ॥ ययास्यवाचापरउद्विजेतनतांवदेद्रुशतींपापलोक्यां ॥ ३१ ॥ वाक्सायकावदनान्निष्पतंतियैराहतःशोचतिरात्र्य हानि ॥ परस्यवामर्मसुयेपतंतितान्पंडितोनावसृजेत्परेषु ॥ ३२ ॥ रोहतेसायकैर्विद्धंवनंपरशुनाहतं ॥ वाचादुरुक्तंबीभत्संनसंरोहतिवाक्क्षतं ॥ ३३ ॥ कर्णि नालीकनाराचान्निर्हरंतिशरीरतः ॥ वाक्शल्यस्तुननिर्हर्तुंशक्योहृदिशयोहिसः ॥ ३४ ॥ हीनांगानतिरिक्तांगान्विद्याहीनान्विगर्हितान् ॥ रूपद्रविणहीनांश्चस त्यहीनांश्चनाक्षिपेत् ॥ ३५ ॥ नास्तिक्यंवेदनिंदांचदेवतानांचकुत्सनं ॥ द्वेषस्तंभाभिमानंचतैक्ष्ण्यंचपरिवर्जयेत् ॥ ३६ ॥ परस्यदंडंनोद्यच्छेत्क्रुद्धोनैनंनिपातये त् ॥ अन्यत्रपुत्राच्छिष्याद्वाशिक्षार्थंताडनंस्मृतं ॥ ३७ ॥ नब्राह्मणान्परिवदेन्नक्षत्राणिननिर्दिशेत् ॥ तिथिंपक्षस्यनब्रूयात्तथास्यायुर्नरिष्यते ॥ ३८ ॥ कृत्वामूत्र पुरीषेतुरथ्यामाक्रम्यवापुनः ॥ पादप्रक्षालनंकुर्यात्स्वाध्यायेभोजनेतथा ॥ ३९ ॥ त्रीणिदेवाःपवित्राणिब्राह्मणानामकल्पयन् ॥ अदृष्टमद्भिर्निर्णिक्तंयच्चवाचा प्रशस्यते ॥ ४० ॥ संयावंकृसरंमांसंशष्कुलींपायसंतथा ॥ आत्मार्थंनप्रकर्तव्यंदेवार्थंतुप्रकल्पयेत् ॥ ४१ ॥ नित्यमग्निंपरिचरेद्भिक्षांदद्याच्चनित्यदा ॥ वाग्यतो दंतकाष्ठंचनित्यमेवसमाचरेत् ॥ ४२ ॥ नचाभ्युदितशायीस्यात्प्रायश्चित्तीतथाभवेत् ॥ मातापितरमुत्थायपूर्वमेवाभिवादयेत् ॥ ४३ ॥ आचार्यमथवाप्यन्यं तथायुर्विंदतेमहत् ॥ वर्जयेद्दंतकाष्ठानिवर्जनीयानिनित्यशः ॥ ४४ ॥ भक्षयेच्छास्त्रदृष्टानिपर्वस्वपिविवर्जयेत् ॥ उदङ्मुखश्चसततंशौचंकुर्यात्समाहितः ॥ ४५ ॥ अकृत्वादेवपूजांचनाचरेद्दंतधावनं ॥ अकृत्वादेवपूजांचनाभिगच्छेत्कदाचन ॥ अन्यत्रतुगुरुंवृद्धंधार्मिकंवाविचक्षणं ॥ ४६ ॥ अवलोक्योनचादर्शोमलिनो बुद्धिमत्तरैः ॥ नचाज्ञातांस्त्रियंगच्छेद्गर्भिणींवाकदाचन ॥ ४७ ॥ उदक्शिरानस्वपेततथाप्रत्यक्शिरानच ॥ प्राक्शिरास्तुस्वपेद्विद्वानथवादक्षिणाशिराः ॥ ४८ ॥ नभग्नेनावशीर्णेचशयनेप्रस्वपीतच ॥ नांतर्धानेनसंयुक्तेनचतिर्यक्कदाचन ॥ ४९ ॥

नाभिगच्छेत्राजादीन्प्रति ॥ ४६ ॥ अज्ञातामृतुमतीत्वेनकामुकत्वेनवा ॥ ४७ ॥ ४८ ॥ अंतर्धानेअत्यंतमंधकारे संयुक्तेइतरेणस्त्र्यादिना ॥ ४९ ॥

॥ ५० ॥ ५१ ॥ ५२ ॥ ५३ ॥ ५४ ॥ ५५ ॥ प्रस्कंदयेदन्नशेषंकिंचित्त्यजेत् भुक्त्वाचमनसाग्निमुपस्पृशेत् ॥ ५६ ॥ ऋतंनिःश्रेयसमिच्छन्निति शेषः ॥ ५७ ॥ प्राणान्नासादीन्यूर्ध्वच्छिद्राणि ॥ ५८ ॥

नचापिगच्छेत्कार्येणसमयाद्वापिनास्तिकैः॥ आसनंतुपदाकृष्यनप्रसज्जेत्तथानरः॥५०॥ ननग्नःकर्हिचित्स्नायान्ननिशायांकदाचन॥ स्नात्वाचनावमृज्येतगात्राणिसुविचक्षणः॥५१॥ नचानुलिंपेदस्नात्वास्नात्वावासोननिर्धुनेत्॥ नचैवार्द्राणिवासांसिनित्यंसेवेतमानवः॥५२॥ स्रजश्चनावकृष्येतनबहिर्धारयीतच॥ उदक्ययाचसंभाषांनकुर्वीतकदाचन॥५३॥ नोत्सृजेतपुरीषंचक्षेत्रेग्रामस्यचांतिके॥ उभेमूत्रपुरीषेतुनाप्सुकुर्यात्कदाचन॥५४॥ अन्नंबुभुक्षमाणस्तुत्रिर्मुखेनस्पृशेदपः॥ भुक्त्वाचान्नंतथैवत्रिर्द्विःपुनःपरिमार्जयेत्॥५५॥ प्राङ्मुखोनित्यमश्नीयाद्वाग्यतोन्नमकुत्सयन्॥ प्रस्कंदयेच्चमनसाभुक्त्वाचाग्निमुपस्पृशेत्॥५६॥ आयुष्यंप्राङ्मुखोभुंक्तेयशस्यंदक्षिणामुखः॥ धन्यंपश्चान्मुखोभुंक्तेऋतंभुंक्तेउदङ्मुखः॥ ५७ ॥ अग्निमालभ्यतोयेनसर्वान्प्राणानुपस्पृशेत्॥ गात्राणिचैवसर्वाणिनाभिंपाणितलेतथा॥५८॥ नाधितिष्ठेत्तुषंजातुकेशभस्मकपालिकाः॥ अन्यस्यचाप्यवस्नातंदूरतःपरिवर्जयेत्॥ ५९॥ शांतिहोमांश्चकुर्वीतसावित्राणिचधारयेत्॥ निषण्णश्चापिखादेतनतुगच्छन्कदाचन॥ ६० ॥ मूत्रंनोत्तिष्ठताकार्यंनभस्मनिनगोव्रजे॥ आर्द्रपादस्तुभुंजीतनार्द्रपादस्तुसंविशेत्॥ ॥६१॥ आर्द्रपादस्तुभुंजानोवर्षाणांजीवतेशतं॥ त्रीणितेजांसिनोच्छिष्टआलभेतकदाचन ॥६२॥ अग्निंगांब्राह्मणंचैवतथाह्यायुर्नरिष्यते॥ त्रीणितेजांसिनोच्छिष्टउदीक्षेतकदाचन॥६३॥ सूर्याचंद्रमसौचैवनक्षत्राणिचसर्वशः॥ ऊर्ध्वंप्राणाह्युत्क्रामंतियूनःस्थविरआयति ॥ ६४ ॥ प्रत्युत्थानाभिवादाभ्यांपुनस्तान्प्रतिपद्यते ॥ अभिवादयीतवृद्धांश्चदद्याच्चैवासनंस्वयं ॥ ६५ ॥ कृतांजलिरुपासीतगच्छंतंपृष्ठतोन्वियात्॥ नचासीतासनेभिन्नेभिन्नकांस्यंचवर्जयेत् ॥६६॥ नैकवस्त्रेणभोक्तव्यंननग्नःस्नातुमर्हति॥ स्वप्तव्यंनैवनग्नेननचोच्छिष्टोपिसंविशेत्॥६७॥ उच्छिष्टोनस्पृशेच्छीर्षंसर्वेप्राणास्तदाश्रयाः॥ केशग्रहंप्रहारांश्चशिरस्येतान्विवर्जयेत् ॥६८॥ नसंहताभ्यांपाणिभ्यांकंडूयेदात्मनःशिरः॥ नचाभीक्ष्णंशिरःस्नायात्तथास्यायुर्नरिष्यते ॥ ६९ ॥ शिरस्स्नातस्तुतैलैश्चनांगंकिंचिदपिस्पृशेत्॥ तिलसृष्टंनचाश्नीयात्तथास्यायुर्नरिष्यते॥ ७० ॥ नाध्यापयेत्तथोच्छिष्टोनाधीयीतकदाचन ॥ वातेचपूतिगंधेचमनसापिनचिंतयेत् ॥ ७१ ॥ अत्रगाथायमोद्गीताःकीर्तयंतिपुराविदः॥ आयुरस्यनिकृंतामिप्रजास्तस्याददेतथा॥ ७२ ॥

अवस्नातंस्नानजलं ॥ ५९ ॥ सावित्राणिमंत्रविशेषान् ॥६०॥ ६१॥ ६२॥६३ ॥६४ ॥६५ ॥६६॥६७॥६८॥ नरिष्यतेर्हिंस्यते ॥६९॥ तिलसृष्टंतिलसंयुक्तंसृष्टंभक्ष्यं॥७०॥ नचिंतयेत्वेदं॥ ७१॥ ७२॥

॥ ७३ ॥ ७४ ॥ ७५ ॥ ७६ ॥ ७७ ॥ ७८ ॥ ७९ ॥ ८० ॥ मिथ्याप्रवृत्तेपिसम्यग्वर्तितव्यं ॥ ८१ ॥ ८२ ॥ ८३ ॥ ८४ ॥ विपर्ययमौत्तराधर्यं ॥ ८५ ॥ अपदशंदशाहीनं ॥ ८६ ॥ प्रियंगुःराजिका
प्रियंगुःस्त्रीराजिकाकणयोरपीतिमेदिनी तगरस्थगरंमहाराष्ट्राणांगांवबाणइतिप्रसिद्धं ॥ ८७ ॥ पृथगिति राजिकयानुलेपनंकृत्वास्नात्वाचंदनाद्यन्यतमेनानुलेपनंकार्यमित्यर्थः उपवासंब्रह्मचर्यं ॥ ८८ ॥

उच्छिष्टोयःप्राद्रवतिस्वाध्यायंचाधिगच्छति॥ यश्चानध्यायकालेपिमोहादभ्यस्यतिद्विजः॥ ७३ ॥ तस्यवेदःप्रणश्येतआयुश्चपरिहीयते॥ तस्मायुक्तोप्यनध्या
येनाधीयीतकदाचन॥ ७४ ॥ प्रत्यादित्यंप्रत्यनलंप्रतिगांचप्रतिद्विजान्॥ येमेहंतिचपंथानंतेभवंतिगतायुषः ॥ ७५ ॥ उभेमूत्रपुरीषेतुदिवाकुर्यादुदङ्मुखः॥ द
क्षिणाभिमुखोरात्रौतथात्यायुर्नरिष्यते॥ ७६॥ त्रीन्कृशान्नावजानीयाद्दीर्घमायुर्जिजीविषुः॥ ब्राह्मणंक्षत्रियंसर्पंसर्वेत्याशीविषास्त्रयः॥ ७७॥ दहत्याशीविषः
कुद्धोयावत्पश्यतिचक्षुषा॥ क्षत्रियोपिदहेत्कुद्धोयावत्स्पृशतितेजसा ॥ ७८ ॥ ब्राह्मणस्तुकुलंहन्यात्ध्यानेनावेक्षितेनच॥ तस्मादेतत्त्रयंयत्नादुपसेवेतपंडितः
॥ ७९ ॥ गुरुणाचैवनिर्बंधोनकर्तव्यःकदाचन॥ अनुमान्यःप्रसाद्यश्चगुरुःक्रुद्धोयुधिष्ठिर॥ ८० ॥ सम्यङ्मिथ्याप्रवृत्तेपिवर्तितव्यंगुराविह॥ गुरुनिंदादहत्यायु
र्मनुष्याणांनसंशयः॥ ८१ ॥ दूरादावसथान्मूत्रंदूरात्पादावसेचनं॥ उच्छिष्टोत्सर्जनंचैवदूरेकार्यंहितैषिणा ॥ ८२ ॥ रक्तमाल्यंनधार्यंस्याच्छुक्लंधार्यंतुपंडितैः
वर्जयित्वातुकमलंतथाकुवलयंप्रभो॥ ८३ ॥ रक्तंशिरसिधार्यंतुतथावानेयमित्यपि॥ कांचनीयापिमालायानसादुष्यतिकर्हिंचित्॥ ८४ ॥ स्नातस्यवर्णकंनि
त्यमार्द्रंदद्याद्विशांपते॥ विपर्ययंनकुर्वीतवाससोबुद्धिमान्नरः॥ ८५ ॥ तथानान्यधृतंधार्यंनचापदशमेवच॥ अन्यदेवभवेद्वासःशयनीयेनरोत्तम॥ ८६ ॥ अ
न्यद्रथ्यासुदेवानामर्चायामन्यदेवहि॥ प्रियंगुचंदनाभ्यांचबिल्वेनतगरेणच॥ ८७॥ पृथगेवानुलिंपेतकेसरेणचबुद्धिमान्॥ उपवासंचकुर्वीतस्नातःशुचिरलं
कृतः॥ ८८ ॥ पर्वकालेषुसर्वेषुब्रह्मचारीसदाभवेत्॥ समानमेकपात्रेतुभुंजेन्नान्नंजनेश्वर॥ ८९ ॥ नालीढयापरिहतंभक्षयीतकदाचन॥ तथानोद्धृतसाराणि
प्रेक्षतेनाप्रदायच ॥ ९० ॥ नसंनिकृष्टेमेधावीनाशुचेर्नचसत्सुच ॥ प्रतिषिद्धान्नधर्मेषुभक्ष्यान्भुंजीतपृष्ठतः ॥ ९१ ॥ पिप्पलंचवटंचैवशणशाकंतथैवच ॥ उ
दुंबरंनखादेच्चभवार्थीपुरुषोत्तमः॥ ९२॥ आजंगव्यंतथामांसंमायूरंचैववर्जयेत्॥ वर्जयेच्छुष्कमांसंचतथापर्युषितंचयत् ॥ ९३ ॥ नपाणौलवणंविद्वान्प्रा
श्नीयान्नचरात्रिषु॥ दधिसक्तून्नभुंजीतवृथामांसंचवर्जयेत्॥ ९४॥

॥ ८९ ॥ आलीढयारजस्वलया परिकृतंसंपादितं नालीढंनापरिहितमितिपाठे आलीढंगवाद्याघ्रातमपरिहितंपरिषेचनहीनं उद्धृतसाराणिक्षीरादीनि प्रेक्षतेयाचकाय ॥ ९० ॥ मेधावीनापुरुषोऽशुचेःस
न्निकृष्टेनभुंजीत मेधावीअशुचेरितिगौडाः धर्मेषुश्राद्धादिषुप्रतिषिद्धान्भक्षान्पृष्ठतःश्राद्धाद्यभावेनभुंजीत ॥ ९१ ॥ ९२ ॥ ९३ ॥ ९४ ॥

वालेनकेशेनोपलक्षितं परश्राद्धंशत्रुश्राद्धं ॥ ९५ ॥ संदैवनसदानैवेतिसंबंधः ॥ ९६ ॥ ९७ ॥ ९८ ॥ निरस्यपानीयादीन्विहाय अन्येषांभक्षाणांशेषमन्यस्मैनदेयं पानीयादेरपिशेषंपुत्रादिभ्यएवदेयंपितु ज्येष्ठस्यचभ्रातुरुच्छिष्टंभोज्यमितिस्मरणात् अन्येषांतद्भोजनस्यनिषेधात् गौडास्तुनिरस्यशेषमेतेषांनप्रदेयमितिपठंति तत्परिसंख्यापत्तेरुपेक्ष्यते ॥ ९९ ॥ शंकांजीर्यतिनवेति अन्नस्यापूतत्वाद्वाऽधिक

सायंप्रातश्चभुंजीतनांतरालेसमाहितः॥वालेनतुनभुंजीतपरश्राद्धंतथैवच॥९५॥ वाग्यतोनैकवस्त्रश्चनासंविष्टःकदाचन॥ भूमौसदैवनाश्नीयान्नानासीनोन शब्दवत्॥ ९६॥ तोयपूर्वंप्रदायान्नमतिथिभ्योविशांपते॥पश्चाद्भुंजीतमेधावीनचाप्यन्यमनानरः॥ ९७ ॥समानमेकपंक्त्यांतुभोज्यमन्नंनरेश्वर॥ विषंहा लाहलंभुंक्तेयोऽप्रदायसुहृज्जने॥ ९८॥ पानीयंपायसंसक्तून्दधिसर्पिर्मधून्यपि॥निरस्यशेषमन्येषांनप्रदेयंतुकस्यचित्॥ ९९॥ भुंजानोमनुजव्याघ्रनैवशंकां समाचरेत्॥ दधिचाप्यनुपानंवैनकर्तव्यंभवार्थिना॥ १००॥ आचम्यचैकहस्तेनपरिप्लाव्यंतथोदकं॥ अंगुष्ठंचरणस्याथदक्षिणस्यावसेचयेत्॥ १ ॥ पाणिमू र्ध्निसमाधायस्पृष्ट्वाचाग्निंसमाहितः॥ ज्ञातिश्रैष्ठ्यमवाप्नोतिप्रयोगकुशलोनरः॥ २॥ अद्भिःप्राणान्समालभ्यनाभिंपाणितलेतथा॥ स्पृशंश्चैवप्रतिष्ठेतनचा प्यार्द्रेणपाणिना॥ ३॥ अंगुष्ठस्यांतरालेचब्राह्मंतीर्थमुदाहृतं॥ कनिष्ठिकायाःपश्चात्तुदेवतीर्थमिहोच्यते॥ ४॥ अंगुष्ठस्यचयन्मध्यंप्रदेशिन्याश्चभारत॥ तेनपि त्र्याणिकुर्वीतस्पृष्ट्वापोन्यायतःसदा॥ ५॥ परापवादंनब्रूयान्नाप्रियंचकदाचन॥ नमन्युःकश्चिदुत्पाद्यःपुरुषेणभवार्थिना ॥ ६ ॥ पतितैस्तुकथांनेच्छेद्दर्शनंच विवर्जयेत्॥ संसर्गंचनगच्छेततथायुर्विंदतेमहत्॥ ७॥ नदिवामैथुनंगच्छेन्नकन्यांनचबंधकीं॥ नचास्नातांस्त्रियंगच्छेत्तथायुर्विंदतेमहत् ॥ ८॥ स्वेस्वेतीर्थेस माचम्यकार्येसमुपकल्पिते॥ त्रिःपीत्वापोद्विःप्रमृज्यकृतशौचोभवेन्नरः॥ ९॥ इंद्रियाणिसकृत्स्पृश्यत्रिरभ्युक्ष्यचमानवः॥ कुर्वीतपित्र्यंदैवंचवेददृष्टेनकर्मणा ॥ ११० ॥ब्राह्मणार्थेचयच्छौचंतच्चमेशृणुकौरव॥ पवित्रंचहितंचैवभोजनाद्यंतयोस्तथा ॥ ११॥ सर्वशौचेषुब्राह्मेणतीर्थेनसमुपस्पृशेत्॥ निष्ठीव्यतुतथाक्षु त्वास्पृश्यापोहिशुचिर्भवेत्॥ १२॥ वृद्धोज्ञातिस्तथामित्रंदरिद्रोयोभवेदपि॥ गृहेवासयितव्यास्तेधन्यमायुष्यमेवच॥ १३॥

त्वाच्छंकयानैवभोक्तव्यमित्यर्थः दधीति तक्रंत्वनुपानंकर्तव्यमेव यथेष्टंभुंक्ष्वमाभैषीस्तक्रंसलवणंपिबेतितस्यदृष्टार्थत्वोक्तेः ॥ १०० ॥ कुत्रपरिप्लाव्यंतदाह अंगुष्ठमिति ॥ १ ॥ २ ॥ प्राणान्नासादीन् ॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥

एतैतैलपायिकादिवन्नपापाय अभ्युदयायेत्यर्थः पारावतादयःसर्वेपक्षिविशेषाएव ॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥ शारणिकस्यरक्षणार्थिनः ॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥ प्रसाधनंकेशानांसंस्कारादिकं ॥ २० ॥ पानीयस्यक्रियास्नानंनक्तंस्नायादितिगृहेरात्रौशिरःस्नाननिषेधः ॥ २१ ॥ पानानिपातुंयोग्यानीत्यर्थः चावदातानिइतिगौडपाठः अवदातानिनिर्मलान्यविशेषाणिवर्जनीयानीत्यर्थः सौहित्यमातृप्तिभोजनंप

गृहेपारावताधन्याःशुकाश्वसहसारिकाः ॥ गृहेष्वेतेनपापायतथावैतैलपायिकाः ॥ उद्दीपकाश्वगृध्राश्वकपोताभ्रमरास्तथा ॥ १४ ॥ निविशेयुर्यदातत्रशांतिमेवतदाचरेत् ॥ अमंगल्यानिचैतानितथाक्रोशोमहात्मनां ॥ १५ ॥ महात्मनोतिगुह्यानिनवक्तव्यानिकर्हिचित् ॥ अगम्याश्वनगच्छेतराज्ञःपत्नींसखीस्तथा ॥ १६ ॥ वैद्यानांबालवृद्धानांभृत्यानांचयुधिष्ठिर ॥ बंधूनांब्राह्मणानांचतथाशारणिकस्यच ॥ १७ ॥ संबंधिनांचराजेंद्रतथायुर्विंदतेमहत् ॥ ब्राह्मणस्थपतिभ्यांचनिर्मितंयन्निवेशनं ॥ १८ ॥ तदावसेत्सदाप्राज्ञोभवार्थीमनुजेश्वर ॥ संध्यायांनस्वपेद्राजन्विद्यांनचसमाचरेत् ॥ १९ ॥ नभुंजीतचमेधावीतथायुर्विंदतेमहत् ॥ नक्तंनकुर्यात्पित्र्याणिभुक्त्वाचैवप्रसाधनं ॥ २० ॥ पानीयस्यक्रियानक्तंनकार्याभूतिमिच्छता ॥ वर्जनीयाश्चैवनित्यंसक्तवोनिशिभारत ॥ २१ ॥ शेषाणिचैवपानानिपानीयंचापिभोजने ॥ सौहित्यंनचकर्तव्यंरात्रौनचसमाचरेत् ॥ २२ ॥ द्विजच्छेदंनकुर्वीतभुक्त्वानचसमाचरेत् ॥ महाकुलेप्रसूतांचप्रशस्तांलक्षणैस्तथा ॥ २३ ॥ वयस्थांचमहाप्राज्ञःकन्यामावोढुमर्हति ॥ अपत्यमुत्पाद्यततःप्रतिष्ठाप्यकुलंतथा ॥ २४ ॥ पुत्राःप्रदेयाज्ञानेषुकुलधर्मेषुभारत ॥ कन्याचोत्पाद्यदातव्याकुलपुत्रायधीमते ॥ २५ ॥ पुत्रानिवेशाश्वकुलाद्भृत्यालभ्याश्वभारत ॥ शिरस्नातोथकुर्वीतदैवंपित्र्यमथापिच ॥ २६ ॥ नक्षत्रेनचकुर्वीतयस्मिन्जातोभवेन्नरः ॥ नप्रोष्ठपदयोःकार्यंतथाग्नेयेचभारत ॥ २७ ॥ दारुणेषुचसर्वेषुप्रत्यरिंचविवर्जयेत् ॥ ज्योतिषेयानिचोक्तानितानिसर्वाणिवर्जयेत् ॥ २८ ॥ प्राङ्मुखःश्मश्रुकर्माणिकारयेत्सुसमाहितः ॥ उदङ्मुखोवाराजेंद्रतथायुर्विंदतेमहत् ॥ २९ ॥ परिवादंनचब्रूयात्परेषामात्मनस्तथा ॥ परिवादोह्यधर्मायप्रोच्यतेभरतर्षभ ॥ ३० ॥

रस्यनकर्तव्यमात्मनश्वनसमाचरेत् ॥ २२ ॥ द्विजच्छेदंपक्षिवधंनकुर्वीततर्हिपक्षिमांसमेवनभोक्तव्यमितिफलितमित्याशंक्याह भुक्त्वानसमाचरेदिति द्विजान्भुक्त्वापितच्छेदंनसमाचरेत् क्रयक्रीतमेवमांसंभक्ष्यंनतुस्वयंहिंसाकार्येत्यर्थः भुक्त्वापानंसमाचरेदितिपाठेभोजनांततक्रंजलंवापेयमित्यर्थः ॥ २३ ॥ २४ ॥ ज्ञानेषुबहुज्ञाननिमित्तंपुत्रादेयाविद्वत्सुसमर्पणीयाः ॥ २५ ॥ कुलात्सत्कुलसंबंधेन निवेश्याविवाह्याः लभ्यालंभनीयाः ॥ २६ ॥ आग्नेयेकृत्तिकायां ॥ २७ ॥ प्रत्यरिस्वनक्षत्राद्दिननक्षत्रंयावद्गणयित्वानवभिर्भागेल्हतेपंचमीताराप्रत्यरिः ॥ २८ ॥ २९ ॥ ३० ॥

१ विष्ठामुखा वडवागुळइतिप्रसिद्धाः

व्यंगिनीन्यूनांगीं व्यंगितांविरुद्धांगेनाधिकेनयुक्तां समार्षांसमानप्रवरां ॥ ३१ ॥ ३२ ॥ अयोनिअज्ञातकुलां वियोनिंहीनकुलां ॥ ३३ ॥ ३४ ॥ ३५ ॥ ३६ ॥ ३७ ॥ ३८ ॥ प्रगेसंध्यायां ॥ ३९ ॥

वर्जयेद्व्यंगिनींनारींतथाकन्यांनरोत्तम ॥ समार्षांव्यंगितांचैवमातुःस्वकुलजांतथा ॥ ३१ ॥ वृद्धांप्रव्रजितांचैवतथैवचपतिव्रतां ॥ तथानिकृष्टवर्णांचवर्णोत्कृष्टांचवर्जयेत् ॥ ३२ ॥ अयोनिंचवियोनिंचनगच्छेतविचक्षणः ॥ पिंगलांकुष्ठिनींनारींनत्वमुद्वोढुमर्हसि ॥ ३३ ॥ अपस्मारिकुलेजातांनिहीनांचापिवर्जयेत् ॥ श्वित्रिणांचकुलेजातांक्षयिणांमनुजेश्वर ॥ ३४ ॥ लक्षणैरन्वितायाचप्रशस्तायाचलक्षणैः ॥ मनोज्ञांदर्शनीयांचतांभवान्वोढुमर्हति ॥ ३५ ॥ महाकुलेनिवेष्टव्यंसदृशेवायुधिष्ठिर ॥ अवरापतिताचैवनग्राह्याभूतिमिच्छता ॥ ३६ ॥ अग्नीनुत्पाद्ययत्नेनक्रियाःसुविहिताश्चयाः ॥ वेदेचब्राह्मणैःप्रोक्तास्ताश्चसर्वाःसमाचरेत् ॥ ३७ ॥ नचेर्ष्यास्त्रीषुकर्तव्यारक्ष्यादाराश्चसर्वशः ॥ अनायुष्याभवेदीर्ष्यातस्मादीर्ष्यांविवर्जयेत् ॥ ३८ ॥ अनायुष्यंदिवास्वप्नंतथाभ्युदितशायिना ॥ प्रगेनिशामाशुतथानैवोच्छिष्टाःस्वपंतिवै ॥ ३९ ॥ पारदार्यमनायुष्यंनापितोच्छिष्टतातथा ॥ यत्नतोवैनकर्तव्यमभ्यासश्चैवभारत ॥ ४० ॥ संध्यायांचनभुंजीतनस्नायेन्नतथापठेत् ॥ प्रयतश्चभवेत्तस्यांनचकिंचित्समाचरेत् ॥ ४१ ॥ ब्राह्मणान्पूजयेच्चापितथास्नात्वानराधिप ॥ देवांश्चप्रणमेत्स्नातोगुरूंश्चाप्यभिवादयेत् ॥ ४२ ॥ अनिमंत्रितोनगच्छेतयज्ञंगच्छेतदर्शकः ॥ अनर्चितेह्यनायुष्यंगमनंतत्रभारत ॥ ४३ ॥ नचैकेनपरिव्रज्यंनगंतव्यंतथानिशि ॥ अनागतायांसंध्यायांपश्चिमायांगृहेवसेत् ॥ ४४ ॥ मातुःपितुर्गुरूणांचकार्यमेवानुशासनं ॥ हितंचाप्यहितंचापिनविचार्यंनरर्षभ ॥ ४५ ॥ धनुर्वेदेचवेदेचयत्नःकार्योनराधिप ॥ हस्तिपृष्ठेश्वपृष्ठेचरथचर्यासुचैवह ॥ ४६ ॥ यत्नवान्भवराजेंद्रयत्नवान्सुखमेधते ॥ अप्रधृष्यश्चशत्रूणांभृत्यानांस्वजनस्यच ॥ ४७ ॥ प्रजापालनयुक्तश्चनक्षतिंलभतेक्वचित् ॥ युक्तिशास्त्रंचतेज्ञेयंशब्दशास्त्रंचभारत ॥ ४८ ॥ गांधर्वशास्त्रंचकलाःपरिज्ञेयानराधिप ॥ पुराणमितिहासाश्चतथाख्यानानियानिच ॥ ४९ ॥ महात्मनांचचरितंश्रोतव्यंनित्यमेवते ॥ पत्नींरजस्वलांयाचनाभिगच्छेन्नचाह्वयेत् ॥ ५० ॥ स्नातांचतुर्थेदिवसेरात्रौगच्छेद्विचक्षणः ॥ पंचमेदिवसेनारीषष्ठेहनिपुमान्भवेत् ॥ ५१ ॥ एतेनविधिनापत्नीमुपगच्छेतपंडितः ॥ ज्ञातिसंबंधिमित्राणिपूजनीयानिसर्वशः ॥ ५२ ॥ यष्टव्यंचयथाशक्तियज्ञैर्विविधदक्षिणैः ॥ अतऊर्ध्वमरण्यंचसेवितव्यंनराधिप ॥ ५३ ॥

नापितोच्छिष्टताश्मश्रुकर्मोत्तरमस्नातता अभ्यासोध्ययनंच ॥ ४० ॥ ४१ ॥ ४२ ॥ दर्शकोद्रष्टा ॥ ४३ ॥ परिव्रज्यंदेशांतरेगंतव्यं ॥ ४४ ॥ ४५ ॥ ४६ ॥ ४७ ॥ ४८ ॥ ४९ ॥ ५० ॥ ५१ ॥ ५२ ॥ ५३ ॥

आयुष्याणामायुष्कराणांकर्मणां उद्देशःसंक्षेपः ॥ ५४ ॥ ५५ ॥ ५६ ॥ ५७ ॥ ॥ इतिअनुशासनपर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेचतुरधिकशततमोऽध्यायः ॥ १०४ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ यथेति ॥ १ ॥

एषतेलक्षणोद्देशआयुष्याणांप्रकीर्तितः॥ शेषस्त्रैविद्यवृद्धेभ्यःप्रत्याहार्योयुधिष्ठिर ॥ ५४ ॥ आचारोभूतिजननआचारःकीर्तिवर्धनः॥ आचाराद्वर्धतेह्यायुराचारोहंत्यलक्षणं॥ ५५॥ आगमानांहिसर्वेषामाचारःश्रेष्ठउच्यते॥ आचारप्रभवोधर्मोधर्मादायुर्विवर्धते॥ ५६ ॥ एतद्यशस्यमायुष्यंस्वर्ग्यंस्वस्त्ययनंमहत्॥ अनुकंप्यसर्ववर्णान्ब्रह्मणासमुदाहृतं ॥ १५७ ॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेअनुशासनपर्वणिआनुशासनिकेपर्वणिदानधर्मेआयुष्याख्यानेचतुरधिकशततमोऽध्यायः॥ १०४॥ ॥ ७॥ ॥ ॥ युधिष्ठिरउवाच॥ ॥ यथाज्येष्ठःकनिष्ठेषुवर्तेतभरतर्षभ॥ कनिष्ठाश्चयथाज्येष्ठेवर्तेरंस्तद्ब्रवीहिमे॥ १ ॥ ॥ भीष्मउवाच॥ ॥ ज्येष्ठवत्तातवर्तस्वज्येष्ठोसिसततंभवान्॥ गुरोर्गरीयसीवृत्तिर्याचशिष्यस्यभारत॥ २ ॥ नगुरावकृतप्रज्ञेशक्यंशिष्येणवर्तितुं॥ गुरोर्हिदीर्घदर्शित्वंयत्तच्छिष्यस्यभारत॥ ३ ॥ अंधःस्यादंधवेलायांजडःस्यादपिवाबुधः॥ परिहारेणतद्ब्रूयाद्यस्तेषांस्याद्व्यतिक्रमः॥ ४ ॥ प्रत्यक्षंभिन्नहृदयाभेदयेयुःकृतंनराः॥ श्रियाभितप्ताःकौंतेयभेदकामास्तथारयः॥ ५॥ ज्येष्ठःकुलंवर्धयतिविनाशयतिवापुनः॥ हंतिसर्वमपिज्येष्ठःकुलंयत्रावजायते॥ ६ ॥ अथयोविनिकुर्वीतज्येष्ठोभ्राताययवीयसः॥ अज्येष्ठःस्यादभागश्चनियम्योराजभिश्चसः ॥ ७॥ निकृतीहिनरोलोकान्पापान्गच्छत्यसंशयं॥ विदुलस्येवतत्पुष्पंमोघंजनयितुःस्मृतं ॥ ८ ॥ सर्वानर्थःकुलेयत्रजायतेपापपूरुषः॥ अकीर्तिंजनयत्येवकीर्तिमंतर्दधातिच ॥ ९ ॥ सर्वेचापिविकर्मस्थाभागंनार्हंतिसोदराः॥ नाप्रदायकनिष्ठेभ्योज्येष्ठःकुर्वीतयौतकं॥ १० ॥ अनुपघ्नन्पितुर्दायंजंघाश्रमफलोध्वगः॥ स्वयमीहितलब्धंतुनाकामोदातुमर्हति ॥ ११ ॥ भ्रातॄणामविभक्तानामुत्थानमपिचेत्सह॥ नपुत्रभागंविषमंपितादद्यात्कदाचन॥ १२ ॥ नज्येष्ठोवावमन्येतदुष्कृतःसुकृतोपिवा॥ यदिस्त्रीयद्यवरजःश्रेयश्चेत्तत्तदाचरेत्॥ १३ ॥ धर्मंहिश्रेयइत्याहुरितिधर्मविदोजनाः॥ दशाचार्याननुपाध्यायउपाध्यायान्पितादश॥ १४ ॥ दशचैवपितॄन्मातासर्वांवापृथिवीमपि॥ गौरवेणाभिभवतिनास्तिमातृसमोगुरुः॥ १५॥ मातागरीयसीयच्चतेनैतांमन्यतेजनः॥ ज्येष्ठोभ्रातापितृसमोमृतेपितरिभारत॥ १६॥

याचशिष्यस्यगुरौवृत्तिस्तांवर्तस्व ॥ २ ॥ ३ ॥ तेषांगुरूणाम् ॥ ४ ॥ कृतंमित्रम् अरयोनराभेदयेयुः ॥ ५ ॥ ६ ॥ यवीयसःकनिष्ठान् ॥ ७ ॥ विदुलस्यवेतसस्य विदुलस्तुपुमानम्लवेतसेवेतसेपिचेतिमेदिनी जनयितुःपितुः ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ जंघाश्रमएवफलंधनंयस्य अध्वगःप्रवासी ॥ ११ ॥ उत्थानंभोजनादौविभागेवा ॥ १२ ॥ यदिस्त्रीयदिवाकनिष्ठोदुष्कृतस्तथापितस्यश्रेयआचरेत् ॥ १३॥ १४॥ १५॥ १६॥

॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥ २० ॥ ॥ इतिअनुशासनपर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेपंचाधिकशततमोऽध्यायः ॥ १०५ ॥ ॥ ६ ॥ ॥ सर्वेषामिति ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥

सद्येषांवृत्तिदातास्यात्सचैतान्प्रतिपालयेत् ॥ कनिष्ठास्तंनमस्येरन्सर्वेछंदानुवर्तिनः ॥ १७ ॥ तमेवचोपजीवेरन्यथैवपितरंतथा ॥ शरीरमेतौसृजतःपितामाताचभारत ॥ १८ ॥ आचार्यशास्तायाजातिःसासत्यासाजराऽमरा ॥ ज्येष्ठामातृसमाचापिभगिनीभरतर्षभ ॥ १९ ॥ भ्रातुर्भार्याचतद्वत्स्याद्यस्याबाल्येस्तनंपिबेत् ॥ २० ॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेअनुशासनपर्वणिआनुशासनिकेप० दानधर्मेज्येष्ठकनिष्ठवृत्तिर्नामपंचाधिकशततमोऽध्यायः ॥ १०५ ॥ ॥ ६ ॥

॥ युधिष्ठिरउवाच ॥ ॥ सर्वेषामेववर्णानांम्लेच्छानांचपितामह ॥ उपवासेमतिरियंकारणंचनविद्महे ॥ १ ॥ ब्रह्मक्षत्रेणनियमाश्चर्तव्याइतिनःश्रुतं ॥ उपवासेकथंतेषांकृत्यमस्तिपितामह ॥ २ ॥ नियमांश्चोपवासांश्चसर्वेषांब्रूहिपार्थिव ॥ आप्नोतिकांगतिंतातउपवासपरायणः ॥ ३ ॥ उपवासःपरंपुण्यमुपवासःपरायणं ॥ उपोष्येहनरश्रेष्ठकिंफलंप्रतिपद्यते ॥ ४ ॥ अधर्मान्मुच्यतेकेनधर्ममाप्नोतिवाकथं ॥ स्वर्गंपुण्यंचलभतेकथंभरतसत्तम ॥ ५ ॥ उपोष्यचापिकिंतेनप्रदेयंस्यान्नराधिप ॥ धर्मेणचसुखानर्थांल्लभेद्येनब्रवीहितं ॥ ६ ॥ ॥ वैशंपायनउवाच ॥ ॥ एवंब्रुवाणंकौंतेयंधर्मज्ञंधर्मतत्त्ववित् ॥ धर्मपुत्रमिदंवाक्यंभीष्मःशांतनवोब्रवीत् ॥ ७ ॥ ॥ भीष्मउवाच ॥ ॥ इदंखलुमयाराजन्श्रुतमासीत्पुरातनं ॥ उपवासविधौश्रेष्ठागुणायेभरतर्षभ ॥ ८ ॥ ऋषिमंगिरसंपूर्वंपृष्टवानस्मिभारत ॥ यथामांत्वंतथैवाहंपृष्टवांस्तंतपोधनं ॥ ९ ॥ प्रश्नमेतंमयापृष्टोभगवानग्निसंभवः ॥ उपवासविधिंपुण्यमाचष्टभरतर्षभ ॥ १० ॥ ॥ अंगिराउवाच ॥ ॥ ब्रह्मक्षत्रेत्रिरात्रंतुविहितंकुरुनंदन ॥ द्विस्त्रिरात्रमथैकाहंनिर्दिष्टंपुरुषर्षभ ॥ ११ ॥ वैश्याःशूद्राश्चयन्मोहादुपवासंप्रचक्रिरे ॥ त्रिरात्रंवाद्विरात्रंवातयोर्व्युष्टिर्नविद्यते ॥ १२ ॥ चतुर्थभक्तक्षपणंवैश्येशूद्रेविधीयते ॥ त्रिरात्रंनतुधर्मज्ञैर्विहितंधर्मदर्शिभिः ॥ १३ ॥ पंचम्यांवापिषष्ठ्यांचपौर्णमास्यांचभारत ॥ उपोष्यएकभक्तेननियतात्माजितेंद्रियः ॥ १४ ॥ क्षमावान्रूपसंपन्नःश्रुतवांश्चैवजायते ॥ नानपत्योभवेत्प्राज्ञोदरिद्रोवाकदाचन ॥ १५ ॥ यजिष्णुःपंचमींषष्ठींकुलेभोजयतेद्विजान् ॥ अष्टमीमथकौरव्यकृष्णपक्षेचतुर्दशीम् ॥ १६ ॥ उपोष्यव्याधिरहितोवीर्यवानभिजायते ॥ मार्गशीर्षंतुयोमासमेकभक्तेनसंक्षिपेत् ॥ १७ ॥

॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ ब्रह्मक्षत्रेत्रिरात्राधिकमुपोषणंनेष्टं द्विस्त्रिरात्रंषड्रात्रंसर्वेषां अथआश्रमांतरेक्वचिन्निर्दिष्टं ॥ ११ ॥ व्युष्टिःफलम् ॥ १२ ॥ दिनस्यद्वेभक्तेतत्रचतुर्थस्यभक्तस्यक्षपणं द्विरात्रमभोजनमित्यर्थःनतुत्रिरात्रंतेषामस्तीत्याह त्रीति ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ यजिष्णुर्देवतापूजनशीलःकुलेसएवमहानन्नदाताभवतीत्यर्थः ॥ १६ ॥ १७ ॥

॥ १८ ॥ १९ ॥ २० ॥ २१ ॥ २२ ॥ २३ ॥ २४ ॥ ज्येष्ठामूलंज्येष्ठमासं ॥ २५ ॥ २६ ॥ २७ ॥ २८ ॥ २९ ॥ ३० ॥ ३१ ॥ सर्वेषुमासेष्वेकैकस्मिन्पक्षेगतेद्वितीयपक्षेभक्तमेकभक्तमश्नाति

भोजयेच्चद्विजान्शक्त्यासमुच्येद्याधिकिल्बिषैः॥ सर्वकल्याणसंपूर्णःसर्वौषधिसमन्वितः॥ १८ ॥ उपोष्यव्याधिरहितोवीर्यवानभिजायते॥ कृषिभागीबहुधनोबहुधान्यश्चजायते॥ १९॥ पौषमासंतुकौंतेयभक्तेनैकेनयःक्षिपेत्॥ सुभगोदर्शनीयश्चयशोभागीचजायते॥ २० ॥ माघंतुनियतोमासमेकभक्तेनयःक्षिपेत्॥ श्रीमत्कुलेज्ञातिमध्येसमहत्वंप्रपद्यते॥ २१॥ भगदैवतमासंतुएकभक्तेनयःक्षिपेत्॥ स्त्रीषुवल्लभतांयातिवश्याश्चास्यभवंतिताः॥ २२ ॥ चैत्रंतुनियतोमासमेकभक्तेनयःक्षिपेत् ॥ सुवर्णमणिमुक्ताढ्येकुलेमहतिजायते ॥ २३ ॥ निस्तरेदेकभक्तेनवैशाखंयोजितेंद्रियः ॥ नरोवायदिवानारीज्ञातीनांश्रेष्ठतांव्रजेत् ॥ २४॥ ज्येष्ठामूलंतुयोमासमेकभक्तेनसंक्षिपेत्॥ ऐश्वर्यमतुलंश्रेष्ठंपुमान्स्त्रीवाप्रपद्यते॥ २५॥ आषाढमेकभक्तेनस्थित्वामासमतंद्रितः॥ बहुधान्योबहुधनोबहुपुत्रश्चजायते॥ २६॥ श्रावणंनियतोमासमेकभक्तेनयःक्षिपेत्॥ यत्रतत्राभिषेकेणयुज्यतेज्ञातिवर्धनः॥ २७॥ प्रौष्ठपदंतुयोमासमेकाहारोभवेन्नरः॥ गवाढ्यंस्फीतमचलमैश्वर्यंप्रतिपद्यते॥ २८॥ तथैवाश्वयुजंमासमेकभक्तेनयःक्षिपेत्॥ मृजावान्वाहनाढ्यश्चबहुपुत्रश्चजायते ॥ २९॥ कार्तिकंतुनरोमासंयःकुर्यादेकभोजनं॥ शूरश्चबहुभार्यश्चकीर्तिमांश्चैवजायते॥ ३०॥ इतिमासानरव्याघ्रक्षिपतांपरिकीर्तिताः ॥ तिथीनांनियमायेतुश्शृणुतानपिपार्थिव॥ ३१॥ पक्षेपक्षेगतेयस्तुभक्तमश्नातिभारत॥ गवाढ्योबहुपुत्रश्चबहुभार्यःसजायते॥ ३२॥ मासिमासित्रिरात्राणिकृत्वावर्षाणिद्वादश॥ गणाधिपत्यंप्राप्नोतिनिःसपत्नमनाविलं॥ ३३॥ एतेतुनियमाःसर्वेकर्तव्याःशरदोदश ॥ द्वेचान्येभरतश्रेष्ठप्रवृत्तिमनुवर्तता॥ ३४॥ यस्तुप्रातस्तथासायंभुंजानोनांतरापिबेत्॥ अहिंसानिरतोनित्यंजुह्वानोजातवेदसं॥ ३५॥ षड्भिःसवर्षैर्नृपतेसिध्यतेनात्रसंशयः॥ अग्निष्टोमस्ययज्ञस्यफलंप्राप्नोतिमानवः॥ ३६ ॥ अधिवासेसोप्सरसांनृत्यगीतविनादिते॥ रमतेस्त्रीसहस्राढ्येसुकृतीविरजोनरः॥ ३७॥ तप्तकांचनवर्णाभंविमानमधिरोहति॥ पूर्णंवर्षसहस्रंचब्रह्मलोकेमहीयते॥ ३८ ॥ तत्क्षयादिहचागम्यमाहात्म्यंप्रतिपद्यते ॥ यस्तुसंवत्सरंपूर्णमेकाहारोभवेन्नरः॥ ३९॥ अतिरात्रस्ययज्ञस्यसफलंसमुपाश्नुते ॥ दशवर्षसहस्राणिस्वर्गेचसमहीयते॥ ४०॥ तत्क्षयादिहचागम्यमाहात्म्यंप्रतिपद्यते॥ यस्तुसंवत्सरंपूर्णंचतुर्थभक्तमश्नुते॥ ४१॥

॥ ३२ ॥ ३३ ॥ ३४ ॥ ३५ ॥ ३६ ॥ ३७ ॥ ३८ ॥ ३९ ॥ ४० ॥ ४१ ॥

॥ ४२ ॥ ४३ ॥ ४४ ॥ ४५ ॥ ४६ ॥ एकस्मिन्पक्षेगतेपरस्मिन्पक्षेऽश्नातिवर्षेचतदेवषण्मासाशनंभवति ॥ ४७ ॥ ४८ ॥ ४९ ॥ संवत्सरमिति एकैकस्मिन्संवत्सरेएकमेकंमासंजलमात्राहारोभवेदितिवाक्यार्थः

अहिंसानिरतोनित्यंसत्यवाग्विजितेंद्रियः ॥ वाजपेयस्ययज्ञस्यसफलंसमुपाश्नुते ॥ ४२ ॥ दशवर्षसहस्राणिस्वर्गलोकेमहीयते ॥ षष्ठेकालेतुकौंतेयनरःसंवत्सरंक्षिपन् ॥ ४३ ॥ अश्वमेधस्ययज्ञस्यफलंप्राप्नोतिमानवः ॥ चक्रवाकप्रयुक्तेनविमानेनसगच्छति ॥ ४४ ॥ चत्वारिंशत्सहस्राणिवर्षाणांदिविमोदते ॥ अष्टमेनतुभक्तेनजीवन्संवत्सरंनृप ॥ ४५ ॥ गवामयस्ययज्ञस्यफलंप्राप्नोतिमानवः ॥ हंससारसयुक्तेनविमानेनसगच्छति ॥ ४६ ॥ पंचाशतंसहस्राणिवर्षाणांदिविमोदते ॥ पक्षेपक्षेगतेराजन्योऽश्नीयाद्वर्षमेवतु ॥ ४७ ॥ षण्मासानशनंतस्यभगवानंगिराब्रवीत् ॥ षष्टिर्वर्षसहस्राणिदिवमावसतेचसः ॥ ४८ ॥ वीणानांवल्लकीनांचवेणूनांचविशांपते ॥ सुघोषैर्मधुरैःशब्दैःसुप्तःसप्रतिबोध्यते ॥ ४९ ॥ संवत्सरमिहैकंतुमासिमासिपिबेद्पः ॥ फलंविश्वजितस्तातप्राप्नोतिसनरोनृप ॥ ५० ॥ सिंहव्याघ्रप्रयुक्तेनविमानेनसगच्छति ॥ सप्ततिंचसहस्राणिवर्षाणांदिविमोदते ॥ ५१ ॥ मासादूर्ध्वंनरव्याघ्रनोपवासोविधीयते ॥ विधिंत्वनशनस्याहुःपार्थधर्मविदोजनाः ॥ ५२ ॥ अनार्तोव्याधिरहितोगच्छेदनशनंतुयः ॥ पदेपदेयज्ञफलंसप्राप्नोतिनसंशयः ॥ ५३ ॥ दिवंहंसप्रयुक्तेनविमानेनसगच्छति ॥ शतंवर्षसहस्राणांमोदतेसदिविप्रभो ॥ ५४ ॥ शतंचाप्सरसःकन्यारमयंत्यपितंनरं ॥ आर्तोवाव्याधितोवापिगच्छेदनशनंतुयः ॥ ५५ ॥ शतंवर्षसहस्राणांमोदतेसदिविप्रभो ॥ कांचीनूपुरशब्देनसुप्तश्चैवप्रबोध्यते ॥ ५६ ॥ सहस्रहंसयुक्तेनविमानेनतुगच्छति ॥ सगत्वास्त्रीशताकीर्णेरमतेभरतर्षभ ॥ ५७ ॥ क्षीणस्याप्यायनंदृष्टंक्षतस्यक्षतरोहणं ॥ व्याधितस्यौषधग्रामःक्रुद्धस्यचप्रसादनं ॥ ५८ ॥ दुःखितस्यार्थमानाभ्यांदुःखानांप्रतिषेधनं ॥ नचैतेस्वर्गकामस्यरोचंतेसुखमेधसः ॥ ५९ ॥ अतःसकामसंयुक्तेविमानेहेमसन्निभे ॥ रमतेस्त्रीशताकीर्णेपुरुषोलंकृतःशुचिः ॥ ६० ॥ स्वस्थःसफलसंकल्पःसुखीविगतकल्मषः ॥ अनश्नन्देहमुत्सृज्यफलंप्राप्नोतिमानवः ॥ ६१ ॥ बालसूर्यप्रतीकाशेविमानेहेमवर्चसि ॥ वैदूर्यमुक्ताखचितेवीणामुरजनादिते ॥ ६२ ॥ पताकादीपिकाकीर्णेदिव्यघंटानिनादिते ॥ स्त्रीसहस्रानुचरितेसनरःसुखमेधते ॥ ६३ ॥ यावंतिरोमकूपाणितस्यगात्रेषुपांडव ॥ तावंत्येवसहस्राणिवर्षाणांदिविमोदते ॥ ६४ ॥ नास्तिवेदात्परंशास्त्रंनास्तिमातृसमोगुरुः ॥ नधर्मात्परमोलाभस्तपोनानशनात्परं ॥ ६५ ॥

यथाश्रुतार्थग्रहणेजीवनाशप्रसंगात् ॥ ५० ॥ ५१ ॥ ५२ ॥ ५३ ॥ ५४ ॥ ५५ ॥ ५६ ॥ ५७ ॥ ५८ ॥ स्वर्गकामस्यक्षीणत्वाद्यवस्थांप्राप्तस्याप्यायनादयोनरोचंतेऽपितुतज्जंदुःखंसहमानएवसस्वतपोवर्धयतीत्यर्थः ॥ ५९ ॥ ६० ॥ ६१ ॥ ६२ ॥ ६३ ॥ ६४ ॥ ६५ ॥

॥६६॥६७॥६८॥६९॥७०॥७१॥ वियोनिजानांपक्ष्यादीनांरुतंशब्दंविजानतेविजानीते ॥७२॥ ॥ इतिअनुशासनपर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेषडधिकशततमोऽध्यायः ॥१०६॥ ७॥ पितामहेनेति

ब्राह्मणेभ्यःपरंनास्तिपावनंदिविचेहच ॥ उपवासैस्तथातुल्यंतपःकर्मनविद्यते ॥ ६६ ॥ उपोष्यविधिवद्देवास्त्रिदिवंप्रतिपेदिरे ॥ ऋषयश्चपरांसिद्धिमुपवासैरवाप्नुवन् ॥ ६७ ॥ दिव्यवर्षसहस्राणिविश्वामित्रेणधीमता ॥ क्षांतमेकेनभक्तेनतेनविप्रत्वमागतः ॥ ६८ ॥ च्यवनोजमदग्निश्चवसिष्ठोगौतमोभृगुः ॥ सर्वएवदिवंप्राप्ताःक्षमावंतोमहर्षयः ॥ ६९ ॥ इदमंगिरसापूर्वंमहर्षिभ्यःप्रदर्शितं ॥ यःप्रदर्शयतेनित्यंनसदुःखमवाप्नुते ॥ ७० ॥ इमंतुकौंतेययथाक्रमंविधिंप्रवर्तितंह्यंगिरसामहर्षिणा ॥ पठेच्चयोवैश्शृणुयाच्चनित्यदानविद्यतेतस्यनरस्यकिल्बिषं ॥ ७१ ॥ विमुच्यतेचापिससर्वसंकरैर्नचास्यदोषैरभिभूयतेमनः ॥ वियोनिजानांचविजानतेरुतंध्रुवांचकीर्तिंलभतेनरोत्तमः ॥ ७२ ॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेअनुशास० आनुशासनिकेपर्वणिदानधर्मेउपवासविधौषडधिकशततमोऽध्यायः॥ ॥१०६॥ ॥७॥ ॥७॥ ॥युधिष्ठिरउवाच॥ ॥पितामहेनविधिवद्यज्ञाःप्रोक्तामहात्मना॥ गुणाश्चैषांयथातथ्यंप्रेत्यचेहचसर्वशः॥ १ ॥ नतेशक्यादरिद्रेणयज्ञाःप्राप्तुंपितामह॥ बहूपकरणायज्ञानानासंभारविस्तराः ॥ २ ॥ पार्थिवैराजपुत्रैर्वाशक्याःप्राप्तुंपितामह॥ नार्थन्यूनैरवगुणैरेकात्मभिरसंहतैः ॥ ३ ॥ योदरिद्रैरपिविधिःशक्यःप्राप्तुंसदाभवेत्॥ अर्थन्यूनैरवगुणैरेकात्मभिरसंहतैः॥ ४ ॥ तुल्योयज्ञफलैरेतैस्तन्मेब्रूहिपितामह ॥ ॥ भीष्मउवाच॥ ॥इदमंगिरसाप्रोक्तमुपवासफलात्मकं॥ ५ ॥ विधिंयज्ञफलैस्तुल्यंतन्निबोधयुधिष्ठिर॥ यस्तुकल्यंतथासायंभुंजानोनांतरापिबेत् ॥ ६ ॥ अहिंसानिरतोनित्यंजुह्वानोजातवेदसं॥ षड्भिरेवसवर्षैस्तुसिध्यतेनात्रसंशयः॥ ७॥ तप्तकांचनवर्णंचविमानंलभतेनरः॥ देवस्त्रीणामधीवासेनृत्यगीतनिनादिते ॥ ८ ॥ प्राजापत्येवसेत्पद्मंवर्षाणामग्निसंनिभे ॥ त्रीणिवर्षाणियःप्राशेत्सततंत्वेकभोजनं॥ ९ ॥ धर्मपत्नीरतोनित्यमग्निष्टोमफलंलभेत्॥ यज्ञंबहुसुवर्णंवावासवप्रियमाचरेत्॥ १०॥ सत्यवान्दानशीलश्चब्रह्मण्यश्चानसूयकः॥ क्षांतोदांतोजितक्रोधःसगच्छतिपरांगतिं॥ ११॥ पांडुराभ्रप्रतीकाशेविमानेहंसलक्षणे॥ द्वेसमाप्तेततःपद्मेसोप्सरोभिर्वसेत्सह॥ १२ ॥ द्वितीयेदिवसेयस्तुप्राश्नीयादेकभोजनं ॥ सदाद्वादशमासांस्तुजुह्वानोजातवेदसं ॥ १३ ॥ अग्निकार्यपरोनित्यंनित्यंकल्यप्रबोधनः॥ अग्निष्टोमस्ययज्ञस्यफलंप्राप्नोतिमानवः ॥ १४ ॥

॥१॥२॥ अत्रगुणैर्निर्गुणैः एकात्मभिरेकाकिभिः अतएवासंहतैरसहायैः ॥३॥४ ॥५॥ कल्यंप्रातः ॥६ ॥७ ॥८॥९ ॥१०॥११॥ समाप्तेसंपूर्णेद्वेपद्मेवर्षाणीतिशेषः शतकोट्यएकंपद्मं ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥

॥ १५ ॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥ निवर्तनंनियमेनवर्तनं ॥ १९ ॥ २० ॥ २१ ॥ २२ ॥ २३ ॥ २४ ॥ आवर्तनानिवर्षाणिचत्वारिद्वादशचेतिषोडशपद्मानि ॥ २५ ॥ तथाशराग्निरितिपंचत्रिंशत् एवमेकपं

हंससारसयुक्तंचविमानंलभतेनरः॥ इंद्रलोकेचवसतेवरस्त्रीभिःसमावृतः॥१५॥ तृतीयेदिवसेयस्तुप्राश्नीयादेकभोजनं॥ सदाद्वादशमासांस्तुजुह्वानोजातवेदसं॥ १६॥ अग्निकार्यपरोनित्यंनित्यंकल्यप्रबोधनः॥ अतिरात्रस्ययज्ञस्यफलंप्राप्नोत्यनुत्तमं॥ १७॥ मयूरहंसयुक्तंचविमानंलभतेनरः॥ सप्तर्षीणांसदालोकेसोप्सरोभिर्वसेत्सह॥ १८॥ निवर्तनंचतत्रास्यत्रीणिपद्मानिवैविभुः॥ दिवसेयश्चतुर्थेतुप्राश्नीयादेकभोजनं॥ १९॥ सदाद्वादशमासान्वैजुह्वानोजातवेदसं॥ वाजपेयस्ययज्ञस्यफलंप्राप्नोत्यनुत्तमं॥ २०॥ इंद्रकन्याभिरूढंचविमानंलभतेनरः॥ सागरस्यचपर्यंतेवासवंलोकमावसेत्॥ २१॥ देवराजस्यचक्रीडांनित्यकालमवेक्षते॥ दिवसेपंचमेयस्तुप्राश्नीयादेकभोजनं॥२२॥ सदाद्वादशमासांस्तुजुह्वानोजातवेदसं॥ अलुब्धःसत्यवादीचब्रह्मण्यश्चाविहिंसकः॥२३॥ अनसूयुरपापस्थोद्वादशाहफलंलभेत्॥ जांबूनदमयंदिव्यंविमानंहंसलक्षणं॥ २४॥ सूर्यमालासमाभासमारोहेत्पांडुरंगृहं॥ आवर्तनानिचत्वारितथापद्मानिद्वादश॥ २५॥ शराग्निपरिमाणंचतत्रासौवसतेसुखं॥ दिवसेयस्तुषष्ठेवैमुनिःप्राशेतभोजनं॥ २६॥ सदाद्वादशमासान्वैजुह्वानोजातवेदसं॥ सदात्रिषवणस्नायीब्रह्मचार्यनसूयकः॥२७॥ गवांमेधस्ययज्ञस्यफलंप्राप्नोत्यनुत्तमं॥ अग्निज्वालासमाभासंहंसबर्हिणसेवितं॥२८॥ शातकुंभसमायुक्तंसाधयेद्यानमुत्तमं॥ तथैवाप्सरसामंकेप्रतिसुप्तःप्रबोध्यते॥ २९॥ नूपुराणांनिनादेनमेखलानांचनिःस्वनैः॥ कोटीसहस्रंवर्षाणांत्रीणिकोटिशतानिच॥ ३०॥ पद्मान्यष्टादशतथापताकेद्वेतथैवच॥ अयुतानिचपंचाशदृक्षचर्मशतस्यच॥ ३१॥ लोम्नांप्रमाणेनसमंब्रह्मलोकेमहीयते॥ दिवसेसप्तमेयस्तुप्राश्नीयादेकभोजनं॥ ३२॥ सदाद्वादशमासान्वैजुह्वानोजातवेदसं॥ सरस्वतींगोपयानोब्रह्मचर्यंसमाचरन्॥ ३३॥ सुमनोवर्णकंचैवमधुमांसंचवर्जयन्॥ पुरुषोमरुतांलोकमिंद्रलोकंचगच्छति॥ ३४॥ तत्रतत्रहिसिद्धार्थोदेवकन्याभिरर्च्यते॥ फलंबहुसुवर्णस्ययज्ञस्यलभतेनरः॥ ३५॥ संख्यामतिगुणांचापितेषुलोकेषुमोदते॥ यस्तुसंवत्सरंक्षांतोभुंक्तेऽहन्यष्टमेनरः॥ ३६॥ देवकार्यपरोनित्यंजुह्वानोजातवेदसं॥ पौंडरीकस्ययज्ञस्यफलंप्राप्नोत्यनुत्तमं॥ ३७॥ पद्मवर्णनिभंचैवविमानमधिरोहति॥ कृष्णाःकनकगौर्यश्चनार्यःश्यामास्तथापराः॥ ३८॥

चाशत्पद्मानि ॥ २६ ॥ २७ ॥ २८ ॥ २९ ॥ ३० ॥ ऊर्ध्वत्वसामान्यात्पताकामहापद्माख्यसंख्याविशेषः ॥ ३१ ॥ ३२ ॥ ३३ ॥ सुमनोवर्णकंस्रक्चंदनादि ॥ ३४ ॥ ३५ ॥ ३६ ॥ ३७ ॥ ३८ ॥

॥ ३९ ॥ ४० ॥ ४१ ॥ ४२ ॥ ४३ ॥ ४४ ॥ ४५ ॥ ४६ ॥ ४७ ॥ ४८ ॥ ४९ ॥ ५० ॥ ५१ ॥ ५२ ॥ ५३ ॥ ५४ ॥ ५५ ॥ ५६ ॥ ५७ ॥ ५८ ॥ ५९ ॥ ६० ॥ ६१ ॥ ६२ ॥ ६३ ॥

वयोरूपविलासिन्योलभतेनात्रसंशयः॥ यस्तुसंवत्सरंभुंक्तेनवमेनवमेहनि॥ ३९॥ सदाद्वादशमासान्वैजुह्वानोजातवेदसं॥ अश्वमेधसहस्रस्यफलंप्राप्नोत्य
नुत्तमं॥ ४० ॥ पुंडरीकप्रकाशंचविमानंलभतेनरः॥ दीप्तसूर्याग्नितेजोभिर्दिव्यमालाभिरेवच ॥ ४१ ॥ नीयतेरुद्रकन्याभिःसोंतरिक्षंसनातनं॥ अष्टादशसह
स्राणिवर्षाणांकल्पमेवच॥ ४२॥ कोटीशतसहस्रंचतेषुलोकेषुमोदते॥ यस्तुसंवत्सरंभुंक्तेदशाहेवैगतेगते॥ ४३॥ सदाद्वादशमासान्वैजुह्वानोजातवेदसं॥ ब्र
ह्मकन्यानिवासेचसर्वभूतमनोहरे॥ ४४॥ अश्वमेधसहस्रस्यफलंप्राप्नोत्यनुत्तमं॥ रूपवत्यश्चतंकन्यारमयंतिसनातनं ॥ ४५॥ नीलोत्पलनिभैर्वर्णैरक्तोत्पल
निभैस्तथा॥ विमानंमंडलावर्तमावर्तगहनाकुलं॥ ४६॥ सागरोर्मिप्रतीकाशंसलभेद्यानमुत्तमं ॥ विचित्रमणिमालाभिर्नादितंशंखनिःस्वनैः॥ ४७॥ स्फाटि
कैर्वज्रसारैश्चस्तंभैःसुकृतवेदिकं॥ आरोहतिमहद्यानंहंससारसनादितं॥४८॥ एकादशेतुदिवसेयःप्राप्तेप्राशतेहविः॥ सदाद्वादशमासांस्तुजुह्वानोजातवेदसं
॥ ४९॥ परस्त्रियंनाभिलषेद्वाचाथमनसापिवा॥ अनृतंचनभाषेतमातापित्रोःकृतेपिवा॥ ५०॥ अभिगच्छेन्महादेवंविमानस्थंमहाबलं॥ अश्वमेधसहस्रस्य
फलंप्राप्नोत्यनुत्तमं॥ ५१॥ स्वायंभुवंचपश्येतविमानंसमुपस्थितं॥ कुमार्यःकांचनाभासारूपवत्योनयंतितं॥ ५२॥ रुद्राणांतमधीवासंदिविदिव्यंमनोहरं॥
वर्षाण्यपरिमेयानियुगांताग्निसमप्रभः॥ ५३॥ कोटीशतसहस्रंचदशकोटिशतानिच ॥ रुद्रंनित्यंप्रणमतेदेवदानवसंमतं॥ ५४॥ सतस्मैदर्शनंप्राप्तोदिवसेदि
वसेभवेत्॥ दिवसेद्वादशेयस्तुप्राप्तेवैप्राशतेहविः॥ ५५॥ सदाद्वादशमासान्वैसर्वमेधफलंलभेत्॥ आदित्यंद्वादशेतस्यविमानंसंविधीयते॥ ५६॥ मणिमुक्ता
प्रवालैश्चमहार्हैरुपशोभितं॥ हंसभासापरिक्षिप्तंनागवीथीसमाकुलं ॥ ५७॥ मयूरैश्चक्रवाकैश्चकूजद्भिरुपशोभितं ॥ अट्टैर्महद्भिःसंयुक्तंब्रह्मलोकेप्रतिष्ठितं
॥ ५८॥ नित्यमावसथंराजन्नरनारीसमावृतं॥ ऋषिरेवंमहाभागस्त्वंगिराप्राहधर्मवित्॥ ५९॥ त्रयोदशेतुदिवसेप्राप्तेयःप्राशतेहविः॥ सदाद्वादशमासान्वैदे
वसत्रफलंलभेत्॥ ६०॥ रक्तपद्मोदयंनामविमानंसाधयेन्नरः॥ जातरूपप्रयुक्तंचरत्नसंचयभूषितं ॥ ६१॥ देवकन्याभिराकीर्णंदिव्याभरणभूषितं॥ पुण्यगं
धोदयंदिव्यंवायव्यैरुपशोभितं॥ ६२॥ तत्रशंकुपताकेद्वेयुगांतंकल्पमेवच॥ अयुतायुतंतथापद्मंसमुद्रंचतथावसेत्॥ ६३॥

१ संख्याविशेषः

॥ ६४ ॥ ६५ ॥ ६६ ॥ ६७ ॥ ६८ ॥ ६९ ॥ ७० ॥ ७१ ॥ ७२ ॥ ७३ ॥ ७४ ॥ ७५ ॥ ७६ ॥ ७७ ॥ ७८ ॥ ७९ ॥ ८० ॥ ८१ ॥ ८२ ॥ ८३ ॥ ८४ ॥ ८५ ॥ ८६ ॥ सुधाअमृतं अमृतंदेवभोग्यंतदुपमं ॥ ८७ ॥ ८८ ॥ ८९ ॥

गीतगंधर्वघोषैश्चभेरीपणवनिःस्वनैः॥ सदाप्रह्लादितस्ताभिर्देवकन्याभिरिज्यते ॥ ६४ ॥ चतुर्दशेतुदिवसेयःपूर्णंप्राशतेहविः ॥ सदाद्वादशमासांस्तुमहामेधफ
लंलभेत् ॥ ६५ ॥ अनिर्देश्यवयोरूपादेवकन्याःस्वलंकृताः ॥ मृष्टतप्तांगदधराविमानैरुपयांतितं ॥ ६६ ॥ कलहंसविनिर्घोषैर्नूपुराणांचनिःस्वनैः ॥ कांचीनांचस
मुत्कर्षैस्तत्रतत्रनिबोध्यते ॥ ६७ ॥ देवकन्यानिवासेचतस्मिन्वसतिमानवः ॥ जाह्नवीवालुकाकीर्णंपूर्णंसंवत्सरंनरः ॥ ६८ ॥ यस्तुपक्षेगतेभुंक्तेएकभक्तंजितें
द्रियः ॥ सदाद्वादशमासांस्तुजुह्वानोजातवेदसं ॥ ६९ ॥ राजसूयसहस्रस्यफलंप्राप्नोत्यनुत्तमं ॥ यानमारोहतेदिव्यंहंसबर्हिणसेवितं ॥ ७० ॥ मणिमंडलकैश्चि
त्रंजातरूपसमावृतं ॥ दिव्याभरणशोभाभिर्वरस्त्रीभिरलंकृतं ॥ ७१ ॥ एकस्तंभंचतुर्द्वारंसप्तभौमंसुमंगलं ॥ वैजयंतीसहस्रैश्चशोभितंगीतनिःस्वनैः ॥ ७२ ॥ दि
व्यंदिव्यगुणोपेतंविमानमधिरोहति ॥ मणिमुक्ताप्रवालैश्चभूषितंवैद्युतप्रभं ॥ ७३ ॥ वसेद्युगसहस्रंचखड्गकुंजरवाहनः ॥ षोडशेदिवसेप्राप्तेयःकुर्यादेकभोजनं
॥ ७४ ॥ सदाद्वादशमासान्वैसोमयज्ञफलंलभेत् ॥ सोमकन्यानिवासेषुसोध्यावसतिनित्यशः ॥ ७५ ॥ सौम्यगंधानुलिप्तश्चकामकारगतिर्भवेत् ॥ सुदर्शनाभि
र्नारीभिर्मधुराभिस्तथैवच ॥ ७६ ॥ अर्च्यतेवैविमानस्थःकामभोगैश्चसेव्यते ॥ फलंपद्मशतप्रख्यंमहाकल्पंदशाधिकं ॥ ७७ ॥ आवर्तनानिचत्वारिसाधयेच्चा
प्यसौनरः ॥ दिवसेसप्तदशमेयःप्राप्तेप्राशतेहविः ॥ ७८ ॥ सदाद्वादशमासान्वैजुह्वानोजातवेदसं ॥ स्थानंवारुणमैंद्रंचरौद्रंवाप्यधिगच्छति ॥ ७९ ॥ मारुतौश
नसेचैवब्रह्मलोकंसगच्छति ॥ तत्रदैवतकन्याभिरासनेनोपचर्यते ॥ ८० ॥ भूर्भुवंचापिदेवर्षिविश्वरूपमवेक्षते ॥ तत्रदेवाधिदेवस्यकुमार्योरमयंतितं ॥ ८१ ॥
द्वात्रिंशद्रूपधारिण्योमधुराःसमलंकृताः ॥ चंद्रादित्यावुभौयावद्गगनेचरतःप्रभो ॥ ८२ ॥ तावच्चरत्यसौधीरःसुधामृतरसाशनः ॥ अष्टादशेयोदिवसेप्राश्नीया
देकभोजनं ॥ ८३ ॥ सदाद्वादशमासान्वैसप्तलोकान्सपश्यति ॥ रथैःसनंदिघोषैश्चपृष्ठतःसोनुगम्यते ॥ ८४ ॥ देवकन्याधिरूढैस्तुभ्राजमानैःस्वलंकृतैः ॥ व्याघ्र
सिंहप्रयुक्तंचमेघस्वननिनादितं ॥ ८५ ॥ विमानमुत्तमंदिव्यंसुसुखीत्यधिरोहति ॥ तत्रकल्पसहस्रंसकन्याभिःसहमोदते ॥ ८६ ॥ सुधारसंचभुंजीतअमृतोप
ममुत्तमं ॥ एकोनविंशतिदिनेयोभुंक्तेएकभोजनं ॥ ८७ ॥ सदाद्वादशमासान्वैसप्तलोकान्सपश्यति ॥ उत्तमंलभतेस्थानमप्सरोगणसेवितं ॥ ८८ ॥ गंधर्वैरुप
गीतंचविमानंसूर्यवर्चसं ॥ तत्रामरवरस्त्रीभिर्मोदतेविगतज्वरः ॥ ८९ ॥

॥ ९० ॥ ९१ ॥ ९२ ॥ ९३ ॥ ९४ ॥ ९५ ॥ ९६ ॥ ९७ ॥ ९८ ॥ ९९ ॥ १०० ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ ११० ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५

दिव्यांबरधरःश्रीमानयुतानांशतंशतं॥ पूर्णेथविंशेदिवसेयोभुंक्तेत्येकभोजनं॥ ९० ॥ सदाद्वादशमासांस्तुसत्यवादीधृतव्रतः ॥ अमांसाशीब्रह्मचारीसर्वभूत
हितेरतः ॥ ९१ ॥ सलोकान्विपुलान्रम्यानादित्यानामुपाश्नुते ॥ गंधर्वैरप्सरोभिश्चदिव्यमाल्यानुलेपनैः ॥ ९२ ॥ विमानैःकांचनैर्दिव्यैःपृष्ठतश्चानुगम्यते॥ ए
कविंशेतुदिवसेयोभुंक्तेत्येकभोजनं॥ ९३॥ सदाद्वादशमासान्वैजुह्वानोजातवेदसं॥ लोकमौशनसंदिव्यंशक्रलोकंचगच्छति॥ ९४॥ अश्विनोर्मरुतांचैवसु
खेष्वभिरतःसदा॥ अनभिज्ञश्चदुःखानांविमानवरमास्थितः॥ ९५॥ सेव्यमानोवरस्त्रीभिःक्रीडत्यमरवत्प्रभुः॥ द्वाविंशेदिवसेप्राप्तेयोभुंक्तेत्येकभोजनं॥ ९६॥
सदाद्वादशमासान्वैजुह्वानोजातवेदसं॥ अहिंसानिरतोधीमान्सत्यवागनसूयकः ॥ ९७ ॥ लोकान्वसूनामाप्नोतिदिवाकरसमप्रभः॥ कामचारीसुधाहारो
विमानवरमास्थितः॥ ९८ ॥ रमतेदेवकन्याभिर्दिव्याभरणभूषितः॥ त्रयोविंशेतुदिवसेप्राशेद्यस्त्वेकभोजनं ॥ ९९ ॥ सदाद्वादशमासांस्तुमिताहारोजितेंद्रि
यः॥ वायोरुशनसश्चैवरुद्रलोकंचगच्छति॥ १०० ॥ कामचारीकामगमःपूज्यमानोप्सरोगणैः॥ अनेकगुणपर्यंतंविमानवरमास्थितः ॥ १ ॥ रमतेदेवकन्या
भिर्दिव्याभरणभूषितः ॥ चतुर्विंशेतुदिवसेयःप्राप्तेप्राशतेहविः ॥ २॥ सदाद्वादशमासांश्चजुह्वानोजातवेदसम् ॥ आदित्यानामधीवासेमोदमानोवसेच्चिरं
॥ ३ ॥ दिव्यमाल्यांबरधरोदिव्यगंधानुलेपनः॥ विमानेकांचनेदिव्येहंसयुक्तेमनोरमे॥ ४ ॥ रमतेदेवकन्यानांसहस्रैरयुतैस्तथा॥ पंचविंशेतुदिवसेयःप्राशेदेक
भोजनं॥ ५॥ सदाद्वादशमासांस्तुपुष्कलंयानमारुहेत्॥ सिंहव्याघ्रप्रयुक्तैस्तुमेघनिःस्वननादितैः॥ ६॥ सरथैर्नंदिघोषैश्चपृष्ठतोत्यनुगम्यते॥ देवकन्यासमारू
ढैःकांचनैर्विमलैःशुभैः॥ ७॥ विमानमुत्तमंदिव्यमास्थायसुमनोहरं॥ तत्रकल्पसहस्रंवैवसतेस्त्रीशतावृते॥ ८॥ सुधारसंचोपजीवन्नमृतोपममुत्तमं॥ षड्विंशे
दिवसेयस्तुप्रकुर्यादेकभोजनं॥ ९॥ सदाद्वादशमासांस्तुनियतोनियताशनः॥ जितेंद्रियोवीतरागोजुह्वानोजातवेदसं॥ ११०॥ सप्राप्नोतिमहाभागःपूज्यमानो
प्सरोगणैः॥ सप्तानांमरुतांलोकान्वसूनांचापिसोश्नुते॥ ११ ॥ विमानैःस्फाटिकैर्दिव्यैःसर्वरत्नैरलंकृतैः॥ गंधर्वैरप्सरोभिश्चपूज्यमानःप्रमोदते ॥ १२ ॥ द्वेयुगा
नांसहस्रेतुदिव्येदिव्येनतेजसा॥ सप्तविंशेथदिवसेयःकुर्यादेकभोजनं॥ १३॥ सदाद्वादशमासांस्तुजुह्वानोजातवेदसं॥ फलंप्राप्नोतिविपुलंदेवलोकेचपूज्यते
॥ १४ ॥ अमृताशीवसंस्तत्रसवितृष्णःप्रमोदते॥ देवर्षिचरितंराजन्राजर्षिभिरनुष्ठितं॥ १५॥

॥१६॥१७॥१८॥१९॥१२०॥२१॥२२॥२३॥२४॥२५॥२६॥२७॥२८॥२९॥१३०॥३१॥३२॥३३॥३४॥३५॥३६॥३७॥३८॥ अभ्रंमेघस्तस्यावकाशआकाशंतच्छीलस्तद्वन्निर्मलः

अध्यावसतिदिव्यात्माविमानवरमास्थितः॥ स्त्रीभिर्मनोभिरामाभीरममाणोमदोत्कटः॥ १६ ॥ युगकल्पसहस्राणित्रीण्यावसतिवैसुखं ॥ योष्टाविंशेतुदिव सेप्राश्नीयादेकभोजनं॥ १७॥ सदाद्वादशमासांस्तुजितात्माविजितेंद्रियः॥ फलंदेवर्षिचरितंविपुलंसमुपाश्नुते॥ १८॥ भोगवांस्तेजसाभातिसहस्रांशुरिवाम लः॥ सुकुमार्यश्वनार्यस्तंरममाणाःसुवर्चसः॥१९॥ पीनस्तनोरुजघनादिव्याभरणभूषिताः॥ रमयंतिमनःकांतेविमानेसूर्यसन्निभे॥१२०॥ सर्वकामगमेदि व्येकल्पायुतशतंसमाः ॥ एकोनत्रिंशेदिवसेयःप्राशेदेकभोजनं ॥ २१ ॥ सदाद्वादशमासान्वैसत्यव्रतपरायणः ॥ तस्यलोकाःशुभादिव्यादेवराजर्षिपूजिताः ॥ २२ ॥ विमानंसूर्यचंद्राभंदिव्यंसमधिगच्छति॥ जातरूपमयंयुक्तंसर्वरत्नसमन्वितं॥ २३॥ अप्सरोगणसंपूर्णगंधर्वैरभिनादितं॥ तत्रचैनंशुभानार्योदिव्या भरणभूषिताः॥ २४ ॥ मनोभिरामामधुरारमयंतिमदोत्कटाः॥ भोगवांस्तेजसायुक्तोवैश्वानरसमप्रभः ॥ २५ ॥ दिव्योदिव्येनवपुषाभ्राजमानइवामरः॥ व सूनांमरुतांचैवसाध्यानामश्विनोस्तथा॥ २६ ॥ रुद्राणांचतथालोकंब्रह्मलोकंचगच्छति ॥ यस्तुमासेगतेभुंक्तेएकभक्तंशमात्मकः॥ २७ ॥ सदाद्वादशमासा न्वैब्रह्मलोकमवाप्नुयात् ॥ सुधारसकृताहारःश्रीमान्सर्वमनोहरः॥ २८ ॥ तेजसावपुषालक्ष्म्याभ्राजतेरश्मिवानिव ॥ दिव्यमाल्यांबरधरोदिव्यगंधानुलेपनः ॥ २९ ॥ सुखेष्वभिरतोभोगीदुःखानामविजानकः॥ स्वयंप्रभाभिर्नारीभिर्विमानस्थोमहीयते॥ १३०॥ रुद्रदेवर्षिकन्याभिःसततंचाभिपूज्यते॥ नानारमणरू पाभिर्नानारागाभिरेवच॥ ३१॥ नानामधुरभाषाभिर्नानारतिभिरेवच॥ विमानेगगनाकारेसूर्यवैदूर्यसन्निभे॥ ३२ ॥ पृष्ठतःसोमसंकाशेउदर्केचाभ्रसन्निभे दक्षिणायांतुरक्ताभेअधस्तान्नीलमंडले॥ ३३॥ ऊर्ध्वंविचित्रसंकाशेनैकोवसतिपूजितः ॥ यावद्वर्षसहस्रंवैजंबुद्वीपेप्रवर्षति ॥ ३४ ॥ तावत्संवत्सराःप्रोक्ता ब्रह्मलोकेस्यधीमतः॥ विप्रुषश्चैवयावंत्योनिपतंतिनभस्तलात्॥ ३५ ॥ वर्षासुवर्षतस्तावन्निवसत्यमरप्रभः॥ मासोपवासीवर्षैस्तुदशभिःस्वर्गमुत्तमं॥ ३६॥ महर्षित्वमथासाद्यसशरीरगतिर्भवेत् ॥ मुनिर्दांतोजितक्रोधोजितशिश्नोदरःसदा॥ ३७॥ जुह्वन्नग्नींश्चनियतःसंध्योपासनसेविता॥ बहुभिर्नियमैरेवंशुचिर श्नातियोनरः॥ ३८ ॥ अभ्रावकाशशीलश्चतस्यभानोरिवत्विषः॥ दिवंगत्वाशरीरेणस्वेनराजन्यथामरः ॥ ३९ ॥ स्वर्गपुण्यंयथाकाममुपभुंक्तेतथाविधः॥ ए षतेभरतश्रेष्ठयज्ञानांविधिरुत्तमः॥ १४० ॥ व्याख्यातोह्यानुपूर्व्येणउपवासफलात्मकः॥ दरिद्रैर्मनुजैःपार्थप्राप्तंयज्ञफलंयथा॥ ४१॥ ॥३९॥१४०॥४१॥

॥ ४२ ॥ ४३ ॥ १४४ ॥ ॥ इतिअनुशासनपर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेसप्ताधिकशततमोऽध्यायः ॥ १०७ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ यदिति ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥

उपवासानिमान्कृत्वागच्छेच्चपरमांगतिं॥ देवद्विजातिपूजायांरतोभरतसत्तम ॥ ४२ ॥ उपवासविधिस्त्वेषविस्तरेणप्रकीर्तितः ॥ नियतेष्वप्रमत्तेषुशौचवत्सु महात्मसु ॥ ४३ ॥ दंभद्रोहनिवृत्तेषुकृतबुद्धिषुभारत ॥ अचलेष्वप्रकंपेषुमातेभूदत्रसंशयः ॥ १४४ ॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेअनु० आनुशासनिकेपर्वणिदानधर्मेउपवासविधिर्नामसप्ताधिकशततमोऽध्यायः ॥ १०७ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ युधिष्ठिरउवाच ॥ ॥ यद्वरंसर्वतीर्थानांतन्मेब्रूहिपितामह ॥ यत्रचैवपरंशौचंतन्मे व्याख्यातुमर्हसि ॥ १ ॥ ॥ भीष्मउवाच ॥ ॥ सर्वाणिखलुतीर्थानिगुणवंतिमनीषिणः ॥ यत्तुतीर्थंचशौचंचतन्मेशृणुसमाहितः ॥ २ ॥ अगाधेविमलेशुद्धेसत्यतोयेधृतिह्रदे ॥ स्नातव्यंमानसेतीर्थेसत्वमालंब्यशाश्वतं ॥ ३ ॥ तीर्थशौचमनर्थित्वमार्जवंसत्यमार्दवं ॥ अहिंसासर्वभूतानामानृशंस्यंदमःशमः ॥ ४ ॥ निर्ममानिरहंकारानिर्द्वंद्वानिष्परिग्रहाः ॥ शुचयस्तीर्थभूतास्तेयेभैक्ष्यमुपभुंजते ॥ ५ ॥ तत्त्ववित्त्वनहंबुद्धिस्तीर्थप्रवरमुच्यते ॥ शौचलक्षणमेतत्तेसर्वत्रैवान्ववेक्षतः ॥ ६ ॥ रजस्तमःसत्वमथोयेषांनिर्धौतमात्मनः ॥ शौचाशौचसमायुक्ताःस्वकार्यपरिमार्गिणः ॥ ७ ॥ सर्वत्यागेष्वभिरताःसर्वज्ञाःसमदर्शिनः ॥ शौचेनवृत्तशौचार्थास्तेतीर्थाःशुचयश्चये ॥ ८ ॥ नोदकक्लिन्नगात्रस्तुस्नातइत्यभिधीयते ॥ सस्नातोयोदमस्नातःसबाह्याभ्यंतरःशुचिः ॥ ९ ॥ अतीतेष्वनपेक्षायेप्राप्तेष्वर्थेषुनिर्ममाः ॥ शौचमेवपरंतेषांयेषांनोत्पद्यतेस्पृहा ॥ १० ॥ प्रज्ञानंशौचमेवेहशरीरस्यविशेषतः ॥ तथानिष्किंचनत्वंचमनसश्चप्रसन्नता ॥ ११ ॥ वृत्तशौचंमनःशौचंतीर्थशौचमतःपरं ॥ ज्ञानोत्पन्नंचयच्छौचंतच्छौचंपरमंस्मृतं ॥ १२ ॥ मनसाचप्रदीप्तेनब्रह्मज्ञानजलेनच ॥ स्नातियोमानसेतीर्थेतत्स्नानंतत्त्वदर्शिनः ॥ १३ ॥ समारोपितशौचस्तुनित्यंभावसमाहितः ॥ केवलंगुणसंपन्नःशुचिरेवनरःसदा ॥ १४ ॥ शरीरस्थानितीर्थानिप्रोक्तान्येतानिभारत ॥ पृथिव्यांयानितीर्थानिपुण्यानिशृणुतान्यपि ॥ १५ ॥ शरीरस्ययथोद्देशाःशुचयःपरिकीर्तिताः ॥ तथापृथिव्याभागाश्चपुण्यानिसलिलानिच ॥ १६ ॥ कीर्तनाच्चैवतीर्थस्यस्नानाच्चपितृतर्पणात् ॥ धुनंतिपापंतीर्थेषुतेप्रयांतिसुखंदिवं ॥ १७ ॥ परिग्रहाच्चसाधूनांपृथिव्याश्चैवतेजसा ॥ अतीवपुण्यभागास्तेसलिलस्यचतेजसा ॥ १८ ॥ मनसश्चपृथिव्याश्चपुण्यास्तीर्थास्तथापरे ॥ उभयोरेवयःस्नायात्ससिद्धिंशीघ्रमाप्नुयात् ॥ १९ ॥

॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥

॥ २० ॥ २१ ॥ ॥ इतिअनुशासनपर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेअष्टाधिकशततमोऽध्यायः ॥ १०८ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ सर्वेषामिति ॥ १ ॥ २ ॥ अर्च्यअभ्यर्च्य ॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥

यथाबलंक्रियाहीनंक्रियावाबलवर्जिता ॥ नेहसाधयतेकार्यंसमायुक्तातुसिध्यति ॥ २० ॥ एवंशरीरशौचेनतीर्थशौचेनचान्वितः ॥ शुचिःसिद्धिमवाप्नोतिद्वि विधंशौचमुत्तमं ॥ २१ ॥ ॥ इतिश्रीम० अनुशासनपर्वणिआनुशास० दानधर्मेशौचानुपृच्छानामाष्टाधिकशततमोऽध्यायः ॥ १०८ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ युधि ष्ठिरउवाच ॥ ॥ सर्वेषामुपवासानांयच्छ्रेयःसुमहत्फलं ॥ यच्चाप्यसंशयंलोकेतन्मेत्वंवक्तुमर्हसि ॥ १ ॥ ॥ भीष्मउवाच ॥ ॥ शृणुराजन्यथागीतंस्वयमेवस्वयं भुवा ॥ यत्कृत्वानिर्वृतोभूयात्पुरुषोनात्रसंशयः ॥ २ ॥ द्वादश्यांमार्गशीर्षेतुअहोरात्रेणकेशवं ॥ अर्च्याश्वमेधंप्राप्नोतिदुष्कृतंचास्यनश्यति ॥ ३ ॥ तथैवपौषमा सेतुपूज्योनारायणेतिच ॥ वाजपेयमवाप्नोतिसिद्धिंचपरमांव्रजेत् ॥ ४ ॥ अहोरात्रेणद्वादश्यांमाघमासेतुमाधवं ॥ राजसूयमवाप्नोतिकुलंचैवसमुद्धरेत् ॥ ५ ॥ तथैवफाल्गुनेमासिगोविंदेतिचपूजयन् ॥ अतिरात्रमवाप्नोतिसोमलोकंचगच्छति ॥ ६ ॥ अहोरात्रेणद्वादश्यांचैत्रेविष्णुरितिस्मरन् ॥ पौंडरीकमवाप्नोतिदेव लोकंचगच्छति ॥ ७ ॥ वैशाखमासेद्वादश्यांपूजयन्मधुसूदनं ॥ अग्निष्टोममवाप्नोतिसोमलोकंचगच्छति ॥ ८ ॥ अहोरात्रेणद्वादश्यांज्येष्ठेमासित्रिविक्रमं ॥ ग वांमेधमवाप्नोतिअप्सरोभिश्चमोदते ॥ ९ ॥ आषाढेमासिद्वादश्यांवामनेतिचपूजयन् ॥ नरमेधमवाप्नोतिपुण्यंचलभतेमहत् ॥ १० ॥ अहोरात्रेणद्वादश्यांश्राव णेमासिश्रीधरं ॥ पंचयज्ञानवाप्नोतिविमानस्थश्चमोदते ॥ ११ ॥ तथाभाद्रपदेमासिहृषीकेशेतिपूजयन् ॥ सौत्रामणिमवाप्नोतिपूतात्माभवतेचहि ॥ १२ ॥ द्वा दश्यामाश्विनेमासिपद्मनाभेतिचार्चयन् ॥ गोसहस्रफलंपुण्यंप्राप्नुयान्नात्रसंशयः ॥ १३ ॥ द्वादश्यांकार्तिकेमासिपूज्यदामोदरेतिच ॥ गवांयज्ञमवाप्नोतिपुमा न्स्त्रीवानसंशयः ॥ १४ ॥ अर्चयेत्पुंडरीकाक्षमेवंसंवत्सरंतुयः ॥ जातिस्मरत्वंप्राप्नोतिविंद्याद्बहुसुवर्णकं ॥ १५ ॥ अहन्यहनितद्भावमुपेंद्रंयोधिगच्छति ॥ समाप्ते भोजयेद्विप्रानथवादापयेद्धृतं ॥ १६ ॥ अतःपरंनोपवासोभवतीतिविनिश्चयः ॥ उवाचभगवान्विष्णुःस्वयमेवपुरातनं ॥ १७ ॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेअनुशा सनपर्वणिआनुशासनिकेपर्वणिदानधर्मेविष्णोर्द्वादशकंनामनवाधिकशततमोऽध्यायः ॥ १०९ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ वैशंपायनउवाच ॥ ॥ शरतल्पगतंभीष्मं वृद्धंकुरुपितामहं ॥ उपगम्यमहाप्राज्ञःपर्यपृच्छद्युधिष्ठिरः ॥ १ ॥

॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ तद्भावमुपेंद्रंउपेंद्रतादात्म्यंकीटभृंगन्यायेनध्यानेनाधिगच्छति ॥ १६ ॥ १७ ॥ ॥ इतिअ० नै० भा० नवाधिकशततमोऽध्यायः ॥ १०९ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ शरतल्पगतमिति ॥ १ ॥

॥ २ ॥ इष्टकामनासिद्ध्यर्थंचांद्रव्रतमाह मार्गेति मार्गशीर्षशुक्लप्रतिपदिमूलनक्षत्रयोगेसतीदंचांद्रंव्रतमारभेत् तत्रचंद्रावयवेषुनक्षत्राणिन्यसेत्पादौमूलेनेत्यादिना स्वदेवतासहितेनमूलेनचंद्रस्यपादौकल्पये दित्यर्थः एवंरोहिण्यादिभिःसदेवताभिर्जंघादयःकल्पनीयाः सर्वत्रविभक्तिव्यत्ययआर्षः ॥ ३ ॥ आषाढयोरिति आषाढाद्वयंफाल्गुनीद्वयंभाद्रपदाद्वयंचज्ञेयम् ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ अत्रायंप्रयो

॥ युधिष्ठिरउवाच ॥ ॥ अंगानांरूपसौभाग्यंप्रियंचैवकथंभवेत् ॥ धर्मार्थकामसंयुक्तःसुखभागीकथंभवेत् ॥ २ ॥ ॥ भीष्मउवाच ॥ ॥ मार्गशीर्षस्यमासस्य चंद्रेमूलेनसंयुते ॥ पादौमूलेनराजेंद्रजंघायामथरोहिणीं ॥ ३ ॥ अश्विन्यांसक्थिनीचैव ऊरूचाषाढयोस्तथा ॥ गुह्यंतुफाल्गुनीविद्यात्कृत्तिकाकटिकास्तथा ॥ ४ ॥ नाभिंभाद्रपदेविद्याद्रेवत्यामक्षिमंडलं ॥ पृष्ठमेवधनिष्ठासुअनुराधोत्तरास्तथा ॥ ५ ॥ बाहुभ्यांतुविशाखासुहस्तौहस्तेननिर्दिशेत् ॥ पुनर्वस्वंगुलीराजन्नाश्लेषा सुनखास्तथा ॥ ६ ॥ ग्रीवांज्येष्ठाचराजेंद्रश्रवणेनतुकर्णयोः ॥ मुखंपुष्येणदानेनदंतोष्ठौस्वातिरुच्यते ॥ ७ ॥ हासंशतभिषांचैवमघांचैवाथनासिकां ॥ नेत्रेमृग शिरोविद्याल्ललाटेमित्रमेवतु ॥ ८ ॥ भरण्यांतुशिरोविद्यात्केशानार्द्रांनराधिप ॥ समाप्तेतुघृतंदद्याद्ब्राह्मणेवेदपारगे ॥ ९ ॥ सुभगोदर्शनीयश्चज्ञानभाग्यथजा यते ॥ जायतेपरिपूर्णांगःपौर्णमास्येवचंद्रमाः ॥ १० ॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेअनु० आनुशासनिकेपर्वणिदानधर्मेदशाधिकशततमोऽध्यायः ॥ ११० ॥ ॥ ७ ॥
॥ युधिष्ठिरउवाच ॥ ॥ पितामहमहाप्राज्ञसर्वशास्त्रविशारद ॥ श्रोतुमिच्छामिमर्त्यानांसंसारविधिमुत्तमं ॥ १ ॥ केनवृत्तेनराजेंद्रवर्तमानानराभुवि ॥ प्राप्नुवं त्युत्तमंस्वर्गंकथंचनरकंनृप ॥ २ ॥ मृतंशरीरमुत्सृज्यकाष्ठलोष्टसमंजनाः ॥ प्रयांत्यमुंलोकमितःकोवैताननुगच्छति ॥ ३ ॥ ॥ भीष्मउवाच ॥ ॥ अयमायाति भगवान्बृहस्पतिरुदारधीः ॥ पृच्छैनंसुमहाभागमेतद्गुह्यंसनातनं ॥ ४ ॥ नैतदन्येनशक्यंहिवक्तुंकेनचिदद्यवै ॥ वक्ताबृहस्पतिसमोनह्यन्योविद्यतेक्वचित् ॥ ५ ॥
॥ वैशंपायनउवाच ॥ ॥ तयोःसंवदतोरेवंपार्थगांगेययोस्तदा ॥ आजगामविशुद्धात्मानाकपृष्ठाद्बृहस्पतिः ॥ ६ ॥ ततोराजासमुत्थायधृतराष्ट्रपुरोगमः ॥ पूजा मनुपमांचक्रेसर्वेतेचसभासदः ॥ ७ ॥ ततोधर्मसुतोराजाभगवंतंबृहस्पतिं ॥ उपगम्ययथान्यायंप्रश्नंपप्रच्छतत्त्वतः ॥ ८ ॥

गः पुण्याहवाचनादिपूर्वकंइष्टकाम्यार्थंव्रतंस्वीकृत्यचंद्रमात्मानंचचंद्राभिन्नंध्यात्वातदवयवेषुतत्तद्देवतासहितानिनक्षत्राणिविन्यस्यतत्तन्मंत्रैस्तेषामाराधनंजपहोमादिनाप्रत्यहंकर्तव्यं एवंपौर्णमासीपर्यंतं कृत्वासमाप्तेव्रतेहोमशेषंघृतमाचार्यायनिवेदयेत् समाप्तेतुघृतंदद्यादित्यनेनघृतमेवहोमद्रव्यंज्ञायते ॥ ९ ॥ एवंकुर्वन्विकलांगोपिपौर्णमास्यांसकलांगोभवतिएतत्सदृष्टांतमाह परिपूर्णांगइति ॥ १० ॥
॥ इतिअनुशासनपर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेदशाधिकशततमोऽध्यायः ॥ ११० ॥ ॥ ७ ॥ ॥ पितामहेति ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥

॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥ शरीरस्यनिचयंसंचयमवस्थितिमितियावत् ॥ २० ॥ अंतगोयमःअंतार्थंगच्छतीतियोगात् ॥ २१ ॥ आत्मासाक्षी

॥ युधिष्ठिरउवाच ॥ ॥ भगवन्सर्वधर्मज्ञसर्वशास्त्रविशारद ॥ मर्त्यस्यकःसहायोवैपितामातासुतोगुरुः ॥ ९ ॥ ज्ञातिसंबंधिवर्गश्चमित्रवर्गस्तथैवच ॥ मृतंशरीरमुत्सृज्यकाष्ठलोष्टसमंजनाः ॥ १० ॥ गच्छंत्यमुत्रलोकंवैकएनमनुगच्छति ॥ ॥ बृहस्पतिरुवाच ॥ एकःप्रसूयतेराजन्नेकएवविनश्यति ॥ ११ ॥ एकस्तरति दुर्गाणिगच्छत्येकस्तुदुर्गतिम् ॥ असहायःपितामातातथाभ्रातासुतोगुरुः ॥ १२ ॥ ज्ञातिसंबंधिवर्गश्चमित्रवर्गस्तथैवच ॥ मृतंशरीरमुत्सृज्यकाष्ठलोष्टसमंजनाः ॥ १३ ॥ मुहूर्तमिवरोदित्वाततोयांतिपराङ्मुखाः ॥ तैस्तच्छरीरमुत्सृष्टंधर्मएकोनुगच्छति ॥ १४ ॥ तस्माद्धर्मःसहायश्चसेवितव्यःसदानृभिः ॥ प्राणीधर्मसमायुक्तोगच्छेत्स्वर्गगतिंपरां ॥ १५ ॥ तथैवाधर्मसंयुक्तोनरकंचोपपद्यते ॥ तस्मान्न्यायागतैरर्थैर्धर्मंसेवेतपंडितः ॥ १६ ॥ धर्मएकोमनुष्याणांसहायःपारलौकिकः ॥ लोभान्मोहादनुक्रोशाद्भयाद्वाप्यबहुश्रुतः ॥ १७ ॥ नरःकरोत्यकार्याणिपरार्थेलोभमोहितः ॥ धर्मश्चार्थश्चकामश्चत्रितयंजीवितेफलं ॥ १८ ॥ एतत्त्रयमवाप्तव्यमधर्मपरिवर्जितं ॥ ॥ युधिष्ठिरउवाच ॥ ॥ श्रुतंभगवतोवाक्यंधर्मयुक्तंपरंहितं ॥ १९ ॥ शरीरनिचयंज्ञातुंबुद्धिस्तुममजायते ॥ मृतंशरीरंहिनृणांसूक्ष्ममव्यक्ततांगतं ॥ २० ॥ अचक्षुर्विषयंप्राप्तंकथंधर्मोनुगच्छति ॥ ॥ बृहस्पतिरुवाच ॥ ॥ पृथिवीवायुराकाशमापोज्योतिर्मनोंतगः ॥ २१ ॥ बुद्धिरात्माचसहिताधर्मंपश्यंतिनित्यदा ॥ प्राणिनामिहसर्वेषांसाक्षिभूतानिशानिशं ॥ २२ ॥ एतैश्चसहधर्मोपितंजीवमनुगच्छति ॥ त्वगस्थिमांसंशुक्रंचशोणितंचमहामते ॥ २३ ॥ शरीरंवर्जयंत्येतेजीवितेनविवर्जितं ॥ ततोधर्मसमायुक्तःप्राप्नुतेजीवएवहि ॥ २४ ॥ ततोस्यकर्मपश्यंतिशुभंवायदिवाशुभं ॥ देवताःपंचभूतस्थाःकिंभूयःश्रोतुमिच्छति ॥ २५ ॥ ततोधर्मसमायुक्तःसजीवःसुखमेधते ॥ इहलोकेपरेचैवकिंभूयःकथयामिते ॥ २६ ॥ ॥ युधिष्ठिरउवाच ॥ ॥ तद्दर्शितंभगवतायथाधर्मोनुगच्छति ॥ एतत्तुज्ञातुमिच्छामिकथंरेतःप्रवर्तते ॥ २७ ॥

निशेतिदिवसस्याप्युपलक्षणं ॥ २२ ॥ एतैःसहधर्मोऽपूर्वरूपोजीवमनुगच्छति ॥ २३ ॥ २४ ॥ २५ ॥ २६ ॥ ननुभूतसूक्ष्मवत्फलसूक्ष्मावस्थारूपमपूर्वंजीवमनुगच्छतु रेतस्तुमूलएवस्थूलतरंकथमेनमावृणोतिइत्याशंकते तदिति ॥ २७ ॥

१ परंलोकमितिशेषः ॥

सर्जीवोपूर्वेणभूतैश्चमिश्रितोवायुद्वारादृष्टित्वंप्राप्यान्नरूपेणपरिणम्यरेतोरूपीभवतीत्याह अन्नमिति ॥ २८ ॥ २९ ॥ ३० ॥ कथंसूक्ष्मतमस्यपुरुषस्यस्थूलतरेणरेतसातादात्म्यं सत्यपिसंसर्गेअभ्रवाय्वोरि वभवतीत्याशंकते आख्यातमिति ॥ ३१ ॥ भूतावेशन्यायेनपुरुषस्तैस्तैर्भूतैरेतोद्वाराशरीराकारत्वंप्राप्तैःसहसंगमात्रेणाभिभूयतेतादात्म्येनचवर्धते संगाभावेतुनसुप्तसमाध्यादावित्याह आसन्नेति ॥ ३२ ॥

॥ बृहस्पतिरुवाच ॥ ॥ अन्नमश्नंतियद्देवाःशरीरस्थानरेश्वर ॥ पृथिवीवायुराकाशमापोज्योतिर्मनस्तथा ॥ २८ ॥ ततस्तृप्तेषुराजेंद्रतेषुभूतेषुपंचसु ॥ मनःषष्ठेषुशुद्धात्मन्रेतःसंपद्यतेमहत् ॥ २९ ॥ ततोगर्भःसंभवतिश्लेषात्स्त्रीपुंसयोर्नृप ॥ एतत्तेसर्वमाख्यातंभूयःकिंश्रोतुमिच्छसि ॥ ३० ॥ ॥ युधिष्ठिरउवाच ॥ ॥ आख्यातंमेभगवतागर्भःसंजायतेतथा ॥ यथाजातस्तुपुरुषःप्रपद्यतितदुच्यतां ॥ ३१ ॥ ॥ बृहस्पतिरुवाच ॥ ॥ आसन्नमात्रःपुरुषस्तैर्भूतैरभिभूयते ॥ विप्रयुक्तश्चतैर्भूतैःपुनर्यात्यपरांगतिं ॥ ३२ ॥ सर्वभूतसमायुक्तःप्राप्नुतेजीवएवहि ॥ ततोस्यकर्मपश्यंतिशुभंवायदिवाशुभं ॥ देवताःपंचभूतस्थाःकिंभूयःश्रोतुमिच्छसि ॥ ३३ ॥ ॥ युधिष्ठिरउवाच ॥ ॥ त्वगस्थिमांसमुत्सृज्यतैश्चभूतैर्विवर्जितः ॥ जीवःसभगवन्कस्थःसुखदुःखेसमश्नुते ॥ ३४ ॥ ॥ बृहस्पतिरुवाच ॥ ॥ जीवःकर्मसमायुक्तःशीघ्रंरेतस्त्वमागतः ॥ स्त्रीणांपुष्पंसमासाद्यसूतेकालेनभारत ॥ ३५ ॥ यमस्यपुरुषैःक्लेशंयमस्यपुरुषैर्वधं ॥ दुःखंसंसारचक्रंचनरःक्लेशंसविंदति ॥ ३६ ॥ इहलोकेसचप्राणीजन्मप्रभृतिपार्थिव ॥ सुकृतंकर्मवैभुंक्तेधर्मस्यफलमाश्रितः ॥ ३७ ॥ यदिधर्मंयथाशक्तिजन्मप्रभृतिसेवते ॥ ततःसपुरुषोभूत्वासेवतेनित्यदासुखं ॥ ३८ ॥ अथांतरातुधर्मस्याप्यधर्ममुपसेवते ॥ सुखस्यानंतरंदुःखंसजीवोप्यधिगच्छति ॥ ३९ ॥ अधर्मेणसमायुक्तोयमस्यविषयंगतः ॥ महद्दुःखंसमासाद्यतिर्यग्योनौप्रजायते ॥ ४० ॥ कर्मणायेनयेनेहयस्यांयोनौप्रजायते ॥ जीवोमोहसमायुक्तस्तन्मेनिगदतःशृणु ॥ ४१ ॥ यदेतदुच्यतेशास्त्रेसेतिहासेचच्छंदसि ॥ यमस्यविषयंघोरंमर्त्योलोकःप्रपद्यते ॥ ४२ ॥ इहस्थानानिपुण्यानिदेवतुल्यानिभूपते ॥ तिर्यग्योन्यतिरिक्तानिगतिमंतिचसर्वशः ॥ ४३ ॥ यमस्यभवनेदिव्येब्रह्मलोकसमेगुणैः ॥ कर्मभिर्नियतैर्बद्धोजंतुर्दुःखान्युपाश्नुते ॥ ४४ ॥

ततस्तादात्म्याभिमानरूपादभिभवादयंकर्तृत्वादिमान्भवति तदास्यकर्मादिकंदेवाःपश्यंति ॥ ३३ ॥ स्थूलदेहसंगाद्युज्यतामस्यकर्तृत्वंतद्वाहेतुकथमस्यसुखादिसंगइत्याशंकते त्वगिति ॥ ३४ ॥ स्थूलदेहनाशक्षणएवसरेतस्त्वंशुक्रक्रमेणसूक्ष्मशरीरभावमेति ततःस्त्रीणांपुष्पंसमासाद्येत्यादिस्पष्टं तद्यथातृणजलायूकाअन्यत्तृणमाक्रम्यपूर्वंजहातिएवमेतदितिज्ञेयम् ॥ ३५ ॥ यमस्येति गर्भत्वमप्राप्तःसूक्ष्मशरीरावच्छिन्नस्तीव्रपापयोगाद्यातनांलभतइत्यर्थः ॥ ३६ ॥ ३७ ॥ ३८ ॥ ३९ ॥ ४० ॥ ४१ ॥ ४२ ॥ ४३ ॥ ४४ ॥

येनयेनतुभावेनकर्मणापुरुषोगतिम्॥ प्रयातिपरुषांघोरांतत्तेवक्ष्याम्यतःपरम् ॥ ४५ ॥ अधीत्यचतुरोवेदान्द्विजोमोहसमन्वितः॥ पतितात्प्रतिगृह्याथखर
योनौप्रजायते॥ ४६ ॥ खरोजीवतिवर्षाणिदशपंचचभारत॥ खरोम्टतोबलीवर्दःसप्तवर्षाणिजीवति॥ ४७॥ बलीवर्दोम्टतश्चापिजायतेब्रह्मराक्षसः॥ ब्रह्मरक्ष
श्चमासांस्त्रींस्ततोजायतिब्राह्मणः॥ ४८॥ पतितंयाजयित्वातुकृमियोनौप्रजायते॥ तत्रजीवतिवर्षाणिदशपंचचभारत ॥ ४९॥ कृमिभावाद्विमुक्तस्तुततोजा
यतिगर्दभः॥ गर्दभःपंचवर्षाणिपंचवर्षाणिसूकरः॥ ५० ॥ कुक्कुटःपंचवर्षाणिपंचवर्षाणिजंबुकः॥ श्वावर्षमेकंभवतिततोजायतिमानवः॥ ५१ ॥ उपाध्याय
स्ययःपापंशिष्यःकुर्यादबुद्धिमान्॥ सजीवइहसंसारांस्त्रीनाप्नोतिनसंशयः ॥ ५२ ॥ प्राक्श्वाभवतिराजेंद्रततःक्रव्यात्ततःखरः॥ ततःप्रेतःपरिक्लिष्टःपश्चाज्जाय
तिब्राह्मणः॥ ५३ ॥ मनसापिगुरोर्भार्यांयःशिष्योयातिपापकृत् ॥ सउग्रान्प्रैतिसंसारानधर्मेणेहचेतसा ॥ ५४ ॥ श्वयोनौतुससंभूतस्त्रीणिवर्षाणिजीवति ॥ त
त्रापिनिधनंप्राप्तःकृमियोनौप्रजायते॥ ५५॥ कृमिभावमनुप्राप्तोवर्षमेकंतुजीवति॥ ततस्तुनिधनंप्राप्तोब्रह्मयोनौप्रजायते ॥ ५६ ॥ यदिपुत्रसमंशिष्यंगुरुर्ह
न्यादकारणे॥ आत्मनःकामकारेणसोपिहिंस्रःप्रजायते॥ ५७॥ पितरंमातरंचैवयस्तुपुत्रोवमन्यते॥ सोपिराजन्मृतोजंतुःपूर्वंजायेतगर्दभः॥ ५८ ॥ गर्दभत्वं
तुसंप्राप्यदशवर्षाणिजीवति॥ संवत्सरंतुकुंभीरस्ततोजायेतमानवः ॥ ५९ ॥ पुत्रस्यमातापितरौयस्यरुष्टावुभावपि॥ गुर्वपध्यानतःसोपिम्टतोजायतिगर्दभः
॥ ६० ॥ खरोजीवतिमासांस्तुदशश्वाचचतुर्दश॥ बिडालःसप्तमासांस्तुततोजायतिमानवः॥ ६१ ॥मातापितरावाक्रुश्यसारिकःसंप्रजायते॥ ताडयित्वातुता
वेवजायतेकच्छपोनृप॥ ६२ ॥ कच्छपोदशवर्षाणित्रीणिवर्षाणिशल्यकः ॥ व्यालोभूत्वाचषण्मासांस्ततोजायतिमानुषः॥ ६३ ॥ भर्तृपिंडमुपाश्नन्योराज
द्विष्टानिसेवते॥ सोपिमोहसमापन्नोम्टतोजायतिवानरः॥ ६४ ॥ वानरोदशवर्षाणिपंचवर्षाणिमूषिकः ॥ श्वाथभूत्वातुषण्मासांस्ततोजायतिमानुषः॥ ६५॥
न्यासापहर्तातुनरोयमस्यविषयंगतः॥ संसाराणांशतंगत्वाकृमियोनौप्रजायते॥ ६६॥

१ नक्रस्तुकुंभीरइत्यमरः

॥ ६७ ॥ ६८ ॥ ६९ ॥ ७० ॥ ७१ ॥ ७२ ॥ ७३ ॥ ७४ ॥ ७५ ॥ ७६ ॥ ७७ ॥ ७८ ॥ ७९ ॥ ८० ॥ ८१ ॥ ८२ ॥ ८३ ॥ ८४ ॥ ८५ ॥ ८६ ॥ ८७ ॥ ८८ ॥ ८९ ॥ ९० ॥ ९१ ॥

तत्रजीवतिवर्षाणिदशपंचचभारत ॥ दुष्कृतस्यक्षयंकृत्वाततोजायतिमानुषः ॥ ६७ ॥ असूयकोनरश्चापिमृतोजायतिशार्ङ्गकः ॥ विश्वासहर्तातुनरोमीनोजा
यतिदुर्मतिः ॥ ६८ ॥ भूत्वामीनोष्टवर्षाणिमृतोजायतिभारत ॥ मृगस्तुचतुरोमासांस्ततश्छागःप्रजायते ॥ ६९ ॥ छागस्तुनिधनंप्राप्यपूर्णेसंवत्सरेततः ॥ कीटः
संजायतेजंतुस्ततोजायतिमानुषः ॥ ७० ॥ धान्यान्यवांस्तिलान्माषान्कुलत्थान्सर्षपांश्चणान् ॥ कलायानथमुद्गांश्चगोधूमानतसीस्तथा ॥ ७१ ॥ सस्यस्यान्यस्य
हर्ताचमोहाज्जंतुरचेतनः ॥ सजायतेमहाराजमूषिकोनिरपत्रपः ॥ ७२ ॥ ततःप्रेत्यमहाराजमृतोजायतिसूकरः ॥ सूकरोजातमात्रस्तुरोगेणम्रियतेनृप ॥ ७३ ॥
श्वाततोजायतेमूढःकर्मणातेनपार्थिव ॥ भूत्वाश्वापंचवर्षाणिततोजायतिमानवः ॥ ७४ ॥ परदाराभिमर्शंतुकृत्वाजायतिवैवृकः ॥ श्वाशृगालस्ततोगृध्रोव्या
लःकंकोबकस्तथा ॥ ७५ ॥ भ्रातुर्भार्यांतुपापात्मायोधर्षयतिमोहितः ॥ पुंस्कोकिलत्वमाप्नोतिसोपिसंवत्सरंनृप ॥ ७६ ॥ सखिभार्यांगुरोर्भार्यांराजभार्यांतथै
वच ॥ प्रधर्षयित्वाकामात्मृतोजायतिसूकरः ॥ ७७ ॥ सूकरःपंचवर्षाणिदशवर्षाणिश्वाविधः ॥ बिडालःपंचवर्षाणिदशवर्षाणिकुक्कुटः ॥ ७८ ॥ पिपीलिकस्तुमा
सांस्त्रीन्कीटःस्यान्मासमेवतु ॥ एतानासाद्यसंसारान्कृमियोनौप्रजायते ॥ ७९ ॥ तत्रजीवतिमासांस्तुकृमियोनौचतुर्दश ॥ ततोऽधर्मक्षयंकृत्वापुनर्जायतिमा
नवः ॥ ८० ॥ उपस्थितेविवाहेतुयज्ञेदानेपिवाविभो ॥ मोहात्करोतियोविघ्नंसमृतोजायतेकृमिः ॥ ८१ ॥ कृमिर्जीवतिवर्षाणिदशपंचचभारत ॥ अधर्मस्यक्ष
यंकृत्वाततोजायतिमानवः ॥ ८२ ॥ पूर्वंदत्वातुयःकन्यांद्वितीयेदातुमिच्छति ॥ सोपिराजन्मृतोजंतुःकृमियोनौप्रजायते ॥ ८३ ॥ तत्रजीवतिवर्षाणित्रयोदश
युधिष्ठिर ॥ अधर्मसंक्षयेयुक्तस्ततोजायतिमानवः ॥ ८४ ॥ देवकार्यमकृत्वातुपितृकार्यमथापिवा ॥ अनिर्वाप्यसमश्नन्वैमृतोजायतिवायसः ॥ ८५ ॥ वाय
सःशतवर्षाणिततोजायतिकुक्कुटः ॥ जायतेव्यालकश्चापिमासंतस्मात्तुमानुषः ॥ ८६ ॥ ज्येष्ठंपितृसमंचापिभ्रातरंयोवमन्यते ॥ सोपिमृत्युमुपागम्यक्रौंचयो
नौप्रजायते ॥ ८७ ॥ क्रौंचोजीवतिवर्षंतुततोजायतिचीरकः ॥ ततोनिधनमापन्नोमानुषत्वमुपाश्नुते ॥ ८८ ॥ वृषलोब्राह्मणींगत्वाकृमियोनौप्रजायते ॥ ततः
संप्राप्यनिधनंजायतेसूकरःपुनः ॥ ८९ ॥ सूकरोजातमात्रस्तुरोगेणम्रियतेनृप ॥ श्वाततोजायतेमूढःकर्मणातेनपार्थिव ॥ ९० ॥ श्वाभूत्वाकृतकर्मासौजायते
मानुषस्ततः ॥ तत्रापत्यंसमुत्पाद्यमृतोजायतिमूषिकः ॥ ९१ ॥

॥ ९२ ॥ ९३ ॥ ९४ ॥ ९५ ॥ ९६ ॥ ९७ ॥ ९८ ॥ ९९ ॥ निष्पावंराजमाषं हलगोलकःदीर्घपुच्छोगोलरूपीकीटविशेषः ॥ १०० ॥ कुंभोलूकउलूकजातिभेदः ॥ १ ॥ हारितःपक्षिविशेषः

कृतघ्नस्तुमृतोराजन्यमस्यविषयंगतः ॥ यमस्यपुरुषैःक्रुद्धैर्वधंप्राप्नोतिदारुणं ॥ ९२ ॥ दंडंसमुद्गरंशूलमग्निकुंभंचदारुणं ॥ असिपत्रवनंघोरवालुकंकूटशाल्मलीं ॥ ९३ ॥ एताश्चान्याश्चबह्वीश्चयमस्यविषयंगतः ॥ यातनाःप्राप्यतत्रोग्रास्ततोवध्यतिभारत ॥ ९४ ॥ ततोहतःकृतघ्नःसतत्रोग्रैर्भरतर्षभ ॥ संसारचक्रमासाद्यकृमियोनौप्रजायते ॥ ९५ ॥ कृमिर्भवतिवर्षाणिदशपंचचभारत ॥ ततोगर्भंसमासाद्यतत्रैवम्रियतेशिशुः ॥ ९६ ॥ ततोगर्भशतैर्जंतुर्बहुभिःसंप्रपद्यते ॥ संसारांश्चबहून्गत्वाततस्तिर्यक्षुजायते ॥ ९७ ॥ ततोदुःखमनुप्राप्यबहुवर्षगणानिह ॥ अपुनर्भवसंयुक्तस्ततःकूर्मःप्रजायते ॥ ९८ ॥ दधिहृत्वाबकश्चापिप्लवोमत्स्यानसंस्कृतान् ॥ चोरयित्वातुदुर्बुद्धिर्मधुदंशःप्रजायते ॥ ९९ ॥ फलंवामूलकंहृत्वाअपूपंवापिपीलिका ॥ चोरयित्वाचनिष्पावंजायतेहलगोलकः ॥ १०० ॥ पायसंचोरयित्वातुतित्तिरित्वमवाप्नुते ॥ हृत्वापिष्टमयंपूपंकुंभोलूकःप्रजायते ॥ १ ॥ अयोहृत्वातुदुर्बुद्धिर्वायसोजायतेनरः ॥ कांस्यंहृत्वातुदुर्बुद्धिर्हारितोजायतेनरः ॥ २ ॥ राजतंभाजनंहृत्वाकपोतःसंप्रजायते ॥ हृत्वातुकांचनंभांडंकृमियोनौप्रजायते ॥ ३ ॥ पत्रोर्णंचोरयित्वातुकृकलत्वंनिगच्छति ॥ कौशिकंतुततोहृत्वानरोजायतिवर्तकः ॥ ४ ॥ अंशुकंचोरयित्वातुशुकोजायतिमानवः ॥ चोरयित्वादुकूलंतुमृतोहंसःप्रजायते ॥ ५ ॥ क्रौंचःकार्पासिकंहृत्वामृतोजायतिमानवः ॥ चोरयित्वानरःपट्टंत्वाविकंचैवभारत ॥ ६ ॥ क्षौमंचवस्त्रमादायशशोजंतुःप्रजायते ॥ वर्णान्हृत्वातुपुरुषोमृतोजायतिबर्हिणः ॥ ७ ॥ हृत्वारक्तानिवस्त्राणिजायतेजीवजीवकः ॥ वर्णकादींस्तथागंधांश्चोरयित्वेहमानवः ॥ ८ ॥ छुच्छुंदरित्वमाप्नोतिराजन्लोभपरायणः ॥ तत्रजीवतिवर्षाणिततोदशचपंचच ॥ ९ ॥ अधर्मस्यक्षयंगत्वाततोजायतिमानुषः ॥ चोरयित्वापयश्चापिबलाकासंप्रजायते ॥ ११० ॥ यस्तुचोरयतेतैलंनरोमोहसमन्वितः ॥ सोपिराजन्मृतोजंतुस्तैलपायीप्रजायते ॥ ११ ॥ अशस्त्रंपुरुषंहत्वासशस्त्रःपुरुषाधमः ॥ अर्थार्थीयदिवावैरीसमृतोजायतेखरः ॥ १२ ॥ खरोजीवतिवर्षेद्वेततःशस्त्रेणवध्यते ॥ समृतोमृगयोनौतुनित्योद्विग्नोभिजायते ॥ १३ ॥ मृगोवध्यतिशस्त्रेणगतेसंवत्सरेतुसः ॥ हतोमृगस्ततोमीनःसोपिजालेनबध्यते ॥ १४ ॥ मासेचतुर्थेसंप्राप्तेश्वापदःसंप्रजायते ॥ श्वापदोदशवर्षाणिद्वीपीवर्षाणिपंचच ॥ १५ ॥

॥ २ ॥ ३ ॥ पत्रोर्णंधौतकौशेयं ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ वर्णान्हरितालादीन् ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ ११० ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥

॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥ १२० ॥ २१॥ काकमद्गुःशृंगवान्जलपक्षी ॥ २२ ॥ २३ ॥ २४ ॥ २५ ॥ २६ ॥ २७ ॥ २८ ॥ २९ ॥ १३० ॥ ३१ ॥ ३२ ॥ ३३ ॥ ॥ इतिअनुशासनपर्वणिनै

ततस्तुनिधनंप्राप्तःकालपर्यायचोदितः ॥ अधर्मस्यक्षयंकृत्वाततोजायतिमानुषः ॥ १६ ॥ स्त्रियंहत्वातुदुर्बुद्धिर्यमस्यविषयंगतः ॥ बहून्क्लेशान्समासाद्यसंसारां
श्चैवविंशतिं ॥ १७॥ ततःपश्चान्महाराजकृमियोनौप्रजायते ॥ कृमिर्विंशतिवर्षाणिभूत्वाजायतिमानुषः ॥ १८॥ भोजनंचोरयित्वातुमक्षिकाजायतेनरः ॥ म
क्षिकासंघवशगोबहून्मासान्भवत्युत ॥ १९ ॥ ततःपापक्षयंकृत्वामानुषत्वमवाप्नुते ॥ धान्यंहृत्वातुपुरुषोलोमशःसंप्रजायते ॥ १२० ॥ तथापिण्याकसंमिश्रम
शनंचोरयेन्नरः ॥ सजायतेबभ्रुसमोदारुणोमूषिकोनरः ॥ २१ ॥ दशन्वैमानुषान्नित्यंपापात्मासविशांपते ॥ घृतंहृत्वातुदुर्बुद्धिःकाकमद्गुःप्रजायते ॥ २२॥ मत्स्य
मांसमथोहृत्वाकाकोजायतिदुर्मतिः ॥ लवणंचोरयित्वातुचिरिकाकःप्रजायते ॥ २३ ॥ विश्वासेनतुनिक्षिप्तंयोविनिन्होतिमानवः ॥ सगतायुर्नरस्तातमत्स्य
योनौप्रजायते ॥ २४ ॥ मत्स्ययोनिमनुप्राप्यमृतोजायतिमानुषः ॥ मानुषत्वमनुप्राप्यक्षीणायुरुपपद्यते ॥ २५ ॥ पापानितुनराःकृत्वातिर्यग्जायंतिभारत ॥ न
चात्मनःप्रमाणंतेधर्मजानंतिकिंचन ॥ २६ ॥ येपापानिनराःकृत्वानिरस्यंतिव्रतैःसदा ॥ सुखदुःखसमायुक्ताव्यथितास्तेभवंत्युत ॥ २७॥ असंवासाःप्रजायंते
म्लेच्छाश्चापिनसंशयः ॥ नराःपापसमाचारालोभमोहसमन्विताः ॥ २८॥ वर्जयंतिचपापानिजन्मप्रभृतियेनराः ॥ अरोगारूपवंतस्तेधनिनश्चभवंत्युत ॥ २९॥
स्त्रियोप्येतेनकल्पेनकृत्वापापमवाप्नुयुः ॥ एतेषामेवजंतूनांभार्यात्वमुपयांतिताः ॥ १३० ॥ परस्वहरणेदोषाःसर्वएवप्रकीर्तिताः ॥ एतद्विलेशमात्रेणकथितंतेम
यानघ ॥ ३१ ॥ अपरस्मिन्कथायोगेभूयःश्रोष्यसिभारत ॥ एतन्मयामहाराजब्रह्मणोगदतःपुरा ॥ ३२ ॥ सुरर्षीणांश्रुतंमध्येपृष्टश्चापियथातथं ॥ मयापितच्च
कार्त्स्न्येनयथावदनुवर्णितं ॥ एतच्छ्रुत्वामहाराजधर्मेकुरुमनःसदा ॥ १३३ ॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेअनुशासनपर्वणिआनुशासनिकेप० दानधर्मेसंसारचक्रं
नामएकादशाधिकशततमोऽध्यायः ॥ १११ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ युधिष्ठिरउवाच ॥ ॥ अधर्मस्यगतिर्ब्रह्मन्कथितामेत्वयानघ ॥ धर्मस्यतुगतिंश्रोतुमिच्छामिव
दतांवर ॥ १ ॥ कृत्वाकर्माणिपापानिकथंयांतिशुभांगतिं ॥ कर्मणाचकृतेनेहकेनयांतिशुभांगतिं ॥ २ ॥ ॥ बृहस्पतिरुवाच ॥ ॥ कृत्वापापानिकर्माणिअधर्म
वशमागतः ॥ मनसाविपरीतेननिरयंप्रतिपद्यते ॥ ३ ॥

॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥ २० ॥ २१ ॥ २२ ॥ २३ ॥ २४ ॥ २५ ॥ २६ ॥ २७ ॥ २८ ॥

मोहादधर्मंयःकृत्वापुनःसमनुतप्यते॥ मनःसमाधिसंयुक्तोनससेवेतदुष्कृतं॥ ४॥ यथायथामनस्तस्यदुष्कृतंकर्मगर्हते॥ तथातथाशरीरंतुतेनाधर्मेणमुच्यते
॥ ५॥ यदिव्याहरतेराजन्विप्राणांधर्मवादिनां॥ ततोऽधर्मकृतात्क्षिप्रमपवादात्प्रमुच्यते॥ ६॥ यथायथानरःसम्यगधर्ममनुभाषते॥ समाहितेनमनसाविमुच्ये
ततथातथा॥ ७॥ भुजंगइवनिर्मोकात्पूर्वभुक्ताज्जरान्वितात्॥ दत्वाविप्रस्यदानानिविविधानिसमाहितः॥ ८॥ मनःसमाधिसंयुक्तःसुगतिंप्रतिपद्यते॥ प्रदा
नानितुवक्ष्यामियानिदत्वायुधिष्ठिर॥ ९॥ नरःकृत्वाप्यकार्याणिततोधर्मेणयुज्यते॥ सर्वेषामेवदानानामन्नंश्रेष्ठमुदाहृतं॥ पूर्वमन्नंप्रदातव्यमृजुनाधर्ममि
च्छता॥ १०॥ प्राणाह्यन्नंमनुष्याणांतस्माज्जंतुश्चजायते॥ अन्नेप्रतिष्ठितोलोकस्तस्मादन्नंप्रशस्यते॥ ११॥ अन्नमेवप्रशंसंतिदेवर्षिपितृमानवाः॥ अन्न
स्यहिप्रदानेनरंतिदेवोदिवंगतः॥ १२॥ न्यायलब्धंप्रदातव्यंद्विजातिभ्योन्नमुत्तमं॥ स्वाध्यायंसमुपेतेभ्यःप्रहृष्टेनांतरात्मना॥ १३॥ यस्यह्यन्नमुपाश्नंतिब्राह्म
णानांशतंदश॥ हृष्टेनमनसादत्तंनसतिर्यग्गतिर्भवेत्॥ १४॥ ब्राह्मणानांसहस्राणिदशभोज्यनरर्षभ॥ नरोऽधर्मात्प्रमुच्येतयोगेष्वभिरतःसदा॥ १५॥ भैक्ष्ये
णान्नंसमाहृत्यविप्रोवेदपुरस्कृतः॥ स्वाध्यायनिरतेविप्रेदत्वेहसुखमेधते॥ १६॥ अहिंसन्ब्राह्मणस्वानिन्यायेनपरिपाल्यच॥ क्षत्रियस्तरसाप्राप्तमन्नंयोवैप्रय
च्छति॥ १७॥ द्विजेभ्योवेदवृद्धेभ्यःप्रयतःसुसमाहितः॥ तेनापोहतिधर्मात्मन्दुष्कृतंकर्मपांडव॥ १८॥ षड्भागपरिशुद्धंचकृषेर्भागमुपार्जितं॥ वैश्योददद्द्विजा
तिभ्यःपापेभ्यःपरिमुच्यते॥ १९॥ अवाप्यप्राणसंदेहंकार्कश्येनसमार्जितं॥ अन्नंदत्वाद्विजातिभ्यःशूद्रःपापात्प्रमुच्यते॥ २०॥ औरसेनबलेनान्नमर्जयित्वा
ऽविहिंसकः॥ यःप्रयच्छतिविप्रेभ्योनसदुर्गाणिपश्यति॥ २१॥ न्यायेनैवाप्तमन्नंतुनरोहर्षसमन्वितः॥ द्विजेभ्योवेदवृद्धेभ्योदत्वापापात्प्रमुच्यते॥ २२॥ अन्न
मूर्जस्करंलोकेदत्वोर्जस्वीभवेन्नरः॥ सतांपंथानमावृत्यसर्वपापैःप्रमुच्यते॥ २३॥ दानवद्भिःकृतःपंथायेनयांतिमनीषिणः॥ तेहिप्राणस्यदातारस्तेभ्योधर्मःस
नातनः॥ २४॥ सर्वावस्थंमनुष्येणन्यायेनान्नमुपार्जितं॥ कार्यंपात्रागतंनित्यमन्नंहिपरमागतिः॥ २५॥ अन्नस्यहिप्रदानेननरोरौद्रंनसेवते॥ तस्मादन्नंप्रदा
तव्यमन्यायपरिवर्जितं॥ २६॥ यतेद्ब्राह्मणपूर्वंहिभोक्तुमन्नंगृहीसदा॥ अवंध्यंदिवसंकुर्यादन्नदानेनमानवः॥ २७॥ भोजयित्वादशशतंनरोवेदविदांनृप॥
न्यायविद्धर्मविदुषामितिहासविदांतथा॥ २८॥

॥ २९ ॥ ३० ॥ ॥ इतिअनुशासनपर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेद्वादशाधिकशततमोऽध्यायः ॥ ११२ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ अहिंसेति ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥ त्रीन्दोषान्कामक्रोधलोभान्लोके षुनिधायनतुस्वात्मनि कामक्रोधौचाल्लोभं ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ सर्वेषांभूतानामात्मभूतस्याऽऽत्मदुःखेनेवपरदुःखेनाप्युद्विजतःसर्वभूतान्यात्मत्वेनतत्त्वदृशापश्यतोमार्गेदेवामुह्यंति सव्यापकोभूत्वामुच्यत

नयातिनरकंघोरंसंसारांश्चनसेवते॥ सर्वकामसमायुक्तःप्रेत्यचाप्यश्नुतेसुखं॥ २९॥ एवंखलुसमायुक्तोरमतेविगतज्वरः॥ रूपवान्कीर्तिमांश्चैवधनवांश्चोप पद्यते॥ ३०॥ एतत्तेसर्वमाख्यातमन्नदानफलंमहत्॥ मूलमेतत्तुधर्माणांप्रदानानांचभारत॥ ३१॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेअनुशासनपर्वणिआनुशासनिके पर्वणिदानधर्मेसंसारचक्रेद्वादशाधिकशततमोऽध्यायः॥ ११२॥ ॥ ७॥ ॥ युधिष्ठिरउवाच॥ ॥ अहिंसावैदिकंकर्मध्यानमिंद्रियसंयमः॥ तपोथगुरुशु श्रूषाकिंश्रेयःपुरुषंप्रति॥ १॥ ॥ बृहस्पतिरुवाच॥ ॥ सर्वाण्येतानिधर्म्याणिपृथग्द्वाराणिसर्वशः॥ शृणुसंकीर्त्यमानानिषडेवभरतर्षभ॥ २॥ हंतनिःश्रेयसं जंतोरहंवक्ष्याम्यनुत्तमं॥ अहिंसापाश्रयंधर्मंयःसाधयतिवैनरः॥ ३॥ त्रीन्दोषान्सर्वभूतेषुनिधायपुरुषःसदा॥ कामक्रोधौचसंयम्यततःसिद्धिमवाप्नुते॥ ४॥ अहिंसकानिभूतानिदंडेनविनिहंतियः॥ आत्मनःसुखमन्विच्छन्सप्रेत्यनसुखीभवेत्॥ ५॥ आत्मोपमस्तुभूतेषुयोवैभवतिपूरुषः॥ न्यस्तदंडोजितक्रोधःसप्रेत्य सुखमेधते॥ ६॥ सर्वभूतात्मभूतस्यसर्वभूतानिपश्यतः॥ देवापिमार्गेमुह्यंतिअपदस्यपदैषिणः॥ ७॥ नतत्परस्यसंदध्यात्प्रतिकूलंयदात्मनः॥ एषसंक्षेपतोध र्मःकामादन्यःप्रवर्तते॥ ८॥ प्रत्याख्यानेचदानेचसुखदुःखेप्रियाप्रिये॥ आत्मौपम्येनपुरुषःप्रमाणमधिगच्छति॥ ९॥ यथापरःप्रक्रमतेपरेषुतथापरेप्रक्रमंते परस्मिन्॥ तथैवतेऽस्तूपमाजीवलोकेयथाधर्मोनैपुणेनोपदिष्टः॥ १०॥ ॥ वैशंपायनउवाच॥ ॥ इत्युक्तातंसुरगुरुर्धर्मराजंयुधिष्ठिरं॥ दिवमाचक्रमेधीमा न्पश्यतामेवनस्तदा॥ ११॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेअनुशासनपर्वणिआनुशासनिकेप० दानधर्मेसंसारचक्रसमाप्तौत्रयोदशाधिकशततमोऽध्यायः॥ ११३॥ ॥ वैशंपायनउवाच॥ ॥ ततोयुधिष्ठिरोराजाशरतल्पेपितामहं॥ पुनरेवमहातेजाःपप्रच्छवदतांवरः॥ १॥ ॥ युधिष्ठिरउवाच॥ ॥ ऋषयोब्राह्मणादेवाःप्रशं संतिमहामते॥ अहिंसालक्षणंधर्मंवेदप्रामाण्यदर्शनात्॥ २॥

इत्यर्थः अपदस्यगत्यागतिहीनत्वान्मार्गसूचकपदरहितस्य पदैषिणःस्थानैषिणोबहिर्मुखाइत्यर्थः ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ यथेति हिंसितोहिनस्तिपालितःपालयतितस्मात्पालयेदेवनोहिंसयेदित्यर्थः ॥ १० ॥ ॥ ११ ॥ ॥ इतिअनुशासनपर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेत्रयोदशाधिकशततमोऽध्यायः ॥ ११३ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ततइति ॥ १ ॥ २ ॥

॥ ३ ॥ मनसावचसाकर्मणाभक्षणेनेतिचतुर्विधाहिंसा तत्रैकेनत्यक्तासर्वात्मनात्यक्तानभवति नह्यभक्षयतोऽसंकल्पयतोऽन्यमांसंभोक्ष्येइत्यवदतोऽकुर्वतोवाहिंसाकेनचिदंशेनभवति ॥ ४ ॥ तत्रदृष्टांतमाह यथेति एकेनपादेनविनात्रिभिःपादैःपशुरिवेयमप्येकेनांशेनहीनाअंशत्रयेणनतिष्ठतीत्यर्थः ॥ ५ ॥ यथेति नागपदेगजपदेक्षुद्रपदानामिवसर्वेषांधर्माणांसमावेशोभवत्यहिंसायां कौंजरेपदेदत्तेसतिसर्वाणि

कर्मणामनुजःकुर्वन्हिंसांपार्थिवसत्तम॥ वाचाचमनसाचैवकथंदुःखात्प्रमुच्यते॥ ३॥ ॥भीष्मउवाच॥ ॥चतुर्विधेयंनिर्दिष्टाह्यहिंसाब्रह्मवादिभिः॥ एकैकतोपिविभ्रष्टानभवत्यरिसूदन॥ ४ ॥ यथासर्वश्चतुष्पाद्वैत्रिभिःपादैर्नतिष्ठति॥ तथैवेयंमहीपालकारणैःप्रोच्यतेत्रिभिः ॥ ५ ॥ यथानागपदेन्यानिपदानिपदगामिनां॥ सर्वाण्येवापिधीयंतेपदजातानिकौंजरे॥ ६ ॥ एवंलोकेष्वहिंसातुनिर्दिष्टाधर्मतःपुरा॥ कर्मणालिप्यतेजंतुर्वाचाचमनसापिच ॥ ७॥ पूर्वंतुमनसात्यक्त्वातथावाचाथकर्मणा॥ नभक्षयतियोमांसंत्रिविधंसविमुच्यते॥ ८॥ त्रिकारणंतुनिर्दिष्टंश्रूयतेब्रह्मवादिभिः ॥ मनोवाचितथास्वादेदोषाह्येषुप्रतिष्ठिताः ॥ ९ ॥ नभक्षयंत्यतोमांसंतपोयुक्तामनीषिणः॥ दोषांस्तुभक्षणेराजन्मांसस्येहनिबोधमे॥ १० ॥ पुत्रमांसोपमंजानन्खादतेयोविचक्षणः॥ मांसंमोहसमायुक्तःपुरुषःसोऽधमःस्मृतः॥ ११ ॥ पितृमातृसमायोगेपुत्रत्वंजायतेयथा॥ हिंसांकृत्वावशःपापोभूयिष्ठंजायतेतथा ॥ १२॥ रसंचप्रतिजिह्वायाज्ञानंप्रज्ञायतेयथा॥ तथाशास्त्रेषुनियतंरागोह्यास्वादिताद्भवेत् ॥ १३॥ संस्कृतासंस्कृताःपक्वालवणालवणास्तथा॥ प्रजायंतेयथाभावास्तथाचित्तंनिरुध्यते ॥ १४॥ भेरीमृदंगशब्दांश्चतंत्रीशब्दांश्चपुष्कलान्॥ निषेविष्यंतिवैमंदामांसभक्षाःकथंनराः॥ १५॥ अचिंतितमनिर्दिष्टमसंकल्पितमेवच ॥ रसगृद्ध्याभिभूतायेप्रशंसंतिफलार्थिनः॥ १६॥ प्रशंसाह्येवमांसस्यदोषकर्मफलान्विता॥ जीवितंहिपरित्यज्यबहवःसाधवोजनाः॥१७॥स्वमांसैःपरमांसानिपरिपाल्यदिवंगताः॥१८॥ एवमेषामहाराजचतुर्भिःकारणैर्वृता॥ अहिंसातवनिर्दिष्टासर्वधर्मानुसंहिता॥ १९॥ ॥इतिश्रीमहाभारतेअनुशासनपर्वणिआनुशास०दानधर्मेमांसवर्जनकथनेचतुर्दशाधिकशततमोऽध्यायः॥ ११४॥ ॥ ७ ॥ ॥युधिष्ठिरउवाच॥ ॥अहिंसापरमोधर्मइत्युक्तंबहुशस्त्वया॥ श्राद्धेषुचभवानाहपितॄनामिषकांक्षिणः॥ १ ॥ मांसैर्बहुविधैःप्रोक्तस्त्वयाश्राद्धविधिःपुरा॥ अहत्वाचकुतोमांसमेवमेतद्विरुध्यते॥ २॥

पदानियथापिधीयंतएवंहिंसायांसर्वेधर्माःपिधीयंते॥ ६ ॥ ७॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ पित्रिति यथास्त्रीपुंयोगेनांतरीयकंपुत्रजन्मैवंहिंसकस्यभूयिष्ठंपापयोनौजन्मेत्यर्थः ॥१२॥१३॥१४॥१५॥१६॥ जीवितंहीति यथास्वमांसार्पणाच्छिबिरूर्ध्वंगतएवंपरमांसादनादधोगच्छतीत्यर्थः ॥१७॥१८॥१९॥ ॥इतिअनु०नै०भा०चतुर्दशाधिकशततमोऽध्यायः॥११४॥ ॥ ७ ॥ ॥ अहिंसेति॥१॥२॥

॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥ १७ ॥ सर्वेइति नहिकृत्स्नोवेदस्तथातद्बोधितायज्ञाश्वपुरुषंहिंसायांप्रवर्तयंति किंतुपरिसंख्याविधयानि

जातोनःसंशयोधर्मेमांसस्यपरिवर्जने ॥ दोषोभक्षयतःकःस्यात्कश्चाभक्षयतोगुणः ॥ ३ ॥ हत्वाभक्षयतोवापिपरेणोपहृतस्यवा ॥ हन्याद्वायःपरस्यार्थेक्रीत्वा वाभक्षयेन्नरः ॥ ४ ॥ एतदिच्छामितत्त्वेनकथ्यमानंत्वयानघ ॥ निश्चयेनचिकीर्षामिधर्ममेतंसनातनं ॥ ५ ॥ कथमायुरवाप्नोतिकथंभवतिसत्ववान् ॥ कथम व्यंगतामेतिलक्षण्योजायतेकथं ॥ ६ ॥ ॥ भीष्मउवाच ॥ ॥ मांसस्याभक्षणाद्राजन्योधर्मःकुरुनंदन ॥ तन्मेशृणुयथातत्त्वंयथास्यविधिरुत्तमः ॥ ७ ॥ रूपम व्यंगतामायुर्बुद्धिंसत्वंबलंस्मृतिं ॥ प्राप्तुकामैर्नरैर्हिंसावर्जितावैमहात्मभिः ॥ ८ ॥ ऋषीणामत्रसंवादोबहुशःकुरुनंदन ॥ बभूवतेषांतुमतंयत्तच्छृणुयुधिष्ठिर ॥ ९ ॥ योयजेताश्वमेधेनमासिमासियतव्रतः ॥ वर्जयेन्मधुमांसंचसममेतद्युधिष्ठिर ॥ १० ॥ सप्तर्षयोवालखिल्यास्तथैवचमरीचिपाः ॥ अमांसभक्षणंराजन्प्र शंसंतिमनीषिणः ॥ ११ ॥ नभक्षयतियोमांसंनचहन्यान्नघातयेत् ॥ तन्मित्रंसर्वभूतानांमनुःस्वायंभुवोब्रवीत् ॥ १२ ॥ अधृष्यःसर्वभूतानांविश्वास्यःसर्वजंतु षु ॥ साधूनांसंमतोनित्यंभवेन्मांसंविवर्जयन् ॥ १३ ॥ स्वमांसंपरमांसेनयोवर्धयितुमिच्छति ॥ नारदःप्राहधर्मात्मानियतंसोवसीदति ॥ १४ ॥ ददातियजतेचा पितपस्वीचभवत्यपि ॥ मधुमांसनिवृत्त्येतिप्राहचैवंबृहस्पतिः ॥ १५ ॥ मासिमास्यश्वमेधेनयोयजेतशतंसमाः ॥ नखादतिचयोमांसंसममेतन्मतंमम ॥ १६ ॥ सदायजतिसत्रेणसदादानंप्रयच्छति ॥ सदातपस्वीभवतिमधुमांसविवर्जनात् ॥ १७ ॥ सर्वेवेदानतत्कुर्युःसर्वेयज्ञाश्चभारत ॥ योभक्षयित्वामांसानिपश्चाद पिनिवर्तते ॥ १८ ॥ दुष्करंचरसज्ञानेमांसस्यपरिवर्जनं ॥ चर्तुंव्रतमिदंश्रेष्ठंसर्वप्राण्यभयप्रदं ॥ १९ ॥ सर्वभूतेषुयोविद्वान्ददात्यभयदक्षिणां ॥ दाताभवतिलोके सप्राणानांनात्रसंशयः ॥ २० ॥ एवंवैपरमंधर्मंप्रशंसंतिमनीषिणः ॥ प्राणायथात्मनोभीष्टाभूतानामपिवैतथा ॥ २१ ॥ आत्मौपम्येनमंतव्यंबुद्धिमद्भिःकृतात्म भिः ॥ मृत्युतोभयमस्तीतिविदुषांभूतिमिच्छतां ॥ २२ ॥ किंपुनर्हन्यमानानांतरसाजीवितार्थिनां ॥ अरोगाणामपापानांपापैर्मांसोपजीविभिः ॥ २३ ॥ तस्मा द्विद्धिमहाराजमांसस्यपरिवर्जनं ॥ धर्मस्यायतनंश्रेष्ठंस्वर्गस्यचसुखस्यच ॥ २४ ॥ अहिंसापरमोधर्मस्तथाऽहिंसापरंतपः ॥ अहिंसापरमंसत्यंयतोधर्मःप्रवर्त ते ॥ २५ ॥ नहिमांसंतृणात्काष्ठादुपलाद्वापिजायते ॥ हत्वाजंतुंततोमांसंतस्माद्दोषस्तुभक्षणे ॥ २६ ॥

वृत्तिमेवबोधयंतीत्यर्थः ॥ १८ ॥ १९ ॥ २० ॥ २१ ॥ २२ ॥ २३ ॥ २४ ॥ २५ ॥ २६ ॥

॥ २७ ॥ २८ ॥ २९ ॥ ३० ॥ ३१ ॥ ३२ ॥ ३३ ॥ व्यालमृगाःमांसादपशवः ॥ ३४ ॥ ३५ ॥ ३६ ॥ ३७ ॥ ३८ ॥ ३९ ॥ ४० ॥ हन्यंतंहन्यमानं ॥ ४१ ॥ ४२ ॥ ४३ ॥ ४४ ॥ ४५ ॥ ४६ ॥

स्वाहास्वधामृतभुजोदेवाःसत्यार्जवप्रियाः ॥ क्रव्यादान्राक्षसान्विद्धिजिह्मानृतपरायणान् ॥ २७॥ कांतारेष्वथघोरेषुदुर्गेषुगहनेषुच ॥ रात्रावहनिसंध्यासुच त्वरेषुसभासुच ॥ २८॥ उद्यतेषुचशस्त्रेषुमृगव्यालहतेषुच ॥ अमांसभक्षणेराजन्भयमन्यैर्नगच्छति ॥ २९ ॥ शरण्यःसर्वभूतानांविश्वास्यःसर्वजंतुषु ॥ अनु द्वेगकरोलोकेनचाप्युद्विजतेसदा ॥ ३० ॥ यदिचेत्खादकोनस्यान्नतदाघातकोभवेत् ॥ घातकःखादकार्थायतद्घातयतिवैनरः ॥ ३१ ॥ अभक्ष्यमेतदितिवैइतिहिं सानिवर्तते ॥ खादकार्थमतोहिंसामृगादीनांप्रवर्तते ॥ ३२ ॥ यस्माद्ग्रसतिचैवायुर्हिंसकानांमहाद्युते ॥ तस्माद्विवर्जयेन्मांसंयइच्छेद्भूतिमात्मनः ॥ ३३ ॥ त्राता रंनाधिगच्छंतिरौद्राःप्राणिविहिंसकाः ॥ उद्वेजनीयाभूतानांयथाव्यालमृगास्तथा ॥ ३४॥ लोभाद्वाबुद्धिमोहाद्वाबलवीर्यार्थमेवच ॥ संसर्गाद्थपापानामधर्म रुचितानृणां ॥ ३५ ॥ स्वमांसंपरमांसेनयोवर्धयितुमिच्छति ॥ उद्विग्नवासोवसतियत्रयत्राभिजायते ॥ ३६॥ धन्यंयशस्यमायुष्यंस्वर्ग्यंस्वस्त्ययनंमहत् ॥ मांस स्याभक्षणंप्राहुर्नियताःपरमर्षयः ॥ ३७॥ इदंतुखलुकौंतेयश्रुतमासीत्पुरामया ॥ मार्कंडेयस्यवदतोयेदोषामांसभक्षणे ॥ ३८ ॥ योहिखादतिमांसानिप्राणि नांजीवितैषिणां ॥ हतानांवामृतानांवायथाहंतातथैवसः ॥ ३९ ॥ धनेनक्रयिकोहंतिखादकश्चोपभोगतः ॥ घातकोवधबंधाभ्यामित्येषत्रिविधोवधः ॥ ४० ॥ अखादन्ननुमोदंश्चभावदोषेणमानवः ॥ योनुमोदतिहन्यंतंसोऽपिदोषेणलिप्यते ॥ ४१ ॥ अधृष्यःसर्वभूतानामायुष्मान्निरुजःसदा ॥ भवत्यभक्षयन्मांसंदया वान्प्राणिनामिह ॥ ४२ ॥ हिरण्यदानैर्गोदानैर्भूमिदानैश्चसर्वशः ॥ मांसस्याभक्षणेधर्मोविशिष्टइतिनःश्रुतिः ॥ ४३ ॥ अप्रोक्षितंवृथामांसंविधिहीनंनभक्षये त् ॥ भक्षयन्निरयंयातिनरोनास्त्यत्रसंशयः ॥ ४४ ॥ प्रोक्षिताभ्युक्षितंमांसंतथाब्राह्मणकाम्यया ॥ अल्पदोषमिहज्ञेयंविपरीतेतुलिप्यते ॥ ४५ ॥ खादकस्यकृते जंतून्योहन्यात्पुरुषाधमः ॥ महादोषतरस्तत्रघातकोनतुखादकः ॥ ४६ ॥ इज्यायज्ञश्रुतिकृतैर्योमार्गैरबुधोधमः ॥ हन्याज्जंतून्मांसगृध्नुःसवैनरकभाङ्नरः ॥ ४७॥ भक्षयित्वापियोमांसंपश्चादपिनिवर्तते ॥ तस्यापिसुमहान्धर्मोयःपापाद्विनिवर्तते ॥ ४८ ॥ आहर्ताचानुमंताचविशस्ताक्रयविक्रयी ॥ संस्कर्ताचोपभोक्ताच खादकाःसर्वएवते ॥ ४९ ॥ इदमन्यत्तुवक्ष्यामिप्रमाणंविधिनिर्मितं ॥ पुराणमृषिभिर्जुष्टंवेदेषुपरिनिष्ठितं ॥ ५० ॥

इज्यादेवपूजायज्ञोऽश्वमेधादिस्तदर्थंश्रुतिकृतैर्मार्गैरुपायैरबुधोयज्ञोपनिषदमजानन्मांसगृध्नुःकेवलंयज्ञव्याजेनमांसंभोक्तुकामः ॥ ४७ ॥ ४८ ॥ ४९ ॥ ५० ॥

॥५१॥५२॥५३॥५४॥५५॥ व्रीहिमयःपशुःपुरोडशादिरूपः तएतदुक्तंतमेधाअमेध्याःपशवइत्युक्त्वातस्मादाहुःपुरोडाशसत्त्रंलोक्यमितिब्राह्मणात् ॥ ५६॥५७॥ अभक्ष्यमपिमांसंभक्ष्यमित्याहातःपपातेत्य

प्रवृत्तिलक्षणोधर्मःप्रजार्थभिरुदाहृतः॥ यथोक्तंराजशार्दूलनतुतन्मोक्षकांक्षिणां॥ ५१ ॥ हविर्यत्संस्कृतंमंत्रैःप्रोक्षिताभ्युक्षितंशुचि ॥ वेदोक्तेनप्रमाणेनपि
तॄणांप्रक्रियासुच॥ ५२ ॥ अतोन्यथावृथामांसमभक्ष्यंमनुरब्रवीत्॥ अस्वर्ग्यमयशस्यंचरक्षोवद्भरतर्षभ॥ ५३ ॥ विधिहीनंनरःपूर्वंमांसंराजन्नभक्षयेत्॥ अ
प्रोक्षितंवृथामांसंविधिहीनंनभक्षयेत्॥ ५४ ॥ यइच्छेत्पुरुषोत्यंतमात्मानंनिरुपद्रवं॥ सवर्जयेतमांसानिप्राणिनामिहसर्वशः ॥ ५५ ॥ श्रूयतेहिपुराकल्पेनृणां
व्रीहिमयःपशुः॥ येनायजंतयज्वानःपुण्यलोकपरायणाः॥ ५६ ॥ ऋषिभिःसंशयंपृष्टोवसुश्चेदिपतिःपुरा ॥ अभक्ष्यमपिमांसंयःप्राहभक्ष्यमितिप्रभो॥ ५७॥
आकाशादवनिंप्राप्तस्ततःसपृथिवीपतिः॥ एतदेवपुनश्चोक्त्वाविवेशधरणीतलं॥ ५८ ॥ प्रजानांहितकामेनत्वगस्त्येनमहात्मना॥ आरण्याःसर्वदैवत्याःप्रोक्षि
तास्तपसास्मृगाः॥ ५९ ॥ क्रियाह्येवंनहीयंतेपितृदैवतसंश्रिताः॥ प्रीयंतेपितरश्चैवन्यायतोमांसतर्पिताः ॥ ६० ॥ इदंतुशृणुराजेंद्रकीर्त्यमानंमयानघ॥ अभ
क्षणेसर्वसुखंमांसस्यमनुजाधिप॥ ६१ ॥ यस्तुवर्षशतंपूर्णंतपस्तप्येत्सुदारुणं॥ यश्चैववर्जयेन्मांसंसममेतन्मतंमम॥ ६२ ॥ कौमुदेतुविशेषेणशुक्लपक्षेनरा
धिप॥ वर्जयेन्मधुमांसानिधर्मोह्यत्रविधीयते॥ ६३ ॥ चतुरोवार्षिकान्मासान्योमांसंपरिवर्जयेत्॥ चत्वारिभद्राण्याप्नोतिकीर्तिमायुर्यशोबलं॥ ६४ ॥ अथ
वामासमेकंवैसर्वमांसान्यभक्षयन्॥ अतीत्यसर्वदुःखानिसुखंजीवेन्निरामयः॥ ६५॥ वर्जयंतिहिमांसानिमासशःपक्षशोपिवा ॥ तेषांहिंसानिवृत्तानांब्रह्म
लोकोविधीयते॥ ६६ ॥ मांसंतुकौमुदंपक्षंवर्जितंपार्थराजभिः॥ सर्वभूतात्मभूतस्थैर्विदितार्थपरावरैः॥ ६७॥ नाभागेनांबरीषेणगयेनचमहात्मना ॥ आयु
नाथानरण्येनदिलीपरघुपूरुभिः॥ ६८ ॥ कार्तवीर्यानिरुद्धाभ्यांनहुषेणययातिना॥ नृगेणविष्वगश्वेनतथैवशशबिंदुना ॥ ६९ ॥ युवनाश्वेनचतथाशिबिनौ
शीनरेणच॥ मुचुकुंदेनमांधात्राहरिश्चंद्रेणवाविभो॥ ७० ॥ सत्यंवदतमासत्यंसत्यंधर्मःसनातनः ॥ हरिश्चंद्रश्चरतिवैदिविसत्येनचंद्रवत्॥ ७१ ॥ श्येनचित्रेण
राजेंद्रसोमकेनवृकेणच॥ रैवतेरंतिदेवेनवसुनासृंजयेनच ॥ ७२ ॥ एतैश्चान्यैश्चराजेंद्रकृपेणभरतेनच॥ दुष्यंतेनकरूषेणरामालर्कनरैस्तथा॥ विरूपाश्वेन
निमिनाजनकेनचधीमता॥ ७३॥

र्थः ॥ ५८ ॥ आरण्याःप्रोक्षिताइतिपर्यग्निकृतानारण्यानुत्सृजंतीतिश्रुतेरारण्यैर्यज्ञंकृत्वापितेषांवधोनकृतइत्यर्थः ॥ ५९ ॥ ६० ॥ ६१ ॥ ६२ ॥ ६३॥६४॥६५॥६६॥६७॥६८॥६९॥७०॥७१॥७२॥७३॥

॥ ७४ ॥ ७५ ॥ ७६ ॥ ७७ ॥ ७८ ॥ ७९ ॥ ८० ॥ ८१ ॥ ८२ ॥ ८३ ॥ ८४ ॥ ८५ ॥ ॥ इतिअनुशासनपर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेपंचदशाधिकशततमोऽध्यायः ॥ ११५ ॥ ॥ ७ ॥

ऐलेनपृथुनाचैववीरसेनेनचैवह ॥ इक्ष्वाकुणाशंभुनाचश्वेतेनसगरेणच ॥ ७४ ॥ अजेनधुंधुनाचैवतथैवचसुबाहुना ॥ हर्यश्वेनचराजेंद्रक्षुपेणभरतेनच ॥ ७५ ॥ एतैश्चान्यैश्चराजेंद्रपुरामांसंनभक्षितं ॥ शारदंकौमुदंमासंततस्तेस्वर्गमाप्नुवन् ॥ ७६ ॥ ब्रह्मलोकेचतिष्ठंतिज्वलमानाःश्रियान्विताः ॥ उपास्यमानागंधर्वैःस्त्रीसहस्रसमन्विताः ॥ ७७ ॥ तदेतदुत्तमंधर्ममहिंसाधर्मलक्षणं ॥ येचरंतिमहात्मानोनाकपृष्ठेवसंतिते ॥ ७८ ॥ मधुमांसंचयेनित्यंवर्जयंतीहधार्मिकाः ॥ जन्मप्रभृतिमद्यंचसर्वेतेमुनयःस्मृताः ॥ ७९ ॥ इमंधर्ममममांसादंयश्चरेच्छ्रावयीतवा ॥ अपिचेत्सुदुराचारोनजातुनिरयंव्रजेत् ॥ ८० ॥ पठेद्वायइदंराजञ्छृणुयाद्वाप्यभीक्ष्णशः ॥ अमांसभक्षणविधिंपवित्रमृषिपूजितं ॥ ८१ ॥ विमुक्तःसर्वपापेभ्यःसर्वकामैर्महीयते ॥ विशिष्टतांज्ञातिषुचलभतेनात्रसंशयः ॥ ८२ ॥ आपन्नश्चापदोमुच्येद्बद्धोमुच्येतबंधनात् ॥ मुच्येत्तथातुरोरोगाद्दुःखान्मुच्येतदुःखितः ॥ ८३ ॥ तिर्यग्योनिंनगच्छेतरूपवांश्चभवेन्नरः ॥ ऋद्धिमान्वैकुरुश्रेष्ठप्राप्नुयाच्चमहद्यशः ॥ ८४ ॥ एतत्तेकथितंराजन्मांसस्यपरिवर्जने ॥ प्रवृत्तौचनिवृत्तौचविधानमृषिनिर्मितं ॥ ८५ ॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेअनुशासनपर्वणिआनुशास० दानधर्मेमांसभक्षणनिषेधेपंचदशाधिकशततमोऽध्यायः ॥ ११५ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ युधिष्ठिरउवाच ॥ ॥ इमेवैमानवालोकेनृशंसामांसगृद्धिनः ॥ विसृज्यविविधान्भक्ष्यान्महारक्षोगणाइव ॥ १ ॥ अपूपान्विविधाकारान्शाकानिविविधानिच ॥ खांडवान्रसयोगान्नतथेच्छंतियथामिषं ॥ २ ॥ तत्रमेबुद्धिरत्रैवविषयेपरिमुह्यते ॥ नमन्येरसतःकिंचिन्मांसतोस्तीतिकिंचन ॥ ३ ॥ तदिच्छामिगुणान्श्रोतुंमांसस्याभक्षणेप्रभो ॥ भक्षणेचैवयेदोषास्तांश्चैवपुरुषर्षभ ॥ ४ ॥ सर्वंतत्त्वेनधर्मज्ञयथावदिहधर्मतः ॥ किंचाभक्ष्यमभक्ष्यंवासर्वमेतद्वदस्वमे ॥ ५ ॥ यथैतद्यादृशंचैवगुणायेचास्यवर्जने ॥ दोषाभक्षयतोयेपितन्मेब्रूहिपितामह ॥ ६ ॥ ॥ भीष्मउवाच ॥ ॥ एवमेतन्महाबाहोयथावदसिभारत ॥ नमांसात्परमंकिंचिद्रसतोविद्यतेभुवि ॥ ७ ॥ क्षतक्षीणाभितप्तानांग्राम्यधर्मरतात्मनां ॥ अध्वनाकर्शितानांचनमांसाद्विद्यतेपरं ॥ ८ ॥ सद्योवर्धयतिप्राणान्पुष्टिमग्र्यांदधातिच ॥ नभक्ष्योभ्यधिकःकश्चिन्मांसादस्तिपरंतप ॥ ९ ॥ विवर्जितेतुबहवोगुणाःकौरवनंदन ॥ येभवंतिमनुष्याणांतान्मेनिगदतःशृणु ॥ १० ॥

॥ इमेइति ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥

॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ आरण्याइति यजमानेनउत्सृष्टानामप्यारण्यानांराज्ञाम्मृगयायांवधोन्याय्यएव उत्सृष्टपशोर्जीवनेतत्तद्देवतायास्तृप्तियोगात् अतएवकपिंजलानालभेतेत्यत्राधि
कानामालंभेदोषप्रसंगात्रितयेनैवशास्त्रार्थस्यानुष्ठितत्वाद्बहुत्वस्यत्रित्वेपर्यवसानमुक्तम् अन्यथाकपिंजलानामारण्यत्वेनपर्यग्निकरणांतेउत्सृष्टानांवधस्याप्रसक्तेरधिकानामालंभेदोषोनप्रसज्येत तथाचय
दित्र्यधिकानुत्सृजेत्तर्हितद्वधेउत्स्रष्टुःपापंयदित्रीनेवतर्ह्यधिकवधेहंतुःपापमितिसिद्धेतदिदमुक्तम् आरण्याःसर्वदैवत्याःसर्वशःप्रोक्षितामृगाः अगस्त्येनपुराराजन्मृगयायेनपूज्यतइति सर्वशइतिउत्पन्नमात्र

स्वमांसंपरमांसेनयोवर्धयितुमिच्छति॥नास्तिक्षुद्रतरस्तस्मात्सनृशंसतरोनरः॥ ११ ॥ नहिप्राणात्प्रियतरंलोकेकिंचनविद्यते॥ तस्माद्दयांनरःकुर्याद्यथात्मनि
तथापरे॥ १२ ॥ शुक्राच्चतातसंभूतिर्मांसस्येहनसंशयः॥ भक्षणेतुमहान्दोषोनिवृत्त्यापुण्यमुच्यते ॥ १३ ॥ विधिनावेददृष्टेनतद्भुक्त्वेहनदुष्यति॥ यज्ञार्थेपशवः
सृष्टाइत्यपिश्रूयतेश्रुतिः॥ १४ ॥ अतोन्यथाप्रवृत्तानांराक्षसोविधिरुच्यते॥ क्षत्रियाणांतुयोदृष्टोविधिस्तमपिमेशृणु ॥ १५ ॥ वीर्येणोपार्जितंमांसंयथाभुंज
न्नदुष्यति॥ आरण्याःसर्वदैवत्याःसर्वशःप्रोक्षितामृगाः॥ १६ ॥ अगस्त्येनपुराराजन्मृगयायेनपूज्यते॥ नात्मानमपरित्यज्यमृगयानामविद्यते ॥ १७॥ सम
तामुपसंगम्यभूतंहन्यतिहंतिवा ॥ अतोराजर्षयःसर्वेमृगयांयांतिभारत ॥ १८ ॥ नहिलिप्यंतिपापेननचैतत्पातकंविदुः ॥ नह्यतःसदृशंकिंचिदिहलोकेपरत्रच
॥ १९ ॥ यत्सर्वेष्विहभूतेषुदयाकौरवनंदन॥ नभयंविद्यतेजातुनरस्येहदयावतः ॥ २० ॥ दयावतामिमेलोकाःपरेचापितपस्विनां॥ अहिंसालक्षणोधर्मइतिध
र्मविदोविदुः॥ २१ ॥ यदहिंसात्मकंकर्मतत्कुर्यादात्मवान्नरः॥ पितृदैवतयज्ञेषुप्रोक्षितंहविरुच्यते॥ २२ ॥ अभयंसर्वभूतेभ्योयोददातिदयापरः॥ अभयंतस्य
भूतानिददतीत्यनुशुश्रुम॥ २३ ॥ क्षतंचस्खलितंचैवपतितंकृष्टमाहतं॥ सर्वभूतानिरक्षंतिसमेषुविषमेषुच ॥ २४ ॥ नैनंव्यालमृगाघ्नंतिनपिशाचानराक्षसाः॥
मुच्यतेभयकालेषुमोक्षयेद्योभयेपरान्॥ २५ ॥ प्राणदानात्परंदानंनभूतंनभविष्यति॥ नह्यात्मनःप्रियतरंकिंचिदस्तीहनिश्चितं ॥ २६ ॥ अनिष्टंसर्वभूतानांमर
णंनामभारत॥ मृत्युकालेहिभूतानांसद्योजायतिवेपथुः॥ २७॥

स्यग्रहणम् ॥ १६ ॥ किंच हन्यमानात्पशोःस्ववधस्यापिसंभवात्प्राणपणेनेयंक्रियमाणामृगयानदोषायेत्याह नात्मानमिति ॥ १७ ॥ हन्यतेभूतमनेनभूतंचैनंहंति ॥ १८ ॥ एवंप्रवृत्तिमार्गमुक्त्वावस्तुतत्त्व
माह नहीति नहिअगस्त्यवद्युगपत्सर्वेषांपशूनामालंभप्रोक्षणादिकमिदानींतनेनकर्तुंशक्यमतोऽप्रोक्षितानांवधेदोषएव नापिप्राणपणत्वेनमृगयाया अदोषत्वं तस्कराणामपितथानिर्दोषत्वप्रसंगादितिहिशब्दे
नसूचितं ॥ १९ ॥ २० ॥ २१ ॥ २२ ॥ २३ ॥ २४ ॥ २५ ॥ २६ ॥ २७ ॥

जातिर्गर्भेजन्म ॥ २८ ॥ २९ ॥ ३० ॥ ३१ ॥ ३२ ॥ ३३ ॥ ३४ ॥ मांसःपूर्वजन्मनित्वंभक्षितवानतएवतस्यमांसमहंभक्षयिष्यामीतिव्यवहारान्मांसपदनिरुक्तिः ॥ ३५ ॥ ३६ ॥ ३७ ॥ ३८ ॥ ३९ ॥

जातिजन्मजरादुःखैर्नित्यंसंसारसागरे ॥ जंतवःपरिवर्तंतेमरणादुद्विजंतिच ॥ २८ ॥ गर्भवासेषुपच्यंतेक्षाराम्लकटुकैरसैः ॥ मूत्रस्वेदपुरीषाणांपरुषैर्भृशदारुणैः ॥ २९ ॥ जाताश्चाप्यवशास्तत्रच्छिद्यमानाःपुनःपुनः ॥ याच्यमानाश्चदृश्यंतेविवशामांसगृद्धिनः ॥ ३० ॥ कुंभीपाकेचपच्यंतेतांतांयोनिमुपागताः ॥ आक्रम्यमार्यमाणाश्चभ्राम्यंतेवैपुनःपुनः ॥ ३१ ॥ नात्मनोस्तिप्रियतरःपृथिवीमनुसृत्यह ॥ तस्मात्प्राणिषुसर्वेषुदयावानात्मवान्भवेत् ॥ ३२ ॥ सर्वमांसानियोराजन्यावज्जीवंनभक्षयेत् ॥ स्वर्गेसविपुलंस्थानंप्राप्नुयान्नात्रसंशयः ॥ ३३ ॥ येभक्षयंतिमांसानिभूतानांजीवितैषिणां ॥ भक्ष्यंतेतेपिभूतैस्तैरितिमेनास्तिसंशयः ॥ ३४ ॥ मांसंभक्षयतेयस्माद्भक्षयिष्येतमप्यहं ॥ एतन्मांसस्यमांसत्वमनुबुद्ध्यस्वभारत ॥ ३५ ॥ घातकोवध्यतेनित्यंतथावध्यतिभक्षिता ॥ आक्रोष्टाक्रुध्यतेराजंस्तथाद्वेष्यत्वमाप्नुते ॥ ३६ ॥ येनयेनशरीरेणयद्यत्कर्मकरोतियः ॥ तेनतेनशरीरेणतत्तत्फलमुपाश्नुते ॥ ३७ ॥ अहिंसापरमोधर्मस्तथाहिंसापरोदमः ॥ अहिंसापरमंदानमहिंसापरमंतपः ॥ ३८ ॥ अहिंसापरमोयज्ञस्तथाहिंसापरंफलं ॥ अहिंसापरमंमित्रमहिंसापरमंसुखं ॥ ३९ ॥ सर्वयज्ञेषुवादानंसर्वतीर्थेषुवाप्लुतं ॥ सर्वदानफलंवापिनैतत्तुल्यमहिंसया ॥ ४० ॥ अहिंस्रस्यतपोक्षय्यमहिंस्रोयजतेसदा ॥ अहिंस्रःसर्वभूतानांयथामातायथापिता ॥ ४१ ॥ एतत्फलमहिंसायाभूयश्चकुरुपुंगव ॥ नहिशक्यागुणावक्तुमपिवर्षशतैरपि ॥ ४२ ॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेअनुशासनपर्वणिआनुशास० दानधर्मेअहिंसाफलकथनेषोडशाधिकशततमोऽध्यायः ॥ ११६ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ युधिष्ठिरउवाच ॥ ॥ अकामाश्चसकामाश्चयेहताःस्ममहामृधे ॥ कांगतिंप्रतिपन्नास्तेतन्मेब्रूहिपितामह ॥ १ ॥ दुःखंप्राणपरित्यागःपुरुषाणांमहामृधे ॥ जानासित्वंमहाप्राज्ञप्राणत्यागंसुदुष्करं ॥ २ ॥ समृद्धौवाऽसमृद्धौवाशुभेवायदिवाशुभे ॥ कारणंतत्रमेब्रूहिसर्वज्ञोह्यसिमेमतः ॥ ३ ॥ ॥ भीष्मउवाच ॥ ॥ समृद्धौवासमृद्धौवाशुभेवायदिवाशुभे ॥ संसारेस्मिन्समायाताःप्राणिनःपृथिवीपते ॥ ४ ॥ निरतायेनभावेनतत्रमेशृणुकारणं ॥ सम्यक्चायमनुप्रश्नस्त्वयोक्तस्तुयुधिष्ठिर ॥ ५ ॥ अत्रतेवर्तयिष्यामिपुरावृत्तमिदंनृप ॥ द्वैपायनस्यसंवादंकीटस्यचयुधिष्ठिर ॥ ६ ॥ ब्रह्मभूतश्चरन्विप्रःकृष्णद्वैपायनःपुरा ॥ ददर्शकीटंधावंतंशीघ्रंशकटवर्त्मनि ॥ ७ ॥

॥ ४० ॥ ४१ ॥ ४२ ॥ ॥ इतिअनुशानपर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेषोडशाधिकशततमोऽध्यायः ॥ ११६ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ अकामाइति ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥

॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥ १७ ॥ इहेति मानुषाणांस्थैर्यजानांस्थावराणांचविशेषतोभोगाःसंति जंगमानांतुसाधारण्येनैवसर्वविषयजंसुखंदुःखंवास्तीत्यर्थः

गतिज्ञःसर्वभूतानांभाषाज्ञश्चशरीरिणां॥ सर्वज्ञःसतदादृष्ट्वाकीटंवचनमब्रवीत् ॥ ८ ॥ ॥ व्यासउवाच ॥ ॥ कीटसंत्रस्तरूपोसित्वरितश्चैवलक्ष्यसे॥ क्वधाव सितदाचक्ष्वकुतस्तेभयमागतं॥९॥ ॥ कीटउवाच ॥ ॥ शकटस्यास्यमहतोघोषंश्रुत्वाभयंमम॥ आगतंवैमहाबुद्धेस्वनएषहिदारुणः॥ १० ॥ श्रूयतेनचमांह न्यादितित्यस्मादपक्रमे॥ श्वसतांचशृणोम्येनंगोपुत्राणांप्रतोद्यतां ॥ ११ ॥ वहतांसुमहाभारंसन्निकर्षेस्वनंप्रभो ॥ नृणांचसंवाहयतांश्रूयतेविविधःस्वनः ॥ १२ ॥ श्रोतुमस्मद्विधेनैषनशक्यःकीटयोनिना॥ तस्मादतिक्रमाम्येषभयादस्मात्सुदारुणात्॥ १३ ॥ दुःखंहिमृत्युर्भूतानांजीवितंचसुदुर्लभं॥ अतोभीतःप लायामिगच्छेयंनासुखंसुखात्॥ १४ ॥ ॥ भीष्मउवाच ॥ ॥ इत्युक्तःसतुतंप्राहकुतःकीटसुखंतव॥ मरणंतेसुखंमन्येतिर्यग्योनौतुवर्तसे॥ १५॥ शब्दंस्पर्शंर संगंधंभोगांश्चोच्चावचान्बहून्॥ नाभिजानासिकीटत्वंश्रेयोमरणमेवते॥ १६॥ ॥ कीटउवाच ॥ ॥ सर्वत्रनिरतोजीवइतश्चापिसुखंमम ॥ चिंतयामिमहा प्राज्ञतस्मादिच्छामिजीवितुं॥ १७ ॥ इहापिविषयःसर्वोयथादेहंप्रवर्तितः॥ मानुषाःस्थैर्यजाश्चैवपृथग्भोगाविशेषतः॥ १८ ॥ अहमासंमनुष्योवैशूद्रोबहु धनःप्रभो॥ अब्रह्मण्योनृशंसश्चकदर्योवृद्धिजीवनः॥१९॥ वाक्तीक्ष्णोनिकृतिप्रज्ञोद्वेष्टाविश्वस्यसर्वशः॥ मिथ्याकृतोपिविधिनापरस्वहरणेरतः॥२०॥ भृत्या तिथिजनश्चापिगृहेपर्यशितोमया ॥ मात्सर्यात्स्वादुकामेननृशंसेनबुभुक्षता ॥ २१ ॥ देवार्थंपितृयज्ञार्थमन्नंश्रद्धाहृतंमया ॥ नदत्तमर्थकामेनदेयमन्नंपुरा किल॥ २२ ॥ गुप्तंशरणमाश्रित्यभयेषुशरणागताः॥ अकस्मात्तेमयात्यक्तानत्राताअभयैषिणः॥ २३ ॥ धनंधान्यंप्रियान्दारान्यानंवासस्तथाद्भुतं॥ श्रियंदृ ष्ट्वामनुष्याणामसूयामिनिरर्थकं ॥ २४ ॥ ईर्ष्युःपरसुखंदृष्ट्वाअन्यस्यनबुभूषकः॥ त्रिवर्गहंताचान्येषामात्मकामानुवर्तकः॥ २५॥ नृशंसगुणभूयिष्ठंपुराकर्म कृतंमया॥ स्मृत्वातदनुतप्येहंहित्वाप्रियमिवात्मजं ॥ २६ ॥ शुभानांनाभिजानामिकृतानांकर्मणांफलं॥ माताचपूजितावृद्धाब्राह्मणश्चार्चितोमया॥ २७॥ सकृज्जातिगुणोपेतःसंगत्यागृहमागतः॥ अतिथिःपूजितोब्रह्मंस्तेनमांनाजहात्स्मृतिः॥ २८॥

॥ १८ ॥ १९ ॥ २० ॥ पर्यशितःभृत्यादीन्परित्यज्याशनंकृतवानस्मीत्यर्थः ॥ २१ ॥ २२ ॥ २३ ॥ २४ ॥ नबुभूषकःअनैश्वर्यमिच्छन् ॥ २५ ॥ २६ ॥ २७ ॥ २८ ॥

॥ २९ ॥ ॥ इतिअनुशासनपर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेसप्तदशाधिकशततमोऽध्यायः ॥ ११७ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ शुभेनयेननमुच्यसेतन्ममैवकर्म ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥ तिर्यगाइत्यत्रवर्णलोपआर्षः सिद्धाइत्यर्थः धर्मोपिमनुष्येषुमूढेषुकामार्थःकाम्यएवास्तिनतुनिष्कामः एवंगुणाअपिकामार्थाएव ॥ ४ ॥ वागिति कर्मणिषष्ठी वागादिहीनंबुधमबुधंवाजीवंतंनरंकिंहास्यतिकिंत्यक्ष्यतिनकिमपि सर्वैः

कर्मणापुनरेवाहंसुखमागामिलक्षये ॥ तच्छ्रोतुमहमिच्छामित्वत्तःश्रेयस्तपोधन ॥ २९ ॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेअनुशासनपर्वणिआनुशास० दानधर्मेकीटोपाख्यानेसप्तदशाधिकशततमोऽध्यायः ॥ ११७ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ॥ व्यासउवाच ॥ ॥ शुभेनकर्मणायद्वैतिर्यग्योनौनमुच्यसे ॥ ममैवकीटतत्कर्म येनत्वंनप्रमुच्यसे ॥ १ ॥ अहंत्वांदर्शनादेवतारयामितपोबलात् ॥ तपोबलाद्धिबलवद्बलमन्यन्नविद्यते ॥ २ ॥ जानामिपापैःस्वकृतैर्गतंत्वांकीटकीटतां ॥ अवाप्स्यसिपुनर्धर्मंधर्मंतुयदिमन्यसे ॥ ३ ॥ कर्मभूमिकृतंदेवाभुंजतेतिर्यगाश्चये ॥ धर्मोपिहिमनुष्येषुकामार्थश्चतथागुणाः ॥ ४ ॥ वाग्बुद्धिपाणिपादैश्चव्यपेतस्य विपश्चितः ॥ किंहास्यतिमनुष्यस्यमंदस्यापिहिजीवतः ॥ ५ ॥ जीवन्हिकुरुतेपूजांविप्राग्र्यःशशिसूर्ययोः ॥ ब्रुवन्नपिकथांपुण्यांतत्रकीटत्वमेष्यसि ॥ ६ ॥ गुणभूतानिभूतानितत्रत्वमुपभोक्ष्यसे ॥ तत्रतेहंविनेष्यामिब्रह्मत्वंयत्रवैष्यसि ॥ ७ ॥ सतथेतिप्रतिश्रुत्यकीटोवर्त्मन्यतिष्ठत ॥ शकटोव्रजंश्चसुमहानागतश्चयदृच्छया ॥ ८ ॥ चक्राक्रमेणभिन्नश्चकीटःप्राणान्मुमोचह ॥ संभूतःक्षत्रियकुलेप्रसादादमितौजसः ॥ ९ ॥ तमृषिंद्रष्टुमगमत्सर्वास्वन्यासुयोनिषु ॥ श्वाविद्गोधावराहाणांतथैवमृगपक्षिणां ॥ १० ॥ श्वपाकशूद्रवैश्यानांक्षत्रियाणांचयोनिषु ॥ सकीटएवमाभाष्यऋषिणासत्यवादिना ॥ प्रतिस्मृत्याथजग्राहपादौमूर्ध्निकृतांजलिः ॥ ११ ॥ ॥ कीटउवाच ॥ ॥ इदंतदतुलंस्थानमीप्सितंदशभिर्गुणैः ॥ यदहंप्राप्यकीटत्वमागतोराजपुत्रतां ॥ १२ ॥ वहंतिमामतिबलाःकुंजराहेममालिनः ॥ स्यंदनेषुचकांबोजायुक्ताःपरमवाजिनः ॥ १३ ॥ उष्ट्राश्वतरयुक्तानियानानिचवहंतिमां ॥ सबांधवःसहामात्यश्चाश्नामिपिशितौदनम् ॥ १४ ॥ गृहेषुस्वनिवासेषुसुखेषुशयनेषुच ॥ वरार्हेषुमहाभागस्वपामिचसुपूजितः ॥ १५ ॥ सर्वेष्वपररात्रेषुसूतमागधबंदिनः ॥ स्तुवंतिमांयथादेवामहेंद्रंप्रियवादिनः ॥ १६ ॥ प्रसादात्सत्यसंधस्यभवतोमिततेजसः ॥ यदहंकीटतांप्राप्यसंप्राप्तोराजपुत्रतां ॥ १७ ॥

पुरुषार्थैरयंत्यक्तइत्यर्थः ॥ ५ ॥ जीवन्हीति हेकीटयत्रविप्राग्र्यस्तत्रत्वमेष्यसि ॥ ६ ॥ गुणेति तत्रविप्रत्वेत्वंभूतानिभोक्ष्यसे तत्रयोनौतेतुभ्यमहंब्रह्मविनेष्यामिब्रह्मविद्यांदास्यामि यत्रवात्वमेष्यसिवांछसितत्रत्वांनेष्यामीतियोजना ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ सइति यत्रयत्रगंतुंमनसेच्छितवांस्तत्रतत्रऋषिमेवददर्शेत्यर्थः ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥ १७ ॥

॥ १८ ॥ १९ ॥ २० ॥ २१ ॥ गोब्राह्मणकृतेप्राणान्हित्वाब्राह्मण्यमवाप्स्यसीतियोजना ॥ २२ ॥ २३ ॥ २४ ॥ ॥ इतिअनुशासनपर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेअष्टादशाधिकशततमो

नमस्तेस्तुमहाप्राज्ञकिंकरोमिप्रशाधिमाम् ॥ त्वत्तपोबलनिर्दिष्टमिदंह्यधिगतंमया ॥ १८ ॥ ॥ व्यासउवाच ॥ ॥ अर्चितोहंत्वयाराजन्वाग्भिरद्ययदृच्छया ॥
अद्यतेकीटतांप्राप्यस्मृतिर्जाताजुगुप्सिता ॥ १९ ॥ नतुनाशोस्तिपापस्ययस्त्वयोपचितःपुरा ॥ शूद्रेणार्थप्रधानेननृशंसेनाततायिना ॥ २० ॥ ममतेदर्शनंप्राप्तं
तच्चवैसुकृतंत्वया ॥ तिर्यग्योनौस्मजातेनममचाभ्यर्चनात्तथा ॥ २१ ॥ इतस्त्वंराजपुत्रत्वाद्ब्राह्मण्यंसमवाप्स्यसि ॥ गोब्राह्मणकृतेप्राणान्हुत्वात्मानंरणाजिरे
॥ २२ ॥ राजपुत्रसुखंप्राप्यक्रतूंश्चैवाप्तदक्षिणान् ॥ अथमोदिष्यसेस्वर्गेब्रह्मभूतोव्ययःसुखी ॥ २३ ॥ तिर्यग्योन्याःशूद्रतामभ्युपैतिशूद्रोवैश्यंक्षत्रियत्वंचवैश्यः ॥
वृत्तश्लाघीक्षत्रियोब्राह्मणत्वंस्वर्गंपुण्यंब्राह्मणःसाधुवृत्तः ॥ २४ ॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेअनुशासनपर्वणिआनुशास० दानधर्मेकीटोपाख्यानेअष्टादशाधि
कशततमोऽध्यायः ॥ ११८ ॥ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ भीष्मउवाच ॥ ॥ क्षत्रधर्ममनुप्राप्तःस्मरन्नेवचवीर्यवान् ॥ त्यक्त्वासकीटतांराजंश्चचारविपुलंतपः
॥ १ ॥ तस्यधर्मार्थविदुषोदृष्ट्वातद्विपुलंतपः ॥ आजगामद्विजश्रेष्ठःकृष्णद्वैपायनस्तदा ॥ २ ॥ ॥ व्यासउवाच ॥ ॥ क्षात्रंदेवव्रतंकीटभूतानांपरिपालनं ॥ क्षात्रं
देवव्रतंध्यायंस्ततोविप्रत्वमेष्यसि ॥ ३ ॥ पाहिसर्वाःप्रजाःसम्यक्शुभाशुभविदात्मवान् ॥ शुभैःसंविभजन्कामैरशुभानांचपावनैः ॥ ४ ॥ आत्मवान्भवसुप्रीतः
स्वधर्माचरणेरतः ॥ क्षात्रींतनुंसमुत्सृज्यततोविप्रत्वमेष्यसि ॥ ५ ॥ ॥ भीष्मउवाच ॥ ॥ सोप्यरण्यमनुप्राप्यपुनरेवयुधिष्ठिर ॥ महर्षेर्वचनंश्रुत्वाप्रजाधर्मेण
पाल्यच ॥ ६ ॥ अचिरेणैवकालेनकीटःपार्थिवसत्तम ॥ प्रजापालनधर्मेणप्रेत्यविप्रत्वमागतः ॥ ७ ॥ ततस्तंब्राह्मणंदृष्ट्वापुनरेवमहायशाः ॥ आजगाममहाप्रा
ज्ञःकृष्णद्वैपायनस्तदा ॥ ८ ॥ ॥ व्यासउवाच ॥ ॥ भोभोब्रह्मर्षभश्रीमन्माव्यथिष्ठाःकथंचन ॥ शुभकृच्छुभयोनीषुपापकृत्पापयोनिषु ॥ ९ ॥ उपपद्यतिधर्मज्ञ
यथापापफलोपगं ॥ तस्मान्मृत्युभयात्कीटमाव्यथिष्ठाःकथंचन ॥ १० ॥ धर्मलोपभयंतस्यात्तस्माद्धर्मंचरोत्तमं ॥ ॥ कीटउवाच ॥ ॥ सुखात्सुखतरंप्राप्तोभ
गवंस्त्वत्कृतेह्यहं ॥ ११ ॥ धर्ममूलांश्रियंप्राप्यपाप्मानष्टइहाद्यमे ॥ ॥ भीष्मउवाच ॥ ॥ भगवद्वचनात्कीटोब्राह्मण्यंप्राप्यदुर्लभं ॥ १२ ॥ अकरोत्पृथिवींराज
न्यज्ञयूपशतांकितां ॥ ततःसालोक्यमगमद्ब्रह्मणोब्रह्मवित्तमः ॥ १३ ॥

ऽध्यायः ॥ ११८ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ क्षत्रेति ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥

॥१४॥१५॥ ॥ इतिअनुशासनपर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेएकोनविंशत्यधिकशततमोऽध्यायः ॥११९॥ ॥ ७॥ ॥ विद्यातपोभ्यामिति ॥१॥२॥ मैत्रेयमपिअज्ञातचरितंचरंतमित्यर्थः स्वैरय तिधर्मायप्रेरयतिस्वैरिणीमुनिश्रेणीतस्याःकुलेगृहे ॥३॥४॥ अस्मयतविस्मयंप्राप्तवान् ॥५॥ कुतश्चतेप्रमोदइतिसंबंधः ॥ ६ ॥ एतदात्मनस्तपोभाग्यंतवमहाभाग्यंतेत्वांपृच्छामि आश्चर्यदर्शनंविनाविस्मयो नभवतीतिभावः ॥ ७ ॥ पृथगिति पृथगात्माउपाधिपरिच्छिन्नोजीवः सुखात्माअनुपाधिकंब्रह्म पंचम्यर्थेषष्ठी ततःपृथगाचरतस्तवजीवन्मुक्तस्यमुक्तामुक्तोभयात्मनोऽपेक्षयाहमात्मानमल्पांतरंमन्ये य

अवापचपदंकीटःपार्थब्रह्मसनातनं॥ स्वकर्मफलनिर्वृत्तंव्यासस्यवचनात्तदा ॥ १४ ॥ तेपियस्मात्प्रभावेणहताःक्षत्रियपुंगवाः ॥ संग्रामात्स्वेगतिंपुण्यांतस्मा न्माशोचपुत्रक ॥ १५ ॥ ॥इतिश्रीम० अनुशासनपर्वणि आनुशास०दानधर्मेकीटोपाख्यानेएकोनविंशत्यधिकशततमोध्यायः ॥ ११९ ॥ ॥७॥ ॥ युधिष्ठिरउवाच॥ ॥ विद्यातपोभ्यांदानाच्चकिमेतेषांविशिष्यते॥ पृच्छामित्वांसतांश्रेष्ठतन्मेब्रूहिपितामह॥१॥ ॥भीष्मउवाच॥ ॥अत्राप्युदाहरंतीममिति हासंपुरातनं॥ मैत्रेयस्यचसंवादंकृष्णद्वैपायनस्यच॥ २॥ कृष्णद्वैपायनोराजन्नज्ञातचरितंचरन्॥ वाराणस्यामुपातिष्ठन्मैत्रेयंस्वैरिणीकुले॥ ३॥ तमुपस्थित मासीनंज्ञात्वासमुनिसत्तमं॥ अर्चित्वाभोजयामासमैत्रेयोऽशनमुत्तमं ॥ ४ ॥ तदन्नमुत्तमंभुक्त्वागुणवत्सार्वकामिकं ॥ प्रतिष्ठमानोस्मयतप्रीतःकृष्णोमहा मनाः॥५॥ तमुत्स्मयंतंसंप्रेक्ष्यमैत्रेयःकृष्णमब्रवीत्॥ कारणंब्रूहिधर्मात्मन्व्यस्मयिष्ठाःकुतश्चते॥६॥ तपस्विनोधृतिमतःप्रमोदःसमुपागतः॥ एतत्पृच्छामिते विद्वन्नभिवाद्यप्रणम्यच॥ आत्मनश्चतपोभाग्यंमहाभाग्यंतवेहच ॥ ७॥ पृथगाचरतस्तातपृथगात्मसुखात्मनोः॥ अल्पांतरमहंमन्येविशिष्टमपिचान्वयात् ॥८॥ ॥व्यासउवाच॥ ॥ अतिच्छेदातिवादाभ्यांस्मयोयंसमुपागतः॥ असत्यंवेदवचनंकस्माद्वेदोनृतंवदेत्॥ ९॥ त्रीण्येवतुपदान्याहुःपुरुषस्योत्तमंव्रतं॥ नद्रुह्येच्चैवदद्याच्चसत्यंचैवपरंवदेत्॥ १०॥ इतिवेदोक्तमृषिभिःपुरस्तात्परिकल्पितं॥इदानींचैवनःकृत्यंपुरस्ताच्चपरिश्रुतं॥११॥ अल्पोपितादृशोदायोभवत्युत महाफलः॥ तृपितायचतेदत्तंत्वद्दयेनानसूयता॥ १२॥

तस्त्वंमद्भाग्यंदृष्ट्वाविस्मितोस्यतोहंत्वत्तोल्पांतरोस्मीत्यात्मानमनुमिनोमीत्यर्थः अन्वयात्मित्रवंश्यत्वात् विशिष्टमपीतरेभ्यः ॥ ८ ॥ अतिच्छेदोऽत्यंतमंतरंमशकेनसमुद्रशोषणमिव अतिच्छंदइतिपाठेपिस एवार्थः अतिवादस्तस्यैवार्थस्यकथनंलोकेताभ्यांविस्मयोमेभवत् इदंस्थानंक्रतुशतंविनानप्राप्यतइतिवेदवचनमसत्यं जलमात्रदानेनतवतत्प्राप्तिदर्शनात् देशकालपात्रश्रद्धाविशेषादल्पमपिमहत्तमत्वंजल मौक्तिकन्यायेनप्राप्नोतीतिदर्शनात् कस्माद्वेदोनृतंवदेदितिउक्तं ॥ ९ ॥ पदानिपदनीयानि एतदेवत्रयमुत्तमंव्रतं ॥ १० ॥ नःअस्माभिरपिकृत्यमवश्यकर्तव्यम ॥ ११ ॥ दायोदानं ॥ १२ ॥

त्वंमहतोलोकानजैषीरित्येतन्ममदर्शनंप्रत्यक्षंतेनाहंविस्मितोस्मीतिभावः एतदशनमितिपाठेस्पष्टोर्थः ॥ १३ ॥ धर्मतपोदानानिपुण्यत्रयेदृष्टांताइत्याह पुण्यस्यैवेति ॥ १४ ॥ मार्जनात्तीर्थस्नानात् अनुले
पनाद्व्रतसमापनात् ॥ १५ ॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥ २० ॥ २१ ॥ २२ ॥ २३ ॥ त्रिविधानीत्यस्यांत्यंपादंव्याचष्टे नवृत्तमिति तस्यब्रह्मनिष्ठस्ययज्ञादीनिपुण्यंद्रोहादीनिपापंततोन्यन्नपुण्यंन

तृषितस्तृषितायत्वंदत्वैतद्दर्शनंमम ॥ अजैषीर्महतोलोकान्महायज्ञैरिवप्रभो ॥ १३ ॥ ततोदानपवित्रेणप्रीतोस्मितपसैवच ॥ पुण्यस्यैवहितेसत्वंपुण्यस्यैवचद
र्शनं ॥ १४ ॥ पुण्यस्यैवाभिगंधस्तेमन्येकर्मविधानजं ॥ अधिकंमार्जनात्ताततथाचैवानुलेपनात् ॥ १५ ॥ शुभंसर्वपवित्रेभ्योदानमेवपरंद्विज ॥ नोचेत्सर्वप
वित्रेभ्योदानमेवपरंभवेत् ॥ १६ ॥ यानीमान्युत्तमानीहवेदोक्तानिप्रशंससि ॥ तेषांश्रेष्ठतरंदानमितिमेनात्रसंशयः ॥ १७ ॥ दानकृद्भिःकृतःपंथायेनयांतिमनी
षिणः ॥ तेहिप्राणस्यदातारस्तेषुधर्मःप्रतिष्ठितः ॥ १८ ॥ यथावेदाःस्वधीताश्चयथाचेंद्रियसंयमः ॥ सर्वत्यागोयथाचेहतथादानमनुत्तमं ॥ १९ ॥ त्वंहितातमहा
बुद्धेसुखमेष्यसिशोभनं ॥ सुखात्सुखतरप्राप्तिमाप्नुतेमतिमान्नरः ॥ २० ॥ तन्नःप्रत्यक्षमेवेदमुपलभ्यमसंशयं ॥ श्रीमंतःप्राप्नुवंत्यर्थान्दानंयज्ञंतथासुखं
॥ २१ ॥ सुखादेवपरंदुःखंदुःखादप्यपरंसुखं ॥ दृश्यतेहिमहाप्राज्ञनियतंवैस्वभावतः ॥ २२ ॥ त्रिविधानीहवृत्तानिनरस्याहुर्मनीषिणः ॥ पुण्यमन्यत्पापमन्यन्न
पुण्यंनचपापकं ॥ २३ ॥ नवृत्तंमन्यतेतस्यमन्यतेनचपातकं ॥ तथास्वकर्मनिर्वृत्तंनपुण्यंनचपापकं ॥ २४ ॥ यज्ञदानतपःशीलानरावैपुण्यकर्मिणः ॥ येभिद्रुह्यं
तिभूतानितेवैपापकृतोजनाः ॥ २५ ॥ द्रव्याण्याददतेचैवदुःखंयांतिपतंतिच ॥ ततोन्यत्कर्मयत्किंचिन्नपुण्यंनचपातकं ॥ २६ ॥ रमस्वैधस्वमोदस्वदेहिचैवयज
स्वच ॥ नत्वामभिभविष्यंतिवैद्यानचतपस्विनः ॥ २७ ॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेअनुशासनपर्वणिआनुशास०दानधर्मेमैत्रेयभिक्षायांविंशत्यधिकशततमो
ऽध्यायः ॥ १२० ॥ ॥ ७ ॥ ॥ भीष्मउवाच ॥ ॥ एवमुक्तःप्रत्युवाचमैत्रेयःकर्मपूजकः ॥ अत्यंतश्रीमतिकुलेजातःप्राज्ञोबहुश्रुतः ॥ १ ॥ ॥ मैत्रेय
उवाच ॥ ॥ असंशयंमहाप्राज्ञयथैवात्थतथैवतत् ॥ अनुज्ञातश्चभवताकिंचिद्ब्रूयामहंविभो ॥ २ ॥ ॥ व्यासउवाच ॥ ॥ यद्यदिच्छसिमैत्रेययावद्यावद्यथा
यथा ॥ ब्रूहितत्त्वंमहाप्राज्ञशुश्रूषेवचनंतव ॥ ३ ॥

चपापकमिति स्वकर्मनिर्वृत्तंपुण्यंपापंचनमन्यतइत्यर्थः ॥ २४ ॥ २५ ॥ २६ ॥ त्वंतुपुण्यस्यैवाधिकारीत्याह रमस्वेति ॥ २७ ॥ ॥ इतिअनुशासनपर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेविंशत्यधिकशत
तमोऽध्यायः ॥ १२० ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ एवमिति ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥

पात्रगुणाद्दानस्यमहाफलत्वंमैत्रेयआह निर्दोषमितिद्वाभ्यां ॥ ४ ॥ ५ ॥ भवतोदर्शनान्नोऽस्माकमभ्युदयोभवेदितियोजना ॥ ६ ॥ श्रुतंशास्त्रज्ञानं ॥ ७ ॥ ब्राह्मणादृतेइदमंधंतमएवस्याद्यतोवर्णधर्मादि कंतेनविनानप्रज्ञायेतेतिसंबंधः ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ अदन्निति तमदंतं सोऽबुधः अदतोऽन्नस्यचतादृशस्यहंता स्वयमपिहन्यते दोषेणेत्यर्थः तच्चान्नंपाति यच्चान्नमितिपाठेतच्चान्नमद्यमानंसत्तमत्ता रंहंतातिपूर्वेणान्वयः यच्चान्नंसचतस्यहंतामूर्खस्ताभ्यांहताभ्यामयमबुधोदाताहन्यतइत्यर्थः ॥ १२ ॥ प्रभुरिति यतिश्चब्रह्मचारीचपक्वान्नस्वामिनावुभावितिस्मृतेर्विद्वानन्नमदंस्तस्यप्रभुर्भवति ईश्वरत्वाच्चक्षे

॥ मैत्रेयउवाच ॥ ॥ निर्दोषंनिर्मलंचैवंवचनंदानसंहितं ॥ विद्यातपोभ्यांहिभवान्भावितात्मानसंशयः ॥ ४ ॥ भवतोभावितात्मत्वाल्लाभोयंसुमहान्मम ॥ भूयो बुद्ध्यानुपश्यामिसुसमृद्धतपाइव ॥ ५ ॥ अपिनोदर्शनादेवभवतोभ्युदयोभवेत् ॥ मन्येभवत्प्रसादोयंतद्धिकर्मस्वभावतः ॥ ६ ॥ तपःश्रुतंचयोनिश्चाप्येतद्ब्राह्म ण्यकारणं ॥ त्रिभिर्गुणैःसमुदितस्ततोभवतिवैद्विजः ॥ ७ ॥ अस्मिंस्तृप्तेचतृप्यंतेपितरोदैवतानिच ॥ नहिश्रुतवतांकिंचिदधिकंब्राह्मणादृते ॥ ८ ॥ अंधंस्यात्त मएवेदंनप्रज्ञायेतकिंचन ॥ चातुर्वर्ण्यंनवर्तेतधर्माधर्मावृतानृते ॥ ९ ॥ यथाहिसुलभेक्षेत्रेफलंविंदतिमानवः ॥ एवंदत्वाश्रुतवतिफलंदातासमश्नुते ॥ १० ॥ ब्राह्मणश्चेन्नविंदेतश्रुतवृत्तोपसंहितः ॥ प्रतिग्रहीतादानस्यमोघंस्याद्धनिनांधनं ॥ ११ ॥ अदन्हिविद्वान्हंत्यन्नमद्यमानंचहंतितं ॥ तंचान्नंपातियश्चान्नंसहंताह न्यतेऽबुधः ॥ १२ ॥ प्रभुर्ह्यन्नमदन्विद्वान्पुनर्जनयतीश्वरः ॥ सचान्नाज्जायतेतस्मात्सूक्ष्मएषव्यतिक्रमः ॥ १३ ॥ यदेवददतःपुण्यंतदेवप्रतिगृह्णतः ॥ नह्येकचक्रं वर्ततेइत्येवमृषयोविदुः ॥ १४ ॥ यत्रवैब्राह्मणाःसंतिश्रुतवृत्तोपसंहिताः ॥ तत्रदानफलंपुण्यमिहचामुत्रचाश्नुते ॥ १५ ॥ येयोनिशुद्धाःसततंतपस्यभिरताभृशं ॥ दानाध्ययनसंपन्नास्तेवैपूज्यतमाःसदा ॥ १६ ॥ तैर्हिसद्भिःकृतःपंथास्तेनयातोनमुह्यते ॥ तेहिस्वर्गस्यनेतारोयज्ञवाहाःसनातनाः ॥ १७ ॥ ॥ इतिश्रीम० अनु शासनपर्वणिआनुशास० दानधर्मेमैत्रेयभिक्षायांएकविंशत्यधिकशततमोऽध्यायः ॥ १२१ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ भीष्म उवाच ॥ ॥ एवमुक्तःसभगवान्मैत्रेयंप्रत्यभाषत ॥ दिष्ट्यैवंत्वंविजानासिदिष्ट्यातेबुद्धिरीदृशी ॥ १ ॥

त्रभूतःसन्पुनर्जनयति दात्रेऽनेकगुणितंप्रयच्छतीत्यर्थः सचदातुरन्नाज्जायतेप्रजारूपेणगृहस्थश्चेत्तत्रयस्यान्नंतस्यसंततिरितिसूक्ष्मोव्यतिक्रमोस्ति तेनगृहस्थःपरपाकंनाश्नीयादितिगम्यते ॥ १३ ॥ यदेवे ति प्रतिग्रहीत्रभावेऽन्नस्यवृद्धिर्नस्याद्वृद्ध्यभावेदातुर्दानेप्रवृत्तिर्नस्यादितिदातृप्रतिग्रहीतारौचक्रवल्लोकतंत्रंवहतइत्यर्थः ॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥ १७ ॥ ॥ इतिअनुशासनपर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदी पेएकविंशत्यधिकशततमोऽध्यायः ॥ १२१ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ एवमिति ॥ १ ॥

आर्यगुणान्प्रभुगुणान् ॥ २ ॥ वर्तयिष्यामिकथयिष्यामि ॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ असंमतादार्यीयथाचपरप्रतिग्रहमभिमन्यतेस्तेनोभवतीतिस्मृतेःस्तेनः ॥ ९ ॥ यःसर्ववित्सचक्षुष्मान्यादृशतादृशम

लोकोह्यार्यगुणानेवभूयिष्ठंतुप्रशंसति ॥ रूपमानवयोमानश्रीमानाश्चाप्यसंशयं ॥ २ ॥ दिष्ट्यानाभिभवंतित्वांदैवस्तेयमनुग्रहः ॥ यत्तेभृशतरंदानाद्वर्तयिष्यामितच्छृणु ॥ ३ ॥ यानीहागमशास्त्राणियाश्चकाश्चित्प्रवृत्तयः ॥ तानिवेदंपुरस्कृत्यप्रवृत्तानियथाक्रमं ॥ ४ ॥ अहंदानंप्रशंसामिभवानपितपःश्रुते ॥ तपःपवित्रंवेदस्यतपःस्वर्गस्यसाधनं ॥ ५ ॥ तपसामहदाप्नोतिविद्ययाचेतिनःश्रुतं ॥ तपसैवचापनुदेद्यच्चान्यदपिदुष्कृतं ॥ ६ ॥ यद्यद्धिकिंचित्संधायपुरुषस्तप्यतेतपः ॥ सर्वमेतदवाप्नोतिविद्ययाचेतिनःश्रुतं ॥ ७ ॥ दुरन्वयंदुष्प्रधर्षंदुरापंदुरतिक्रमं ॥ सर्वंवैतपसाभ्येतितपोहिबलवत्तरं ॥ ८ ॥ सुरापोसंमतादायीभ्रूणहागुरुतल्पगः ॥ तपसातरतेसर्वमेनसश्चप्रमुच्यते ॥ ९ ॥ सर्वविद्यस्तुचक्षुष्मानपियादृशतादृशं ॥ तपस्विनंतथैवाहुस्ताभ्यांकार्यंसदानमः ॥ १० ॥ सर्वेपूज्याःश्रुतधनास्तथैवचतपस्विनः ॥ दानप्रदाःसुखंप्रेत्यप्राप्नुवंतीहचश्रियं ॥ ११ ॥ इमंचब्रह्मलोकंचलोकंचबलवत्तरं ॥ अन्नदानैःसुकृतिनःप्रतिपद्यंतिलौकिकाः ॥ १२ ॥ पूजिताःपूजयंत्येतेमानितामानयंतिच ॥ सदातायत्रयत्रैतिसर्वतःसंप्रणूयते ॥ १३ ॥ अकर्ताचैवकर्ताचलभतेयस्ययादृशं ॥ यदिचोर्ध्वंयद्यधोवास्वान्लोकानभियास्यति ॥ १४ ॥ प्राप्स्यसित्वन्नपानानियानिवांछसिकानिचित् ॥ मेधाव्यसिकुलेजातःश्रुतवाननृशंसवान् ॥ १५ ॥ कौमारचारीव्रतवान्मैत्रेयनिरतोभव ॥ एतद्गृहाणप्रथमंप्रशस्तंगृहमेधिनां ॥ १६ ॥ योभर्तावासितातुष्टोभर्तुस्तुष्टाचवासिता ॥ यस्मिन्नेवंकुलेसर्वंकल्याणंतत्रवर्तते ॥ १७ ॥ अद्भिर्गात्रान्मलमिवतमोग्निप्रभयायथा ॥ दानेनतपसाचैवसर्वपापमपोहति ॥ १८ ॥ स्वस्तिप्राप्नुहिमैत्रेयगृहान्साधुव्रजाम्यहं ॥ एतन्मनसिकर्तव्यंश्रेयएवंभविष्यति ॥ १९ ॥ तंप्रणम्याथमैत्रेयःकृत्वाचापिप्रदक्षिणं ॥ स्वस्तिप्राप्नोतुभगवानित्युवाचकृतांजलिः ॥ २० ॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेअनुशासनपर्वणिआनुशास० दानधर्मेमैत्रेयभिक्षायांद्वाविंशत्यधिकशततमोऽध्यायः ॥ १२२ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ युधिष्ठिरउवाच ॥ ॥ सत्स्त्रीणांसमुदाचारंसर्वधर्मविदांवर ॥ श्रोतुमिच्छाम्यहंत्वत्तस्तन्मेब्रूहिपितामह ॥ १ ॥ ॥ भीष्मउवाच ॥ ॥ सर्वज्ञांसर्वतत्त्वज्ञांदेवलोकेमनस्विनीं ॥ कैकेयीसुमनानामशांडिलींपर्यपृच्छत ॥ २ ॥

पितपस्विनंतथैवचक्षुष्मंतमेवाहुः ताभ्यांसर्ववित्तपस्विभ्यां ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ कौमारचारीप्रथमवयाः ॥ १६ ॥ वासितास्त्री ॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥ २० ॥ ॥ इतिअनुशासनपर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेद्वाविंशत्यधिकशततमोऽध्यायः ॥ १२२ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ सत्स्त्रीणामिति ॥ १ ॥ २ ॥

॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ मंगलैर्नियतेतिमंगलसूत्रमात्रंधारयामिनतुतांबूलादीनित्यर्थः ॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥ २० ॥ २१ ॥ २२ ॥

केनवृत्तेनकल्याणिसमाचारेणकेनवा ॥ विधूयसर्वपापानिदेवलोकंत्वमागता ॥ ३ ॥ हुताशनशिखेवत्वंज्वलमानास्वतेजसा ॥ सुतातारधिपस्येवप्रभयादिवमागता ॥ ४ ॥ अरजांसिचवस्त्राणिधारयंतीगतक्लमा ॥ विमानस्थाशुभाभासिसहस्रगुणमोजसा ॥ ५ ॥ नत्वमल्पेनतपसादानेननियमेनवा ॥ इमंलोकमनुप्राप्तात्वंहितत्त्वंवदस्वमे ॥ ६ ॥ इतिपृष्टासुमनयामधुरंचारुहासिनी ॥ शांडिलीनिभृतंवाक्यंसुमनामिदमब्रवीत् ॥ ७ ॥ नाहंकाषायवसनानापिवल्कलधारिणी ॥ नचमुंडाचजटिलाभूत्वादेवत्वमागता ॥ ८ ॥ अहितानिचवाक्यानिसर्वाणिपरुषाणिच ॥ अप्रमत्ताचभर्तारंकदाचिन्नाहमब्रुवं ॥ ९ ॥ देवतानांपितॄणांचब्राह्मणानांचपूजने ॥ अप्रमत्तासदायुक्ताश्वश्रूश्वशुरवर्तिनी ॥ १० ॥ पैशुन्येनप्रवर्तामिनममैतन्मनोगतं ॥ अद्वारेनचतिष्ठामिचिरंनकथयामिच ॥ ११ ॥ असद्वाहसितंकिंचिदहितंवापिकर्मणा ॥ रहस्यमरहस्यंवानप्रवर्तामिसर्वथा ॥ १२ ॥ कार्यार्थेनिर्गतंचापिभर्तारंगृहमागतं ॥ आसनेनोपसंयोज्यपूजयामिसमाहिता ॥ १३ ॥ यदन्नंनाभिजानातियद्भोज्यंनाभिनंदति ॥ भक्ष्यंवायदिवालेह्यंतत्सर्वंवर्जयाम्यहं ॥ १४ ॥ कुटुंबार्थेसमानीतंयत्किंचित्कार्यमेवतु ॥ प्रातरुत्थायतत्सर्वंकारयामिकरोमिच ॥ १५ ॥ प्रवासंयदिमेयातिभर्ताकार्येणकेनचित् ॥ मंगलैर्बहुभिर्युक्ताभवामिनियतातदा ॥ १६ ॥ अंजनंरोचनांचैवस्नानंमाल्यानुलेपनं ॥ प्रसाधनंचनिष्क्रांतेनाभिनंदामिभर्तरि ॥ १७ ॥ नोत्थापयामिभर्तारंसुखसुप्तमहंसदा ॥ आंतरेष्वपिकार्येषुतेनतुष्यतिमेमनः ॥ १८ ॥ नायासयामिभर्तारंकुटुंबार्थेपिसर्वदा ॥ गुप्तगुह्यासदाचास्मिसुसंमृष्टनिवेशना ॥ १९ ॥ इमंधर्मपथंनारीपालयंतीसमाहिता ॥ अरुंधतीवनारीणांस्वर्गलोकेमहीयते ॥ २० ॥ ॥ भीष्मउवाच ॥ ॥ एतदाख्यायसादेवीसुमनायैतपस्विनी ॥ पतिधर्मंमहाभागाजगामादर्शनंतदा ॥ २१ ॥ यश्चेदंपांडवाख्यानंपठेत्पर्वणिपर्वणि ॥ सदेवलोकंसंप्राप्यनंदनेससुखीवसेत् ॥ २२ ॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेअनुशासनपर्वणिआनुशास०दानधर्मेशांडिलीसुमनासंवादेत्रयोविंशत्यधिकशततमोऽध्यायः ॥ १२३ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ युधिष्ठिरउवाच ॥ ॥ साम्निचापिप्रदानेचज्यायःकिंभवतोमतं ॥ प्रब्रूहिभरतश्रेष्ठयदत्रव्यतिरिच्यते ॥ १ ॥ ॥ भीष्मउवाच ॥ ॥ साम्नाप्रसाद्यतेकश्चिद्दानेनचतथापरः ॥ पुरुषप्रकृतिंज्ञात्वातयोरेकतरंभजेत् ॥ २ ॥

॥ इतिअनुशासनपर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेत्रयोविंशत्यधिकशततमोऽध्यायः ॥ १२३ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ साम्नीति ॥ १ ॥ २ ॥

॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ हरिणःपांडुरवर्णः ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥ २० ॥ २१ ॥ २२ ॥ २३ ॥ २४ ॥ २५ ॥ २६ ॥ २७ ॥

गुणांस्तुश्टणुमेराजन्सांत्वस्यभरतर्षभ ॥ दारुणान्यपिभूतानिसांत्वेनाराधयेद्यथा ॥ ३ ॥ अत्राप्युदाहरंतीममितिहासंपुरातनं ॥ गृहीत्वारक्षसामुक्तोद्विजातिः
काननेयथा ॥ ४ ॥ कश्चिद्वाग्बुद्धिसंपन्नोब्राह्मणोविजनेवने ॥ गृहीतःकृच्छ्रमापन्नोरक्षसाभक्षयिष्यता ॥ ५ ॥ सबुद्धिश्रुतिसंपन्नस्तंदृष्ट्वातीवभीषणं ॥ सामै
वास्मिन्प्रयुयुजेनमुमोहनविव्यथे ॥ ६ ॥ रक्षस्तुवाचंसंपूज्यप्रश्नंपप्रच्छतंद्विजं ॥ मोक्ष्यसेब्रूहिमेप्रश्नंकेनास्मिहरिणःकृशः ॥ ७ ॥ मुहूर्तमथसंचिंत्यब्राह्मणस्तस्य
रक्षसः ॥ आभिर्गाथाभिरव्यग्रःप्रश्नंप्रतिजगादह ॥ ८ ॥ ॥ ब्राह्मणउवाच ॥ ॥ विदेशस्थोविलोकस्थोविनानूनंसुहृज्जनैः ॥ विषयानतुलान्भुंक्षेतेनासिहरिणः
कृशः ॥ ९ ॥ नूनंमित्राणितेरक्षःसाधूपचरितान्यपि ॥ स्वदोषादपरज्यंतेतेनासिहरिणःकृशः ॥ १० ॥ धनैश्वर्याधिकाःस्तब्धास्त्वद्गुणैःपरमावराः ॥ अवजानंतिनूनं
त्वांतेनासिहरिणःकृशः ॥ ११ ॥ गुणवान्विगुणानन्यान्नूनंपश्यसिसत्कृतान् ॥ प्राज्ञोऽप्राज्ञान्विनीतात्मातेनासिहरिणःकृशः ॥ १२ ॥ अवृत्त्याक्लिश्यमानोपिवृत्त्यु
पायान्विगर्हयन् ॥ माहात्म्याद्व्यथसेनूनंतेनासिहरिणःकृशः ॥ १३ ॥ संपीड्यात्मानमार्यत्वात्त्वयाकश्चिदुपस्कृतः ॥ जितंत्वांमन्यतेसाधोतेनासिहरिणःकृशः ॥ १४ ॥
क्लिश्यमानान्विमार्गेषुकामक्रोधावृतात्मनः ॥ मन्येत्वंध्यायसिजनांस्तेनासिहरिणःकृशः ॥ १५ ॥ प्रज्ञासंभावितोनूनमप्रज्ञैरुपसंहितः ॥ हीयमानोसिदुर्वृत्तैस्ते
नासिहरिणःकृशः ॥ १६ ॥ नूनंमित्रमुखःशत्रुःकश्चिदार्यवदाचरन् ॥ वंचयित्वागतस्त्वांवैतेनासिहरिणःकृशः ॥ १७ ॥ प्रकाशार्थगतिर्नूनंरहस्यकुशलःकृती ॥
तज्ज्ञैर्नपूज्यसेनूनंतेनासिहरिणःकृशः ॥ १८ ॥ असत्स्वपिनिविष्टेषुब्रुवतोमुक्तसंशयं ॥ गुणास्तेनविराजंतेतेनासिहरिणःकृशः ॥ १९ ॥ धनबुद्धिश्रुतैर्हीनःकेवलं
तेजसान्वितः ॥ महत्प्रार्थयसेनूनंतेनासिहरिणःकृशः ॥ २० ॥ तपःप्रणिहितात्मानंमन्येत्वारण्यकांक्षिणं ॥ बांधवानाभिनंदंतितेनासिहरिणःकृशः ॥ २१ ॥ इष्ट
भार्यस्यतेनूनंप्रातिवेश्मोमहाधनः ॥ युवासुललितःकामीतेनासिहरिणःकृशः ॥ २२ ॥ नूनमर्थवतांमध्येतववाक्यमनुत्तमं ॥ नभातिकालेभिहितंतेनासिहरिणः
कृशः ॥ २३ ॥ दृढपूर्वंश्रुतंमूर्खंकुपितंहृदयप्रियं ॥ अनुनेतुंनशक्नोषितेनासिहरिणःकृशः ॥ २४ ॥ नूनमासंजयित्वात्वांकृत्येकस्मिंश्चिदीप्सिते ॥ कश्चिदर्थयतेनि
त्यंतेनासिहरिणःकृशः ॥ २५ ॥ नूनंत्वांसुगुणैर्युक्तंपूजयानंसुहृद्ध्रुवं ॥ ममार्थइतिजानीतेतेनासिहरिणःकृशः ॥ २६ ॥ अंतर्गतमभिप्रायंनूनंनेच्छसिलज्जया ॥
विवक्तुंप्राप्तिशैथिल्यात्तेनासिहरिणःकृशः ॥ २७ ॥

॥ २८ ॥ २९ ॥ ३० ॥ ३१ ॥ ३२ ॥ ३३ ॥ ३४ ॥ ३५ ॥ ३६ ॥ ३७ ॥ ३८ ॥ अनात्मविषयिणींचिंतापांडुत्वकृशत्वहेतुः दानाभावेसामेवजीवनोपायइत्यध्यायतात्पर्यं ॥ ३९ ॥ ॥ इतिअनुशा

नानाबुद्धिरुचोलोकेमनुष्यान्नूनमिच्छसि ॥ ग्रहीतुंस्वगुणैःसर्वांस्तेनासिहरिणःकृशः ॥ २८ ॥ अविद्वान्भीरुरल्पार्थैविद्याविक्रमदानजं ॥ यशःप्रार्थयसेनूनंते नासिहरिणःकृशः ॥ २९ ॥ चिराभिलषितंकिंचित्फलमप्राप्तमेवते ॥ कृतमन्यैरपहृतंतेनासिहरिणःकृशः ॥ ३० ॥ नूनमात्मकृतंदोषमपश्यन्किंचिदात्मनः ॥ अकारणेभिशप्तोसितेनासिहरिणःकृशः ॥ ३१ ॥ साधून्गृहस्थान्दृष्ट्वाचतथासाधून्वनेचरान् ॥ मुक्तांश्चावसथेसक्तांस्तेनासिहरिणःकृशः ॥ ३२ ॥ सुहृदांदुःखमार्तानांनप्रमोक्ष्यसिहानिजं ॥ अलमर्थगुणैर्हीनंतेनासिहरिणःकृशः ॥ ३३ ॥ धर्म्यमर्थ्यंचकाम्यंचकालेचाभिहितंवचः ॥ नप्रतीयंतितेनूनंतेनासिहरिणःकृशः ॥ ३४ ॥ दत्तानकुशलैरर्थान्मनीषीसंजिजीविषुः ॥ प्राप्यवर्तयसेनूनंतेनासिहरिणःकृशः ॥ ३५ ॥ पापान्प्रवर्धतोदृष्ट्वाकल्याणानवसीदतः ॥ ध्रुवंगर्हयसेनित्यंतेनासिहरिणःकृशः ॥ ३६ ॥ परस्परविरुद्धानांप्रियंनूनंचिकीर्षसि ॥ सुहृदामुपरोधेनतेनासिहरिणःकृशः ॥ ३७ ॥ श्रोत्रियांश्चविकर्मस्थान्प्राज्ञांश्चाप्यजितेंद्रियान् ॥ मन्येनुध्यायसिजनांस्तेनासिहरिणःकृशः ॥ ३८ ॥ एवंसंपूजितंरक्षोविप्रंतंप्रत्यपूजयत् ॥ सखायमकरोच्चैनंसंयोज्यार्थैर्मुमोचह ॥ ३९ ॥ ॥ इतिश्रीम० अनुशासनपर्वणिआनुशास० दानधर्मेहरिणकृशकाख्यानेचतुर्विंशत्यधिकशततमोऽध्यायः ॥ १२४ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ युधिष्ठिरउवाच ॥ जन्ममानुष्यकंप्राप्यकर्मक्षेत्रंसुदुर्लभं ॥ श्रेयोर्थिनादरिद्रेणकिंकर्तव्यंपितामह ॥ १ ॥ दानानामुत्तमंयच्चदेयंयच्चयथायथा ॥ मान्यान्पूज्यांश्चगांगेयरहस्यंवक्तुमर्हसि ॥ २ ॥ ॥ वैशंपायनउवाच ॥ ॥ एवंपृष्टोनरेंद्रेणपांडवेनयशस्विना ॥ धर्माणांपरमंगुह्यंभीष्मःप्रोवाचपार्थिवं ॥ ३ ॥ ॥ भीष्मउवाच ॥ ॥ शृणुष्वावहितोराजन्धर्मगुह्यानिभारत ॥ यथाहिभगवान्व्यासःपुराकथितवान्मयि ॥ ४ ॥ देवगुह्यमिदंराजन्यमेनाक्लिष्टकर्मणा ॥ नियमस्थेनयुक्तेनतपसोमहतःफलं ॥ ५ ॥ येनयःप्रीयतेदेवःप्रीयंतेपितरस्तथा ॥ ऋषयःप्रमथाःश्रीश्चचित्रगुप्तोदिशांगजाः ॥ ६ ॥ ऋषिधर्मःस्मृतोयत्रसरहस्योमहाफलः ॥ महादानफलंचैवसर्वयज्ञफलंतथा ॥ ७ ॥ यश्चैतदेवंजानीयाज्ज्ञात्वावाकुरुतेनघ ॥ सदोषोऽदोषवांश्चेहतैर्गुणैःसहयुज्यते ॥ ८ ॥

सनपर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेचतुर्विंशत्यधिकशततमोऽध्यायः ॥ १२४ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ जन्मेति ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥ यमेनप्राप्तमितिशेषः ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥

दशानांपशूनांसूनावधोयत्रसापशुप्रजातिर्दशसूना चक्रंचक्रवान्तैलिकः ध्वजःसुरापायी नृपःक्षुद्रोराजा ॥ ९ ॥ अधिकोनृपतिस्त्वेतानिसर्वाण्यर्धेनतुलयन्कथ्यते एतच्चतारतम्यंप्रतिग्रहार्थमुच्यते
एवंदुष्प्रतिग्रहपराङ्मुखेनत्रिवर्गशास्त्रंधर्मार्थकामशास्त्राणिज्ञेयानि ॥ १० ॥ तत्राप्यर्थकामयोःप्रसिद्धत्वाद्धर्मशास्त्राण्येवश्रोतव्यानीत्याह धर्मेत्यादिना ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ पठंतिशास्त्रं उपतिष्ठतिस

दशसूनासमंचक्रंदशचक्रसमोध्वजः॥ दशध्वजसमावेश्यादशवेश्यासमोनृपः ॥ ९ ॥ अर्धेनैतानिसर्वाणिनृपतिःकथ्यतेधिकः॥ त्रिवर्गसहितंशास्त्रंपवित्रंपुण्यलक्षणं ॥ १० ॥ धर्मव्याकरणंपुण्यंरहस्यश्रवणंमहत्॥ श्रोतव्यंधर्मसंयुक्तंविहितंत्रिदशैःस्वयं॥ ११ ॥ पितॄणांयत्रगुह्यानिप्रोच्यंतेश्राद्धकर्मणि॥ देवतानांचसर्वेषांरहस्यंकथ्यतेखिलं॥ १२ ॥ ऋषिधर्मःस्मृतोयत्रसरहस्योमहाफलः॥ महायज्ञफलंचैवसर्वदानफलंतथा॥ १३॥ येपठंतिसदामर्त्यायेषांचैवोपतिष्ठति॥ श्रुत्वाचफलमाचष्टेस्वयंनारायणःप्रभुः॥ १४ ॥ गवांफलंतीर्थफलंयज्ञानांचैवयत्फलं॥ एतत्फलमवाप्नोतियोनरोतिथिपूजकः॥ १५॥ श्रोतारःश्रद्धानाश्चयेषांशुद्धंचमानसं ॥ तेषांव्यक्तंजितालोकाःश्रद्धानेनसाधुना ॥ १६ ॥ मुच्यतेकिल्बिषाच्चैवनसपापेनलिप्यते ॥ धर्मंचलभतेनित्यंप्रेत्यलोकगतोनरः॥ १७॥ कस्यचित्त्वथकालस्यदेवदूतोयदृच्छया॥ स्थितोह्यंतर्हितोभूत्वापर्यभाषतवासवं॥ १८ ॥ यौतौकामगुणोपेतावश्विनौभिषजांवरौ॥ आज्ञयाहंतयोःप्राप्तःसनरान्पितृदेवतान्॥ १९॥ कस्माद्धिमैथुनंश्राद्धेदातुर्भोक्तुश्चवर्जितं॥ किमर्थंचत्रयःपिंडाःप्रविभक्ताःपृथक्पृथक् ॥ २० ॥ प्रथमःकस्यदातव्योमध्यमःक्वचगच्छति॥ उत्तरश्चस्मृतःकस्यएतदिच्छामिवेदितुं॥ २१ ॥ श्रद्धानेनदूतेनभाषितंधर्मसंहितं॥ पूर्वस्थास्त्रिदशाःसर्वेपितरःपूज्यखेचरं॥ २२ ॥ ॥ पितरऊचुः॥ ॥ स्वागतंतेस्तुभद्रंतेश्रूयतांखेचरोत्तम॥ गूढार्थःपरमःप्रश्नोभवतासमुदीरितः॥ २३ ॥ श्राद्धंदत्वाचभुक्त्वाचपुरुषोयःस्त्रियंव्रजेत्॥ पितरस्तस्यतंमासंतस्मिन्रेतसिशेरते॥ २४॥ प्रविभागंतुपिंडानांप्रवक्ष्याम्यनुपूर्वशः ॥ पिंडोत्वधस्ताद्गच्छंस्तुअपआविश्यभावयेत् ॥ २५ ॥ पिंडंतुमध्यमंतत्रपत्नीत्वेकासमश्नुते॥ पिंडस्तृतीयोयस्तेषांतंदद्याज्जातवेदसि॥ २६॥ एषश्राद्धविधिःप्रोक्तोयथाधर्मोनलुप्यते॥ पितरस्तस्यतुष्यंतिप्रहृष्टमनसःसदा॥ २७॥ प्रजाविवर्धतेचास्यअक्षयंचोपतिष्ठति॥ ॥ देवदूतउवाच॥ ॥ आनुपूर्व्येणपिंडानांप्रविभागःपृथक्पृथक्॥ २८ ॥ पितॄणांत्रिषुसर्वेषांनिरुक्तंकथितंत्वया ॥ एकःसमुद्धृतःपिंडोत्वधस्तात्कस्यगच्छति ॥ २९॥ कंवाप्रीणयतेदेवंकथंतारयतेपितॄन्॥ मध्यमंतुतदापत्नीभुंक्तेनुज्ञातमेवहि॥ ३०॥

म्यक्स्फुरत्याचष्टेचयःसस्वयंनारायणएवेतिज्ञातव्यः ॥ १४ ॥ एवंस्तुत्वाशास्त्रमारभते गवांफलमितिशास्त्रसंक्षेपः ॥ १५॥ श्रोतारइतिद्वाभ्यांश्रद्धाप्रशंसा ॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥ सनरान्सहर्षीन्प्राप्तःप्रष्टुमितिशेषः ॥ १९ ॥ २० ॥ २१ ॥ पूज्यसंपूज्य ॥ २२ ॥ २३ ॥ २४ ॥ २५ ॥ २६ ॥ २७ ॥ २८ ॥ २९ ॥ ३० ॥

॥ ३१ ॥ ३२ ॥ ३३ ॥ ३४ ॥ चिरजीविनंमार्कंडेयं ॥ ३५ ॥ ३६ ॥ ३७ ॥ ३८ ॥ ३९ ॥ ४० ॥ यतःऋत्विकूश्राद्धभोक्तायजमानस्यपितृत्वंगच्छतितस्मादन्यात्मतांगतःस्वस्त्रियंनगच्छेत्पारदार्यदोष

किमर्थंपितरस्तस्यकव्यमेवचभुंजते॥ अत्रयस्त्वंतिमःपिंडोगच्छतेजातवेदसं ॥ ३१ ॥ भवतेकागतिस्तस्यकंवासमनुगच्छति॥ एतदिच्छाम्यहंश्रोतुंपिंडेषुत्रिषुयागतिः॥ ३२॥ फलंवृत्तिंचमार्गंचयश्चैनंप्रतिपद्यते॥ ॥पितरऊचुः॥ ॥सुमहानेषप्रश्नोवैयस्त्वयासमुदीरितः॥ ३३ ॥रहस्यमद्भुतंचापिपृष्टाःस्मगगनेचर॥ एतदेवप्रशंसंतिदेवाश्चमुनयस्तथा॥३४॥ तेप्येवंनाभिजानंतिपितृकार्यविनिश्चयं॥ वर्जयित्वामहात्मानंचिरजीविनमुत्तमं॥३५॥ (पितृभक्तस्तुयोविप्रोवरलब्धोमहायशाः॥ त्रयाणामपिपिंडानांश्रुत्वाभगवतोगतिं॥ ३६ ॥देवदूतेनयःपृष्टःश्राद्धस्यविधिनिश्चयः)॥ गतिंत्रयाणांपिंडानांशृणुष्वावहितोमम॥ ३७॥ अपोगच्छतियोत्यत्रशशिनंत्वेषप्रीणयेत्॥ शशीप्रीणयतेदेवान्पितृंश्चैवमहामते॥ ३८॥ भुंक्तेतुपत्नीयंचैषामनुज्ञातातुमध्यमं॥ पुत्रकामायपुत्रंतुप्रयच्छंतिपितामहाः॥ ३९॥ हव्यवाहेतुयःपिंडोदीयतेतन्निबोधमे॥ पितरस्तेनतृप्यंतिप्रीताःकामान्दिशंतिच॥ ४०॥ एतत्तेकथितंसर्वंत्रिषुपिंडेषुयागतिः॥ ऋत्विग्योयजमानस्यपितृत्वमनुगच्छति॥ ४१॥ तस्मिन्नहनिमन्यंतेपरिहार्यंहिमैथुनं॥ शुचिनातुसदाश्राद्धंभोक्तव्यंखेचरोत्तम॥ ४२॥ येमयाकथितादोषास्तेतथास्युर्नचान्यथा॥ तस्मात्स्नातःशुचिःक्षांतःश्राद्धंभुंजीतवैद्विजः॥ ४३॥ प्रजाविवर्धतेचास्ययश्चैवंसंप्रयच्छति॥ ततोविद्युत्प्रभोनामऋषिराहमहातपाः॥ ४४॥ आदित्यतेजसातस्यतुल्यंरूपंप्रकाशते॥ सचधर्मरहस्यानिश्रुत्वाशक्रमथाब्रवीत्॥ ४५॥ तिर्यग्योनिगतान्सत्वान्मर्त्याहिंसंतिमोहिताः॥ कीटान्पिपीलिकान्सर्पान्मेषान्सम्रृगपक्षिणः॥ ४६॥ किल्बिषंसुबहुप्राप्ताःकिंस्विदेषांप्रतिक्रिया॥ ततोदेवगणाःसर्वेऋषयश्चतपोधनाः॥ ४७॥ पितरश्चमहाभागाःपूजयंतिस्मतंमुनिम्॥ ॥शक्रउवाच॥ ॥कुरुक्षेत्रंगयांगंगांप्रभासंपुष्कराणिच॥ ४८॥ एतानिमनसाध्यात्वाअवगाहेत्ततोजलम्॥ तथामुच्यतिपापेनराहुणाचंद्रमायथा॥ ४९॥ त्र्यहंस्नातःसभवतिनिराहारश्चवर्तते॥ स्पृशतेयोगवांपृष्ठंवालधिंचनमस्यति॥ ५०॥ ततोविद्युत्प्रभोवाक्यमभ्यभाषतवासवं॥ अयंसूक्ष्मतरोधर्मस्तंनिबोधशतक्रतो॥ ५१॥ घृष्टेवटकषायेणअनुलिप्तःप्रियंगुणा॥ क्षीरेणषष्टिकान्भुक्त्वासर्वपापैःप्रमुच्यते॥ ५२॥ श्रूयतांचापरंगुह्यंरहस्यमृषिचिंतितम्॥ श्रुतंमेभाषमाणस्यस्थाणोःस्थानेबृहस्पतेः॥ ५३॥

तुल्यंस्वेतदित्यर्थः॥ ४१॥ एतच्चवरणमारभ्यद्रष्टव्यमित्याशयेनाह शुचिनेति॥ ४२॥ ४३॥ ४४॥ ४५॥ ४६॥ ४७॥ ४८॥ ४९॥ ५०॥ ५१॥ वटकषायेणवटजटाकषायेण प्रियंगुःराजसर्षपः षष्टिकान्षष्टिरात्रेणपक्वंधान्यं॥ ५२॥ ५३॥

रुद्रेणसहदेवेशतन्निबोधशचीपते ॥ पर्वतारोहणंकृत्वाएकपादोविभावसुं ॥ ५४ ॥ निरीक्षेतनिराहारऊर्ध्वबाहुःकृतांजलिः ॥ तपसामहतायुक्तउपवासफलंल
भेत् ॥ ५५ ॥ रश्मिभिस्तापितोर्कस्यसर्वपापमपोहति ॥ ग्रीष्मकालेथवाशीतेएवंपापमपोहति ॥ ५६ ॥ ततःपापात्प्रमुक्तस्यद्युतिर्भवतिशाश्वती ॥ तेजसासूर्यव
द्दीप्तोभ्राजतेसोमवत्पुनः ॥ ५७ ॥ मध्येत्रिदशवर्गस्यदेवराजःशतक्रतुः ॥ उवाचमधुरंवाक्यंबृहस्पतिमनुत्तमं ॥ ५८ ॥ धर्मगुह्यंतुभगवन्मानुषाणांसुखावहं ॥
सरहस्याश्चयेदोषास्तान्यथावदुदीरय ॥ ५९ ॥ ॥ बृहस्पतिरुवाच ॥ ॥ प्रतिमेहंतियेसूर्यमनिलंद्विषतेचये ॥ हव्यवाहेप्रदीप्तेचसमिधंयेनजुह्वति ॥ ६० ॥ बाल
वत्सांचयेधेनुंदुहंतिक्षीरकारणात् ॥ तेषांदोषान्प्रवक्ष्यामितान्निबोधशचीपते ॥ ६१ ॥ भानुमाननिलश्चैवहव्यवाहश्चवासव ॥ लोकानांमातरश्चैवगावःसृष्टाः
स्वयंभुवा ॥ ६२ ॥ लोकांस्तारयितुंशक्तामर्त्येष्वेतेषुदेवताः ॥ सर्वेभवंतःशृण्वंतुएकैकंधर्मनिश्चयं ॥ ६३ ॥ वर्षाणिषडशीतिंतुदुर्वृत्ताःकुलपांसनाः ॥ स्त्रियःसर्वा
श्चदुर्वृत्ताःप्रतिमेहंतियारविं ॥ ६४ ॥ अनिलद्वेषिणःशक्रगर्भस्थाच्यवतेप्रजा ॥ हव्यवाहस्यदीप्तस्यसमिधंयेनजुह्वति ॥ ६५ ॥ अग्निकार्येषुवैतेषांहव्यंनाश्नाति
पावकः ॥ क्षीरंतुबालवत्सानांयेपिबंतीहमानवाः ॥ ६६ ॥ नतेषांक्षीरपाःकेचिज्जायंतेकुलवर्धनाः ॥ प्रजाक्षयेणयुज्यंतेकुलवंशक्षयेणच ॥ ६७ ॥ एवमेतत्पुराद
ृष्टंकुलवृद्धैर्द्विजातिभिः ॥ तस्माद्वर्ज्यानिवर्ज्यानिकार्यंकार्यंचनित्यशः ॥ ६८ ॥ भूतिकामेनमर्त्येनसत्यमेतद्ब्रवीमिते ॥ ततःसर्वामहाभागदेवताःसमरुद्गणाः ॥ ६९ ॥
ऋषयश्चमहाभागाःपृच्छंतिस्मपितॄंस्ततः ॥ पितरःकेनतुष्यंतिमर्त्यानामल्पचेतसां ॥ ७० ॥ अक्षयंचकथंदानंभवेच्चैवौर्ध्वदेहिकं ॥ आनृण्यंवाकथंमर्त्यागच्छे
युःकेनकर्मणा ॥ ७१ ॥ एतदिच्छामहेश्रोतुंपरंकौतूहलंहिनः ॥ ॥ पितरऊचुः ॥ ॥ न्यायतोवैमहाभागाःसंशयःसमुदाहृतः ॥ ७२ ॥ श्रूयतांयेनतुष्यामोमर्त्या
नांसाधुकर्मणां ॥ नीलषंडप्रमोक्षेणअमावास्यांतिलोदकैः ॥ ७३ ॥ वर्षासुदीपकैश्चैवपितॄणामनृणोभवेत् ॥ अक्षयंनिर्व्यलीकंचदानमेतन्महाफलं ॥ ७४ ॥ अ
स्माकंपरितोषश्चअक्षयःपरिकीर्त्यते ॥ श्रद्दधानाश्चयेमर्त्याआहरिष्यंतिसंततिम् ॥ ७५ ॥ दुर्गात्तेतारयिष्यंतिनरकात्प्रपितामहान् ॥ पितॄणांभाषितंश्रुत्वाहृ
ष्टरोमातपोधनः ॥ ७६ ॥ वृद्धगार्ग्योमहातेजास्तानेवंवाक्यमब्रवीत् ॥ केगुणानीलषंडस्यप्रमुक्तस्यतपोधनाः ॥ ७७ ॥ वर्षासुदीपदानेनतथैवचतिलोदकैः ॥
॥ पितरऊचुः ॥ ॥ नीलषंडस्यलांगूलंतोयमभ्युद्धरेद्यदि ॥ ७८ ॥

॥ ७९ ॥ ८० ॥ ८१ ॥ ८२ ॥ ८३ ॥ ८४ ॥ ॥ इतिअनुशासनपर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेपंचविंशाधिकशततमोऽध्यायः ॥ १२५ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ केनेति ॥ १ ॥ २ ॥ पादौस्वीयाव

षष्टिंवर्षसहस्राणिपितरस्तेनतर्पिताः॥ यस्तुशृंगगतंपंककूलादुद्धृत्यतिष्ठति॥ ७९ ॥ पितरस्तेनगच्छंतिसोमलोकमसंशयम् ॥ वर्षासुदीपदानेनशशीवच्छोभ
तेनरः॥ ८० ॥ तमोरूपंनतस्यास्तिदीपकंयःप्रयच्छति॥ अमावास्यांतुयेमर्त्याःप्रयच्छंतितिलोदकम्॥ ८१ ॥ पात्रमौदुंबरंगृह्यमधुमिश्रंतपोधन॥ कृतंभवति
तैःश्राद्धंसरहस्यंयथार्थवत् ॥ ८२ ॥ हृष्टपुष्टमनास्तेषांप्रजाभवतिनित्यदा॥ कुलवंशस्यवृद्धिस्तुपिंडदस्यफलंभवेत् ॥ श्रद्दधानस्तुयःकुर्यात्पितृणामनृणोभवेत्
॥ ८३ ॥ एवमेषसमुद्दिष्टःश्राद्धकालक्रमस्तथा॥ विधिःपात्रंफलंचैवयथावदनुकीर्तितं॥ ८४ ॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेअनुशासनपर्वणिआनुशास०दानध
र्मेपितृरहस्यंनामपंचविंशत्यधिकशततमोऽध्यायः॥ १२५ ॥ ॥ ७ ॥ ॥भीष्मउवाच॥ ॥ केनतेचभवेत्प्रीतिःकथंतुष्टिंतुगच्छसि॥ इतिपृष्टःसुरेंद्रेणप्रोवाच
हरिरीश्वरः॥ १ ॥ ॥ विष्णुरुवाच॥ ॥ब्राह्मणानांपरीवादोममविद्वेषणंमहत्॥ ब्राह्मणैःपूजितैर्नित्यंपूजितोहंनसंशयः॥ २ ॥ नित्याभिवाद्याविप्रेंद्राभुक्त्वापा
दौतथात्मनः॥ तेषांतुष्यामिमर्त्यानांयश्चक्रेचबलिंहरेत्॥ ३ ॥ वामनंब्राह्मणंदृष्ट्वावराहंचजलोत्थितम्॥ उद्धृतांधरणींचैवमूर्ध्नाधारयतेतुयः ॥ ४ ॥ नतेषामशु
भंकिंचित्कल्मषंचोपपद्यते॥ अश्वत्थंरोचनांगांचपूजयेद्योनरःसदा॥ ५ ॥ पूजितंचजगत्तेनसदेवासुरमानुषं॥ तेनरूपेणतेषांचपूजांगृह्णामितत्त्वतः॥ ६ ॥पूजा
ममैषानास्त्यन्यायावल्लोकाःप्रतिष्ठिताः॥ अन्यथाहिवृथामर्त्याःपूजयंत्यल्पबुद्धयः॥ ७॥ नाहंतत्प्रतिगृह्णामिनसातुष्टिकरीमम॥ ८॥ ॥इंद्रउवाच॥ ॥ चक्रं
पादौवराहंचब्राह्मणंचापिवामनं॥ उद्धृतांधरणींचैवकिमर्थंत्वंप्रशंससि ॥ ९ ॥ भवान्सृजतिभूतानिभवान्संहरतिप्रजाः॥ प्रकृतिःसर्वभूतानांसमर्त्यानांसना
तनी॥ १० ॥ ॥भीष्मउवाच॥ ॥संप्रहस्यततोविष्णुरिदंवचनमब्रवीत्॥ चक्रेणनिहतादैत्याःपद्भ्यांक्रांतावसुंधरा ॥ ११ ॥ वाराहंरूपमास्थायहिरण्याक्षोनि
पातितः॥ वामनंरूपमास्थायजितोराजामयाबलिः॥ १२ ॥ परितुष्टोभवाम्येवंमानुषाणांमहात्मनां॥ तन्मांयेपूजयिष्यंतिनास्तितेषांपराभवः॥ १३॥ अपिवा
ब्राह्मणंदृष्ट्वाब्रह्मचारिणमागतं॥ ब्राह्मणाग्र्याहुतिंदत्वाअमृतंतस्यभोजनं ॥ १४ ॥ ऐंद्रींसंध्यामुपासित्वाआदित्याभिमुखःस्थितः॥ सर्वतीर्थेषुसस्नातोमुच्यते
सर्वकिल्बिषैः॥ १५ ॥ एतद्वःकथितंगुह्यमखिलेनतपोधनाः॥ संशयंपृच्छमानानांकिंभूयःकथयाम्यहं॥ १६ ॥

प्यभिवाद्यौसंध्यायांशिष्टाचारात् चक्रेगोमयोपलिप्तेमंडलेसुदर्शनमंत्रेणपूजिते ॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥

॥ बलदेवउवाच ॥ ॥ श्रूयतांपरमंगुह्यंमानुषाणांसुखावहं ॥ अजानंतोयदबुधाःक्लिश्यंतेभूतपीडिताः ॥ १७ ॥ कल्यउत्थाययोमर्त्यःस्पृशेद्गांवैघृतंदधि ॥ सर्ष
पंचप्रियंगुंचकल्मषात्प्रतिमुच्यते ॥ १८ ॥ भूतानिचैवसर्वाणिअग्रतःपृष्ठतोपिवा ॥ उच्छिष्टंवापिच्छिद्रेषुवर्जयंतितपोधनाः ॥ १९ ॥ ॥ देवाऊचुः ॥ ॥ प्रगृ
ह्यौदुंबरंपात्रंतोयपूर्णउदङ्मुखः ॥ उपवासंतुगृह्णीयाद्यद्वासंकल्पयेद्व्रतं ॥ २० ॥ देवतास्तस्यतुष्यंतिकामिकंचापिसिध्यति ॥ अन्यथाहिवृथामर्त्याःकुर्वंतेस्वल्प
बुद्धयः ॥ २१ ॥ उपवासेबलौचापिताम्रपात्रंविशिष्यते ॥ बलिर्भिक्षातथार्घ्यंचपितृणांचतिलोदकं ॥ २२ ॥ ताम्रपात्रेणदातव्यमन्यथाल्पफलंभवेत् ॥ गुह्यमे
तत्समुद्दिष्टंयथातुष्यंतिदेवताः ॥ २३ ॥ ॥ धर्मउवाच ॥ ॥ राजपौरुषिकेविप्रेघांटिकेपरिचारिके ॥ गोरक्षकेवाणिजकेतथाकारुकुशीलवे ॥ २४ ॥ मित्रद्रुह्यनधी
यानेयश्चस्याद्वृषलीपतिः ॥ एतेषुदैवंपित्र्यंवानदेयंस्यात्कथंचन ॥ २५ ॥ पिंडदास्तस्यहीयंतेनचप्रीणातिवैपितॄन् ॥ अतिथिर्यस्यभग्नाशोगृहात्प्रतिनिवर्तते
॥ २६ ॥ पितरस्तस्यदेवाश्चअग्नयश्चतथैवहि ॥ निराशाःप्रतिगच्छंतिअतिथेरप्रतिग्रहात् ॥ २७ ॥ स्त्रीघ्नैर्गोघ्नैःकृतघ्नैश्चब्रह्मघ्नैर्गुरुतल्पगैः ॥ तुल्यदोषोभवत्येभिर्य
स्यातिथिरनर्चितः ॥ २८ ॥ ॥ अग्निरुवाच ॥ ॥ पादमुद्यम्ययोमर्त्यःस्पृशेद्गाश्चसुदुर्मतिः ॥ ब्राह्मणंवामहाभागंदीप्यमानंतथानलम् ॥ २९ ॥ तस्यदोषान्प्रव
क्ष्यामितच्छृणुध्वंसमाहिताः ॥ दिवंस्पृशत्यशब्दोस्यत्रस्यंतिपितरश्चवै ॥ ३० ॥ वैमनस्यंचदेवानांकृतंभवतिपुष्कलम् ॥ पावकश्चमहातेजाहव्यंनप्रतिगृह्णति
॥ ३१ ॥ आजन्मनांशतंचैवनरकेपच्यतेतुसः ॥ निष्कृतिंचनतस्यापिअनुमन्यंतिकर्हिचित् ॥ ३२ ॥ तस्माद्गावोनपादेनस्प्रष्टव्यावैकदाचन ॥ ब्राह्मणश्चमहाते
जादीप्यमानस्तथानलः ॥ ३३ ॥ श्रद्दधानेनमर्त्येनआत्मनोहितमिच्छता ॥ एतेदोषामयाप्रोक्तास्त्रिषुयःपादमुत्सृजेत् ॥ ३४ ॥ ॥ विश्वामित्रउवाच ॥ ॥ श्रूय
तांपरमंगुह्यंरहस्यंधर्मसंहितं ॥ परमान्नेनयोदद्यात्पितृणामौपहारिकं ॥ ३५ ॥ गजच्छायायांपूर्वस्यांकुतपेदक्षिणामुखः ॥ यदाभाद्रपदेमासिभवतेबहुलेमघा
॥ ३६ ॥ श्रूयतांतस्यदानस्ययादृशोगुणविस्तरः ॥ कृतंतनमहच्छ्राद्धंवर्षाणीहत्रयोदश ॥ ३७ ॥ ॥ गावऊचुः ॥ ॥ बहुलेसमंगेत्व्यकुतोभयेचक्षेमेचसंख्येव
हिभूयसीच ॥ यथापुराब्रह्मपुरेसवत्साशतक्रतोर्वज्रधरस्ययज्ञे ॥ ३८ ॥ भूयश्चयाविष्णुपदेस्थितायाविभावसोश्चापिपथेस्थिताया ॥ देवाश्चसर्वेसहनारदेन
प्रकुर्वतेसर्वसहेतिनाम ॥ ३९ ॥

॥ ४० ॥ ४१ ॥ ४२ ॥ ४३ ॥ ४४ ॥ ४५ ॥ ४६ ॥ ४७ ॥ ४८ ॥ ४९ ॥ ५० ॥ ॥ इतिअनुशासनपर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेषड्विंशाधिकशततमोऽध्यायः ॥ १२६ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥

मंत्रेणैतेनाभिवंदेतयोवैविमुच्यतेपापकृतेनकर्मणा ॥ लोकानवाप्नोतिपुरंदरस्यगवांफलंचंद्रमसोद्युतिंच ॥ ४० ॥ एतंहिमंत्रंत्रिदशाभिजुष्टंपठेतयःपर्वसुगोष्ठ मध्ये ॥ नतस्यपापंनभयंनशोकःसहस्रनेत्रस्यचयातिलोकं ॥ ४१ ॥ ॥ भीष्मउवाच ॥ ॥ अथसप्तमहाभागाऋषयोलोकविश्रुताः ॥ वसिष्ठप्रमुखाःसर्वेब्रह्मा णंपद्मसंभवं ॥ ४२ ॥ प्रदक्षिणमभिक्रम्यसर्वेप्रांजलयःस्थिताः ॥ उवाचवचनंतेषांवसिष्ठोब्रह्मवित्तमः ॥ ४३ ॥ सर्वप्राणिहितंप्रश्नंब्रह्मक्षत्रेविशेषतः ॥ द्रव्यही नाःकथंमर्त्यादरिद्राःसाधुवर्तिनः ॥ ४४ ॥ प्राप्नुवंतीहयज्ञस्यफलंकेनचकर्मणा ॥ एतच्छ्रुत्वावचस्तेषांब्रह्मावचनमब्रवीत् ॥ ४५ ॥ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ ॥ अहोप्र श्नोमहाभागागूढार्थःपरमःशुभः ॥ सूक्ष्मःश्रेयांश्चमर्त्यानांभवद्भिःसमुदाहृतः ॥ ४६ ॥ श्रूयतांसर्वमाख्यास्येनिखिलेनतपोधनाः ॥ यथायज्ञफलंमर्त्योलभते नात्रसंशयः ॥ ४७ ॥ पौषमासस्यशुक्लेवैयदायुज्येतरोहिणी ॥ तेननक्षत्रयोगेनआकाशशयनोभवेत् ॥ ४८ ॥ एकवस्त्रःशुचिःस्नातःश्रद्दधानःसमाहितः ॥ सो मस्यरश्मयःपीत्वामहायज्ञफलंलभेत् ॥ ४९ ॥ एतद्वःपरमंगुह्यंकथितंद्विजसत्तमाः ॥ यन्मांभवंतःपृच्छंतिसूक्ष्मतत्त्वार्थदर्शिनः ॥ ५० ॥ ॥ इतिश्रीमहाभारते अनुशासनपर्वणिआनुशास० दानधर्मेदेवरहस्येषड्विंशत्यधिकशततमोऽध्यायः ॥ १२६ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ विभावसुरुवाच ॥ ॥ सलिलस्यांजलिंपूर्णमक्ष ताश्चघृतोत्तराः ॥ सोमस्योत्तिष्ठमानस्यतज्जलंचाक्षतांश्चतान् ॥ १ ॥ स्थितोह्यभिमुखोमर्त्यःपौर्णमास्यांबलिंहरेत् ॥ अग्निकार्यंकृतंतेनहुताश्चास्याग्नयस्त्रयः ॥ २ ॥ वनस्पतिंचयोहन्यादमावास्यामबुद्धिमान् ॥ अपिह्येकेनपत्रेणलिप्यतेब्रह्महत्यया ॥ ३ ॥ दंतकाष्ठंतुयःखादेदमावास्यामबुद्धिमान् ॥ हिंसितश्चंद्रमा स्तेनपितरश्चोद्विजंतिच ॥ ४ ॥ हव्यंनतस्यदेवाश्चप्रतिगृह्णंतिपर्वसु ॥ कुप्यंतेपितरश्चास्यकुलेवंशोस्यहीयते ॥ ५ ॥ ॥ श्रीरुवाच ॥ ॥ प्रकीर्णंभाजनंयत्रभिन्न भांडमथासनं ॥ योषितश्चैवहन्यंतेकश्मलोपहतेगृहे ॥ ६ ॥ देवताःपितरश्चैवउत्सवेपर्वणीषुवा ॥ निराशाःप्रतिगच्छंतिकश्मलोपहताद्गृहात् ॥ ७ ॥ अंगिराउ वाच ॥ ॥ यस्तुसंवत्सरंपूर्णंदद्याद्दीपंकरंजके ॥ सुवर्चलामूलहस्तःप्रजातस्यविवर्धते ॥ ८ ॥

सलिलस्येति ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ करंजसुवर्चलेदक्षवल्लिविशेषौ ॥ ८ ॥

१ द्वितीयार्थेप्रथमा

॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ अपुत्रिकेतिच्छेदः ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ सत्वंदृश्चिकसर्पादि नरोपयेत्गृहेइतिशेषः ॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥ ॥ इतिअनुशासनपर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपस

॥ गार्ग्यउवाच ॥ ॥ आतिथ्यंसततंकुर्याद्दीपंदद्यात्प्रतिश्रये ॥ वर्जयानोदिवास्वापंनचमांसानिभक्षयेत् ॥ ९ ॥ गोब्राह्मणंनहिंस्याच्चपुष्कराणिचकीर्तयेत् ॥ एष
श्रेष्ठतमोधर्मःसरहस्योमहाफलः ॥ १० ॥ अपिक्रतुशतैरिष्ट्वाक्षयंगच्छतितद्धविः ॥ नतुक्षीयंतितेधर्माःश्रद्दधानैःप्रयोजिताः ॥ ११ ॥ इदंचपरमंगुह्यंसरहस्यं
निबोधत ॥ श्राद्धकल्पेचदैवेचतैर्थिकेपर्वणीषुच ॥ १२ ॥ रजस्वलाचयानारीश्वित्रिकाऽपुत्रिकाचया ॥ एताभिश्चक्षुषादृष्टंहविर्नाश्नंतिदेवताः ॥ १३ ॥ पितरश्च
नतुष्यंतिवर्षाण्यपित्रयोदश ॥ शुक्लवासाःशुचिर्भूत्वाब्राह्मणान्स्वस्तिवाचयेत् ॥ कीर्तयेद्भारतंचैवतथास्यादक्षयंहविः ॥ १४ ॥ ॥ धौम्यउवाच ॥ ॥ भिन्नभां
डंचखट्वांचकुक्कुटंशुनकंतथा ॥ अप्रशस्तानिसर्वाणियश्चवृक्षोगृहेरुहः ॥ १५ ॥ भिन्नभांडेकलिंप्राहुःखट्वायांतुधनक्षयः ॥ कुक्कुटेशुनकेचैवहविर्नाश्नंतिदेवताः ॥
वृक्षमूलेध्रुवंसत्वंतस्माद्वृक्षंनरोपयेत् ॥ १६ ॥ ॥ जमदग्निरुवाच ॥ ॥ योयजेदश्वमेधेनवाजपेयशतेनह ॥ अवाक्शिरावालंबेतसत्रंवास्फीतमाहरेत् ॥ १७ ॥
नयस्यहृदयंशुद्धंनरकंसध्रुवंव्रजेत् ॥ तुल्यंयज्ञश्चसत्यंचहृदयस्यचशुद्धता ॥ १८ ॥ शुद्धेनमनसादत्वासक्तुप्रस्थंद्विजातये ॥ ब्रह्मलोकमनुप्राप्तःपर्याप्तंतन्निदर्श
नं ॥ १९ ॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेअनु० आनुशासनिकेपर्वणिदानधर्मेदेवरहस्येसप्तविंशाधिकशततमोऽध्यायः ॥ १२७ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ वायुरुवाच ॥
किंचिद्धर्मंप्रवक्ष्यामिमानुषाणांसुखावहं ॥ सरहस्याश्चयेदोषास्तान्शृणुध्वंसमाहिताः ॥ १ ॥ अग्निकार्यंचकर्तव्यंपरमान्नेनभोजनं ॥ दीपकश्चापिकर्तव्यःपि
तृणांसतिलोदकः ॥ २ ॥ एतेनविधिनामर्त्यःश्रद्दधानःसमाहितः ॥ चतुरोवार्षिकान्मासान्योददातितिलोदकं ॥ ३ ॥ भोजनंचयथाशक्त्याब्राह्मणेवेदपारगे ॥ प
शुबंधशतस्येहफलंप्राप्नोतिपुष्कलं ॥ ४ ॥ इदंचैवापरंगुह्यमप्रशस्तंनिबोधत ॥ अग्नेस्तुवृषलोनेताहविर्मूढाश्चयोषितः ॥ ५ ॥ मन्यतेधर्मएवेतिसचाधर्मेणलि
प्यते ॥ अग्नयस्तस्यकुप्यंतिशूद्रयोनिंसगच्छति ॥ ६ ॥ पितरश्चनतुष्यंतिसहदेवैर्विशेषतः ॥ प्रायश्चित्तंतुयत्तत्रब्रुवतस्तन्निबोधमे ॥ ७ ॥ यत्कृत्वातुनरःसम्यक्सु
खीभवतिविज्वरः ॥ गवांमूत्रपुरीषेणपयसाचघृतेनच ॥ ८ ॥

प्तविंशाधिकशततमोऽध्यायः ॥ १२७ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ किंचिदिति ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥ अग्नेररणीस्थस्यप्रत्यक्षस्यवावैदिकस्यनेतादेशांतरप्रापकोयदिशूद्रःस्यात्तदियोषितःहविषासोमा
ज्यपयःप्रभृतिनायज्ञावशिष्टेनइडादिस्थानीयेनमूढाःस्युस्तर्हितस्यदोषः ॥ ५ ॥ ६ ॥ प्रायश्चित्तंचवक्ष्यामीतिशेषः ॥ ७ ॥ ८ ॥

॥१६७॥

अग्निकार्यंच्यहंकुर्यान्निराहारःसमाहितः ॥ ततःसंवत्सरेपूर्णेप्रतिगृह्णंतिदेवताः ॥ ९ ॥ तुष्यंतिपितरश्चास्यश्राद्धकालउपस्थिते ॥ एषत्यधर्मोधर्मश्चसरहस्यःप्रकीर्तितः ॥ १० ॥ मर्त्यानांस्वर्गकामानांप्रेत्यस्वर्गसुखावहः ॥ ११ ॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेअनु० आनुशासनिकेपर्वणिदानधर्मेदेवरहस्येअष्टाविंशाधिकशततमोऽध्यायः ॥ १२८ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ लोमशउवाच ॥ ॥ परदारेषुयेसक्ताअकृत्वादारसंग्रहं ॥ निराशाःपितरस्तेषांश्राद्धकालेभवंतिवै ॥ १ ॥ परदाररतिर्यश्चयश्चवंध्यामुपासते ॥ ब्रह्मस्वंहरतेयश्चसमदोषाभवंतिते ॥ २ ॥ असंभाष्याभवंत्येतेपितॄणांनात्रसंशयः ॥ देवताःपितरश्चैषांनाभिनंदंतितद्धविः ॥ ३ ॥ तस्मात्परस्यवैदारांस्त्यजेद्वंध्यांचयोषितं ॥ ब्रह्मस्वंहिनहर्तव्यमात्मनोहितमिच्छता ॥ ४ ॥ श्रूयतांचापरंगुह्यंरहस्यंधर्मसंहितं ॥ श्रद्दधानेनकर्त्तव्यंगुरूणांवचनंसदा ॥ ५ ॥ द्वादश्यांपौर्णमास्यांचमासिमासिघृताक्षतं ॥ ब्राह्मणेभ्यःप्रयच्छेततस्यपुण्यंनिबोधत ॥ ६ ॥ सोमश्चवर्धतेतेनसमुद्रश्चमहोदधिः ॥ अश्वमेधचतुर्भागंफलंसृजतिवासवः ॥ ७ ॥ दानेनैतेनतेजस्वीवीर्यवांश्चभवेन्नरः ॥ प्रीतश्चभगवान्सोमइष्टान्कामान्प्रयच्छति ॥ ८ ॥ श्रूयतांचापरोधर्मःसरहस्योमहाफलः ॥ इदंकलियुगंप्राप्यमनुष्याणांसुखावहः ॥ ९ ॥ कल्यमुत्थाययोमर्त्यःस्नातःशुक्लेनवाससा ॥ तिलपात्रंप्रयच्छेतब्राह्मणेभ्यःसमाहितः ॥ १० ॥ तिलोदकंचयोदद्यात्पितॄणांमधुनासह ॥ दीपकंकृसरंचैवश्रूयतांतस्ययत्फलं ॥ ११ ॥ तिलपात्रेफलंप्राहभगवान्पाकशासनः ॥ गोप्रदानंचयःकुर्याद्भूमिदानंचशाश्वतं ॥ १२ ॥ अग्निष्टोमंचयोयज्ञंयजेतबहुदक्षिणं ॥ तिलपात्रंसहैतेनसमंमन्यंतिदेवताः ॥ १३ ॥ तिलोदकंसदाश्राद्धेमन्यंतेपितरोऽक्षयं ॥ दीपेचकृसरेचैवतुष्यंतेस्यपितामहाः ॥ १४ ॥ स्वर्गेचपितृलोकेचपितृदेवाभिपूजितं ॥ एवमेतन्मयोद्दिष्टमृषिदृष्टंपुरातनं ॥ १५ ॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेअनु० आनुशासनिकेपर्वणिदानधर्मेलोमशरहस्येऊनत्रिंशाधिकशततमोध्यायः ॥ १२९ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ॥ भीष्मउवाच ॥ ॥ ततस्त्वृषिगणाःसर्वेपितरश्चसदेवताः ॥ अरुंधतींतपोवृद्धामपृच्छंतसमाहिताः ॥ १ ॥

॥१६७॥

॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ ॥ इतिअनुशासनपर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेऊनत्रिंशाधिकशततमोऽध्यायः ॥ १२९ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ततइति ॥ १ ॥

१ महांत्युदकानिधीयंतेस्मिन्निति यद्वा महानामुत्सवानामुदधिरिवमहोत्साहवांश्चभवति

॥ २ ॥ ३ ॥ प्रयोक्तव्याधर्मावाच्याः ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥ प्रतिजानात्यर्पयति उपयुज्यतेपुण्यपापकर्ता ॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥

समानशीलांवीर्येणवसिष्ठस्यमहात्मनः ॥ त्वत्तोधर्मरहस्यानिश्रोतुमिच्छामहेवयं ॥ यत्तेगुह्यतमंभद्रेतत्रभाषितुमर्हसि ॥ २ ॥ ॥ अरुंधत्युवाच ॥ ॥ तपोवृद्धि
र्मयाप्राप्ताभवतांस्मरणेनवै ॥ भवतांचप्रसादेनधर्मान्वक्ष्यामिशाश्वतान् ॥ ३ ॥ सगुह्यान्सरहस्यांश्वतान्शृणुध्वमशेषतः ॥ श्रद्दधानेप्रयोक्तव्यायस्यशुद्धंत
थामनः ॥ ४ ॥ अश्रद्दधानोमानीचब्रह्महागुरुतल्पगः ॥ असंभाष्याहिचत्वारोनैषांधर्मंप्रकाशयेत् ॥ ५ ॥ अहन्यहनियोदद्यात्कपिलांद्वादशीःसमाः ॥ मासिमा
सिचसत्रेणयोयजेतसदानरः ॥ ६ ॥ गवांशतसहस्रंचयोदद्याज्ज्येष्ठपुष्करे ॥ नतद्धर्मफलंतुल्यमतिथिर्यस्यतुष्यति ॥ ७ ॥ श्रूयतांचापरोधर्मोमनुष्याणांसुखाव
हः ॥ श्रद्दधानेनकर्तव्यःसरहस्योमहाफलः ॥ ८ ॥ कल्यमुत्थायगोमध्येगृह्यदर्भान्सहोदकान् ॥ निषिंचेतगवांशृंगेमस्तकेनचतज्जलं ॥ ९ ॥ प्रतीच्छेतनिराहार
स्तस्यधर्मफलंशृणु ॥ श्रूयंतेयानितीर्थानित्रिषुलोकेषुकानिचित् ॥ १० ॥ सिद्धचारणजुष्टानिसेवितानिमहर्षिभिः ॥ अभिषेकःसमस्तेषांगवांशृंगोदकस्यच
॥ ११ ॥ साधुसाध्वितिचोद्दिष्टंदैवतैःपितृभिस्तथा ॥ भूतैश्चैवसुसंहृष्टैःपूजितासाप्यरुंधती ॥ १२ ॥ ॥ पितामहउवाच ॥ ॥ अहोधर्मोमहाभागेसरहस्यउदाहृ
तः ॥ वरंददामितेधन्येतपस्तेवर्धतांसदा ॥ १३ ॥ ॥ यमउवाच ॥ ॥ रमणीयाकथादिव्यायुष्मत्तोयामयाश्रुता ॥ श्रूयतांचित्रगुप्तस्यभाषितंममचप्रियं ॥ १४ ॥
रहस्यंधर्मसंयुक्तंशक्यंश्रोतुंमहर्षिभिः ॥ श्रद्दधानेनमर्त्येनआत्मनोहितमिच्छता ॥ १५ ॥ नहिपुण्यंतथापापंकृतंकिंचिद्विनश्यति ॥ पर्वकालेचयत्किंचिदादित्यं
चाधितिष्ठति ॥ १६ ॥ प्रेतलोकंगतेमर्त्येतत्तत्सर्वंविभावसुः ॥ प्रतिजानातिपुण्यात्मातच्चतत्रोपयुज्यते ॥ १७ ॥ किंचिद्धर्मंप्रवक्ष्यामिचित्रगुप्तमतंशुभं ॥ पानी
यंचैवदीपंचदातव्यंसततंतथा ॥ १८ ॥ उपानहौचच्छत्रंचकपिलाचयथातथं ॥ पुष्करेकपिलादेयाब्राह्मणेवेदपारगे ॥ १९ ॥ अग्निहोत्रंचयत्नेनसर्वशःप्रतिपा
लयेत् ॥ अयंचैवापरोधर्मश्चित्रगुप्तेनभाषितः ॥ २० ॥ फलमस्यपृथक्त्वेनश्रोतुमर्हंतिसत्तमाः ॥ प्रलयंसर्वभूतैस्तुगंतव्यंकालपर्ययात् ॥ २१ ॥ तत्रदुर्गमनुप्रा
प्ताःक्षुत्तृष्णापरिपीडिताः ॥ दह्यमानाविपच्यंतेनतत्रास्तिपलायनं ॥ २२ ॥ अंधकारंतमोघोरंप्रविशंत्यल्पबुद्धयः ॥ तत्रधर्मंप्रवक्ष्यामियेनदुर्गाणिसंतरेत्
॥ २३ ॥ अल्पव्ययंमहार्थंचप्रेत्यचैवसुखोदयं ॥ पानीयस्यगुणादिव्याःप्रेतलोकेविशेषतः ॥ २४ ॥ तत्रपुण्योदकानामनदीतेषांविधीयते ॥ अक्षयंसलिलंतत्र
शीतलंह्यमृतोपमं ॥ २५ ॥

॥ २० ॥ प्रकृष्टोलयोऽदर्शनंयस्मात्तत्प्रलयंमरणं ॥ २१ ॥ २२ ॥ २३ ॥ २४ ॥ २५ ॥

॥ २६ ॥ २७ ॥ २८ ॥ २९ ॥ ३० ॥ ३१ ॥ ३२ ॥ ३३ ॥ ३४ ॥ ३५ ॥ ३६ ॥ ३७ ॥ ३८ ॥ ३९ ॥ ४० ॥ ॥ इतिअनुशासनपर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेत्रिंशदधिकशततमोऽध्यायः ॥ १३० ॥

सतत्रतोयंपिबतिपानीयंयःप्रयच्छति ॥ प्रदीपस्यप्रदानेनश्रूयतांगुणविस्तरः ॥ २६ ॥ तमोंधकारंनियतंदीपदोनप्रपश्यति ॥ प्रभांचास्यप्रयच्छंतिसोमभास्करपावकाः ॥ २७ ॥ देवताश्चानुमन्यंतेविमलाःसर्वतोदिशः ॥ द्योततेचयथादित्यःप्रेतलोकगतोनरः ॥ २८ ॥ तस्माद्दीपःप्रदातव्यःपानीयंचविशेषतः ॥ कपिलांयेप्रयच्छंतिब्राह्मणेवेदपारगे ॥ २९ ॥ पुष्करेचविशेषेणश्रूयतांतस्ययत्फलं ॥ गोशतंसवृषंतेनदत्तंभवतिशाश्वतं ॥ ३० ॥ पापंकर्मचयत्किंचिद्ब्रह्महत्यासमंभवेत् ॥ शोधयेत्कपिलाह्येकाप्रदत्तंगोशतंयथा ॥ ३१ ॥ तस्मात्तुकपिलादेयाकौमुद्यांज्येष्ठपुष्करे ॥ नतेषांविषमंकिंचिन्नदुःखंनचकंटकाः ॥ ३२ ॥ उपानहौचयोदद्यात्पात्रभूतेद्विजोत्तमे ॥ छत्रदानेसुखांछायांलभतेपरलोकगः ॥ ३३ ॥ नहिदत्तस्यदानस्यनाशोस्तीहकदाचन ॥ चित्रगुप्तमतंश्रुत्वाहृष्टरोमाविभावसुः ॥ ३४ ॥ उवाचदेवताःसर्वाःपितॄंश्चैवमहाद्युतिः ॥ श्रुतंहिचित्रगुप्तस्यधर्मगुह्यंमहात्मनः ॥ ३५ ॥ श्रद्दधानाश्चयेमर्त्याब्राह्मणेषुमहात्मसु ॥ दानमेतत्प्रयच्छंतिनतेषांविद्यतेभयं ॥ ३६ ॥ धर्मदोषास्त्विमेपंचयेषांनास्तीहनिष्कृतिः ॥ असंभाष्याअनाचारावर्जनीयानराधमाः ॥ ३७ ॥ ब्रह्महाचैवगोघ्नश्चपरदाररतश्चयः ॥ अश्रद्दधानश्चनरःस्त्रियंयश्चोपजीवति ॥ ३८ ॥ प्रेतलोकगताह्येतेनरकेपापकर्मिणः ॥ पच्यंतेवैयथामीनाःपूयशोणितभोजनाः ॥ ३९ ॥ असंभाष्याःपितॄणांचदेवानांचैवपंचते ॥ स्नातकानांचविप्राणांयेचान्येचतपोधनाः ॥ ४० ॥ ॥ इतिश्रीम० अनुशासनपर्वणिआनुशास० दानधर्मेअरुंधतीचित्रगुप्तरहस्येत्रिंशदधिकशततमोऽध्यायः ॥ १३० ॥ ॥ ७ ॥ ॥ भीष्मउवाच ॥ ॥ ततःसर्वेमहाभागादेवाश्चपितरश्चह ॥ ऋषयश्चमहाभागाःप्रमथान्वाक्यमब्रुवन् ॥ १ ॥ भवंतोवैमहाभागाअपरोक्षनिशाचराः ॥ उच्छिष्टानशुचीन्क्षुद्रान्कथंहिंसथमानवान् ॥ २ ॥ केचस्मृताःप्रतीघातायेनमर्त्यान्नहिंसथ ॥ रक्षोघ्नानिचकानिस्युर्यैर्गृहेषुप्रणश्यथ श्रोतुमिच्छामयुष्माकंसर्वमेतन्निशाचराः ॥ ३ ॥ ॥ प्रमथाऊचुः ॥ ॥ मैथुनेनसदोच्छिष्टाःकृतेचैवाधरोत्तरे ॥ मोहान्मांसानिखादेतवृक्षमूलेचयःस्वपेत् ॥ ४ ॥ आमिषंशीर्षतोयस्यपादतोयश्चसंविशेत् ॥ ततउच्छिष्टकाःसर्वेबहुच्छिद्राश्चमानवाः ॥ ५ ॥ उदकेचाप्यमेध्यानिश्लेष्माणंचप्रमुंचति ॥ एतेभक्ष्याश्चवध्याश्चमानुषानात्रसंशयः ॥ ६ ॥ एवंशीलसमाचारान्धर्षयामोहिमानवान् ॥ श्रूयतांचप्रतीघातान्यैर्नशक्नुमहिंसितुं ॥ ७ ॥

ततःसर्वेइति ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥ अधरोत्तरेवांते अधरउत्तरःश्रेष्ठोयत्रश्रेष्ठस्यावमानेकृतेसति ॥ ५ ॥ आमिषंमांसंशिरसिदधानः पादतःशय्यायांपादस्थानेशिरःकृत्वायःसंविशेत् ॥ ६ ॥ ७ ॥

॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ तरक्षोर्व्याघ्रस्य गिरिकच्छपः पर्वतदरीशायीस्थलकूर्मः ॥ ११ ॥ १२ ॥ ॥ इतिअनुशासनपर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेएकत्रिंशदधिकशततमोऽध्यायः ॥ १३१ ॥ ॥ ७४ ॥

गोरोचनासमालंभोवचाहस्तश्चयोभवेत् ॥ घृताक्षतंचयोदद्यान्मस्तकेतत्परायणः ॥ ८ ॥ येचमांसंनखादंतितान्नशक्नुमहिंसितुं ॥ यस्यचाग्निर्गृहेनित्यंदिवारात्रौचदीप्यते ॥ ९ ॥ तरक्षोश्चर्मदंष्ट्राश्चतथैवगिरिकच्छपः ॥ आज्यधूमोबिडालश्चच्छागःकृष्णोथपिंगलः ॥ १० ॥ येषामेतानितिष्ठंतिगृहेषुगृहमेधिनां ॥ तान्यधृष्याण्यगाराणिपिशिताशैःसुदारुणैः ॥ ११ ॥ लोकानस्मद्विधायेचविचरंतियथासुखं ॥ तस्मादेतानिगेहेषुरक्षोघ्नानिविशांपते ॥ एतद्वःकथितंसर्वंयत्रवःसंशयोमहान् ॥ १२ ॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेअनुशासनपर्वणिआनुशासनिकेप० दानधर्मेप्रमथरहस्येएकत्रिंशदधिकशततमोऽध्यायः ॥ १३१ ॥ ॥ ७४ ॥

॥ भीष्मउवाच ॥ ॥ ततःपद्मप्रतीकाशःपद्मोद्भूतःपितामहः ॥ उवाचवचनंदेवान्वासवंचशचीपतिं ॥ १ ॥ अयंमहाबलोनागोरसातलचरोबली ॥ तेजस्वीरेणुकोनाममहासत्वपराक्रमः ॥ २ ॥ अतितेजस्विनःसर्वेमहावीर्यामहागजाः ॥ धारयंतिमहींकृत्स्नांसशैलवनकाननां ॥ ३ ॥ भवद्भिःसमनुज्ञातोरेणुकस्तान्महागजान् ॥ धर्मगुह्यानिसर्वाणिगत्वापृच्छतुतत्रवै ॥ ४ ॥ पितामहवचःश्रुत्वातेदेवारेणुकंतदा ॥ प्रेषयामासुरव्यग्रायत्रतेधरणीधराः ॥ ५ ॥ ॥ रेणुकउवाच ॥ अनुज्ञातोस्मिदेवैश्चपितृभिश्चमहाबलाः ॥ धर्मगुह्यानियुष्माकंश्रोतुमिच्छामितत्त्वतः ॥ कथयध्वंमहाभागायद्वस्तत्त्वंमनीषितं ॥ ६ ॥ ॥ दिग्गजाऊचुः ॥ ॥ कार्तिकेमासिचाश्लेषाबहुलस्याष्टमीशिवा ॥ तेननक्षत्रयोगेनयोददातिगुडौदनं ॥ ७ ॥ इमंमंत्रंजपञ्छ्राद्धेयताहारोह्यकोपनः ॥ बलदेवप्रभृतयोयेनागाबलवत्तराः ॥ ८ ॥ अनंताह्यक्षयानित्यंभोगिनःसुमहाबलाः ॥ तेषांकुलोद्भवायेचमहाभूताभुजंगमाः ॥ ९ ॥ तेमेबलिंप्रयच्छंतुबलतेजोभिवृद्धये ॥ यदानारायणःश्रीमानुज्जहारवसुंधरां ॥ १० ॥ तद्बलंतस्यदेवस्यधरामुद्धरतस्तथा ॥ एवमुक्त्वाबलिंतत्रवल्मीकेतुनिवेदयेत् ॥ ११ ॥ गजेंद्रकुसुमाकीर्णंनीलवस्त्रानुलेपनं ॥ निर्वपेत्तंतुवल्मीकेअस्तंयातेदिवाकरे ॥ १२ ॥ एवंतुष्टास्ततःसर्वेअधस्ताद्भारपीडिताः ॥ श्रमंतंनावबुध्यामोधारयंतोवसुंधरां ॥ १३ ॥ एवंमन्यामहेसर्वेभारार्तानिरपेक्षिणः ॥ ब्राह्मणःक्षत्रियोवैश्यःशूद्रोवायद्युपोषितः ॥ १४ ॥ एवंसंवत्सरंकृत्वादानंबहुफलंलभेत् ॥ वल्मीकेबलिमादायतन्नोबहुफलंमतं ॥ १५ ॥ येचनागामहावीर्यास्त्रिषुलोकेषुकृत्स्नशः ॥ कृतातिथ्याभवेयुस्तेशतंवर्षाणितत्त्वतः ॥ १६ ॥

ततइति ॥ १ ॥ नागोगजः ॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥

॥ १७ ॥ ॥ इतिअनुशासनपर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेद्वात्रिंशदधिकशततमोऽध्यायः ॥ १३२ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ सारमिति ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ ॥ इति

दिग्गजानांचतच्छ्रुत्वादेवताःपितरस्तथा ॥ ऋषयश्चमहाभागाःपूजयंतिस्मरेणुकं ॥ १७ ॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेअनुशासनपर्वणिआनुशासनिकेपर्वणिदानधर्मेदिग्गजानांरहस्येद्वात्रिंशदधिकशततमोऽध्यायः ॥ १३२ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ महेश्वरउवाच ॥ ॥ सारमुद्धृत्ययुष्माभिःसाधुधर्मउदाहृतः ॥ धर्मगुह्यमिदंमत्तःश्रृणुध्वंसर्वएवह ॥ १ ॥ येषांधर्माश्रिताबुद्धिःश्रद्दधानाश्चयेनराः ॥ तेषांस्यादुपदेष्टव्यःसरहस्योमहाफलः ॥ २ ॥ निरुद्विग्नस्तुयोदद्यान्मासमेकंगवाह्निकं ॥ एकभक्तंतथाश्नीयाच्छ्रूयतांतस्ययत्फलं ॥ ३ ॥ इमागावोमहाभागाःपवित्रंपरमंस्मृताः ॥ त्रींल्लोकान्धारयंतिस्मसदेवासुरमानुषान् ॥ ४ ॥ तासुचैवमहापुण्यंशुश्रूषाचमहाफलं ॥ अहन्यहनिधर्मेणयुज्यतेवैगवाह्निकः ॥ ५ ॥ मयाह्येताह्यनुज्ञाताःपूर्वमासन्कृतेयुगे ॥ ततोहमनुनीतोवैब्रह्मणापद्मयोनिना ॥ ६ ॥ तस्माद्व्रजस्थानगतस्तिष्ठत्युपरिमेवृषः ॥ रमेहंसहगोभिश्चतस्मात्पूज्याःसदैवताः ॥ ७ ॥ महाप्रभावावरदावरंदद्युरुपासिताः ॥ तागावोस्यानुमन्यंतेसर्वकर्मसुयत्फलं ॥ ८ ॥ तस्यतत्रचतुर्भागोयोददातिगवाह्निकं ॥ ९ ॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेअनुशासनपर्वणिआनुशासनिकेपर्वणिदानधर्मेमहादेवरहस्येत्रयस्त्रिंशदधिकशततमोऽध्यायः ॥ १३३ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ स्कंदउवाच ॥ ॥ ममाप्यनुमतोधर्मस्तंश्रृणुध्वंसमाहिताः ॥ नीलषंडस्यश्रृंगाभ्यांगृहीत्वामृत्तिकांतुयः ॥ १ ॥ अभिषेकंत्र्यहंकुर्यात्तस्यधर्मंनिबोधत ॥ शोधयेदशुभंसर्वमाधिपत्यंपरत्रच ॥ २ ॥ यावच्चजायतेमर्त्यस्तावच्छूरोभविष्यति ॥ इदंचाप्यपरंगुह्यंसरहस्यंनिबोधत ॥ ३ ॥ प्रगृह्यौदुंबरंपात्रंपक्वान्नंमधुनासह ॥ सोमस्योत्तिष्ठमानस्यपौर्णमास्यांबलिंहरेत् ॥ ४ ॥ तस्यधर्मफलंनित्यंश्रद्दधानानिबोधत ॥ साध्यारुद्रास्तथादित्याविश्वेदेवास्तथाश्विनौ ॥ ५ ॥ मरुतोवसवश्चैवप्रतिगृह्णंतितंबलिं ॥ सोमश्चवर्धतेतेनसमुद्रश्चमहोदधिः ॥ ६ ॥ एषधर्मोमयोद्दिष्टःसरहस्यःसुखावहः ॥ ७ ॥ ॥ विष्णुरुवाच ॥ ॥ धर्मगुह्यानिसर्वाणिदेवतानांमहात्मनां ॥ ऋषीणांचैवगुह्यानियःपठेदाह्निकंसदा ॥ ८ ॥ श्रृणुयाद्वानसूयुर्यःश्रद्दधानःसमाहितः ॥ नास्यविघ्नःप्रभवतिभयंचास्यनविद्यते ॥ ९ ॥ येचधर्माःशुभाःपुण्याःसरहस्याउदाहृताः ॥ तेषांधर्मफलंतस्ययःपठेतजितेंद्रियः ॥ १० ॥ नास्यपापंप्रभवतिनचपापेनलिप्यते ॥ पठेद्वाश्रावयेद्वापिश्रुत्वावालभतेफलं ॥ ११ ॥

अनुशासनपर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेत्रयस्त्रिंशदधिकशततमोऽध्यायः ॥ १३३ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ममापीति ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥

॥१२॥१३॥१४॥१५॥१६॥१७॥ ॥ इतिअनु०नै०भा० चतुस्त्रिंशदधिकशततमोऽध्यायः ॥ १३४ ॥ ॥७॥ ॥ केभोज्याभोज्यान्नाः ॥ १॥२ ॥ ३ ॥ वैश्याभोज्याभोजनीयाः ॥४॥५॥६॥ नकेवलं

भुंजतेपितरोदेवाहव्यंकव्यमथाक्षयं ॥ श्रावयंश्चापिविप्रेंद्रान्पर्वसुप्रयतोनरः ॥ १२ ॥ ऋषीणांदेवतानांचपितॄणांचैवनित्यदा ॥ भवत्यभिमतःश्रीमान्धर्मेषुप्र यतःसदा ॥ १३ ॥ कृत्वापिपापकंकर्ममहापातकवर्जितं ॥ रहस्यधर्मंश्रुत्वेमंसर्वपापैःप्रमुच्यते ॥ १४ ॥ ॥ भीष्मउवाच ॥ ॥ एतद्धर्मरहस्यंवैदेवतानांनराधि प ॥ व्यासोद्दिष्टंमयाप्रोक्तंसर्वदेवनमस्कृतं ॥ १५ ॥ पृथिवीरत्नसंपूर्णाज्ञानंचेदमनुत्तमं ॥ इदमेवततःश्राव्यमितिमन्येतधर्मवित् ॥ १६ ॥ नाश्रद्दधानायननास्ति कायननष्टधर्मायननिर्घृणाय ॥ नहेतुदुष्टायगुरुद्विषेवानानात्मभूतायनिवेद्यमेतत् ॥ १७ ॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेअनुशासनपर्वणिआनुशास० दानधर्मेरहस्ये चदेवरहस्येचतुस्त्रिंशदधिकशततमोऽध्यायः ॥ १३४ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ युधिष्ठिरउवाच ॥ ॥ केभोज्याब्राह्मणस्येहकेभोज्याःक्षत्रियस्यह ॥ तथावैश्यस्यकेभो ज्याःकेशूद्रस्यचभारत ॥ १ ॥ ॥ भीष्मउवाच ॥ ॥ ब्राह्मणाब्राह्मणस्येहभोज्यायेचैवक्षत्रियाः ॥ वैश्याश्चापितथाभोज्याःशूद्राश्चपरिवर्जिताः ॥ २ ॥ ब्राह्मणाः क्षत्रियावैश्याभोज्यावैक्षत्रियस्यह ॥ वर्जनीयास्तुवैशूद्राःसर्वभक्षाविकर्मिणः ॥ ३ ॥ वैश्यास्तुभोज्याविप्राणांक्षत्रियाणांतथैवच ॥ नित्याग्नयोविविक्ताश्चचा तुर्मास्यरताश्चये ॥ ४ ॥ शूद्राणामथयोभुंक्तेसभुंक्तेपृथिवीमलं ॥ मलंनृणांसपिबतिमलंभुंक्तेजनस्यच ॥ ५ ॥ शूद्राणांयस्तथाभुंक्तेसभुंक्तेपृथिवीमलं ॥ पृथिवी मलमश्नंतियेद्विजाःशूद्रभोजिनः ॥ ६ ॥ शूद्रस्यकर्मनिष्ठायांविकर्मस्थोपिपच्यते ॥ ब्राह्मणःक्षत्रियोवैश्योविकर्मस्थश्चपच्यते ॥ ७ ॥ स्वाध्यायनिरताविप्रास्त थास्वस्त्ययनेनृणां ॥ रक्षणेक्षत्रियंप्राहुर्वैश्यंपुष्ट्यर्थमेवच ॥ ८ ॥ करोतिकर्मयद्वैश्यस्तद्गत्वाह्युपजीवति ॥ कृषिगोरक्ष्यवाणिज्यमकुत्सावैश्यकर्मणि ॥ ९ ॥ शूद्रकर्मतुयःकुर्यादवहायस्वकर्मच ॥ सविज्ञेयोयथाशूद्रोनचभोज्यःकदाचन ॥ १० ॥ चिकित्सकःकांडपृष्ठःपुराध्यक्षःपुरोहितः ॥ सांवत्सरोवृथाध्यायीसर्वेते शूद्रसंमिताः ॥ ११ ॥ शूद्रकर्मस्वथैतेषुयोभुंक्तेनिरपत्रपः ॥ अभोज्यभोजनंभुक्त्वाभयंप्राप्नोतिदारुणं ॥ १२ ॥ कुलंवीर्यंचतेजश्चतिर्यग्योनित्वमेवच ॥ सप्रया तियथाश्वावैनिष्क्रियोधर्मवर्जितः ॥ १३ ॥ भुंक्तेचिकित्सकस्यान्नंतदन्नंचपुरीषवत् ॥ पुंश्चल्यन्नंचमूत्रंस्यात्कारुकान्नंचशोणितं ॥ १४ ॥ विद्योपजीविनोन्नंच योभुंक्तेसाधुसंमतः ॥ तदप्यन्नंयथाशौद्रंतत्साधुःपरिवर्जयेत् ॥ १५ ॥

शूद्रान्नमेववर्ज्यंकिंतुशूद्रस्यकर्मनिष्ठायांसेवायांवर्तमानोविकर्मस्थोविशिष्टकर्मस्थःसंध्यावंदनादियुक्तोपिपच्यतेनरकेइतिशेषः ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ कांडपृष्ठोऽधमः ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४॥१५॥

पिशुनंतत्संबंधि ॥ १६ ॥ १७ ॥ नगरीरक्षतितस्य ॥ १८ ॥ १९ ॥ २० ॥ २१ ॥ ॥ इतिअनु॰नै॰भा॰पंचत्रिंशदधिकशततमोऽध्यायः ॥ १३५ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ उक्ताइति ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥ सावि

वचनीयस्ययोभुंक्तेतमाहुःशोणितंह्रदं॥ पिशुनंभोजनंभुंक्तेब्रह्महत्यासमंविदुः॥ १६॥ असत्कृतमवज्ञातंनभोक्तव्यंकदाचन॥ १७॥ व्याधिंकुलक्षयंचैवक्षिप्रंप्राप्नोतिब्राह्मणः॥ नगरीरक्षिणोभुंक्तेश्वपचप्रवणोभवेत्॥ १८॥ गोघ्नेचब्राह्मणघ्नेचसुरापेगुरुतल्पगे॥ भुक्त्वान्नंजायतेविप्रोरक्षसांकुलवर्धनः॥ १९॥ न्यासापहारिणोभुक्त्वाकृतघ्नेक्लीबवर्तिनि॥ जायतेशबरावासेमध्यदेशबहिष्कृते॥ २०॥ अभोज्याश्चैवभोज्याश्चमयाप्रोक्तायथाविधि॥ किमन्यदद्यकौंतेयमत्तस्त्वंश्रोतुमिच्छसि॥ २१॥ ॥इतिश्रीमहाभारतेअनु॰आनुशासनिकेपर्वणिदानधर्मेभोज्याभोज्यान्नकथनंनामपंचत्रिंशदधिकशततमोऽध्यायः॥१३५॥

॥युधिष्ठिरउवाच॥ ॥उक्तास्तुभवताभोज्यास्तथाऽभोज्याश्चसर्वशः॥ अत्रमेप्रश्नसंदेहस्तन्मेवदपितामह ॥ १ ॥ ब्राह्मणानांविशेषेणहव्यकव्यप्रतिग्रहे ॥ नानाविधेषुभोज्येषुप्रायश्चित्तानिशंसमे॥ २॥ ॥भीष्मउवाच॥ ॥हंतवक्ष्यामितेराजन्ब्राह्मणानांमहात्मनां॥ प्रतिग्रहेषुभोज्येचमुच्यतेयेनपाप्मनः॥ ३॥ घृतप्रतिग्रहेचैवसावित्रीसमिदाहुतिः॥ तिलप्रतिग्रहेचैवसममेतद्युधिष्ठिर॥ ४॥ मांसप्रतिग्रहेचैवमधुनोलवणस्यच॥ आदित्योदयनंस्थित्वापूतोभवतिब्राह्मणः ॥ ५॥ कांचनंप्रतिगृह्याथजपमानोगुरुश्रुतिम्॥ कृष्णायसंचविवृतंधारयन्मुच्यतेद्विजः॥ ६॥ एवंप्रतिगृहीतेथधनेवस्त्रेतथास्त्रियां॥ एवमेवनरश्रेष्ठसुवर्णस्यप्रतिग्रहे॥ ७॥ अन्नप्रतिग्रहेचैवपायसेक्षुरसेतथा॥ इक्षुतैलपवित्राणांत्रिसंध्येप्सुनिमज्जनं॥ ८॥ व्रीहौपुष्पेफलेचैवजलेपिष्टमयेतथा ॥ यावकेदधिदुग्धेचसावित्रींशतशोन्वितां॥ ९॥ उपानहौचच्छत्रंचप्रतिगृह्यौर्ध्वदेहिके॥ जपेच्छतंसमायुक्तस्तेनमुच्येतपाप्मना॥ १०॥ क्षेत्रप्रतिग्रहेचैवग्रहसूतकयोस्तथा॥ त्रीणिरात्राण्युपोषित्वातेनपापाद्विमुच्यते॥ ११॥ कृष्णपक्षेतुयःश्राद्धंपितॄणामश्नुतेद्विजः॥ अन्नमेतदहोरात्रात्पूतोभवतिब्राह्मणः ॥ १२॥ नचसंध्यामुपासीतनचजाप्यंप्रवर्तयेत्॥ नसंकिरेत्तदन्नंचततःपूयेतब्राह्मणः॥ १३॥ इत्यर्थमपराह्णेतुपितॄणांश्राद्धमुच्यते॥ यथोक्तानांयदश्नीयुर्ब्राह्मणाःपूर्वकेतिताः ॥ १४ ॥ मृतकस्यतृतीयाहेब्राह्मणोयोन्नमश्नुते॥ सत्रिवेलंसमुन्मज्यद्वादशाहेनशुध्यति॥ १५॥

त्रीसमिदाहुतिरितिसर्वत्रसंबध्यते ॥ ४ ॥ आदित्योदयनंतत्पर्यंतंस्थित्वा ॥ ५ ॥ विवृतंलोकप्रत्यक्षंधारयन् ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ ग्रहसूतकयोःकारागारस्थाशौचवतोः ॥ ११ ॥ १२ ॥ नचसंध्यामुपासीतेत्यत्राऽस्नातइतिशेषः नसंकिरेदितिपुनर्भोजनंनकुर्यादित्यर्थः ॥ १३ ॥ अश्नीयुरित्यर्थमितिसंबंधेऽपराह्णेक्षुद्बोधात्सम्यगन्नमश्नंत्वित्यर्थः केतितानिमंत्रिताः ॥ १४ ॥ १५ ॥

हविरन्नं ॥ १६ ॥ दशरात्रेदशरात्रावधिमृतस्याश्नतः एवमेवप्रायश्चित्तानीत्यर्थः सावित्रींजपन् रैवतीमितिरैवतंसाम इष्टिंपवित्रेष्टिं कूश्मांडंयद्देवादेवहेडनमित्यनुवाकपंचकं अघमर्षणंजलेमज्जंश्चदश प्रणवसंयुक्तगायत्र्याःकृतंचेतितृचस्यवात्रिर्जपः प्रायश्चित्तानीतिबहुवचनात्सर्वेषांसमुच्चयः ॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥ अशौचंप्रायश्चित्ताभावएव ॥ २० ॥ २१ ॥ २२ ॥ २३ ॥ २४ ॥ विरजादूर्वा

द्वादशाहेव्यतीतेतुकृतशौचोविशेषतः॥ ब्राह्मणेभ्योहविर्दत्वामुच्यतेतेनपाप्मना ॥ १६ ॥ मृतस्यदशरात्रेणप्रायश्चित्तानिदापयेत्॥ सावित्रींरैवतीमिष्टिंकूश्मां डमघमर्षणं॥ १७॥ मृतकस्यत्रिरात्रेयःसमुद्दिष्टेसमश्नुते॥ सप्तत्रिषवणंस्नात्वापूतोभवतिब्राह्मणः॥ १८॥ सिद्धिमाप्नोतिविपुलामापदंचैवनाप्नुयात्॥ १९ ॥ यस्तुशूद्रैःसमश्नीयाद्ब्राह्मणोप्येकभोजने॥ अशौचंविधिवत्तस्यशौचमत्रविधीयते॥ २० ॥ यस्तुवैश्यैःसहाश्नीयाद्ब्राह्मणोप्येकभोजने॥ सवैत्रिरात्रंदीक्षित्वा मुच्यतेतेनकर्मणा॥ २१ ॥ क्षत्रियैःसहयोश्नीयाद्ब्राह्मणोप्येकभोजने॥ आप्लुतःसहवासोभिस्तेनमुच्येतपाप्मना ॥ २२ ॥ शूद्रस्यतुकुलंहंतिवैश्यस्यपशुबांध वान्॥ क्षत्रियस्यश्रियंहंतिब्राह्मणस्यसुवर्चसं॥ २३॥ प्रायश्चित्तंचशांतिंचजुहुयात्तेनमुच्यते॥ सावित्रींरैवतीमिष्टिंकूश्मांडमघमर्षणं॥ २४ ॥ तथोच्छिष्टम थान्योन्यंसंप्राशेन्नात्रसंशयः॥ रोचनाविरजारात्रिर्मंगलालंभनानिचं॥ २५॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेअनु० आनुशासनिकेपर्वणिदानधर्मेप्रायश्चित्तविधि र्नामषट्त्रिंशदधिकशततमोऽध्यायः॥ १३६॥ ॥ ७ ॥ ॥ ॥ युधिष्ठिरउवाच॥ ॥ दानेनवर्ततेत्याहतपसाचैवभारत॥ तदेतन्मेमनोदुःखंव्यपो हत्वंपितामह॥ किंस्वित्पृथिव्यांह्येतन्मेभवाञ्छंसितुमर्हति॥ १॥ ॥ भीष्मउवाच॥ ॥ शृणुयैर्धर्मनिरतैस्तपसाभावितात्मभिः॥ लोकाह्यसंशयंप्राप्ताःदानपु ण्यरतैर्नृपैः॥ २॥ सत्कृतश्चतथात्रेयःशिष्येभ्योब्रह्मनिर्गुणं॥ उपदिश्यतदाराजन्गतोलोकाननुत्तमान्॥ ३॥ शिबिरोशीनरःप्राणान्प्रियस्यतनयस्यच॥ ब्राह्म णार्थमुपाकृत्यनाकपृष्ठमितोगतः॥ ४॥ प्रतर्दनःकाशिपतिःप्रदायतनयंस्वकं॥ ब्राह्मणायातुलांकीर्तिमिहचामुत्रचाश्नुते॥ ५॥ रंतिदेवश्चसांकृत्योवसिष्ठायम हात्मने॥ अर्घ्यंप्रदायविधिवल्लेभेलोकाननुत्तमान्॥ ६॥ दिव्यंशतशलाकंचयज्ञार्थंकांचनंशुभं॥ छत्रंदेवावृधोदत्वाब्राह्मणायास्थितोदिवं॥ ७॥ भगवानंब रीषश्चब्राह्मणायामितौजसे॥ प्रदायसकलंराष्ट्रंसुरलोकमवाप्तवान्॥ ८॥

रात्रिर्हरिद्रेतिविश्वः॥ २५॥ ॥ इतिअनुशासनपर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेषट्त्रिंशदधिकशततमोऽध्यायः॥ १३६॥ ॥ ७॥ ॥ ७॥ ॥ दानतपसोर्मध्येपृथिव्यांकिंश्रेष्ठमि तिपृच्छतिदानेनेतिसार्धेन वर्ततेस्वर्गेइतिशेषः संधिरार्षः॥ १॥ तयोर्दानमेवप्रशंसति शृण्वित्यादिना॥ २॥ ३॥ ४॥ ५॥ ६॥ ७॥ ८॥

सावित्रः कर्णः ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ मनसोमनःसंकल्पादप्यधिकान् ॥ १२ ॥ देवराट्भूदेवराड्वसिष्ठः ॥ १३ ॥ १४ ॥ न्यासंदानरूपेणस्थापनं ॥ १५ ॥ १६ ॥ अनुज्ञाप्यदत्वा ॥ १७ ॥ १८ ॥

सावित्रःकुंडलंदिव्यंयानंचजनमेजयः॥ ब्राह्मणायचगादत्वागतोलोकाननुत्तमान्॥ ९॥ वृषादर्भिश्चराजर्षीरत्नानिविविधानिच ॥ रम्यांश्चावसथान्दत्वाद्वि जेभ्योदिवमागतः॥ १०॥ निमीराष्ट्रंचवैदर्भिःकन्यांदत्वामहात्मने॥ अगस्त्यायगतःस्वर्गंसपुत्रपशुबांधवः॥ ११ ॥ जामदग्न्यश्चविप्रायभूमिंदत्वामहायशाः ॥ रामोऽक्षयांस्तथालोकान्जगाममनसोधिकान्॥ १२॥ अवर्षतिचपर्जन्येसर्वभूतानिदेवराट्॥ वसिष्ठोजीवयामासयेनयातोऽक्षयांगतिम् ॥ १३ ॥ रामो दाशरथिश्चैवहुत्वायज्ञेषुवैवसु॥ सगतोव्यक्षयान्लोकान्यस्यलोकेमहद्यशः॥ १४॥ कक्षसेनश्चराजर्षिर्वसिष्ठायमहात्मने ॥ न्यासंयथावत्संन्यस्यजगामसु महायशाः॥१५॥ करंधमस्यपौत्रस्तुमरुत्तोऽविक्षितःसुतः॥ कन्यामांगिरसेदत्वादिवमाशुजगामसः॥१६॥ ब्रह्मदत्तश्चपांचाल्योराजाधर्मभृतांवरः॥ निधिंशं खमनुज्ञाप्यजगामपरमांगतिम्॥ १७॥ राजामित्रसहश्चैववसिष्ठायमहात्मने॥ मदयंतींप्रियांभार्यांदत्वाचत्रिदिवंगतः ॥ १८ ॥ मनोःपुत्रश्चसुद्युम्नोलिखि तायमहात्मने॥ दंडमुद्धृत्यधर्मेणगतोलोकाननुत्तमान्॥१९॥ सहस्रचित्योराजर्षिःप्राणानिष्टान्महायशाः॥ ब्राह्मणार्थेपरित्यज्यगतोलोकाननुत्तमान्॥२०॥ सर्वकामैश्चसंपूर्णंदत्वावेश्ममहिरण्मयं॥ मौद्गल्यायगतःस्वर्गंशतद्युम्नोमहीपतिः॥ २१ ॥ भक्ष्यभोज्यस्यचकृतान्राशयःपर्वतोपमान्॥ शांडिल्यायपुरादत्वासु मन्युर्दिवमास्थितः॥ २२ ॥ नाम्नाचद्युतिमान्नामशाल्वराजोमहाद्युतिः॥दत्वाराज्यमृचीकायगतोलोकाननुत्तमान्॥ २३॥ मदिराश्वश्चराजर्षिर्दत्वाकन्यांसु मध्यमां॥ हिरण्यहस्तायगतोलोकान्देवैरधिष्ठितान्॥ २४॥ लोमपादश्चराजर्षिःशांतांदत्वासुतांप्रभुः॥ ऋश्यशृंगायविपुलैःसर्वैःकामैरयुज्यत॥ २५॥ कौत्सा यदत्वाकन्यांतुहंसींनामयशस्विनीम्॥ गतोऽक्षयानतोलोकान्राजर्षिश्चभगीरथः॥ २६ ॥दत्वाशतसहस्रंतुगवांराजाभगीरथः॥ सवत्सानांकोहलायगतो लोकाननुत्तमान्॥ २७॥ एतेचान्येचबहवोदानेनतपसाचह ॥ युधिष्ठिरगताःस्वर्गंनिवर्ततेपुनःपुनः ॥ २८ ॥ तेषांप्रतिष्ठिताकीर्तिर्यावत्स्थास्यतिमेदिनी ॥ गृह स्थैर्दानतपसायैर्लोकावैविनिर्जिताः॥ २९॥

दंडंचोरयोग्यंहस्तच्छेदरूपं ॥ १९ ॥ २० ॥ २१ ॥ २२ ॥ २३ ॥ २४ ॥ २५ ॥ २६ ॥ २७ ॥ २८ ॥ २९ ॥

१ राशीनित्यर्थः

॥ ३० ॥ ३१ ॥ ३२ ॥ ॥ इतिअनुशासनपर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेसप्तत्रिंशदधिकशततमोऽध्यायः ॥ १३७ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ श्रुतमिति ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥ धर्माद्दानंव्याचष्टे
इहेति ॥ ६ ॥ अर्थादित्यस्यलक्षणमाह ददातीति ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ ॥ इतिअनुशासनपर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेअष्टत्रिंशदधिकशततमोऽध्यायः ॥ १३८ ॥ ॥ ७ ॥ ॥७॥

शिष्टानांचरितंह्येतत्कीर्तितंमेयुधिष्ठिर ॥ दानयज्ञप्रजासर्गैरेतेहिदिवमास्थिताः ॥ ३० ॥ दत्वांतुसततंतेऽस्तुकौरवाणांधुरंधर ॥ दानयज्ञक्रियायुक्ताबुद्धिर्धर्मो
पचायिनी ॥ ३१ ॥ यत्रतेनृपशार्दूलसंदेहोवैभविष्यति ॥ श्वःप्रभातेहिवक्ष्यामिसंध्याहिसमुपस्थिता ॥ ३२ ॥ ॥ इतिश्रीम० अनुशासनपर्वणिआनुशास०
दानधर्मेसप्तत्रिंशदधिकशततमोऽध्यायः ॥ १३७ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ युधिष्ठिरउवाच ॥ ॥ श्रुतंमेभवतस्तातसत्यव्रतपराक्रम ॥ दानधर्मेणमहतायेप्राप्तास्त्रि
दिवंनृपाः ॥ १ ॥ इमांस्तुश्रोतुमिच्छामिधर्मान्धर्मभृतांवर ॥ दानंकतिविधंदेयंकिंतस्यचफलंलभेत् ॥ २ ॥ कथंकेभ्यश्चधर्म्यंचदानंदातव्यमिष्यते ॥ कैःकारणैः
कतिविधंश्रोतुमिच्छामितत्त्वतः ॥ ३ ॥ ॥ भीष्मउवाच ॥ ॥ शृणुतत्त्वेनकौंतेयदानंप्रतिममानघ ॥ यथादानंप्रदातव्यंसर्ववर्णेषुभारत ॥ ४ ॥ धर्मादर्थाद्भयात्का
मात्कारुण्यादितिभारत ॥ दानंपंचविधंज्ञेयंकारणैर्यैर्निबोधतत् ॥ ५ ॥ इहकीर्तिमवाप्नोतिप्रेत्यचानुत्तमंसुखं ॥ इतिदानंप्रदातव्यंब्राह्मणेभ्योनसूयता ॥ ६ ॥
ददातिवादास्यतिवामह्यंदत्तमनेनवा ॥ इत्यर्थिभ्योनिशम्यैवसर्वंदातव्यमर्थिने ॥ ७ ॥ नास्याहंनमदीयोयंपापंकुर्याद्विमानितः ॥ इतिदद्याद्भयादेवदृढंमूढाय
पंडितः ॥ ८ ॥ प्रियोमेयंप्रियोस्याहमितिसंप्रेक्ष्यबुद्धिमान् ॥ वयस्यायैवमक्लिष्टंदानंदद्यादतंद्रितः ॥ ९ ॥ दीनश्चयाचतेचायमल्पेनापिहितुष्यति ॥ इतिदद्याद्दरि
द्रायकारुण्यादितिसर्वथा ॥ १० ॥ इतिपंचविधंदानंपुण्यकीर्तिविवर्धनं ॥ यथाशक्त्याप्रदातव्यमेवमाहप्रजापतिः ॥ ११ ॥ ॥ इतिश्रीम० अनुशासनपर्व
णिआनुशास० दानधर्मेअष्टत्रिंशदधिकशततमोऽध्यायः ॥ १३८ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ युधिष्ठिरउवाच ॥ ॥ पितामहमहाप्राज्ञसर्वशास्त्रविशारद ॥ आगमैर्बहुभिःस्फी
तोभवान्नःप्रवरेकुले ॥ १ ॥ त्वत्तोधर्मार्थसंयुक्तमायत्यांचसुखोदयं ॥ आश्चर्यभूतंलोकस्यश्रोतुमिच्छाम्यरिंदम ॥ २ ॥ अयंचकालःसंप्राप्तोदुर्लभोज्ञातिबांध
वैः ॥ शास्ताचनहिनःकश्चित्त्वामृतेपुरुषर्षभ ॥ ३ ॥ यदितेहमनुग्राह्योभ्रातृभिःसहितोनघ ॥ वक्तुमर्हसिनःप्रश्नंयत्त्वांपृच्छामिपार्थिव ॥ ४ ॥ अयंनारायणःश्री
मान्सर्वपार्थिवसंमतः ॥ भवंतंबहुमानेनप्रश्रयेणचसेवते ॥ ५ ॥ अस्यचैवसमक्षंत्वंपार्थिवानांचसर्वशः ॥ भ्रातॄणांचप्रियार्थंमेस्नेहाद्भाषितुमर्हसि ॥ ६ ॥

पितामहेत्यध्यायद्वयंस्पष्टार्थं तस्यतात्पर्यमेकएवप्रभुःपर्वतस्यदाहकउल्लासकश्चसएववैष्णवैर्विष्णुरित्यधिगतःपूर्वाध्याये माहेश्वरैर्महेश्वरइत्युत्तराध्याये अत्रैव नेत्रेमेसंवृतेदेवित्वयाबाल्यादनिंदिते नष्टा
लोकस्तदालोकःक्षणेनसमपद्यतेतिमहेश्वरवचनेनशिवमूर्तेर्ब्रह्मांडस्यचाभेदोदर्शितः ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ १ वर्ततइतिशेषः

॥ वैशंपायनउवाच ॥ ॥ तस्यतद्वचनंश्रुत्वास्नेहादागतसंभ्रमः ॥ भीष्मोभागीरथीपुत्रइदंवचनमब्रवीत् ॥ ७॥ ॥ भीष्मउवाच ॥ ॥ अहंतेकथयिष्यामिकथा
मतिमनोहरां ॥ अस्यविष्णोःपुराराजन्प्रभावोयोमयाश्रुतः ॥ ८ ॥ यश्चगोवृषभांकस्यप्रभावस्तंचमेशृणु ॥ रुद्राण्याःसंशयोयश्चदंपत्योस्तंचमेशृणु ॥ ९ ॥ व्रतं
चचारधर्मात्माकृष्णोद्वादशवार्षिकं ॥ दीक्षितंचागतौद्रष्टुमुभौनारदपर्वतौ ॥ १० ॥ कृष्णद्वैपायनश्चैवधौम्यश्चजपतांवरः ॥ देवलःकाश्यपश्चैवहस्तिकाश्यपएव
च ॥ ११ ॥ अपरेचर्षयःसंतोदीक्षादमसमन्विताः ॥ शिष्यैरनुगताःसिद्धैर्देवकल्पैस्तपोधनैः ॥ १२ ॥ तेषामतिथिसत्कारमर्चनीयंकुलोचितं ॥ देवकीतनयःप्रीतो
देवकल्पमकल्पयत् ॥ १३ ॥ हरितेषुसुवर्णेषुबर्हिष्केषुनवेषुच ॥ उपोपविविशुःप्रीताविष्टरेषुमहर्षयः ॥ १४ ॥ कथाश्चक्रुस्ततस्तेतुमधुराधर्मसंहिताः ॥ राजर्षी
णांसुराणांचयेवसंतितपोधनाः ॥ १५ ॥ ततोनारायणंतेजोव्रतचर्येंधनोत्थितं ॥ वक्त्रान्निःसृत्यकृष्णस्यवह्निरद्भुतकर्मणः ॥ १६ ॥ सोऽग्निर्ददाहतंशैलंसद्रुमंसल
ताक्षुपं ॥ सपक्षिमृगसंघातंसश्वापदसरीसृपम् ॥ १७ ॥ मृगैश्चविविधाकारैर्हाहाभूतमचेतनम् ॥ शिखरंतस्यशैलस्यमथितंदीनदर्शनं ॥ १८ ॥ सतुवह्निर्महा
ज्वालोदग्ध्वासर्वमशेषतः ॥ विष्णोःसमीपआगम्यपादौशिष्यवदस्पृशत् ॥ १९ ॥ ततोविष्णुर्गिरिंदृष्ट्वानिर्दग्धमरिकर्शनः ॥ सौम्यैर्दृष्टिनिपातैस्तंपुनःप्रकृतिमा
नयत् ॥ २० ॥ तथैवसगिरिर्भूयःप्रपुष्पितलताद्रुमः ॥ सपक्षिगणसंघुष्टःसश्वापदसरीसृपः ॥ २१ ॥ तमद्भुतमचिंत्यंचदृष्ट्वामुनिगणस्तदा ॥ विस्मितोहृष्टरोमा
चबभूवास्राविलेक्षणः ॥ २२ ॥ ततोनारायणोदृष्ट्वातानृषीन्विस्मयान्वितान् ॥ प्रश्रितंमधुरंस्निग्धंपप्रच्छवदतांवरः ॥ २३ ॥ किमर्थमृषिपूगस्यत्यक्तसंगस्यनि
त्यशः ॥ निर्ममस्यागमवतोविस्मयःसमुपागतः ॥ २४ ॥ एतन्मेसंशयंसर्वंयाथातथ्यमनिंदिताः ॥ ऋषयोवक्तुमर्हंतिनिश्चितार्थंतपोधनाः ॥ २५ ॥ ॥ ऋषय
ऊचुः ॥ ॥ भवान्विसृजतेलोकान्भवान्संहरतेपुनः ॥ भवान्शीतंभवानुष्णंभवानेवचवर्षति ॥ २६ ॥ पृथिव्यांयानिभूतानिस्थावराणिचराणिच ॥ तेषांपिता
त्वंमातात्वंप्रभुःप्रभवएवच ॥ २७ ॥ एवंनोविस्मयकरंसंशयंमधुसूदन ॥ त्वमेवार्हसिकल्याणवक्तुंवह्नेर्विनिर्गमं ॥ २८ ॥ ततोविगतसंत्रासावयमप्यरिकर्श
न ॥ यच्छ्रुतंयच्चदृष्टंनस्तत्प्रवक्ष्यामहेहरे ॥ २९ ॥ ॥ वासुदेवउवाच ॥ ॥ एतद्वैवैष्णवंतेजोममवक्त्राद्विनिःसृतं ॥ कृष्णवर्त्मायुगांताभोयेनायंमथितोगिरिः
॥ ३० ॥ ऋषयश्चार्तिमापन्नाजितक्रोधाजितेंद्रियाः ॥ भवंतोव्यथिताश्चासन्देवकल्पास्तपोधनाः ॥ ३१ ॥

॥ ३२ ॥ ३३ ॥ ३४ ॥ ३५ ॥ ३६ ॥ ३७ ॥ ३८ ॥ ३९ ॥ ४० ॥ ४१ ॥ ४२ ॥ ४३ ॥ ४४ ॥ ४५ ॥ ४६ ॥ ४७ ॥ ४८ ॥ ४९ ॥ ५० ॥ ॥ इतिअनुशासनपर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेऊ

व्रतचर्यापरीतस्यतपस्विव्रतसेवया ॥ ममवह्निःसमुद्भूतोनवैव्यथितुमर्हथ ॥ ३२ ॥ व्रतंचर्तुमिहायातस्त्वहंगिरिमिमंशुभं ॥ पुत्रंचात्मसमंवीर्येतपसालब्धुमाग
तः ॥ ३३ ॥ ततोममात्मायोदेहेसोग्निर्भूत्वाविनिःसृतः ॥ गतश्चवरदंद्रष्टुंसर्वलोकपितामहं ॥ ३४ ॥ तेनचात्मानुशिष्टोमेपुत्रत्वेमुनिसत्तमाः ॥ तेजसोर्धेनपुत्रस्ते
भवितेतिवृषध्वजः ॥ ३५ ॥ सोयंवह्निरुपागम्यपादमूलेममांतिकं ॥ शिष्यवत्परिचर्यार्थंशांतःप्रकृतिमागतः ॥ ३६ ॥ एतदेवरहस्यंवःपद्मनाभस्यधीमतः ॥
मयाप्रोक्तंसमासेननभीःकार्यातपोधनाः ॥ ३७ ॥ सर्वत्रगतिरव्यग्राभवतांदीर्घदर्शनात् ॥ तपस्विव्रतसंदीप्ताज्ञानविज्ञानशोभिताः ॥ ३८ ॥ यदद्भुतंयच्चवोदृ
ष्टंदिविवायदिवाभुवि ॥ आश्चर्यंपरमंकिंचित्तद्भवंतोब्रुवंतुमे ॥ ३९ ॥ तस्यामृतनिकाशस्यवाङ्मधोरस्तिमेस्पृहा ॥ भवद्भिःकथितस्येहतपोवननिवासिभिः ॥
॥ ४० ॥ यद्यप्यहमदृष्टंवोदिव्यमद्भुतदर्शनं ॥ दिविवाभुविवाकिंचित्पश्याम्यमरदर्शनाः ॥ ४१ ॥ प्रकृतिःसाममपरानक्वचित्प्रतिहन्यते ॥ नचात्मगतमैश्वर्यमाश्च
र्यंप्रतिभातिमे ॥ ४२ ॥ श्रद्धेयःकथितोह्यर्थःसज्जनश्रवणंगतः ॥ चिरंतिष्ठतिमेदिन्यांशैलेलेख्यमिवार्पितं ॥ ४३ ॥ तदहंसज्जनमुखान्निःसृतंतत्समागमे ॥ कथ
यिष्याम्यहमहोबुद्धिदीपकरंनृणां ॥ ४४ ॥ ततोमुनिगणाःसर्वेविस्मिताःकृष्णसन्निधौ ॥ नेत्रैःपद्मदलप्रख्यैरपश्यंस्तंजनार्दनं ॥ ४५ ॥ वर्धयंतस्तथैवान्येपूजयं
तस्तथापरे ॥ वाग्भिर्ऋग्भूषितार्थाभिःस्तुवंतोमधुसूदनं ॥ ४६ ॥ ततोमुनिगणाःसर्वेनारदंदेवदर्शनं ॥ तदानियोजयामासुर्वचनेवाक्यकोविदं ॥ ४७ ॥ ॥ मुन
यऊचुः ॥ ॥ यदाश्चर्यमचिंत्यंचगिरौहिमवतिप्रभो ॥ अनुभूतंमुनिगणैस्तीर्थयात्रापरैर्मुने ॥ ४८ ॥ तद्भवानृषिसंघस्यहितार्थंसर्वमादितः ॥ यथादृष्टंहृषी
केशेसर्वमाख्यातुमर्हसि ॥ ४९ ॥ एवमुक्तःसमुनिभिर्नारदोभगवान्मुनिः ॥ कथयामासदेवर्षिःपूर्ववृत्तामिमांकथां ॥ ५० ॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेअनुशासन
पर्वणिआनुशासनिके० दानधर्मेऊनचत्वारिंशदधिकशततमोऽध्यायः ॥ १३९ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ भीष्मउवाच ॥ ॥ ततोनारायणसुहृन्नारदोभग
वानृषिः ॥ शंकरस्योमयासार्धंसंवादंप्रत्यभाषत ॥ १ ॥ ॥ नारदउवाच ॥ ॥ तपश्चचारधर्मात्मावृषभांकःसुरेश्वरः ॥ पुण्येगिरौहिमवतिसिद्धचारणसेविते ॥
॥ २ ॥ नानौषधियुतेरम्येनानापुष्पसमाकुले ॥ अप्सरोगणसंकीर्णेभूतसंघनिषेविते ॥ ३ ॥

नचत्वारिंशदधिकशततमोऽध्यायः ॥ १३९ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ततइति ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥

तत्रदेवोमुदायुक्तोभूतसंघशतैर्वृतः ॥ नानारूपैर्विरूपैश्चदिव्यैरद्भुतदर्शनैः ॥ ४ ॥ सिंहव्याघ्रगजप्रख्यैःसर्वजातिसमन्वितैः ॥ क्रोष्टुकद्वीपिवदनैर्ऋक्षर्षभमुखै
स्तथा ॥ ५ ॥ उलुकवदनैर्भीमैर्वृकश्येनमुखैस्तथा ॥ नानावर्णैर्मृगमुखैःसर्वजातिसमन्वितैः ॥ ६ ॥ किंनरैर्यक्षगंधर्वैरक्षोभूतगणैस्तथा ॥ दिव्यपुष्पसमाकीर्णं
दिव्यज्वालासमाकुलं ॥ ७ ॥ दिव्यचंदनसंयुक्तंदिव्यधूपेनधूपितं ॥ तत्सदोवृषभांकस्यदिव्यवादित्रनादितं ॥ ८ ॥ मृदंगपणवोद्घुष्टंशंखभेरीनिनादितं ॥ नृत्यद्भि
र्भूतसंघैश्चबर्हिणैश्चसमंततः ॥ ९ ॥ प्रनृत्ताप्सरसंदिव्यंदेवर्षिगणसेवितं ॥ दृष्टिकांतमनिर्देश्यंदिव्यमद्भुतदर्शनं ॥ १० ॥ सगिरिस्तपसातस्यगिरिशस्यव्यरोचत ॥
स्वाध्यायपरमैर्विप्रैर्ब्रह्मघोषेणनिनादितः ॥ ११ ॥ षट्पदैरुपगीतैश्चमाधवाप्रतिमोगिरिः ॥ तन्महोत्सवसंकाशंभीमरूपधरंततः ॥ १२ ॥ दृष्ट्वामुनिगणस्यासी
त्पराप्रीतिर्जनार्दन ॥ मुनयश्चमहाभागाःसिद्धाश्चैवोर्ध्वरेतसः ॥ १३ ॥ मरुतोवसवःसाध्याविश्वेदेवाःसवासवाः ॥ यक्षानागाःपिशाचाश्चलोकपालाहुताश
नाः ॥ १४ ॥ वाताःसर्वेमहाभूतास्तत्रैवासन्समागताः ॥ ऋतवःसर्वपुष्पैश्चव्यकिरंतमहाद्भुतैः ॥ १५ ॥ ओषध्योज्वलमानाश्चद्योतयंतिस्मतद्वनं ॥ विहंगाश्चमु
दायुक्ताःप्रानृत्यन्व्यनदंश्चह ॥ १६ ॥ गिरिपृष्ठेषुरम्येषुव्याहरंतोजनप्रियाः ॥ तत्रदेवोगिरितटेदिव्यधातुविभूषिते ॥ १७ ॥ पर्यंकइवविभ्राजन्नुपविष्टोमहाम
नाः ॥ व्याघ्रचर्मांबरधरःसिंहचर्मोत्तरच्छदः ॥ १८ ॥ व्यालयज्ञोपवीतीचलोहितांगदभूषणः ॥ हरिश्मश्रुर्जटीभीमोभयकर्तासुरद्विषां ॥ १९ ॥ अभयःसर्वभू
तानांभक्तानांवृषभध्वजः ॥ दृष्ट्वामहर्षयःसर्वेशिरोभिरवनिंगताः ॥ २० ॥ विमुक्ताःसर्वपापेभ्यःक्षांताविगतकल्मषाः ॥ तस्यभूतपतेःस्थानंभीमरूपधरंबभौ ॥
॥ २१ ॥ अप्रधृष्यतरंचैवमहोरगसमाकुलं ॥ क्षणेनैवाभवत्सर्वमद्भुतंमधुसूदन ॥ २२ ॥ तत्सदोवृषभांकस्यभीमरूपधरंबभौ ॥ तमभ्ययाच्छैलसुताभूतस्त्रीग
णसंवृता ॥ २३ ॥ हरतुल्यांबरधरासमानव्रतधारिणी ॥ बिभ्रतीकलशंरौक्मंसर्वतीर्थजलोद्भवं ॥ २४ ॥ गिरिस्रवाभिःसर्वाभिःपृष्ठतोनुगताशुभा ॥ पुष्पवृष्ट्या
भिवर्षंतीगंधैर्बहुविधैस्तथा ॥ सेवंतीहिमवत्पार्श्वंहरपार्श्वमुपागमत् ॥ २५ ॥ ततःस्मयंतीपाणिभ्यांनर्मार्थंचारुहासिनी ॥ हरनेत्रेशुभेदेवीसहसासासमावृणो
त् ॥ २६ ॥ संवृताभ्यांतुनेत्राभ्यांतमोभूतमचेतनं ॥ निर्होमंनिर्वषट्कारंजगद्वैसहसाभवत् ॥ २७ ॥ जनश्चविमनाःसर्वोभवत्त्राससमन्वितः ॥ निमीलितेभूतप
तौनष्टसूर्यइवाभवत् ॥ २८ ॥ ततोवितिमिरोलोकःक्षणेनसमपद्यत ॥ ज्वालाचमहतीदीप्तालललाटात्तस्यनिःसृता ॥ २९ ॥

॥ ३० ॥ ३१ ॥ ३२ ॥ ३३ ॥ ३४ ॥ ३५ ॥ ३६ ॥ ३७ ॥ ३८ ॥ ३९ ॥ ४० ॥ ४१ ॥ ४२ ॥ ४३ ॥ ४४ ॥ ४५ ॥ ४६ ॥ ४७ ॥ ४८ ॥ ४९ ॥ ५० ॥ ५१ ॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेअनुशासन

तृतीयंचास्यसंभूतंनेत्रमादित्यसन्निभं ॥ युगांतसदृशंदीप्तंयेनासौमथितोगिरिः ॥ ३० ॥ ततोगिरिसुतादृष्ट्वादीप्ताग्निसदृशेक्षणं ॥ हरंप्रणम्यशिरसाददर्शायत
लोचना ॥ ३१ ॥ दह्यमानेवनेतस्मिन्ससालसरलद्रुमे ॥ सचंदनवरेरम्येदिव्यौषधिविदीपिते ॥ ३२ ॥ मृगयूथैर्द्रुतैर्भीतैर्हरपार्श्वमुपागतैः ॥ शरणंचाप्यविंदद्भि
स्तत्सदःसंकुलंबभौ ॥ ३३ ॥ ततोनभस्पृशज्वालोविद्युल्लोलाग्निरुल्बणः ॥ द्वादशादित्यसदृशोयुगांताग्निरिवापरः ॥ ३४ ॥ क्षणेनतेननिर्दग्धोहिमवानभवन्न
गः ॥ सधातुशिखराभोगोदीप्तदग्धलतौषधिः ॥ ३५ ॥ तंदृष्ट्वामथितंशैलंशैलराजसुताततः ॥ भगवंतंप्रपन्नावैसांजलिप्रग्रहास्थिता ॥ ३६ ॥ उमांशर्वस्तदादृ
ष्ट्वास्त्रीभावगतमार्दवां ॥ पितुर्दैन्यमनिच्छंतीप्रीत्यापश्यत्तदागिरिं ॥ ३७ ॥ क्षणेनहिमवान्सर्वःप्रकृतिस्थःसुदर्शनः ॥ प्रहृष्टविहगश्चैवसुपुष्पितवनद्रुमः ॥ ३८ ॥
प्रकृतिस्थंगिरिंदृष्ट्वाप्रीतादेवंमहेश्वरं ॥ उवाचसर्वलोकानांपतिंशिवमनिंदिता ॥ ३९ ॥ ॥ उमोवाच ॥ ॥ भगवन्सर्वभूतेशशूलपाणेमहाव्रत ॥ संशयोमेम
हान्जातस्तन्मेव्याख्यातुमर्हसि ॥ ४० ॥ किमर्थंतेललाटेवैतृतीयंनेत्रमुत्थितं ॥ किमर्थंचगिरिर्दग्धःसपक्षिगणकाननः ॥ ४१ ॥ किमर्थंचपुनर्देवप्रकृतिस्थस्त्व
याकृतः ॥ तथैवद्रुमसंछन्नःकृतोयंतेपितामम ॥ ४२ ॥ ॥ महेश्वरउवाच ॥ ॥ नेत्रेमेसंवृतेदेवित्वयाबाल्यादनिंदिते ॥ नष्टालोकस्तदालोकःक्षणेनसमपद्यत
॥ ४३ ॥ नष्टादित्येतथालोकेतमोभूतेनगात्मजे ॥ तृतीयंलोचनंदीप्तंसृष्टंमेरक्षताप्रजाः ॥ ४४ ॥ तस्यचाक्ष्णोमहत्तेजोयेनायंमथितोगिरिः ॥ त्वत्प्रियार्थंचमेदे
विप्रकृतिस्थःपुनःकृतः ॥ ४५ ॥ ॥ उमोवाच ॥ ॥ भगवन्केनतेवक्रंचंद्रवत्प्रियदर्शनं ॥ पूर्वंतथैवश्रीकांतमुत्तरंपश्चिमंतथा ॥ ४६ ॥ दक्षिणंचमुखंरौद्रंकेनोर्ध्वं
कपिलाजटाः ॥ केनकंठश्चतेनीलोबर्हिबर्हनिभःकृतः ॥ ४७ ॥ हस्तेदेवपिनाकंतेसततंकेनतिष्ठति ॥ जटिलोब्रह्मचारीचकिमर्थमसिनित्यदा ॥ ४८ ॥ एतन्मेसंश
यंसर्ववक्तुमर्हसिवैप्रभो ॥ सधर्मचारिणीचाहंभक्ताचेतिवृषध्वज ॥ ४९ ॥ ॥ भीष्मउवाच ॥ ॥ एवमुक्तःसभगवान्शैलपुत्र्यापिनाकधृक् ॥ तस्याधृत्याचबुद्ध्या
चप्रीतिमानभवत्प्रभुः ॥ ५० ॥ ततस्तामब्रवीद्देवःसुभगेश्रूयतामिति ॥ हेतुभिर्यैर्ममैतानिरूपाणिरुचिराननने ॥ ५१ ॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेअनुशासनपर्वणि
आनुशासनिके॰दानधर्मेउमामहेश्वरसंवादोनामचत्वारिंशदधिकशततमोऽध्यायः ॥ १४० ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥

पर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेचत्वारिंशदधिकशततमोऽध्यायः ॥ १४० ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥

एवंशंभोःकृष्णादनन्यत्वंजगदात्मत्वंचोक्त्वाचतुर्मुखादनन्यत्वंचाह तिलोत्तमेत्यादिना ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥ पूर्वेणवदनेनेत्यादिनासकलदिक्पालात्माप्यहमेवैकः ॥ ५ ॥ ६ ॥ एवंभूतोपिस्वात्मभूतलोक रक्षार्थंतपआयुधंचधारयामीत्याह जटिलइति ॥ ७ ॥ इंद्रेणेति एवमहंदासानामतिक्रमंसोढ्वातत्कीर्त्यर्थंनीलंकंठमपिधारयामीतिस्वस्यपरमकारुणिकत्वंचदर्शितं ॥ ८ ॥ ९ ॥ सुरभीमिति वाचंधेनुमुपा सीततस्याश्चत्वारःस्तनाःस्वाहाकारःस्वधाकारोहंतकारोवषट्कारइतिवाग्धेनोश्चतुर्भिःस्तनैःपुष्टोधर्मोगोवृषस्तस्यफलभूतंपरंवैराग्यविवेकादिकंफेनस्थानीयंयदाप्रत्यक्त्वोपगंभवतितदावाग्धेनोःपारमार्थि

॥श्रीभगवानुवाच॥ ॥तिलोत्तमानामपुराब्रह्मणायोषिदुत्तमा॥ तिलंतिलंसमुद्धृत्यरत्नानांनिर्मिताशुभा॥१॥ साभ्यगच्छतमांदेविरूपेणाप्रतिमाभुवि॥प्रद क्षिणंलोभयंतीमांशुभेरुचिराननां॥२॥ यतोयतःसासुदतीमामुपाधावदंतिके॥ ततस्ततोमुखंचारुममदेविविनिर्गतं॥३॥ तांदिदृक्षुरहंयोगाच्चतुर्मूर्तित्वमाग तः॥ चतुर्मुखश्चसंवृत्तोदर्शयन्योगमुत्तमं॥४॥ पूर्वेणवदनेनाहमिंद्रत्वमनुशास्मिह ॥ उत्तरेणत्वयासार्धंरमाम्यहमनिंदिते॥५॥ पश्चिमंमेमुखंसौम्यंसर्वप्रा णिसुखावहं॥ दक्षिणंभीमसंकाशंरौद्रंसंहरतिप्रजाः॥६॥ जटिलोब्रह्मचारीचलोकानांहितकाम्यया॥ देवकार्यार्थसिद्ध्यर्थंपिनाकंमेकरेस्थितं॥७॥ इंद्रेणच पुरावज्रंक्षिप्तंश्रीकांक्षिणामम॥ दग्ध्वाकंठंतुतद्यातंतेनश्रीकंठतामम॥८॥ ॥उमोवाच॥ ॥वाहनेष्वत्रसर्वेषुश्रीमत्स्वन्येषुसत्तम॥ कथंचवृषभोदेववाहन त्वमुपागतः॥९॥ ॥महेश्वरउवाच॥ ॥सुरभीमसृजद्ब्रह्मादेवधेनुंपयोमुचं॥सासृष्टाबहुधाजाताक्षरमाणापयोमृतं॥१०॥ तस्यावत्समुखोत्सृष्टःफेनोम द्गात्रमागतः॥ ततोदग्धामयागावोनानावर्णत्वमागताः॥११॥ ततोहंलोकगुरुणाशमंनीतोर्थवेदिना॥ वृषंचैनंध्वजार्थंमेददौवाहनमेवच॥१२॥ ॥उमो वाच॥ ॥निवासाबहुरूपास्तेदिविसर्वगुणान्विताः॥ तांश्चसंत्यज्यभगवन्श्मशानेरमसेकथं॥१३॥ केशास्थिकलिलेभीमेकपालघटसंकुले॥ गृध्रगोमायु बहुलेचिताग्निशतसंकुले॥१४॥ अशुचौमांसकलिलेवसाशोणितकर्दमे॥ विकीर्णांत्रास्थिनिचयेशिवानादविनादिते॥१५॥ ॥महेश्वरउवाच॥ ॥मे ध्यान्वेषीमहींकृत्स्नांविचराम्यनिशंसदा॥ नचमेध्यतरंकिंचिच्छ्मशानादिहलक्ष्यते॥१६॥

कंप्रामाण्यमपकृष्यतेव्यावहारिकमेवतत्स्थाप्यतेसोयंगवांविवर्णभावः धर्मश्चैवंभूतस्यजीवन्मुक्तस्वरूपसूचकोध्वजइवतत्त्वविदिदृश्यतइतिप्रघट्टकार्थः ॥१०॥११॥१२॥ निवासाइति पूर्वंमैत्रेयभिक्षायांवा राणस्यामज्ञातैर्मुमुक्षुभिर्वस्तव्यमितिव्यासवाक्येनसूचितं अथेचकाश्यांशवदर्शनाच्छिवदर्शनंसंवर्तवासेनसूच्यते पूर्वत्राऽल्पयाभिक्षयादत्तयामैत्रेयस्यानंतपुण्योत्पत्तिवचनेनवाराणस्याःपुण्यक्षेत्रत्वमुक्तं अ पेचकाश्यांशवदर्शनाच्छिवदर्शनस्यान्यथासिद्धिसूचनेनात्रमृतानांशरीरंशिवलिंगमयंभवतीतिचोक्तं संप्रतिरूढ्यामहाश्मशानत्वेनावगतमत्रपवित्रत्वेनतदेवप्रदर्श्यते मेध्यान्वेषीत्यादिना मेधायांधीवृत्तौवि दितंमेध्यंब्रह्मतत्प्राप्तिकामैरिदंश्मशानमुपास्यतइतिवचनान्नान्यच्छ्मशानंरुद्रावासइतिज्ञेयं ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥

॥ १७॥ १८॥ १९॥ योगजधर्मंदृष्ट्वावाराणसींश्मशानंचसेवितुमशक्तानांतपआदिकंविधातुंभगवन्नित्यादिर्ग्रंथःप्रवर्तते ॥ २०॥ तपोवेषःतपःसूचकोवेषोनखलोमजटाधारित्वादिः ॥ २१॥२२ ॥२३॥

तेनमेसर्ववासानांश्मशानेरमतेमनः॥ न्यग्रोधशाखासंछन्नेनिर्भुग्नस्रग्विभूषिते ॥ १७॥ तत्रचैवरमंतीमेभूतसंघाःशुचिस्मिते ॥ नचभूतगणैर्देविविनाहंव
स्तुमुत्सहे॥ १८॥ एषवासोहिमेमेध्यःस्वर्गीयश्चमतःशुभे॥ पुण्यःपरमकश्चैवमेध्यकामैरुपास्यते॥ १९॥ ॥ उमोवाच॥ ॥ भगवन्सर्वभूतेशसर्वधर्मविदांव
र॥ पिनाकपाणेवरदसंशयोमेमहानयं॥ २०॥ अयंमुनिगणःसर्वस्तपस्तेपइतिप्रभो॥ तपोवेषकरोलोकेभ्रमतेविविधाकृतिः ॥ २१॥ अस्यचैवर्षिसंघस्यम
मचप्रियकाम्यया॥ एतंममेहसंदेहंवक्तुमर्हस्यरिंदम॥ २२॥ धर्मःकिंलक्षणःप्रोक्तःकथंवाचरितुंनरैः॥ शक्योधर्ममविंदद्भिर्धर्मज्ञवदमेप्रभो॥ २३॥ ॥ नार
दउवाच॥ ॥ ततोमुनिगणःसर्वस्तांदेवींप्रत्यपूजयत्॥ वाग्भिर्ऋग्भूषितार्थाभिःस्तवैश्चार्थविशारदैः॥ २४॥ ॥ महेश्वरउवाच॥ ॥ अहिंसासत्यवचनंसर्वभू
तानुकंपनं॥ शमोदानंयथाशक्तिगार्हस्थ्योधर्मउत्तमः॥ २५॥ परदारेष्वसंसर्गोन्यासस्त्रीपरिरक्षणं॥ अदत्तादानविरमोमधुमांसस्यवर्जनं ॥ २६ ॥ एषपंच
विधोधर्मोबहुशाखःसुखोदयः॥ देहिभिर्धर्मपरमैश्चर्तव्योधर्मसंभवः॥ २७॥ ॥ उमोवाच॥ ॥ भगवन्संशयःपृष्टस्तन्मेशंसितुमर्हसि॥ चातुर्वर्ण्यस्ययोध
र्मःस्वेस्वेवर्णेगुणावहः॥ २८॥ ब्राह्मणेकीदृशोधर्मःक्षत्रियेकीदृशोऽभवत्॥ वैश्येकिंलक्षणोधर्मःशूद्रेकिंलक्षणोभवेत्॥ २९॥ ॥ महेश्वरउवाच॥ ॥ न्यायत
स्तेमहाभागेसर्वशःसमुदीरितः॥ भूमिदेवामहाभागाःसदालोकेद्विजातयः॥ ३०॥ उपवासःसदाधर्मोब्राह्मणस्यनसंशयः॥ सहिधर्मार्थसंपन्नोब्रह्मभूयायक
ल्पते॥ ३१॥ तस्यधर्मक्रियादेविब्रह्मचर्याचन्यायतः॥ व्रतोपनयनंचैवद्विजोयेनोपपद्यते॥ ३२॥ गुरुदैवतपूजार्थंस्वाध्यायाभ्यसनात्मकः॥ देहिभिर्धर्मपरमै
श्चर्तव्योधर्मसंभवः॥ ३३॥ ॥ उमोवाच॥ ॥ भगवन्संशयोमेस्तितन्मेव्याख्यातुमर्हसि॥ चातुर्वर्ण्यस्यधर्मंवैनैपुण्येनप्रकीर्तय॥ ३४॥ ॥ महेश्वरउवाच॥
रहस्यश्रवणंधर्मोवेदव्रतनिषेवणं॥ अग्निकार्यंतथाधर्मोगुरुकार्यप्रसाधनं॥ ३५॥ ॥ भैक्षचर्यापरोधर्मोनित्ययज्ञोपवीतिता ॥ नित्यंस्वाध्यायिताधर्मोब्रह्म
चर्याश्रमस्तथा॥ ३६॥ गुरुणाचाभ्यनुज्ञातःसमावर्तेतवैद्विजः॥ विंदेतानंतरंभार्यामनुरूपांयथाविधि॥ ३७॥ शूद्रान्नवर्जनंधर्मस्तथासत्पथसेवनं॥ धर्मोनि
त्योपवासित्वंब्रह्मचर्यंतथैवच॥ ३८॥ आहिताग्निरधीयानोजुह्वानःसंयतेंद्रियः॥ विघसाशीयताहारोगृहस्थःसत्यवाक्शुचिः॥ ३९॥

॥ २४॥ २५॥ २६॥ पंचविधः अहिंसादिविशिष्टोगार्हस्थ्यधर्मादिः धर्मस्यपुण्यस्यसंभवोयोनिः ॥ २७॥२८ ॥२९॥३०॥ उपवासःइंद्रियजयः ॥३१॥३२॥३३ ॥३४ ॥३५॥३६॥३७॥३८॥३९॥

॥ ४० ॥ अपूर्वभोजनंपूर्वभोजनंप्राक्भोजनंतदभावःसकृद्भोजनमित्यर्थः ॥ ४१ ॥ ४२ ॥ ४३ ॥ ४४ ॥ ४५ ॥ ४६ ॥ निर्दिष्टःषड्भागः ॥ ४७ ॥ ४८ ॥ ४९ ॥ ५० ॥ ५१ ॥ आर्तहस्तेत्यार्तप्रियइत्य

अतिथिव्रतताधर्मोधर्मस्त्रेताग्निधारणं ॥ इष्टीश्वपशुबंधांश्वविधिपूर्वंसमाचरेत् ॥ ४० ॥ यज्ञश्वपरमोधर्मस्तथाऽहिंसाचदेहिषु ॥ अपूर्वभोजनंधर्मोविघसाशित्वमेवच ॥ ४१ ॥ भुक्तेपरिजनेपश्चाद्भोजनंधर्मउच्यते ॥ ब्राह्मणस्यगृहस्थस्यश्रोत्रियस्यविशेषतः ॥ ४२ ॥ दंपत्योःसमशीलत्वंधर्मःस्याद्गृहमेधिनः ॥ गृह्याणांचैवदेवानांनित्यपुष्पबलिक्रिया ॥ ४३ ॥ नित्योपलेपनंधर्मस्तथानित्योपवासिता ॥ सुसंमृष्टोपलिप्तेचसाज्यधूमोभवेद्गृहे ॥ ४४ ॥ एषद्विजजनेधर्मोगार्हस्थोलोकधारणः ॥ द्विजानांचसतांनित्यंसदैवैषप्रवर्तते ॥ ४५ ॥ यस्तुक्षत्रगतोदेविमयाधर्मउदीरितः ॥ तमहंतेप्रवक्ष्यामितन्मेशृणुसमाहिता ॥ ४६ ॥ क्षत्रियस्यस्मृतोधर्मःप्रजापालनमादितः ॥ निर्दिष्टफलभोक्ताहिराजाधर्मेणयुज्यते ॥ ४७ ॥ प्रजाःपालयतेयोहिधर्मेणमनुजाधिपः ॥ तस्यधर्मार्जितालोकाःप्रजापालनसंचिताः ॥ ४८ ॥ तस्यराज्ञःपरोधर्मोदमःस्वाध्यायएवच ॥ अग्निहोत्रपरिस्पंदोदानाध्ययनमेवच ॥ ४९ ॥ यज्ञोपवीतधरणंयज्ञोधर्मक्रियास्तथा ॥ भृत्यानांभरणंधर्मःकृतेकर्मण्यमोघता ॥ ५० ॥ सम्यग्दंडेस्थितिर्धर्मोधर्मोवेदक्रतुक्रियाः ॥ व्यवहारस्थितिर्धर्मःसत्यवाक्यरतिस्तथा ॥ ५१ ॥ आर्तहस्तप्रदोराजाप्रेत्यचेहमहीयते ॥ गोब्राह्मणार्थेविक्रांतःसंग्रामेनिधनंगतः ॥ ५२ ॥ अश्वमेधजितॉंल्लोकानाप्नोतित्रिदिवालये ॥ ५३ ॥ वैश्यस्यसततंधर्मःपाशुपाल्यंकृषिस्तथा ॥ अग्निहोत्रपरिस्पंदोदानाध्ययनमेवच ॥ ५४ ॥ वाणिज्यंसत्पथस्थानमातिथ्यंप्रशमोदमः ॥ विप्राणांस्वागतंत्यागोवैश्यधर्मःसनातनः ॥ ५५ ॥ तिलान्गंधान्रसांश्चैवविक्रीणीयान्नचैवहि ॥ वणिक्पथमुपासीनोवैश्यःसत्पथमाश्रितः ॥ ५६ ॥ सर्वातिथ्यंत्रिवर्गस्ययथाशक्तियथार्हतः ॥ शूद्रधर्मःपरोनित्यंशुश्रूषाचद्विजातिषु ॥ ५७ ॥ सशूद्रःसंशिततपाःसत्यवादीजितेंद्रियः ॥ शुश्रूषुरतिथिंप्राप्तंतपःसंचिनुतेमहत् ॥ ५८ ॥ नित्यंसहिशुभाचारोदेवताद्विजपूजकः ॥ शूद्रोधर्मःफलैरिष्टैःसंप्रयुज्येतबुद्धिमान् ॥ ५९ ॥ एतत्तेसर्वमाख्यातंचातुर्वर्ण्यस्यशोभने ॥ एकैकस्येहसुभगेकिमन्यच्छ्रोतुमिच्छसि ॥ ६० ॥ ॥ उमोवाच ॥ ॥ उक्तस्त्वयापृथग्धर्मश्चातुर्वर्ण्यहितःशुभः ॥ सर्वव्यापीतुयोधर्मोभगवंस्तद्ब्रवीहिमे ॥ ६१ ॥ ॥ महेश्वरउवाच ॥ ॥ ब्राह्मणालोकसारेणसृष्टाधात्रागुणार्थिना ॥ लोकांस्तारयितुंकृत्स्नान्मर्त्येषुक्षितिदेवताः ॥ ६२ ॥ तेषामपिप्रवक्ष्यामिधर्मकर्मफलोदयं ॥ ब्राह्मणेषुहियोधर्मःसधर्मःपरमोमतः ॥ ६३ ॥

र्थः आर्द्रेतिपाठेसजलेनहस्तेनददाति ॥ ५२ ॥ ५३ ॥ ५४ ॥ ५५ ॥ ५६ ॥ सर्वप्रकारेणातिथ्यंसर्वातिथ्यं ॥ ५७ ॥ ५८ ॥ ५९ ॥ ६० ॥ ६१ ॥ ६२ ॥ ६३ ॥

त्रयोधर्माः सर्जनेसर्जनकाले ॥ ६४ ॥ ६५ ॥ त्रिकर्मादानाध्ययनयजनकर्मा त्रीन्कामक्रोधलोभान्परिक्रांतःपरित्यज्यगतः ॥ ६६ ॥ ६७ ॥ ६८ ॥ ६९ ॥ ७०॥ ७१ ॥ अजिह्मइतिच्छेदः ॥ ७२ ॥

इमेतेलोकधर्मार्थंत्रयःसृष्टाःस्वयंभुवा ॥ पृथिव्यांसर्जनेनित्यंसृष्टांस्तानपिमेशृणु ॥ ६४ ॥ वेदोक्तःपरमोधर्मःस्मृतिशास्त्रगतोपरः ॥ शिष्टाचीर्णोपरःप्रोक्तस्त्रयोधर्माःसनातनाः ॥ ६५ ॥ त्रैविद्योब्राह्मणोविद्वान्नचाध्ययनजीवकः ॥ त्रिकर्मात्रिपरिक्रांतोमैत्रएषस्मृतोद्विजः ॥ ६६ ॥ षडिमानितुकर्माणिप्रोवाचभुवनेश्वरः ॥ वृत्त्यर्थंब्राह्मणानांवैशृणुधर्मान्सनातनान् ॥ ६७ ॥ यजनंयाजनंचैवतथादानप्रतिग्रहौ ॥ अध्यापनंचाध्ययनंषट्कर्माधर्मभाग्द्विजः ॥ ६८ ॥ नित्यःस्वाध्यायिताधर्मोधर्मोयज्ञःसनातनः ॥ दानंप्रशस्यतेचास्ययथाशक्तियथाविधि ॥ ६९ ॥ शमस्तुपरमोधर्मःप्रवृत्तःसत्सुनित्यशः ॥ गृहस्थानांविशुद्धानांधर्मस्यनिचयोमहान् ॥ ७० ॥ पंचयज्ञविशुद्धात्मासत्यवागनसूयकः ॥ दाताब्राह्मणसत्कर्तासुसंमृष्टनिवेशनः ॥ ७१ ॥ अमानीचसदाजिह्मःस्निग्धवाणीप्रदस्तथा ॥ अतिथ्यभ्यागतरतिःशेषान्नकृतभोजनः ॥ ७२ ॥ पाद्यमर्घ्यंयथान्यायमासनंशयनंतथा ॥ दीपंप्रतिश्रयंचैवयोददातिसधार्मिकः ॥ ७३ ॥ प्रातरुत्थायचाचम्यभोजनेनोपमंत्र्यच ॥ सत्कृत्यानुव्रजेद्यस्तुतस्यधर्मःसनातनः ॥ ७४ ॥ सर्वातिथ्यंत्रिवर्गस्ययथाशक्तिनिशानिशं ॥ शूद्रधर्मःसमाख्यातस्त्रिवर्गपरिचारणं ॥ ७५ ॥ प्रवृत्तिलक्षणोधर्मोगृहस्थेषुविधीयते ॥ तमहंवर्तयिष्यामिसर्वभूतहितंशुभं ॥ ७६ ॥ दातव्यमसकृच्छक्त्यायष्टव्यमसकृत्तथा ॥ पुष्टिकर्मविधानंचकर्तव्यंभूतिमिच्छता ॥ ७७ ॥ धर्मेणार्थःसमाहार्योधर्मलब्धंत्रिधाधनं ॥ कर्तव्यंधर्मपरमंमानवेनप्रयत्नतः ॥ ७८ ॥ एकेनांशेनधर्मार्थौकर्तव्योभूतिमिच्छता ॥ एकेनांशेनकामार्थएकमंशंविवर्धयेत् ॥ ७९ ॥ निवृत्तिलक्षणस्त्वन्योधर्मोमोक्षायतिष्ठति ॥ तस्यवृत्तिंप्रवक्ष्यामिशृणुमेदेवितत्त्वतः ॥ ८० ॥ सर्वभूतदयाधर्मोनचैकग्रामवासिता ॥ आशापाशविमोक्षश्चशस्यतेमोक्षकांक्षिणां ॥ ८१ ॥ नकुट्यांनोदकेसंगोनवाससिनचासने ॥ नत्रिदंडेनशयनेनाग्नौनशरणालये ॥ ८२ ॥ अध्यात्मगतिचित्तोयस्तन्मनास्तत्परायणः ॥ युक्तोयोगंप्रतिसदाप्रतिसंख्यानमेवच ॥ ८३ ॥ वृक्षमूलपरोनित्यंशून्यागारनिवेशनः ॥ नदीपुलिनशायीचनदीतीररतिश्चयः ॥ ८४ ॥ विमुक्तःसर्वसंगेषुस्नेहबंधेषुचद्विजः ॥ आत्मन्येवात्मनोभावंसमासज्जेतवैद्विजः ॥ ८५ ॥ स्थाणुभूतोनिराहारोमोक्षदृष्टेनकर्मणा ॥ परिव्रजतियोयुक्तस्तस्यधर्मःसनातनः ॥ ८६ ॥ नचैकत्रसमासक्तोनचैकग्रामगोचरः ॥ मुक्तोव्यटतिनिर्मुक्तोनचैकपुलिनेशयः ॥ ८७ ॥

॥ ७३ ॥ ७४ ॥ ७५ ॥ ७६ ॥ ७७ ॥ ७८ ॥ ७९ ॥ ८० ॥ ८१ ॥ ८२ ॥ ८३ ॥ ८४ ॥ ८५ ॥ ८६ ॥ ८७ ॥

॥ ८८ ॥ कूटीचकबहूदकौत्रिदंडिनौएकोगृहेवसतिअपरस्तीर्थान्यटतिइतरौएकदंडिनौतयोराद्यआश्रमधर्मनियतःपरोनिस्त्रैगुण्यइतितेषांभेदः ॥ ८९ ॥ अतःपारमहंस्येनात्माधिगमात्परंश्रेष्ठंनास्तिनापि अवरादिसर्वस्यात्रैवांतर्भूतत्वात् ॥ ९० ॥ ९१ ॥ ९२ ॥ ९३ ॥ ९४ ॥ मुनयःसंन्यासिनः ॥ ९५ ॥ ९६ ॥ ब्राह्म्यंब्रह्मसजातीयसंबंधिफेनोत्करमग्रान्नसमूहंउंच्छंत्यल्पशआददतेतदिदममृतंब्रह्मणासाध

एषमोक्षविदांधर्मोवेदोक्तःसत्पथःसतां॥ योमार्गमनुयातीमंपदंतस्यचविद्यते॥ ८८॥ चतुर्विधाभिक्षवस्तेकुटीचकबहूदकौ ॥ हंसःपरमहंसश्चयोयःपश्चात्स उत्तमः॥ ८९॥ अतःपरतरंनास्तिनावरंनतिरोग्रतः॥ अदुःखमसुखंसौम्यमजरामरमव्ययम् ॥ ९० ॥ ॥ उमोवाच॥ ॥ गार्हस्थ्योमोक्षधर्मश्चसज्जनाचरि तस्त्वया॥ भाषितोजीवलोकस्यमार्गःश्रेयस्करोमहान् ॥ ९१ ॥ ऋषिधर्मंतुधर्मज्ञश्रोतुमिच्छाम्यतःपरं॥ स्पृहाभवतिमेनित्यंतपोवननिवासिषु॥ ९२॥ आ ज्यधूमोद्भवोगंधोरुणद्धीवतपोवनं॥ तंदृष्ट्वामेमनःप्रीतंमहेश्वरसदाभवेत् ॥ ९३॥ एतन्मेसंशयंदेवमुनिधर्मकृतंविभो॥ सर्वधर्मार्थतत्त्वज्ञदेवदेववदस्वमे॥ निखिलेनमयापृष्टंमहादेवयथातथं॥ ९४॥ ॥श्रीभगवानुवाच॥ ॥ हंततेहंप्रवक्ष्यामिमुनिधर्ममनुत्तमं॥ यंकृत्वामुनयोयांतिसिद्धिंस्वतपसाशुभे॥ ९५॥ फेनपानामृषीणांयोधर्मोधर्मविदांसतां॥ तन्मेशृणुमहाभागेधर्मज्ञेधर्ममादितः॥ ९६॥ उंच्छंतिसततंयेतेब्राह्म्यंफेनोत्करंशुभं॥ अमृतंब्रह्मणापीतमध्वरेप्रस्त तंदिवि॥ ९७॥ एषतेषांविशुद्धानांफेनपानांतपोधने॥ धर्मचर्याकृतोमार्गोवालखिल्यगणैःशृणु॥ ९८॥ वालखिल्यास्तपःसिद्धामुनयःसूर्यमंडले॥ उंच्छेतिष्ठं तिधर्मज्ञाःशाकुनींवृत्तिमास्थिताः॥ ९९॥ मृगनिर्मोकवसनाश्चीरवल्कलवाससः॥ निर्द्वंद्वाःसत्पथंप्राप्तावालखिल्यास्तपोधनाः॥ १००॥ अंगुष्ठपर्वमात्राये भूत्वास्वेस्वेव्यवस्थिताः॥ तपश्चरणमीहंतेतेषांधर्मफलंमहत् ॥ १॥ तेसुरैःसमतांयांतिसुरकार्यार्थसिद्धये॥ द्योतयंतिदिशःसर्वास्तपसादग्धकिल्बिषाः॥ २॥ येत्वन्येशुद्धमनसोदयाधर्मपरायणाः॥ संतश्चक्रचराःपुण्याःसोमलोकचराश्चये॥ ३॥ पितृलोकसमीपस्थास्तउंच्छंतियथाविधि॥ संप्रक्षालाश्मकुट्टाश्चदंतो लूखलिकाश्चते॥ ४॥ सोमपानांचदेवानामूष्मपाणांतथैवच॥ उंच्छंतियेसमीपस्थाःसदारानियतेंद्रियाः॥ ५॥ तेषामग्निपरिस्पंदःपितृणांचार्चनंतथा॥ यज्ञा नांचैवपंचानांयजनंधर्मउच्यते॥ ६॥

कावस्थायांपीतमध्वरेवृष्ट्यादिद्वारायज्ञांगरूपेणदिविदिव्यभोगात्मनाचप्रस्तृतम् ॥ ९७ ॥ मार्गउक्तइतिशेषः ॥ ९८ ॥ ९९ ॥ १०० ॥ स्वेस्वेधर्मइतिशेषः ॥ १ ॥ २ ॥ चक्रचराःचक्रवच्चरंतिवासरहिता इत्यर्थः ॥ ३ ॥ उंच्छंत्यर्थात्सोमकिरणान् संप्रक्षालाःसम्यक्पात्रादिकंप्रक्षालयंतिनतुश्वोऽर्थेकिंचित्स्थापयंति ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥

॥ ७ ॥ ८ ॥ धर्मरात्रिर्धर्मसत्रंतेनसम्यगासनंसमासनं धर्मचक्रंसनातनमितिगौडाः ॥ ९ ॥ ११० ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ ॥ इतिअनुशासनपर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेएकचत्वारिंश

एषचक्रचरैर्देवैर्देवलोकचरैर्द्विजैः ॥ ऋषिधर्मःसदाचीर्णोयोन्यस्तमपिमेशृणु ॥ ७ ॥ सर्वेष्वेवर्षिधर्मेषुज्ञेयोत्मासंयतेंद्रियैः ॥ कामक्रोधौततःपश्चाज्जेतव्याविति मेमतिः ॥ ८ ॥ अग्निहोत्रपरिस्पंदोधर्मरात्रिसमासनं ॥ सोमयज्ञाभ्यनुज्ञानंपंचमीयज्ञदक्षिणा ॥ ९ ॥ नित्यंयज्ञक्रियाधर्मःपितृदेवार्चनेरतिः ॥ सर्वातिथ्यं चकर्तव्यमन्नेनोंछार्जितेनवै ॥ ११० ॥ निवृत्तिरुपभोगेषुगोरसानांशमेरतिः ॥ स्थंडिलेशयनेयोगःशाकपर्णनिषेवणं ॥ ११ ॥ फलमूलाशनंवायुरापःशैवल भक्षणं ॥ ऋषीणांनियमात्वेतेयैर्जयंत्यजितांगतिं ॥ १२ ॥ विधूमेसन्नमुसलेव्यंगारेभुक्तवज्जने ॥ अतीतपात्रसंचारेकालेविगतभिक्षुके ॥ १३ ॥ अतिथिंकांक्षमाणोवैशेषान्नकृतभोजनः ॥ सत्यधर्मरतःशांतोमुनिधर्मेणयुज्यते ॥ १४ ॥ नस्तंभीनचमानीस्यान्नाप्रसन्नोनविस्मितः ॥ मित्रामित्रसमोमैत्रोयःसधर्मविदुत्तमः ॥ १५ ॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेअनु० आनुशासनिकेपर्वणिदानधर्मेएकचत्वारिंशदधिकशततमोऽध्यायः ॥ १४१ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ॥ उमोवाच ॥ ॥ देशेषुरमणीयेषुनदीनांनिर्झरेषुच ॥ स्रवंतीनांनिकुंजेषुपर्वतेषुवनेषुच ॥ १ ॥ देशेषुचपवित्रेषुफलवत्सुसमाहिताः ॥ मूलवत्सुचमेध्येषुवसंतिनियतव्रताः ॥ २ ॥ तेषामपिविधिंपुण्यंश्रोतुमिच्छामिशंकर ॥ वानप्रस्थेषुदेवेशस्वशरीरोपजीविषु ॥ ३ ॥ ॥ महेश्वरउवाच ॥ ॥ वानप्रस्थेषुयोधर्मस्तंमेशृणुसमाहिता ॥ श्रुत्वाचैकमनादेविधर्मबुद्धिपराभव ॥ ४ ॥ संसिद्धैर्नियमैःसद्भिर्वनवासमुपागतैः ॥ वानप्रस्थैरिदंकर्मकर्तव्यंशृणुयादृशं ॥ ५ ॥ त्रिकालमभिषेकंचपितृदेवार्चनंतथा ॥ अग्निहोत्रपरिस्पंदइष्टिहोमविधिस्तथा ॥ ६ ॥ नीवारग्रहणंचैवफलमूलनिषेवणं ॥ इंगुदैरंडतैलानांस्नेहार्थेचनिषेवणं ॥ ७ ॥ योगचर्याकृतैःसिद्धैः कामक्रोधविवर्जितैः ॥ वीरशय्यामुपासद्भिर्वीरस्थानोपसेविभिः ॥ ८ ॥ युक्तैर्योगवहैःसद्भिर्ग्रीष्मेपंचतपैस्तथा ॥ मंडूकयोगनियतैर्यथान्यायंनिषेविभिः ॥ ९ ॥ वीरासनरतैर्नित्यंस्थंडिलेशयनंतथा ॥ शीततोयाग्नियोगश्चचर्तव्योधर्मबुद्धिभिः ॥ १० ॥ अब्भक्षैर्वायुभक्षैश्चशैवलोत्तरभोजनैः ॥ अश्मकुट्टैस्तथादांतैःसंप्रक्षालैस्तथापरैः ॥ ११ ॥ चीरवल्कलसंवीतैर्मृगचर्मनिवासिभिः ॥ कार्यायात्रायथाकालंयथाधर्मंयथाविधि ॥ १२ ॥

दधिकशततमोऽध्यायः ॥ १४१ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ देशेष्विति ॥ १ ॥ २ ॥ स्वशरीरमेवोपजीवंतिनतुभृत्यादि स्वयंदासाइत्यर्थः ॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ वीरशय्यांवीरासनं वीरस्थानंमहारण्यंभीरुभिरप्रवेश्यं ॥ ८ ॥ मंडूकयोगोहठशास्त्रप्रसिद्धः ॥ ९ ॥ वीरासनंसदोपवेशनं शीतंवर्षास्वासारशायी तोयंहेमंतेजलवासी अग्निर्ग्रीष्मेपंचाग्निमध्यस्थः एवंशीततोयाग्नियोगः ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥

॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥ सिद्धिवादेषुज्ञानगोष्ठीषु ॥ २० ॥ संसिद्धाःसंपन्नाः तेकदाचित्स्वैरिणः कदाचिद्दारसंयुक्ताः ॥ २१ ॥ तत्रस्वैरिणांमौंड्यंकषायश्चकारणंज्ञापकं दा

वननित्यैर्वनचरैर्वनस्थैर्वनगोचरैः॥ वनंगुरुमिवासाद्यवस्तव्यंवनजीविभिः ॥ १३ ॥ तेषांहोमक्रियाधर्मःपंचयज्ञनिषेवणं॥ भागंचपंचयज्ञस्यवेदोक्तस्यानुपालनं॥ १४॥ अष्टमीयज्ञपरताचातुर्मास्यनिषेवणं॥ पौर्णमासादयोयज्ञानित्ययज्ञस्तथैवच॥ १५ ॥ विमुक्तादारसंयोगैर्विमुक्ताःसर्वसंकरैः॥ विमुक्ताःसर्वपापैश्चचरंतिमुनयोवने॥१६॥ स्रुग्भांडपरमानित्यंत्रेताग्निशरणाःसदा॥ संतःसत्पथनित्यायेतेयांतिपरमांगतिं॥ १७॥ ब्रह्मलोकंमहापुण्यंसोमलोकंचशाश्वतं॥ गच्छंतिमुनयःसिद्धाःसत्यधर्मव्यपाश्रयाः॥ १८॥ एषधर्मोमयादेविवानप्रस्थाश्रितःशुभः॥ विस्तरेणाथसंपन्नोयथास्थूलमुदाहृतः॥ १९ ॥ ॥उमोवाच॥ ॥भगवन्सर्वभूतेशसर्वभूतनमस्कृत॥ योधर्मोमुनिसंगस्यसिद्धिवादेषुतंवद॥२०॥ सिद्धिवादेषुसंसिद्धास्तथावननिवासिनः॥ स्वैरिणोदारसंयुक्तास्तेषांधर्मःकथंस्मृतः॥ २१॥ ॥महेश्वरउवाच॥ ॥स्वैरिणस्तपसादेविसर्वेदारविहारिणः॥ तेषांमौंड्यंकषायश्चवासेरात्रिश्चकारणं॥ २२ ॥ त्रिकालमभिषेकश्चहोत्रंत्वृषिकृतंमहत्॥ समाधिसत्पथस्थानंयथोद्दिष्टनिषेवणं॥ २३॥ येचतेपूर्वकथिताधर्मास्तेवनवासिनां॥ यदिसेवंतिधर्मांस्तानाप्नुवंतितपःफलं॥ २४॥ येचदंपतिधर्माणःस्वदारनियतेंद्रियाः॥ चरंतिविधिदृष्टंतदनुकालाभिगामिनः॥ २५ ॥ तेषामृषिकृतोधर्मोधर्मिणामुपपद्यते॥ नकामकारात्कामोन्यःसंसेव्योधर्मदर्शिभिः॥ २६॥ सर्वभूतेषुयःसम्यग्ददात्यभयदक्षिणां॥ हिंसादोषविमुक्तात्मासवैधर्मेणयुज्यते॥ २७॥ सर्वभूतानुकंपीयःसर्वभूतार्जवव्रतः॥ सर्वभूतात्मभूतश्चसवैधर्मेणयुज्यते॥ २८॥ सर्ववेदेषुवास्नानंसर्वभूतेषुचार्जवं॥ उभेएतेसमेस्यातामार्जवंवाविशिष्यते॥ २९॥ आर्जवंधर्ममित्याहुरधर्मोजिह्मउच्यते॥ आर्जवेनेहसंयुक्तोनरोधर्मेणयुज्यते॥३०॥ आर्जवेतुरतोनित्यंवसत्यमरसन्निधौ॥ तस्मादार्जवयुक्तःस्याद्यइच्छेद्धर्ममात्मनः॥३१॥ क्षांतोदांतोजितक्रोधोधर्मभूतोविहिंसकः॥ धर्मेरतमनानित्यंनरोधर्मेणयुज्यते॥ ३२॥ व्यपेततंद्रिर्धर्मात्माशक्त्यासत्पथमाश्रितः॥ चारित्रपरमोबुद्धोब्रह्मभूयायकल्पते॥ ३३॥ ॥उमोवाच॥ ॥आश्रमाभिरतादेवतापसायेतपोधनाः॥ दीप्तिमंतःकयाचैवचर्ययाथभवंतिते॥ ३४॥

रसंयुक्तानांरात्रिर्वासेकारणं नस्वैरिणामिवतेषांयथेष्टविहारोस्तीत्यर्थः ॥ २२ ॥ त्रिकालमभिषेकउभयेषां दारवतामृषिकृतंहोत्रंवन्यांबुफलादिनाहोमः एवंयथायोग्यंधर्मसंबंधऊह्यः ॥ २३ ॥ २४ ॥ ॥ २५ ॥ २६ ॥ २७ ॥ २८ ॥ २९ ॥ ३० ॥ ३१ ॥ ३२ ॥ ३३ ॥ ३४ ॥

॥ ३५ ॥ ३६ ॥ ३७ ॥ ३८ ॥ ३९ ॥ ४० ॥ ४१ ॥ ४२ ॥ ४३ ॥ मरुर्नागिरिधन्वनोरितिमेदिनी मरुसाधनंमेरुसाधनमितिपर्यायः जलाहारमपित्यक्त्वेत्यर्थः ॥ ४४ ॥ शुद्धमिति आसनंविनोपविश्ये

राजानोराजपुत्राश्चनिर्धनायेमहाधनाः ॥ कर्मणाकेनभगवन्प्राप्नुवंतिमहाफलं ॥ ३५ ॥ नित्यंस्थानमुपागम्यदिव्यचंदनभूषिताः ॥ केनवाकर्मणादेवभवंति
वनगोचराः ॥ ३६ ॥ एतन्मेसंशयंदेवतपश्चर्याश्रितंशुभं ॥ शंससर्वमशेषेणत्र्यक्षत्रिपुरनाशन ॥ ३७॥ ॥ महेश्वरउवाच॥ ॥ उपवासव्रतैर्दांतात्यहिंस्राःसत्य
वादिनः ॥ संसिद्धाःप्रेत्यगंधर्वैःसहमोदंत्यनामयाः ॥ ३८ ॥ मंडूकयोगशयनोयथान्यायंयथाविधि ॥ दीक्षांचरतिधर्मात्मासनागैःसहमोदते ॥ ३९ ॥ शष्पंमृ
गमुखोच्छिष्टंयोमृगैःसहभक्षति ॥ दीक्षितोवैमुदायुक्तःसगच्छत्यमरावतीं ॥ ४० ॥ शैवालंशीर्णपर्णवातद्व्रतीयोनिषेवते ॥ शीतयोगवहोनित्यंसगच्छेत्परमां
गतिं ॥ ४१ ॥ वायुभक्षोंबुभक्षोवाफलमूलाशनोपिवा ॥ यक्षेष्वैश्वर्यमाधायमोदतेप्सरसांगणैः ॥ ४२ ॥ अग्नियोगवहोग्रीष्मेविधिदृष्टेनकर्मणा ॥ चीर्त्वाद्वाद
शवर्षाणिराजाभवतिपार्थिवः ॥ ४३ ॥ आहारनियमंकृत्वामुनिर्द्वादशवार्षिकं ॥ मरुंसंसाध्ययत्नेनराजाभवतिपार्थिवः ॥ ४४ ॥ स्थंडिलेशुद्धमाकाशंपरिगृ
ह्यसमंततः ॥ प्रविश्यचमुदायुक्तोदीक्षांद्वादशवार्षिकीं ॥ ४५ ॥ देहंचानशनेत्यक्त्वासस्वर्गेसुखमेधते ॥ स्थंडिलस्यफलान्याहुर्यानानिशयनानिच ॥ ४६ ॥ गृ
हाणिचमहार्हाणिचंद्रशुभ्राणिभामिनि ॥ आत्मानमुपजीवन्योनियतोनियताशनः ॥ ४७ ॥ देहंवानशनेत्यक्त्वासस्वर्गसमुपाश्नुते ॥ आत्मानमुपजीवन्योदी
क्षांद्वादशवार्षिकीं ॥ ४८ ॥ त्यक्त्वामहार्णवेदेहंवारुणंलोकमश्नुते ॥ आत्मानमुपजीवन्योदीक्षांद्वादशवार्षिकीं ॥ ४९ ॥ अश्मनाचरणौभित्त्वागुह्यकेषुसमोद
दते ॥ साधयित्वात्मनात्मानंनिर्द्वंद्वोनिष्परिग्रहः ॥ ५० ॥ चीर्त्वाद्वादशवर्षाणिदीक्षामेतांमनोगतां ॥ स्वर्गलोकमवाप्नोतिदेवैश्चसहमोदते ॥ ५१ ॥ आत्मानमुप
जीवन्योदीक्षांद्वादशवार्षिकीं ॥ हुत्वाग्नौदेहमुत्सृज्यवह्निलोकेमहीयते ॥ ५२ ॥ यस्तुदेवियथान्यायंदीक्षितोनियतोद्विजः ॥ आत्मन्यात्मानमाधायनिर्ममोधर्म
लालसः ॥ ५३ ॥ चीर्त्वाद्वादशवर्षाणिदीक्षामेतांमनोगतां ॥ अरणीसहितंस्कंधेबद्ध्वागच्छत्यनावृतः ॥ ५४ ॥ वीराध्वानगतोनित्यंवीरासनरतस्तथा ॥ वीरस्था
यीचसततंसवीरगतिमाप्नुयात् ॥ ५५ ॥ सशक्रलोकगोनित्यंसर्वकामपुरस्कृतः ॥ दिव्यपुष्पसमाकीर्णोदिव्यचंदनभूषितः ॥ ५६ ॥

त्यर्थः ॥ ४४ ॥ ४५ ॥ ४६ ॥ ४७ ॥ ४८ ॥ ४९ ॥ ५० ॥ ५१ ॥ ५२ ॥ ५३ ॥ अरणीसहितमग्निस्कंधेतरुप्रकांडेबद्ध्वाविलाप्य तरावग्निविसृज्येत्यर्थः ॥ ५४ ॥ वीरोदेहत्यागोत्सुकः ॥ ५५ ॥ ५६ ॥

॥ ५७ ॥ ५८ ॥ ५९ ॥ ॥ इतिअनुशासनपर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेद्विचत्वारिंशदधिकशततमोऽध्यायः ॥ १४२ ॥ ॥ ७॥ ॥ ७॥ ॥ भगवन्निति ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥

सुखंवसतिधर्मात्मादिविदेवगणैःसह ॥ वीरलोकगतोनित्यंवीरयोगसहःसदा ॥ ५७॥ सत्वस्थःसर्वमुत्सृज्यदीक्षितोनियतःशुचिः ॥ वीराध्वानंप्रपद्येद्यस्तस्य लोकाःसनातनाः ॥ ५८ ॥ कामगेनविमानेनसवैचरतिच्छंदतः ॥ शक्रलोकगतःश्रीमान्मोदतेचनिरामयः ॥ ५९ ॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेअनुशासनपर्वणि आनुशासनिकेपर्वणिदानधर्मेउमामहेश्वरसंवादेद्विचत्वारिंशदधिकशततमोऽध्यायः ॥ १४२॥ ॥७॥ ॥ उमोवाच ॥ ॥ भगवन्भगनेत्रघ्नपूष्णोदंतनिपा तन ॥ दक्षक्रतुहरत्र्यक्षसंशयोमेमहानयं ॥ १ ॥ चातुर्वर्ण्यंभगवतापूर्वंसृष्टंस्वयंभुवा ॥ केनकर्मविपाकेनवैश्योगच्छतिशूद्रतां ॥ २ ॥ वैश्योवाक्षत्रियःकेनद्वि जोवाक्षत्रियोभवेत् ॥ प्रतिलोमःकथंदेवशक्योधर्मोनिवर्तितुं ॥ ३ ॥ केनवाकर्मणाविप्रःशूद्रयोनौप्रजायते ॥ क्षत्रियःशूद्रतामेतिकेनवाकर्मणाविभो ॥ ४ ॥ एतन्मेसंशयंदेववदभूतपतेनघ ॥ त्रयोवर्णाःप्रकृत्येहकथंब्राह्मण्यमाप्नुयुः ॥ ५ ॥ ॥ महेश्वरउवाच ॥ ॥ ब्राह्मण्यंदेविदुष्प्रापंनिसर्गाद्ब्राह्मणःशुभे ॥ क्षत्रियोवै श्यशूद्रौवानिसर्गादितिमेमतिः ॥ ६ ॥ कर्मणादुष्कृतेनेहस्थानाद्भ्रश्यतिवैद्विजः ॥ ज्येष्ठंवर्णमनुप्राप्यतस्माद्रक्षेतवैद्विजः ॥ ७॥ स्थितोब्राह्मणधर्मेणब्राह्मण्यमु पजीवति ॥ क्षत्रियोवाथवैश्योवाब्रह्मभूयंसगच्छति ॥ ८ ॥ यस्तुविप्रत्वमुत्सृज्यक्षात्रंधर्मंनिषेवते ॥ ब्राह्मण्यात्सपरिभ्रष्टःक्षत्रयोनौप्रजायते ॥ ९ ॥ वैश्यकर्म चयोविप्रोलोभमोहव्यपाश्रयः ॥ ब्राह्मण्यंदुर्लभंप्राप्यकरोत्यल्पमतिःसदा ॥ १० ॥ सद्विजोवैश्यतामेतिवैश्योवाशूद्रतामियात् ॥ स्वधर्मात्प्रच्युतोविप्रस्ततःशू द्रत्वमाप्नुते ॥ ११ ॥ तत्रासौनिरयंप्राप्तोवर्णभ्रष्टोबहिष्कृतः ॥ ब्रह्मलोकात्परिभ्रष्टःशूद्रःसमुपजायते ॥ १२ ॥ क्षत्रियोवामहाभागेवैश्योवाधर्मचारिणि ॥ स्वा निकर्माण्यपाहायशूद्रकर्मनिषेवते ॥ १३ ॥ स्वस्थानात्सपरिभ्रष्टोवर्णसंकरतांगतः ॥ ब्राह्मणःक्षत्रियोवैश्यःशूद्रत्वंयातितादृशः ॥ १४ ॥ यस्तुबुद्धःस्वधर्मेणज्ञा नविज्ञानवान्शुचिः ॥ धर्मज्ञोधर्मनिरतःसधर्मफलमश्नुते ॥ १५ ॥ इदंचैवापरंदेविब्रह्मणासमुदाहृतं ॥ अध्यात्मंनैष्ठिकंसद्भिर्धर्मकामैर्निषेव्यते ॥ १६ ॥ उग्रा न्नंगर्हितंदेविगणान्नंश्राद्धसूतकं ॥ दुष्टान्नंनैवभोक्तव्यंशूद्रान्नंनैवकर्हिचित् ॥ १७ ॥ शूद्रान्नंगर्हितंदेविसदादेवैर्महात्मभिः ॥ पितामहमुखोत्सृष्टंप्रमाणमिति मेमतिः ॥ १८ ॥ शूद्रान्नेनावशेषेणजठरेयोम्रियेद्विजः ॥ आहिताग्निस्तथायज्वासशूद्रगतिभाग्भवेत् ॥ १९ ॥

॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥

॥ २० ॥ २१ ॥ २२ ॥ २३ ॥ कुंडेपाकपात्रेअश्नातीतिकुंडाशी ॥ २४ ॥ २५ ॥ २६ ॥ २७ ॥ २८ ॥ चोक्षःशुद्धः ॥ २९ ॥ ३० ॥ ३१ ॥ ३२ ॥ ३३ ॥ ३४ ॥ ३५ ॥ ३६ ॥

तेनशूद्रान्नशेषेणब्रह्मस्थानादपाकृतः ॥ ब्राह्मणःशूद्रतामेतिनास्तितत्रविचारणा ॥ २० ॥ यस्यान्नेनावशेषेणजठरेयोम्रियेद्द्विजः ॥ तांतांयोनिंव्रजेद्विप्रोयस्यान्नमुपजीवति ॥ २१ ॥ ब्राह्मणत्वंशुभंप्राप्यदुर्लभंयोवमन्यते ॥ अभोज्यान्नानिचाश्नातिसद्विजत्वात्पतेतवै ॥ २२ ॥ सुरापोब्रह्महाक्षुद्रश्चोरोभग्नव्रतोशुचिः ॥ स्वाध्यायवर्जितःपापोलुब्धोनैकृतिकःशठः ॥ २३ ॥ अव्रतीवृषलीभर्ताकुंडाशीसोमविक्रयी ॥ निहीनसेवीविप्रोहिपततिब्रह्मयोनितः ॥ २४ ॥ गुरुतल्पीगुरुद्रोहीगुरुकुत्सारतिश्चयः ॥ ब्रह्मविच्चापिपततिब्राह्मणोब्रह्मयोनितः ॥ २५ ॥ एभिस्तुकर्मभिर्देविशुभैराचरितैस्तथा ॥ शूद्रोब्राह्मणतांयातिवैश्यःक्षत्रियतांव्रजेत् ॥ २६ ॥ शूद्रकर्माणिसर्वाणियथान्यायंयथाविधि ॥ शुश्रूषांपरिचर्यांचज्येष्ठेवर्णेप्रयत्नतः ॥ २७ ॥ कुर्यादविमनाःशूद्रःसततंसत्पथेस्थितः ॥ देवद्विजातिसत्कर्तासर्वातिथ्यकृतव्रतः ॥ २८ ॥ ऋतुकालाभिगामीचनियतोनियताशनः ॥ चोक्षश्चोक्षजनान्वेषीशेषान्नकृतभोजनः ॥ २९ ॥ वृथामांसंनभुंजीतशूद्रोवैश्यत्वमृच्छति ॥ ऋतवागनहंवादीनिर्द्वंद्वःशमकोविदः ॥ ३० ॥ यजतेनित्ययज्ञैश्चस्वाध्यायपरमःशुचिः ॥ दांतोब्राह्मणसत्कर्तासर्ववर्णबुभूषकः ॥ ३१ ॥ गृहस्थव्रतमातिष्ठन्द्विकालकृतभोजनः ॥ शेषाशीविजिताहारोनिष्कामोनिरहंवदः ॥ ३२ ॥ अग्निहोत्रमुपासंश्चजुह्वानश्चयथाविधि ॥ सर्वातिथ्यमुपातिष्ठन्शेषान्नकृतभोजनः ॥ ३३ ॥ त्रेताग्निमंत्रविहितोवैश्योभवतिवैद्विजः ॥ सवैश्यःक्षत्रियकुलेशुचौमहतिजायते ॥ ३४ ॥ सवैश्यःक्षत्रियोजातोजन्मप्रभृतिसंस्कृतः ॥ उपनीतोव्रतपरोद्विजोभवतिसत्कृतः ॥ ३५ ॥ ददातियजतेयज्ञैःसमृद्धैराप्तदक्षिणैः ॥ अधीत्यस्वर्गमन्विच्छंस्त्रेताग्निशरणःसदा ॥ ३६ ॥ आर्तहस्तप्रदोनित्यंप्रजाधर्मेणपालयन् ॥ सत्यःसत्यानिकुरुतेनित्यंयःसुखदर्शनः ॥ ३७ ॥ धर्मदंडोननिर्दंडोधर्मकार्यानुशासकः ॥ यंत्रितःकार्यकरणैःषड्भागकृतलक्षणः ॥ ३८ ॥ ग्राम्यधर्मंनसेवेतस्वच्छंदेनार्थकोविदः ॥ ऋतुकालेतुधर्मात्मापत्नीमुपशयेत्सदा ॥ ३९ ॥ सदोपवासीनियतःस्वाध्यायनिरतःशुचिः ॥ बर्हिष्कांतरितेनित्यंशयानोग्निगृहेसदा ॥ ४० ॥ सर्वातिथ्यंत्रिवर्गस्यकुर्वाणःसुमनाःसदा ॥ शूद्राणांचान्नकामानांनित्यंसिद्धमितिब्रुवन् ॥ ४१ ॥ अर्थाद्वायदिवाकामान्नकिंचिदुपलक्षयेत् ॥ पितृदेवातिथिकृतेसाधनंकुरुतेचयः ॥ ४२ ॥ स्ववेश्मनियथान्यायमुपास्तेभैक्ष्यमेवच ॥ त्रिकालमग्निहोत्रंचजुह्वानोवैयथाविधि ॥ ४३ ॥

॥ ३७ ॥ ३८ ॥ ३९ ॥ ४० ॥ ४१ ॥ ४२ ॥ ४३ ॥

॥ ४४ ॥ ४५ ॥ ४६ ॥ ४७ ॥ ४८ ॥ ४९ ॥ ५० ॥ ५१ ॥ ५२ ॥ ५३ ॥ पादवद्गतिमत् ॥ ५४ ॥ ५५ ॥ ५६ ॥ ५७ ॥ ब्राह्मण्यमिति कुयोनिसंबंधात्कुप्रतिग्रहादादानाच्चब्राह्मण्यंनश्यतीतिभावः

गोब्राह्मणहितार्थायरणेचाभिमुखोहतः॥ त्रेताग्निमंत्रपूतात्मासमाविश्यद्विजोभवेत्॥ ४४ ॥ ज्ञानविज्ञानसंपन्नःसंस्कृतोवेदपारगः॥ विप्रोभवतिधर्मात्माक्षत्रियःस्वेनकर्मणा॥ ४५ ॥ एतैःकर्मफलैर्देविन्यूनजातिकुलोद्भवः॥ शूद्रोप्यागमसंपन्नोद्विजोभवतिसंस्कृतः॥ ४६ ॥ ब्राह्मणोवाप्यसद्वृत्तःसर्वसंकरभोजनः॥ ब्राह्मण्यंससमुत्सृज्यशूद्रोभवतितादृशः॥ ४७॥ कर्मभिःशुचिभिर्देविशुद्धात्माविजितेंद्रियः ॥ शूद्रोपिद्विजवत्सेव्यइतिब्रह्माऽब्रवीत्स्वयं ॥ ४८ ॥ स्वभावःकर्मचशुभंयत्रशूद्रेपितिष्ठति ॥ विशिष्टःसद्विजातेर्वैविज्ञेयइतिमेमतिः ॥ ४९ ॥ नयोनिर्नापिसंस्कारोनश्रुतंनचसंततिः ॥ कारणानिद्विजत्वस्यवृत्तमेवतुकारणं ॥ ५० ॥ सर्वोयंब्राह्मणोलोकेवृत्तेनतुविधीयते॥ वृत्तेस्थितस्तुशूद्रोपिब्राह्मणत्वंनियच्छति॥ ५१ ॥ ब्राह्मःस्वभावःसुश्रोणिसमःसर्वत्रमेमतिः ॥ निर्गुणंनिर्मलंब्रह्मयत्रतिष्ठतिसद्विजः ॥ ५२ ॥ एतेयोनिफलादेविस्थानभागनिदर्शकाः॥ स्वयंचवरदेनोक्ताब्रह्मणासृजताप्रजाः॥ ५३॥ ब्राह्मणोपिमहत्क्षेत्रंलोकेचरतिपादवत्॥ यत्तत्रबीजंवपतिसाकृषिःप्रेत्यभाविनि॥ ५४॥ विघसाशिनासदाभाव्यंसत्पथालंबिनातथा॥ ब्राह्मंहिमार्गमाक्रम्यवर्तितव्यंबुभूषता॥ ५५॥ संहिताध्यायिनाभाव्यंगृहेवैगृहमेधिना॥ नित्यंस्वाध्यायिनाभाव्यंनचाध्ययनजीविना॥ ५६॥ एवंभूतोहियोविप्रःसत्पथंसत्पथेस्थितः॥ आहिताग्निरधीयानोब्रह्मभूयायकल्पते॥ ५७॥ ब्राह्मण्यंदेविसंप्राप्यरक्षितव्यंयतात्मना॥ योनिप्रतिग्रहादानैःकर्मभिश्चशुचिस्मिते॥ ५८ ॥ एतत्तेगुह्यमाख्यातंयथाशूद्रोभवेद्द्विजः॥ ब्राह्मणोवाच्युतोधर्माद्यथाशूद्रत्वमाप्नुते॥ ५९॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेअनुशासनपर्वणिआनुशासनिकेपर्वणिदानधर्मेउमामहेश्वरसंवादेत्रिचत्वारिंशदधिकशततमोऽध्यायः॥ १४३॥ ॥ ७॥ ॥ उमोवाच॥ ॥ भगवन्सर्वभूतेशदेवासुरनमस्कृत॥ धर्माधर्मौनृणांदेवब्रूहिमेऽसंशयंविभो॥ १ ॥ कर्मणामनसावाचात्रिविधंहिनरःसदा॥ बध्यतेबंधनैःपाशैर्मुच्यतेप्यथवापुनः॥ २ ॥ केनशीलेनवृत्तेनकर्मणाकीदृशेनवा ॥ समाचारैर्गुणैःकैर्वास्वर्गंयांतीहमानवाः॥ ३॥ ॥ महेश्वरउवाच॥ ॥ देविधर्मार्थतत्त्वज्ञेधर्मनित्येदमेरते॥ सर्वप्राणिहितःप्रश्नःश्रूयतांबुद्धिवर्धनः॥ ४॥ सत्यधर्मरताःसंतःसर्वलिंगविवर्जिताः॥ धर्मलब्धार्थभोक्तारस्तेनराःस्वर्गगामिनः॥ ५॥

॥ ५८ ॥ ५९ ॥ ॥ इतिअनुशासनप० नै० भा० त्रिचत्वारिंशदधिकशततमोऽध्यायः ॥ १४३ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ भगवन्निति ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥ सर्वेषामाश्रमाणांलिंगैर्विवर्जिताः ॥ ५ ॥

॥ ६ ॥ ७ ॥ नसज्जंतिसक्तानभवंति प्राणातिपातादिद्रियाणांविषयाभिमुख्यात् ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ अकषायकृतःरागद्वेषाद्यभावार्थनिर्मितः ॥ १६ ॥ १७ ॥

नाधर्मेणनधर्मेणबध्यंतेछिन्नसंशयाः ॥ प्रलयोत्पत्तितत्त्वज्ञाःसर्वज्ञाःसर्वदर्शिनः ॥ ६ ॥ वीतरागाविमुच्यंतेपुरुषाःकर्मबंधनैः ॥ कर्मणामनसावाचायेनहिंसं
तिकिंचन ॥ ७ ॥ येनसज्जंतिकस्मिंश्चित्तेनबध्यंतिकर्मभिः ॥ प्राणातिपाताद्विरताःशीलवंतोदयान्विताः ॥ ८ ॥ तुल्यद्वेष्यप्रियादांतामुच्यंतेकर्मबंधनैः ॥ सर्वभू
तदयावंतोविश्वास्याःसर्वजंतुषु ॥ ९ ॥ त्यक्तहिंसासमाचारास्तेनराःस्वर्गगामिनः ॥ परस्वेनिर्ममानित्यंपरदारविवर्जकाः ॥ १० ॥ धर्मलब्धान्नभोक्तारस्तेनराः
स्वर्गगामिनः ॥ मातृवत्स्वसृवच्चैवनित्यंदुहितृवच्चये ॥ ११ ॥ परदारेषुवर्तंतेतेनराःस्वर्गगामिनः ॥ स्तैन्यान्निवृत्ताःसततंसंतुष्टाःस्वधनेनच ॥ १२ ॥ स्वभाग्यान्यु
पजीवंतितेनराःस्वर्गगामिनः ॥ स्वदारनिरतायेचऋतुकालाभिगामिनः ॥ १३ ॥ अग्राम्यसुखभोगाश्चतेनराःस्वर्गगामिनः ॥ परदारेषुयेनित्यंचरित्रावृतलोच
नाः ॥ १४ ॥ यतेंद्रियाःशीलपरास्तेनराःस्वर्गगामिनः ॥ एषदेवकृतोमार्गःसेवितव्यःसदानरैः ॥ १५ ॥ अकषायकृतश्चैवमार्गःसेव्यःसदाबुधैः ॥ दानधर्मतपोयु
क्तःशीलशौचदयात्मकः ॥ १६ ॥ वृत्त्यर्थंधर्महेतोर्वासेवितव्यःसदानरैः ॥ स्वर्गवासमभीप्सद्भिर्नसेव्यस्त्वतउत्तरः ॥ १७ ॥ ॥ उमोवाच ॥ ॥ वाचातुबध्यतेयेन
मुच्यतेप्यथवापुनः ॥ तानिकर्माणिमेदेववदभूतपतेनघ ॥ १८ ॥ ॥ महेश्वरउवाच ॥ ॥ आत्महेतोःपरार्थेवानर्महास्याश्रयात्तथा ॥ येमृषानवदंतीहतेनराःस्व
र्गगामिनः ॥ १९ ॥ वृत्त्यर्थंधर्महेतोर्वाकामकारात्तथैवच ॥ अनृतंयेनभाषंतेतेनराःस्वर्गगामिनः ॥ २० ॥ श्लक्ष्णांवाणींनिराबाधांमधुरांपापवर्जितां ॥ स्वाग
तेनाभिभाषंतेतेनराःस्वर्गगामिनः ॥ २१ ॥ परुषंयेनभाषंतेकटुकंनिष्ठुरंयथा ॥ अपैशुन्यरताःसंतस्तेनराःस्वर्गगामिनः ॥ २२ ॥ पिशुनांनप्रभाषंतेमित्रभेद
करींगिरं ॥ ऋतंमैत्रंतुभाषंतेतेनराःस्वर्गगामिनः ॥ २३ ॥ येवर्जयंतिपरुषंपरद्रोहंचमानवाः ॥ सर्वभूतसमादांतास्तेनराःस्वर्गगामिनः ॥ २४ ॥ शठप्रलापा
द्विरताविरुद्धपरिवर्जकाः ॥ सौम्यप्रलापिनोनित्यंतेनराःस्वर्गगामिनः ॥ २५ ॥ नकोपाद्व्याहरंतेयेवाचंहृदयदारणीम् ॥ सांत्वंवदंतिक्रुद्धापितेनराःस्वर्गगामिनः
॥ २६ ॥ एषवाणीकृतोदेवधर्मःसेव्यःसदानरैः ॥ शुभःसत्यगुणोनित्यंवर्जनीयोमृषाबुधैः ॥ २७ ॥ ॥ उमोवाच ॥ ॥ मनसाबध्यतेयेनकर्मणापुरुषःसदा ॥
तन्मेब्रूहिमहाभागदेवदेवपिनाकधृक् ॥ २८ ॥

॥ १८ ॥ नर्मकौटिल्यंविनास्रगादौसर्पभ्रमोत्पादनं हास्यंतादृशमेवमात्रादिषुदोषारोपपूर्वकंगालनं ॥ १९ ॥ २० ॥ २१ ॥ २२ ॥ २३ ॥ २४ ॥ २५ ॥ २६ ॥ २७ ॥ २८ ॥

॥ २९ ॥ ३० ॥ नहिंसंत्यादानेनतस्वामिनंनपीडयंति ॥ ३१ ॥ ३२ ॥ ३३ ॥ ३४ ॥ ३५॥ ३६॥ ३७॥ ३८॥ ३९॥ ४०॥ ४१॥ ४२॥ ४३॥ ४४॥ ४५॥४६॥४७॥४८॥४९॥५०॥५१॥५२॥५३॥

॥ महेश्वरउवाच ॥ ॥ मानसेनेहधर्मेणसंयुक्ताःपुरुषाःसदा ॥ स्वर्गंगच्छंतिकल्याणितन्मेकीर्तयतःशृणु ॥ २९ ॥ दुष्प्रणीतेनमनसादुष्प्रणीततराकृतिः ॥ मनोब
ध्यतियेनेहशृणुवाक्यंशुभानने ॥ ३० ॥ अरण्येविजनेन्यस्तंपरस्वंदृश्यतेयदा ॥ मनसापिनहिंसंतितेनराःस्वर्गगामिनः ॥ ३१ ॥ ग्रामेगृहेवायेद्रव्यंपारक्यंविज
नेस्थितं ॥ नाभिनंदंतिवैनित्यंतेनराःस्वर्गगामिनः ॥ ३२ ॥ तथैवपरदारान्येकामवृत्तान्रहोगतान् ॥ मनसापिनहिंसंतितेनराःस्वर्गगामिनः ॥ ३३ ॥ शत्रुंमित्रं
चयेनित्यंतुल्येनमनसानराः ॥ भजंतिमैत्राःसंगम्यतेनराःस्वर्गगामिनः ॥ ३४ ॥ श्रुतवंतोदयावंतःशुचयःसत्यसंगराः ॥ स्वैरर्थैःपरिसंतुष्टास्तेनराःस्वर्गगामिनः
॥ ३५ ॥ अवैरायेत्वनायासामैत्रीचित्तरताःसदा ॥ सर्वभूतदयावंतस्तेनराःस्वर्गगामिनः ॥ ३६ ॥ श्रद्धावंतोदयावंतश्चोक्षाश्चोक्षजनप्रियाः ॥ धर्माधर्मविदो
नित्यंतेनराःस्वर्गगामिनः ॥ ३७ ॥ शुभानामशुभानांचकर्मणांफलसंचये ॥ विपाकज्ञाश्चयेदेवितेनराःस्वर्गगामिनः ॥ ३८ ॥ न्यायोपेतागुणोपेतादेवद्विजप
राःसदा ॥ समुत्थानमनुप्राप्तास्तेनराःस्वर्गगामिनः ॥ ३९ ॥ शुभैःकर्मफलैर्देविमयैतेपरिकीर्तिताः ॥ स्वर्गमार्गपराभूयःकिंत्वंश्रोतुमिहेच्छसि ॥ ४० ॥ ॥ उमो
वाच ॥ ॥ महान्मेसंशयःकश्चिन्मर्त्यान्प्रतिमहेश्वर ॥ तस्मात्त्वंनैपुणेनाद्यममव्याख्यातुमर्हसि ॥ ४१ ॥ केनायुर्लभतेदीर्घंकर्मणापुरुषःप्रभो ॥ तपसावापिदेवे
शकेनायुर्लभतेमहत् ॥ ४२ ॥ क्षीणायुःकेनभवतिकर्मणाभुविमानवः ॥ विपाकंकर्मणांदेववक्तुमर्हस्यनिंदित ॥ ४३ ॥ अपरेचमहाभाग्यामंदभाग्यास्तथापरे ॥
अकुलीनास्तथाचान्येकुलीनाश्चतथापरे ॥ ४४ ॥ दुर्दर्शाःकेचिदाभांतिनराःकाष्ठमयाइव ॥ प्रियदर्शास्तथाचान्येदर्शनादेवमानवाः ॥ ४५ ॥ दुष्प्रज्ञाःकेचिदा
भांतिकेचिदाभांतिपंडिताः ॥ महाप्राज्ञास्तथैवान्येज्ञानविज्ञानभाविनः ॥ ४६ ॥ अल्पाबाधास्तथाकेचिन्महाबाधास्तथापरे ॥ दृश्यंतेपुरुषादेवतन्मेव्याख्यातु
मर्हसि ॥ ४७ ॥ ॥ महेश्वरउवाच ॥ ॥ हंततेऽहंप्रवक्ष्यामिदेविकर्मफलोदयं ॥ मर्त्यलोकेनरःसर्वोयेनस्वफलमश्नुते ॥ ४८ ॥ प्राणातिपातेयोरौद्रोदंडहस्तोद्यतःस
दा ॥ नित्यमुद्यतशस्त्रश्चहंतिभूतगणान्नरः ॥ ४९ ॥ निर्दयःसर्वभूतानांनित्यमुद्वेगकारणः ॥ अपिकीटपिपीलानामशरण्यःसुनिर्घृणः ॥ ५० ॥ एवंभूतोनरोदेवि
निरयंप्रतिपद्यते ॥ विपरीतस्तुधर्मात्मारूपवानभिजायते ॥ ५१ ॥ पापेनकर्मणादेविबध्योहिंसारतिर्नरः ॥ अप्रियःसर्वभूतानांहीनायुरुपजायते ॥ ५२ ॥ नि
रयंयातिहिंसात्मायातिस्वर्गमहिंसकः ॥ यातनांनिरयेरौद्रांसकृच्छ्रांलभतेनरः ॥ ५३ ॥

॥ ५४ ॥ ५५ ॥ ५६ ॥ ५७ ॥ ५८ ॥ ५९ ॥ ६० ॥ ॥ इतिअनुशासनपर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेचतुश्चत्वारिंशदधिकशततमोऽध्यायः ॥ १४४ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ किमिति ॥ १ ॥ २ ॥ नैत्य

यःकश्चिन्निरयात्तस्मात्समुत्तरतिकर्हिचित् ॥ मानुष्यंलभतेचापिहीनायुस्तत्रजायते ॥ ५४ ॥ पापेनकर्मणादेविबद्धोहिंसारतिर्नरः ॥ अप्रियःसर्वभूतानांहीना
युरुपजायते ॥ ५५ ॥ यस्तुशुक्लाभिजातीयःप्राणिघातविवर्जकः ॥ निक्षिप्तशस्त्रोनिर्दंडोनहिंसतिकदाचन ॥ ५६ ॥ नघातयतिनोहंतिघ्नंतंनैवानुमोदते ॥ सर्वभू
तेषुसस्नेहोयथात्मनितथापरे ॥ ५७ ॥ ईदृशःपुरुषोत्कर्षोदेविदेवत्वमश्नुते ॥ उपपन्नान्सुखान्भोगानुपाश्नातिमुदायुतः ॥ ५८ ॥ अथचेन्मानुषेलोकेकदाचिदुप
पद्यते ॥ तत्रदीर्घायुरुत्पन्नःसनरःसुखमेधते ॥ ५९ ॥ एषदीर्घायुषांमार्गःसुवृत्तानांसुकर्मिणां ॥ प्राणिहिंसाविमोक्षेणब्रह्मणासमुदीरितः ॥ ६० ॥ ॥ इतिश्री
महाभारतेअनुशासनपर्वणिआनुशास० दानधर्मेउमामहेश्वरसंवादेचतुश्चत्वारिंशदधिकशततमोऽध्यायः ॥ १४४ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥
॥ उमोवाच ॥ ॥ किंशीलःकिंसमाचारःपुरुषःकैश्चकर्मभिः ॥ स्वर्गंसमभिपद्येतसंप्रदानेनकेनवा ॥ १ ॥ ॥ महेश्वरउवाच ॥ ॥ दाताब्राह्मणसत्कर्तादीनार्त
कृपणादिषु ॥ भक्ष्यभोज्यान्नपानानांवाससांचप्रदायकः ॥ २ ॥ प्रतिश्रयान्सभाःकूपान्प्रपाःपुष्करिणीस्तथा ॥ नैत्यकानिचसर्वाणिकिमिच्छकमतीवच ॥ ३ ॥
आसनंशयनंयानंगृहंरत्नंधनंतथा ॥ सस्यजातानिसर्वाणिगाःक्षेत्राण्यथयोषितः ॥ ४ ॥ सुप्रतीतमनानित्यंयःप्रयच्छतिमानवः ॥ एवंभूतोनरोदेविदेवलोके
भिजायते ॥ ५ ॥ तत्रोष्यसुचिरंकालंभुक्त्वाभोगाननुत्तमान् ॥ सहाप्सरोभिर्मुदितोरमतेनंदनादिषु ॥ ६ ॥ तस्मात्स्वर्गाच्च्युतोलोकान्मानुषेषुप्रजायते ॥ महाभो
गकुलेदेविधनधान्यसमन्वितः ॥ ७ ॥ तत्रकामगुणैःसर्वैःसमुपेतोमुदायुतः ॥ महाभोगोमहाकोशोधनीभवतिमानवः ॥ ८ ॥ एतेदेविमहाभागाःप्राणिनोदान
शीलिनः ॥ ब्रह्मणावैपुराप्रोक्ताःसर्वस्यप्रियदर्शनाः ॥ ९ ॥ अपरेमानवादेविप्रदानकृपणाद्द्विजैः ॥ याचितानप्रयच्छंतिविद्यमानेप्यबुद्धयः ॥ १० ॥ दीनांधकृप
णान्दृष्ट्वाभिक्षुकानतिथीनपि ॥ याच्यमानानिवर्तंतेजिह्वालोभसमन्विताः ॥ ११ ॥ नधनानिनवासांसिनभोगान्नचकांचनं ॥ नगावोनान्नविकृतिंप्रयच्छंति
कदाचन ॥ १२ ॥ अप्रवृत्ताश्चयेलुब्धानास्तिकादानवर्जिताः ॥ एवंभूतानरादेविनिरयंयांत्यबुद्धयः ॥ १३ ॥ तेवैमनुष्यतांयांतियदाकालस्यपर्ययात् ॥ धनरिक्ते
कुलेजन्मलभंतेस्वल्पबुद्धयः ॥ १४ ॥ क्षुत्पिपासापरीताश्चसर्वलोकबहिष्कृताः ॥ निराशाःसर्वभोगेभ्योजीवंत्यधर्मजीविकां ॥ १५ ॥

कानिनित्यदेयानि किमिच्छसीतिपृष्ट्वायदीप्सितंदीयतेतत्किमिच्छकं ॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ अतिथीनदृष्ट्वातैर्याच्यमानाःसंतोनिवर्त्ततेनप्रयच्छंति ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥

अल्पभोगकुलेजाताअल्पभोगरतानराः॥ अनेनकर्मणादेविभवंत्यधनिनोनराः॥ १६॥ अपरेस्तंभिनोनित्यंमानिनःपापतोरताः॥ आसनार्हस्ययेपीठंनप्रय
च्छंत्यचेतसः॥ १७॥ मार्गार्हस्यचयेमार्गंनयच्छंत्यल्पबुद्धयः॥ पाद्यार्हस्यचयेपाद्यंनददत्यल्पबुद्धयः॥ १८॥ अर्घार्हान्नचसत्कारैरर्चयंतियथाविधि ॥ अर्घ्य
माचमनीयंवानयच्छंत्यल्पबुद्धयः॥ १९॥ गुरुंचाभिगतंप्रेम्णागुरुवन्नबुभूषते॥ अभिमानप्रवृत्तेनलोभेनसमवस्थिताः॥ २० ॥ संमान्यांश्चावमन्यंतेवृद्धा
न्परिभवंतिच॥ एवंविधानरादेविसर्वेनिरयगामिनः॥ २१॥ तेवैयदिनरास्तस्मान्निरयादुत्तरंतिवै ॥ वर्षपूगैस्ततोजन्मलभंतेकुत्सितेकुले॥ २२ ॥ श्वपाकपु
ल्कसादीनांकुत्सितानामचेतसां॥ कुलेषुतेषुजायंतेगुरुवृद्धापचायिनः॥ २३॥ नस्तंभीनचमानीयोदेवताद्विजपूजकः॥ लोकपूज्योनमस्कर्ताप्रश्रितोमधुरंव
चः॥ २४॥ सर्ववर्णप्रियकरःसर्वभूतहितःसदा॥ अद्वेषीसुमुखःश्लक्ष्णःस्निग्धवाणीप्रदःसदा ॥ २५ ॥ स्वागतेनैवसर्वेषांभूतानामविहिंसकः॥ यथार्हसत्क्रि
यापूर्वमर्चयन्नवतिष्ठति॥ २६॥ मार्गार्हायददन्मार्गंगुरुंगुरुवदर्चयन्॥ अतिथिप्रग्रहरतस्तथाभ्यागतपूजकः॥ २७॥ एवंभूतोनरोदेविस्वर्गतिंप्रतिपद्यते॥ त
तोमानुषतांप्राप्यविशिष्टकुलजोभवेत्॥ २८॥ तत्रासौविपुलैर्भोगैःसर्वरत्नसमायुतः॥ यथार्हदाताचार्हेषुधर्मचर्यापरोभवेत्॥ २९॥ संमतःसर्वभूतानांसर्व
लोकनमस्कृतः॥ स्वकर्मफलमाप्नोतिस्वयमेवनरःसदा॥ ३०॥ उदात्तकुलजातीयउदात्ताभिजनःसदा॥ एषधर्मोमयाप्रोक्तोविधात्रास्वयमीरितः॥ ३१ ॥ य
स्तुरौद्रसमाचारःसर्वसत्वभयंकरः॥ हस्ताभ्यांयदिवापद्भ्यांरज्ज्वादंडेनवापुनः॥ ३२॥ लोष्टैःस्तंभैरायुधैर्वाजंतून्बाधतिशोभने॥ हिंसार्थनिकृतिप्रज्ञःप्रोद्वेजय
तिचैवह॥ ३३॥ उपक्रामतिजंतूंश्चउद्वेगजननःसदा॥ एवंशीलसमाचारोनिरयंप्रतिपद्यते॥ ३४॥ सवैमनुष्यतांगच्छेद्यदिकालस्यपर्ययात्॥ बह्वाबाधपरि
क्लिष्टेजायतेसोऽधमेकुले॥ ३५॥ लोकद्वेष्योधमःपुंसांस्वयंकर्मफलैःकृतैः॥ एषदेविमनुष्येषुबोद्धव्योज्ञातिबंधुषु॥३६॥ अपरःसर्वभूतानिदयावाननुपश्यति॥
मैत्रदृष्टिःपितृसमोनिर्वैरोनियतेंद्रियः॥ ३७॥ नोद्वेजयतिभूतानिनविघातयतेतथा॥ हस्तपादैःसुनियतैर्विश्वास्यःसर्वजंतुषु॥ ३८॥ नरज्ज्वानचदंडेननलोष्टै
र्नायुधेनच॥ उद्वेजयतिभूतानिश्लक्ष्णकर्मादयापरः॥ ३९॥

उदात्तंप्रशस्तं॥ ३१ ॥ ३२ ॥ ३३ ॥ ३४ ॥ ३५ ॥ ३६ ॥ ३७ ॥ ३८ ॥ ३९ ॥

॥ ४० ॥ ४१ ॥ ४२ ॥ ऊहःसिद्धांतः अपोहःपूर्वपक्षः ॥ ४३ ॥ ४४ ॥ ४५ ॥ ४६ ॥ ४७ ॥ ४८ ॥ ४९ ॥ ५० ॥ ५१ ॥ ५२ ॥ ५३ ॥ ५४ ॥ ५५ ॥ ५६ ॥ ५७ ॥ ५८ ॥ ५९ ॥ ६० ॥ ६१ ॥ ६२ ॥ ६३ ॥

एवंशीलसमाचारःस्वर्गेसमुपजायते ॥ तत्रासौभवनेदिव्येमुदावसतिदेववत् ॥ ४० ॥ सचेत्कर्मक्षयान्मर्त्योमनुष्येषूपजायते ॥ अल्पाबाधोनिरातंकःसजातः
सुखमेधते ॥ ४१ ॥ सुखभागीनिरायासोनिरुद्वेगःसदानरः ॥ एषदेविसतांमार्गोबाधायत्रनविद्यते ॥ ४२ ॥ ॥ उमोवाच ॥ ॥ इमेमनुष्यादृश्यंतेऊहापोहवि
शारदाः ॥ ज्ञानविज्ञानसंपन्नाःप्रज्ञावंतोर्थकोविदाः ॥ ४३ ॥ दुष्प्रज्ञाश्चापरेदेवज्ञानविज्ञानवर्जिताः ॥ केनकर्मविशेषेणप्रज्ञावान्पुरुषोभवेत् ॥ ४४ ॥ अल्पप्र
ज्ञोविरूपाक्षकथंभवतिमानवः ॥ एतन्मेसंशयंछिंधिसर्वधर्मविदांवर ॥ ४५ ॥ जात्यंधाश्चापरेदेवरोगार्ताश्चापरेतथा ॥ नराःक्लीबाश्चदृश्यंतेकारणंब्रूहितत्रवै
॥ ४६ ॥ ॥ महेश्वरउवाच ॥ ॥ ब्राह्मणान्वेदविदुषःसिद्धान्धर्मविदस्तथा ॥ परिपृच्छंत्यहरहःकुशलाःकुशलंतथा ॥ ४७ ॥ वर्जयंतोऽशुभंकर्मसेवमानाःशुभंत
था ॥ लभंतेस्वर्गतिंनित्यमिहलोकेतथासुखं ॥ ४८ ॥ सचेन्मानुषतांयातिमेधावीतत्रजायते ॥ श्रुतंप्रज्ञानुगंयस्यकल्याणमुपजायते ॥ ४९ ॥ परदारेषुयेचापि
चक्षुर्दुष्टंप्रयुंजते ॥ तेनदुष्टस्वभावेनजात्यंधास्तेभवंतिह ॥ ५० ॥ मनसातुप्रदुष्टेननग्नांपश्यंतियेस्त्रियं ॥ रोगार्तास्तेभवंतीहनरादुष्कृतकर्मिणः ॥ ५१ ॥ येतुमूढा
दुराचाराबियोनौमैथुनेरताः ॥ पुरुषेषुसुदुष्प्रज्ञाःक्लीबत्वमुपयांतिते ॥ ५२ ॥ पशूंश्चयेघातयंतियेचैवगुरुतल्पगाः ॥ प्रकीर्णमैथुनायेचक्लीबाजायंतितेनराः
॥ ५३ ॥ ॥ उमोवाच ॥ ॥ सावद्यंकिंतुवैकर्मनिरवद्यंतथैवच ॥ श्रेयःकुर्वन्नवाप्नोतिमानवोदेवसत्तम ॥ ५४ ॥ ॥ महेश्वरउवाच ॥ ॥ श्रेयांसंमार्गमन्विच्छन्सदा
यःपृच्छतिद्विजान् ॥ धर्मान्वेषीगुणाकांक्षीसस्वर्गंसमुपाश्नुते ॥ ५५ ॥ यदिमानुषतांदेविकदाचित्सनिगच्छति ॥ मेधावीधारणायुक्तःप्रायस्तत्राभिजायते
॥ ५६ ॥ एषदेविसतांधर्मोमंतव्योभूतिकारकः ॥ नृणांहितार्थायमयातववैसमुदाहृतः ॥ ५७ ॥ ॥ उमोवाच ॥ ॥ अपरेस्वल्पविज्ञानाधर्मविद्वेषिणोनराः ॥ ब्रा
ह्मणान्वेदविदुषोनेच्छंतिपरिसर्पितुं ॥ ५८ ॥ व्रतवंतोनराःकेचिच्छ्रद्धाधर्मपरायणाः ॥ अव्रताभ्रष्टनियमास्तथान्येराक्षसोपमाः ॥ ५९ ॥ यज्वानश्चतथैवान्ये
निर्होमाश्चतथापरे ॥ केनकर्मविपाकेनभवंतीहवदस्वमे ॥ ६० ॥ ॥ महेश्वरउवाच ॥ ॥ आगमालोकधर्माणांमर्यादाःसर्वनिर्मिताः ॥ प्रामाण्येनानुवर्ततेदृ
श्यंतेचदृढव्रताः ॥ ६१ ॥ अधर्मंधर्ममित्याहुर्येचमोहवशंगताः ॥ अव्रतानष्टमर्यादास्तेप्रोक्ताब्रह्मराक्षसाः ॥ ६२ ॥ तेचेत्कालकृतोद्योगात्संभवंतीहमानुषाः ॥
निर्होमानिर्वषट्कारास्तेभवंतिनराधमाः ॥ ६३ ॥

॥ ६४ ॥ ॥ इतिअनुशासनपर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेपंचचत्वारिंशदधिकशततमोऽध्यायः ॥ १४५ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ एवमिति ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥

एषदेविमयासर्वःसंशयच्छेदनायते ॥ कुशलाकुशलोनृणांव्याख्यातोधर्मसागरः ॥ ६४ ॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेअनुशासनपर्वणिआनुशास०दानधर्मेउमा महेश्वरसंवादेपंचचत्वारिंशदधिकशततमोऽध्यायः ॥ १४५ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ नारदउवाच ॥ ॥ एवमुक्त्वामहादेवःश्रोतुकामःस्वयंप्रभुः ॥ अनुकू लांप्रियांभार्यांपार्श्वस्थांसमभाषत ॥ १ ॥ ॥ महेश्वरउवाच ॥ ॥ परावरज्ञेधर्मज्ञेतपोवननिवासिनि ॥ साध्विसुभ्रुसुकेशांतेहिमवत्पर्वतात्मजे ॥ २ ॥ दक्षेशम दमोपेतेनिर्ममेधर्मचारिणि ॥ पृच्छामित्वांवरारोहेपृष्टावदममेप्सितं ॥ ३ ॥ सावित्रीब्रह्मणःसाध्वीकौशिकस्यशचीसती ॥ मार्कंडेयस्यधूमोर्णाऋद्धिर्वैश्रवण स्यच ॥ ४ ॥ वरुणस्यतथागौरीसूर्यस्यचसुवर्चला ॥ रोहिणीशशिनःसाध्वीस्वाहाचैवविभावसोः ॥ ५ ॥ अदितिःकश्यपस्याथसर्वास्ताःपतिदेवताः ॥ पृष्टाश्चो पासिताश्चैवतास्त्वयादेविनित्यशः ॥ ६ ॥ तेनत्वांपरिपृच्छामिधर्मज्ञेधर्मवादिनि ॥ स्त्रीधर्मंश्रोतुमिच्छामित्वयोदाहृतमादितः ॥ ७ ॥ सधर्मचारिणीमेत्वंसम शीलासमव्रता ॥ समानसारवीर्याचतपस्तीव्रंकृतंचते ॥ ८ ॥ त्वयाह्युक्तोविशेषेणगुणवान्सभविष्यति ॥ लोकेचैवत्वयादेविप्रमाणत्वमुपैष्यति ॥ ९ ॥ स्त्रियश्चैव विशेषेणस्त्रीजनस्यगतिःपरा ॥ गौर्यांगच्छतिसुश्रोणिलोकेष्वेषागतिःसदा ॥ १० ॥ ममचार्धंशरीरस्यतवचार्धेननिर्मितं ॥ सुरकार्यकरीचत्वंलोकसंतान कारिणी ॥ ११ ॥ तवसर्वःसुविदितःस्त्रीधर्मःशाश्वतःशुभे ॥ तस्मादशेषतोब्रूहिस्वधर्मंविस्तरेणमे ॥ १२ ॥ ॥ उमोवाच ॥ ॥ भगवन्सर्वभूतेशभूतभव्यभवोत्त म ॥ त्वत्प्रभावादियंदेववाक्चैवप्रतिभातिमे ॥ १३ ॥ इमास्तुनद्योदेवेशसर्वतीर्थोदकैर्युताः ॥ उपस्पर्शनहेतोस्त्वामुपयांतिसमीपतः ॥ १४ ॥ एताभिःसहसंमंत्र्यप्र वक्ष्याम्यनुपूर्वशः ॥ प्रभवन्योऽनहंवादीसवैपुरुषउच्यते ॥ १५ ॥ स्त्रीचभूतेशसततंस्त्रियमेवानुधावति ॥ मयासंमानिताश्चैवभविष्यंतिसरिद्वराः ॥ १६ ॥ एषास रस्वतीपुण्यानदीनामुत्तमानदी ॥ प्रथमासर्वसरितांनदीसागरगामिनी ॥ १७ ॥ विपाशाचवितस्ताचचंद्रभागाइरावती ॥ शतद्रूर्देविकासिंधुःकौशिकीगोतमी तथा ॥ १८ ॥ तथादेवनदीचेयंसर्वतीर्थाभिसंभृता ॥ गगनाद्गांगतादेवीगंगासर्वसरिद्वरा ॥ १९ ॥ इत्युक्त्वादेवदेवस्यपत्नीधर्मभृतांवरा ॥ स्मितपूर्वमथाभाष्य सर्वास्ताःसरितस्तथा ॥ २० ॥

॥ ८ ॥ गुणवानसस्त्रीधर्मः ॥ ९ ॥ गौर्यांभूमौगच्छत्यनादिपरंपरयाचलति ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥ २० ॥

॥ २१ ॥ २२ ॥ २३ ॥ २४ ॥ २५ ॥ २६ ॥ २७ ॥ २८ ॥ २९ ॥ ३० ॥ ३१ ॥ ३२ ॥ ३३ ॥ ३४ ॥ ३५ ॥ ३६ ॥ ३७ ॥ ३८ ॥ ३९ ॥ ४० ॥

अपृच्छद्देवमहिषीस्त्रीधर्मंधर्मवत्सला ॥ स्त्रीधर्मकुशलास्त्वावैगंगाद्याःसरितांवराः ॥ २१ ॥ ॥ उमोवाच ॥ ॥ अयंभगवताप्रोक्तःप्रश्नःस्त्रीधर्मसंश्रितः ॥ तंतुसंमंत्र्ययुष्माभिर्वक्तुमिच्छामिशंकरं ॥ २२ ॥ नचैकसाध्यंपश्यामिविज्ञानंभुविकस्यचित् ॥ दिविवासागरगमास्तेनवोमानयाम्यहं ॥ २३ ॥ एवंसर्वाःसरिच्छ्रेष्ठाःपृष्टाःपुण्यतमाःशिवाः ॥ ततोदेवनदीगंगानियुक्ताप्रतिपूज्यच ॥ २४ ॥ बह्वीभिर्बुद्धिभिःस्फीतास्त्रीधर्मज्ञाशुचिस्मिता ॥ शैलराजसुतांदेवींपुण्यापापभयापहा ॥ २५ ॥ बुद्ध्याविनयसंपन्नासर्वधर्मविशारदा ॥ सस्मितंबहुबुद्ध्याढ्यागंगावचनमब्रवीत् ॥ २६ ॥ ॥ गंगोवाच ॥ ॥ धन्यास्म्यनुगृहीतास्मिदेविधर्मपरायणे ॥ यात्वंसर्वजगन्मान्यानदींमानयसेनघे ॥ २७ ॥ प्रभवन्पृच्छतेयोहिसंमानयतिवापुनः ॥ नूनंजनमदुष्टात्मापंडिताख्यांसगच्छति ॥ २८ ॥ ज्ञानविज्ञानसंपन्नानूहापोहविशारदान् ॥ प्रवक्तॄन्पृच्छतेयोन्यान्सवैनापदमृच्छति ॥ २९ ॥ अन्यथाबहुबुद्ध्याढ्योवाक्यंवदतिसंसदि ॥ अन्यथैवह्यहंवादीदुर्बलंवदतेवचः ॥ ॥ ३० ॥ दिव्यज्ञानेदिविश्रेष्ठेदिव्यपुण्यैःसहोत्थिते ॥ त्वमेवार्हसिनोदेविस्त्रीधर्माननुभाषितुं ॥ ३१ ॥ ततःसाराधितादेवीगंगयाबहुभिर्गुणैः ॥ प्राहसर्वमशेषेणस्त्रीधर्मंसुरसुंदरी ॥ ३२ ॥ ॥ उमोवाच ॥ ॥ स्त्रीधर्मोमांप्रतियथाप्रतिभातियथाविधि ॥ तमहंकीर्त्तयिष्यामितथैवप्रश्रिताभव ॥ ३३ ॥ स्त्रीधर्मःपूर्वएवायंविवाहेबंधुभिःकृतः ॥ सहधर्मचरीभर्त्तुर्भवत्यग्निसमीपतः ॥ ३४ ॥ सुस्वभावासुवचनासुवृत्तासुखदर्शना ॥ अनन्यचित्तासुमुखीभर्तुःसाधर्मचारिणी ॥ ३५ ॥ साभवेद्धर्मपरमासाभवेद्धर्मभागिनी ॥ देववत्सततंसाध्वीयाभर्त्तारंप्रपश्यति ॥ ३६ ॥ शुश्रूषांपरिचारंचदेववद्याकरोतिच ॥ नान्यभावाह्यविमनाःसुव्रतासुखदर्शना ॥ ३७ ॥ पुत्रवक्त्रमिवाभीक्ष्णंभर्तुर्वदनमीक्षते ॥ यासाध्वीनियताहारासाभवेद्धर्मचारिणी ॥ ३८ ॥ श्रुत्वादंपतिधर्मंवैसहधर्मकृतंशुभं ॥ याभवेद्धर्मपरमानारीभर्तृसमव्रता ॥ ३९ ॥ देववत्सततंसाध्वीभर्तारमनुपश्यति ॥ दंपत्योरेषवैधर्मःसहधर्मकृतःशुभः ॥ ४० ॥ शुश्रूषांपरिचारंचदेवतुल्यंप्रकुर्वती ॥ वश्याभावेनसुमनाःसुव्रतासुखदर्शना ॥ अनन्यचित्तासुमुखीभर्तुःसाधर्मचारिणी ॥ ४१ ॥ परुषाण्यपिचोक्तायादृष्टादुष्टेनचक्षुषा ॥ सुप्रसन्नमुखीभर्तुर्यानारीसापतिव्रता ॥ ४२ ॥

वश्याभावेनमंत्रादिनावशीकरणंविना ॥ ४१ ॥ ४२ ॥

चंद्रसूर्यौतरुमपियापुरुषनामत्वान्ननिरीक्षतेकिमुनरंपशुंवेतिभावः ॥ ४३ ॥ ४४ ॥ ४५ ॥ ४६ ॥ ४७ ॥ सुसंमृष्टक्षयाशोधितगृहा ॥ ४८ ॥ ४९ ॥ ५० ॥ ५१ ॥ ५२ ॥ लघुसत्वयाशीघ्रमर्यादावबो

नचंद्रसूर्यौनतरुंपुंनाम्नायानिरीक्षते ॥ भर्तृवर्जंवरारोहासाभवेद्धर्मचारिणी ॥ ४३ ॥ दरिद्रंव्याधितंदीनमध्वनापरिकर्शितं ॥ पतिंपुत्रमिवोपास्तेसानारीधर्मभागिनी ॥ ४४ ॥ यानारीप्रयतादक्षायानारीपुत्रिणीभवेत् ॥ पतिप्रियापतिप्राणासानारीधर्मभागिनी ॥ ४५ ॥ शुश्रूषांपरिचर्यांचकरोत्यविमनाःसदा ॥ सुप्रतीताविनीताचसानारीधर्मभागिनी ॥ ४६ ॥ नकामेषुनभोगेषुनैश्वर्येनसुखेतथा ॥ स्पृहायस्यायथापत्यौसानारीधर्मभागिनी ॥ ४७ ॥ कल्योत्थानरतिर्नित्यंगृहशुश्रूषणेरता ॥ सुसंमृष्टक्षयाचैवगोशकृत्कृतलेपना ॥ ४८ ॥ अग्निकार्यपरानित्यंसदापुष्पबलिप्रदा ॥ देवतातिथिभृत्यानांनिर्वाप्यपतिनासह ॥ ४९ ॥ शेषान्नमुपभुंजानायथान्यायंयथाविधि ॥ तुष्टपुष्टजनानित्यंनारीधर्मेणयुज्यते ॥ ५० ॥ श्वश्रूश्वशुरयोःपादौजोषयंतीगुणान्विता ॥ मातापितृपरानित्यंयानारीसातपोधना ॥ ५१ ॥ ब्राह्मणान्दुर्बलानाथान्दीनांधकृपणांस्तथा ॥ बिभर्त्यन्नेनयानारीसापतिव्रतभागिनी ॥ ५२ ॥ व्रतंचरतियानित्यंदुश्चरंलघुसत्वया ॥ पतिचित्तापतिहितासापतिव्रतभागिनी ॥ ५३ ॥ पुण्यमेतत्तपश्चैतत्स्वर्गश्चैषसनातनः ॥ यानारीभर्तृपरमाभवेद्भर्तृव्रतासती ॥ ५४ ॥ पतिर्हिदेवोनारीणांपतिर्बंधुःपतिर्गतिः ॥ पत्यासमागतिर्नास्तिदैवतंवायथापतिः ॥ ५५ ॥ पतिप्रसादःस्वर्गोवातुल्योनार्यानवाभवेत् ॥ अहंस्वर्गंनहीच्छेयंत्वय्यप्रीतेमहेश्वरे ॥ ५६ ॥ यद्यकार्यमधर्मंवायदिवाप्राणनाशनं ॥ पतिर्ब्रूयाद्दरिद्रोवाव्याधितोवाकथंचन ॥ ५७ ॥ आपन्नोरिपुसंस्थोवाब्रह्मशापार्दितोपिवा ॥ आपद्धर्माननुप्रेक्ष्यतत्कार्यमविशंकया ॥ ५८ ॥ एषदेवमयाप्रोक्तःस्त्रीधर्मोवचनात्तव ॥ यात्वेवंभाविनीनारीसापतिव्रतभागिनी ॥ ५९ ॥ ॥ भीष्मउवाच ॥ ॥ इत्युक्तःसतुदेवेशःप्रतिपूज्यगिरेःसुतां ॥ लोकान्विसर्जयामाससर्वैरनुचरैर्वृतान् ॥ ६० ॥ ततोययुर्भूतगणाःसरितश्चयथागतं ॥ गंधर्वाप्सरसश्चैवप्रणम्यशिरसाभवं ॥ ६१ ॥ ॥ इतिश्रीम० अनुशासनपर्वणिआनुशास० दानधर्मेउमामहेश्वरसंवादेस्त्रीधर्मकथनेषट्चत्वारिंशदधिकशततमोऽध्यायः ॥ १४६ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ऋषयऊचुः ॥ पिनाकिन्भगनेत्रघ्नसर्वलोकनमस्कृत ॥ माहात्म्यंवासुदेवस्यश्रोतुमिच्छामिशंकर ॥ १ ॥

धिन्याबुद्ध्या ॥ ५३ ॥ ५४ ॥ ५५ ॥ ५६ ॥ ५७ ॥ ५८ ॥ ५९ ॥ ६० ॥ ६१ ॥ ॥ इतिअनुशासनपर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेषट्चत्वारिंशाधिकशततमोऽध्यायः ॥ १४६ ॥ ॥ ७ ॥

पिनाकिन्निति अस्मिन्नध्यायेयोहिमांद्रष्टुमिच्छेतेतिश्लोकद्वयेनब्रह्मविष्णुरुद्राणामैकात्म्यंदर्शितं यत्प्रागुपदर्शितंतदेवात्रोपसंहृतमितिबोध्यं ॥ १ ॥

॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥ २० ॥ २१ ॥ २२ ॥ २३ ॥ २४ ॥ २५ ॥ २६ ॥ २७ ॥

॥ ईश्वरउवाच ॥ ॥ पितामहादपिवरःशाश्वतःपुरुषोहरिः ॥ कृष्णोजांबूनदाभासोव्यभ्रेसूर्यइवोदितः ॥ २ ॥ दशबाहुर्महातेजादेवतारिनिषूदनः ॥ श्रीवत्सांको
हृषीकेशःसर्वदैवतपूजितः ॥ ३ ॥ ब्रह्मातस्योदरभवस्तस्याहंचशिरोभवः ॥ शिरोरुहेभ्योज्योतींषिरोमभ्यश्चसुराऽसुराः ॥ ४ ॥ ऋषयोदेहसंभूतास्तस्यलोकाश्च
शाश्वताः ॥ पितामहगृहंसाक्षात्सर्वदेवगृहंचसः ॥ ५ ॥ सोस्याःपृथिव्याःकृत्स्नायाःस्रष्टात्रिभुवनेश्वरः ॥ संहर्ताचैवभूतानांस्थावरस्यचरस्यच ॥ ६ ॥ सहिदेवव
रःसाक्षाद्देवनाथःपरंतपः ॥ सर्वज्ञःसर्वसंश्लिष्टःसर्वगःसर्वतोमुखः ॥ ७ ॥ परमात्माहृषीकेशःसर्वव्यापीमहेश्वरः ॥ नतस्मात्परमंभूतंत्रिषुलोकेषुकिंचन ॥ ८ ॥
सनातनोवैमधुहागोविंदइतिविश्रुतः ॥ ससर्वान्पार्थिवान्संख्येघातयिष्यतिमानदः ॥ ९ ॥ सुरकार्यार्थमुत्पन्नोमानुषंवपुरास्थितः ॥ नहिदेवगणाःशक्तास्त्रिवि
क्रमविनाकृताः ॥ १० ॥ भुवनेदेवकार्याणिकर्तुंनायकवर्जिताः ॥ नायकःसर्वभूतानांसर्वदेवनमस्कृतः ॥ ११ ॥ एतस्यदेवनाथस्यदेवकार्यपरस्यच ॥ ब्रह्मभूत
स्यसततंब्रह्मर्षिशरणस्यच ॥ १२ ॥ ब्रह्मावसतिगर्भस्थःशरीरेसुखसंस्थितः ॥ शर्वःसुखंसंश्रितश्चशरीरेसुखसंस्थितः ॥ १३ ॥ सर्वाःसुखंसंश्रिताश्चशरीरेतस्य
देवताः ॥ सदेवःपुंडरीकाक्षःश्रीगर्भःश्रीसहोषितः ॥ १४ ॥ शार्ङ्गचक्रायुधःखड्गीसर्वनागरिपुध्वजः ॥ उत्तमेनसशीलेनदमेनचशमेनच ॥ १५ ॥ पराक्रमेणवी
र्येणवपुषादर्शनेनच ॥ आरोहेणप्रमाणेनधैर्येणार्जवसंपदा ॥ १६ ॥ आनृशंस्येनरूपेणबलेनचसमन्वितः ॥ अस्त्रैःसमुदितःसर्वैर्दिव्यैरद्भुतदर्शनैः ॥ १७ ॥ यो
गमायःसहस्राक्षोनिरपायोमहामनाः ॥ वीरोमित्रजनश्लाघीज्ञातिबंधुजनप्रियः ॥ १८ ॥ क्षमावांश्चानहंवादीब्रह्मण्योब्रह्मनायकः ॥ भयहर्ताभयार्तानांमि
त्राणांनंदिवर्धनः ॥ १९ ॥ शरण्यःसर्वभूतानांदीनानांपालनेरतः ॥ श्रुतवानर्थसंपन्नःसर्वभूतनमस्कृतः ॥ २० ॥ समाश्रितानांवरदःशत्रूणामपिधर्मवित् ॥ नी
तिज्ञोनीतिसंपन्नोब्रह्मवादीजितेंद्रियः ॥ २१ ॥ भवार्थमिहदेवानांबुद्ध्यापरमयायुतः ॥ प्राजापत्येशुभेमार्गेमानवेधर्मसंस्कृते ॥ २२ ॥ समुत्पत्स्यतिगोविंदो
मनोर्वंशेमहात्मनः ॥ अंगोनाममनोःपुत्रोअंतर्धामाततःपरः ॥ २३ ॥ अंतर्धाम्नोहविर्धामाप्रजापतिरनिंदितः ॥ प्राचीनबर्हिर्भविताहविर्धाम्नःसुतोमहान् ॥ २४ ॥
तस्यप्रचेतःप्रमुखाभविष्यंतिदशात्मजाः ॥ प्राचेतसस्तथादक्षोभवितेहप्रजापतिः ॥ २५ ॥ दाक्षायण्यास्तथादित्योमनुरादित्यतस्तथा ॥ मनोश्चवंशजइलासु
द्युम्नश्चभविष्यति ॥ २६ ॥ बुधात्पुरूरवाश्चापितस्मादायुर्भविष्यति ॥ नहुषोभवितातस्माद्ययातिस्तस्यचात्मजः ॥ २७ ॥

॥ २८ ॥ २९ ॥ ३० ॥ ३१ ॥ ३२ ॥ ३३ ॥ ३४ ॥ ३५ ॥ ३६ ॥ ३७ ॥ ३८ ॥ ३९ ॥ ४० ॥ ४१ ॥ ४२ ॥ ४३ ॥ ४४ ॥ ४५ ॥ अर्हितःपुष्पधूपादिनार्चितः पूजितःवाचाचमहीकृतः ॥ ४६ ॥

यदुस्तस्मान्महासत्वःक्रोष्टातस्माद्भविष्यति ॥ क्रोष्टुश्चैवमहान्पुत्रोवृजिनीवान्भविष्यति ॥ २८ ॥ वृजिनीवतश्चभविताउषंगुरपराजितः ॥ उषंगोर्भवितापुत्रः शूरश्चित्ररथस्तथा ॥ २९ ॥ तस्यत्ववरजःपुत्रःशूरोनामभविष्यति ॥ तेषांविख्यातवीर्याणांचरित्रगुणशालिनां ॥ ३० ॥ यज्वनांसुविशुद्धानांवंशेब्राह्मणसंमते ॥ सशूरःक्षत्रियश्रेष्ठोमहावीर्योमहायशाः ॥ स्ववंशविस्तरकरंजनयिष्यतिमानदः ॥ ३१ ॥ वसुदेवइतिख्यातंपुत्रमानकदुंदुभिं ॥ तस्यपुत्रश्चतुर्बाहुर्वासुदेवो भविष्यति ॥ ३२ ॥ दाताब्राह्मणसत्कर्ताब्रह्मभूतोद्विजप्रियः ॥ राज्ञोमागधसंरुद्धान्मोक्षयिष्यतियादवः ॥ ३३ ॥ जरासंधंतुराजानंनिर्जित्यगिरिगह्वरे ॥ सर्वपार्थिवरत्नाढ्योभविष्यतिसवीर्यवान् ॥ ३४ ॥ पृथिव्यामप्रतिहतोवीर्येणचभविष्यति ॥ विक्रमेणचसंपन्नःसर्वपार्थिवपार्थिवः ॥ ३५ ॥ शूरसेनेषुभूत्वासद्वारकायांवसन्प्रभुः ॥ पालयिष्यतिगांदेवींविजित्यनयवित्सदा ॥ ३६ ॥ तंभवंतःसमासाद्यवाङ्माल्यैरर्हणैर्वरैः ॥ अर्चयंतुयथान्यायंब्रह्माणमिवशाश्वतं ॥ ३७ ॥ योहिमांद्रष्टुमिच्छेतब्रह्माणंचपितामहं ॥ द्रष्टव्यस्तेनभगवान्वासुदेवःप्रतापवान् ॥ ३८ ॥ दृष्टेतस्मिन्नहंदृष्टोनमेत्रास्तिविचारणा ॥ पितामहोवादेवेशइतिवित्ततपोधनाः ॥ ३९ ॥ सयस्यपुंडरीकाक्षःप्रीतियुक्तोभविष्यति ॥ तस्यदेवगणःप्रीतोब्रह्मपूर्वोभविष्यति ॥ ४० ॥ यश्चतंमानवेलोकेसंश्रयिष्यतिकेशवं ॥ तस्यकीर्तिर्जयश्चैवस्वर्गश्चैवभविष्यति ॥ ४१ ॥ धर्माणांदेशिकःसाक्षात्सभविष्यतिधर्मभाक् ॥ धर्मवद्भिःसदेवेशोनमस्कार्यःसदोद्यतैः ॥ ४२ ॥ धर्मएवपरोहिस्यात्तस्मिन्नभ्यर्चितेविभौ ॥ सहिदेवोमहातेजाःप्रजाहितचिकीर्षया ॥ ४३ ॥ धर्मार्थंपुरुषव्याघ्रऋषिकोटीःससर्जह ॥ ताःसृष्टास्तेनविभुनापर्वतेगंधमादने ॥ ४४ ॥ सनत्कुमारप्रमुखास्तिष्ठंतितपसान्विताः ॥ तस्मात्सवाग्मीधर्मज्ञोनमस्योद्विजपुंगवाः ॥ ४५ ॥ दिविश्रेष्ठोहिभगवान्हरिर्नारायणःप्रभुः ॥ वंदितोहिसवंदेतमानितोमानयीतच ॥ अर्हितश्चार्हयेन्नित्यंपूजितःप्रतिपूजयेत् ॥ ४६ ॥ दृष्टःपश्येदहरहःसंश्रितःप्रतिसंश्रयेत् ॥ अर्चितश्चार्चयेन्नित्यंसदेवोद्विजसत्तमाः ॥ ४७ ॥ एतत्तस्यानवद्यस्यविष्णोर्वैपरमंव्रतं ॥ आदिदेवस्यमहतःसज्जनाचरितंसदा ॥ ४८ ॥ भुवनेभ्यर्चितोनित्यंदेवैरपिसनातनः ॥ अभयेनानुरूपेणयुज्यंततमनुव्रताः ॥ ४९ ॥ कर्मणामनसावाचासनमस्योद्विजैःसदा ॥ यत्नवद्भिरुपस्थायद्रष्टव्योदेवकीसुतः ॥ ५० ॥

अर्चितःमनसाध्यातः ॥ ४७ ॥ ४८ ॥ ४९ ॥ ५० ॥

॥ ५१ ॥ ५२ ॥ ५३ ॥ ५४ ॥ तृणेंद्रःतालद्रुमः ॥ ५५ ॥ ५६ ॥ ५७ ॥ ५८ ॥ ५९ ॥ ६० ॥ ६१ ॥ ६२ ॥ ॥ इतिअनुशासनपर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेसप्तचत्वारिंशदधिकशततमोऽध्यायः

एषवोभिहितोमार्गोमयावैमुनिसत्तमाः ॥ तंदृष्ट्वासर्वशोदेवंदृष्टाःस्युःसुरसत्तमाः ॥ ५१ ॥ महावराहंतंदेवंसर्वलोकपितामहं ॥ अहंचैवनमस्यामिनित्यमेवज
गत्पतिम् ॥ ५२ ॥ तत्रचत्रितयंदृष्टंभविष्यतिनसंशयः ॥ समस्ताहिवयंदेवास्तस्यदेहेवसामहे ॥ ५३ ॥ तस्यचैवाग्रजोभ्रातासिताद्रिनिचयप्रभः ॥ हलीबलइति
ख्यातोभविष्यतिधराधरः ॥ ५४ ॥ त्रिशिरास्तस्यदिव्यश्चशातकुंभमयोद्रुमः ॥ ध्वजस्तृणेंद्रोदेवस्यभविष्यतिरथाश्रितः ॥ ५५ ॥ शिरोनागैर्महाभोगैःपरिकीर्णं
महात्मभिः ॥ भविष्यतिमहाबाहोःसर्वलोकेश्वरस्यच ॥ ५६ ॥ चिंतितानिसमेष्यंतिशस्त्राण्यस्त्राणिचैवह ॥ अनंतश्चसएवोक्तोभगवान्हरिरव्ययः ॥ ५७ ॥ समा
दिष्टश्चविबुधैर्दर्शयत्वमितिप्रभो ॥ सुपर्णोयस्यवीर्येणकश्यपस्यात्मजोबली ॥ अंतंनैवाशकद्द्रष्टुंदेवस्यपरमात्मनः ॥ ५८ ॥ सचशेषोविचरतेपरयावैमुदायु
तः ॥ अंतर्वसतिभोगेनपरिरभ्यवसुंधरां ॥ ५९ ॥ यएवविष्णुःसोनंतोभगवान्वसुधाधरः ॥ योरामःसहृषीकेशोयोच्युतःसधराधरः ॥ ६० ॥ तावुभौपुरुषव्या
घ्रौदिव्यौदिव्यपराक्रमौ ॥ द्रष्टव्यौमाननीयौचचक्रलांगलधारिणौ ॥ ६१ ॥ एषवोनुग्रहःप्रोक्तोमयापुण्यस्तपोधनाः ॥ यद्भवंतोयदुश्रेष्ठंपूजयेयुःप्रयत्नतः ॥ ६२ ॥
इतिश्रीम० अनु० आनुशासनि० दानधर्मेपुरुषमाहात्म्येसप्तचत्वारिंशदधिकशततमोऽध्यायः ॥ १४७ ॥ ॥ ॥ ॥ नारदउवाच ॥ ॥ अथव्योम्नि
महाञ्छब्दःसविद्युत्स्तनयित्नुमान् ॥ मेघैश्चगगनंनीलंसंरुद्धमभवद्घनैः ॥ १ ॥ प्रावृषीवचपर्जन्योववर्षेनिर्मलंपयः ॥ तमश्चैवाभवद्घोरंदिशश्चनचकाशिरे ॥ २ ॥
ततोदेवगिरौतस्मिन्रम्येपुण्येसनातने ॥ नशर्वंभूतसंघंवाददृशुर्मुनयस्तदा ॥ ३ ॥ व्यभ्रंचगगनंसद्यःक्षणेनसमपद्यत ॥ तीर्थयात्रांततोविप्राजग्मुश्चान्येयथाग
तं ॥ ४ ॥ तदद्भुतमचिंत्यंचदृष्ट्वातेविस्मिताभवन् ॥ शंकरस्योमयासार्धंसंवादंत्वत्कथाश्रयं ॥ ५ ॥ सभवान्पुरुषव्याघ्रब्रह्मभूतःसनातनः ॥ यदर्थमनुशिष्टाःस्मो
गिरिपृष्ठेमहात्मना ॥ ६ ॥ द्वितीयंत्वद्भुतमिदंत्वत्तेजःकृतमद्यवै ॥ दृष्ट्वाचविस्मिताःकृष्णसाचनःस्मृतिरागता ॥ ७ ॥ एतत्तेदेवदेवस्यमाहात्म्यंकथितंप्रभो ॥ कप
र्दिनोगिरीशस्यमहाबाहोजनार्दन ॥ ८ ॥

॥ १४७ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ अथव्योम्नीतिकथोपसंहारार्थःस्पष्टार्थोऽध्यायः ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥

॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥ २० ॥ २१ ॥ २२ ॥ २३ ॥ २४ ॥ २५ ॥ २६ ॥ २७ ॥ २८ ॥ २९ ॥ ३० ॥ ३१ ॥ ३२ ॥ ३३ ॥

इत्युक्तःसतदाकृष्णस्तपोवननिवासिभिः॥ मानयामासतान्सर्वानृषीन्देवकिनंदनः॥ ९ ॥ अथर्षयःसंप्रहृष्टाःपुनस्तेकृष्णमब्रुवन्॥ पुनःपुनर्दर्शयास्मान्सदैवम
धुसूदन॥ १० ॥ नहिनःसारतिःस्वर्गेयाचत्वद्दर्शनेविभो ॥ तदृतंचमहाबाहोयदाहभगवान्भवः॥ ११ ॥ एतत्तेसर्वमाख्यातंरहस्यमरिकर्शन॥ त्वमेवह्यर्थतत्त्व
ज्ञःपृष्टोस्मान्पृच्छसेयदा ॥ १२ ॥ तदस्माभिरिदंगुह्यंत्वत्प्रियार्थमुदाहृतं ॥ नचतेविदितंकिंचित्त्रिषुलोकेषुविद्यते ॥ १३ ॥ जन्मचैवप्रसूतिश्चयच्चान्यत्कार
णंविभो॥ वयंतुबहुचापल्यादशक्तागुह्यधारणे॥ १४॥ ततःस्थितेत्वयिविभोलघुत्वात्प्रलपामहे ॥ नहिकिंचित्तदाश्चर्यंयन्नवेत्तिभवानिह ॥ १५॥ दिविवाभु
विवादेवसर्वंहिविदितंतव॥साधयामवयंकृष्णबुद्धिंपुष्टिमवाप्नुहि॥ १६॥ पुत्रस्तेसदृशस्तातविशिष्टोवाभविष्यति ॥ महाप्रभावसंयुक्तोदीप्तिकीर्तिकरःप्रभुः
॥ १७॥ ॥ भीष्मउवाच ॥ ॥ ततःप्रणम्यदेवेशंयादवंपुरुषोत्तमं॥ प्रदक्षिणमुपावृत्यप्रजग्मुस्तेमहर्षयः ॥ १८॥ सोयंनारायणःश्रीमान्दीप्त्यापरमयायुतः ॥
व्रतंयथावत्तच्चीर्त्वाद्वारकांपुनरागमत्॥ १९ ॥ पूर्णेचदशमेमासिपुत्रोस्यपरमाद्भुतः॥ रुक्मिण्यांसंमतोजज्ञेशूरोवंशधरःप्रभो ॥ २० ॥ सकामःसर्वभूतानां
सर्वभावगतोनृप॥ असुराणांसुराणांचचरत्यंतर्गतःसदा॥ २१ ॥ सोयंपुरुषशार्दूलोमेघवर्णश्चतुर्भुजः॥ संश्रितःपांडवान्प्रेम्णाभवंतश्चैनमाश्रिताः ॥ २२ ॥
कीर्तिर्लक्ष्मीर्धृतिश्चैवस्वर्गमार्गस्तथैवच॥ यत्रैषसंस्थितस्तत्रदेवोविष्णुस्त्रिविक्रमः॥ २३॥ सेंद्रादेवास्त्रयस्त्रिंशदेषनात्रविचारणा ॥ आदिदेवोमहादेवःसर्वभू
तप्रतिश्रयः॥ २४ ॥ अनादिनिधनोव्यक्तोमहात्मामधुसूदनः॥ अयंजातोमहातेजाःसुराणामर्थसिद्धये॥ २५॥ सुदुस्तरार्थतत्त्वस्यवक्ताकर्ताचमाधवः॥ तव
पार्थजयःकृत्स्नस्तवकीर्तिस्तथातुला॥ २६॥ तवेयंपृथिवीदेवीकृत्स्नानारायणाश्रयात्॥ अयंनाथस्तवाचिंत्योयस्यनारायणोगतिः॥ २७॥ सभवांस्त्वमुपा
ध्वर्यूरणाग्नौहुतवान्नृपान्॥ कृष्णस्रुवेणमहतायुगांताग्निसमेनवै ॥ २८॥ दुर्योधनश्चशोच्योसौसपुत्रभ्रातृबांधवः॥ कृतवान्योऽबुधःक्रोधाद्धरिगांडीविवि
ग्रहं॥ २९ ॥ दैतेयादानवेंद्राश्चमहाकायामहाबलाः॥ चक्राग्नौक्षयमापन्नादावाग्नौशलभाइव ॥ ३० ॥ प्रतियोद्धुंनशक्योहिमानुषैरेषसंयुगे ॥ विहीनैःपुरुष
व्याघ्रसत्त्वशक्तिबलादिभिः॥ ३१ ॥ जयोयोगीयुगांताभःसव्यसाचीरणाग्रगः॥ तेजसाहतवान्सर्वंसुयोधनबलंनृप॥ ३२॥ यत्तुगोवृषभांकेनमुनिभ्यःसमु
दाहृतं॥ पुराणंहिमवत्पृष्ठेतन्मेनिगदतःशृणु॥ ३३॥

॥ ३४ ॥ ३५ ॥ ३६ ॥ ३७ ॥ ३८ ॥ ३९ ॥ ४० ॥ ४१ ॥ ४२ ॥ ४३ ॥ ४४ ॥ ४५ ॥ ४६ ॥ ४७ ॥ ४८ ॥ ४९ ॥ ५० ॥ ५१ ॥ ५२ ॥ ५३ ॥ ५४ ॥ ५५ ॥ ५६ ॥ ५७ ॥

यावत्तस्य भवेत्पुष्टिस्तेजोदीप्तिः पराक्रमः ॥ प्रभावः सन्नतिर्जन्म कृष्णे तत्रिगुणं विभो ॥ ३४ ॥ कः शक्नोत्यन्यथा कर्तुं तद्यदि स्यात्तथा शृणु ॥ यत्र कृष्णो हि भगवां
स्तत्र पुष्टिरनुत्तमा ॥ ३५ ॥ वयं त्विहाल्पमतयः परतंत्राः सुविक्लवाः ॥ ज्ञानपूर्वं प्रपन्नाः स्मो मृत्योः पंथानमव्ययं ॥ ३६ ॥ भवांश्चाप्यार्जवपरः पूर्वं कृत्वा प्रतिश्रयं ॥
राजवृत्तं न लभते प्रतिज्ञापालने रतः ॥ ३७ ॥ अप्येवात्मवधं लोके राजंस्त्वं बहु मन्यसे ॥ नहि प्रतिज्ञायादत्तां तां प्रहातुमरिंदम ॥ ३८ ॥ कालेनायं जनः सर्वो निह
तो रणमूर्धनि ॥ वयं च कालेन हताः कालो हि परमेश्वरः ॥ ३९ ॥ नहि कालेन कालज्ञः स्पृष्टः शोचितुमर्हसि ॥ कालो लोहितरक्ताक्षः कृष्णो दंडी सनातनः ॥ ४० ॥ तस्मा
त्कुंतीसुत ज्ञातीन्नेह शोचितुमर्हसि ॥ व्यपेतमन्युर्नित्यं त्वं भव कौरवनंदन ॥ ४१ ॥ माधवस्यास्य माहात्म्यं श्रुतं यत्कथितं मया ॥ तदेव तावत्पर्याप्तं सज्जनस्य निदर्श
नं ॥ ४२ ॥ व्यासस्य वचनं श्रुत्वा नारदस्य च धीमतः ॥ स्वयं चैव महाराज कृष्णस्यार्हतमस्य वै ॥ ४३ ॥ प्रभावश्चर्षिपूगस्य कथितः सुमहान्मया ॥ महेश्वरस्य संवादं
शैलपुत्र्याश्च भारत ॥ ४४ ॥ धारयिष्यति यश्चैनं महापुरुषसंभवं ॥ शृणुयात्कथयेद्वा यः स श्रेयो लभते परं ॥ ४५ ॥ भवितारश्च तस्याथ सर्वे कामा यथेप्सिताः ॥ प्रे
त्य स्वर्गं च लभते नरो नास्त्यत्र संशयः ॥ ४६ ॥ न्याय्यं श्रेयोभिकामेन प्रतिपत्तुं जनार्दनः ॥ एष एवाक्षयो विप्रैः स्तुतो राजन्जनार्दनः ॥ ४७ ॥ महेश्वरमुखोत्सृष्टा ये
च धर्मगुणाः स्मृताः ॥ ते त्वया मनसा धार्याः कुरुराज दिवानिशं ॥ ४८ ॥ एवं ते वर्तमानस्य सम्यग्दंडधरस्य च ॥ प्रजापालनदक्षस्य स्वर्गलोको भविष्यति ॥ ४९ ॥ ध
र्मेणापि सदा राजन्प्रजा रक्षितुमर्हसि ॥ यस्तस्य विपुलो दंडः सम्यग्धर्मः स कीर्त्यते ॥ ५० ॥ य एष कथितो राजन्मया सज्जनसन्निधौ ॥ शंकरस्योमया सार्धं संवादो
धर्मसंहितः ॥ ५१ ॥ श्रुत्वा वा श्रोतुकामो वाप्यर्चयेद्वृषभध्वजं ॥ विशुद्धेनेह भावेन य इच्छेद्भूतिमात्मनः ॥ ५२ ॥ एष तस्यानवद्यस्य नारदस्य महात्मनः ॥ संदेशो दे
वपूजार्थं तं तथा कुरु पांडव ॥ ५३ ॥ एतदत्यद्भुतं वृत्तं पुण्ये हिमवति प्रभो ॥ वासुदेवस्य कौंतेय स्थाणोश्चैव स्वभावजं ॥ ५४ ॥ दशवर्षसहस्राणि बदर्यामेष शाश्व
तः ॥ तपश्चचार विपुलं सह गांडीवधन्वना ॥ ५५ ॥ त्रियुगौ पुंडरीकाक्षौ वासुदेवधनंजयौ ॥ विदितौ नारदादेतौ मम व्यासाच्च पार्थिव ॥ ५६ ॥ बाल एव महाबाहु
श्चकार कदनं महत् ॥ कंसस्य पुंडरीकाक्षो ज्ञातित्राणार्थकारणात् ॥ ५७ ॥

॥ ५८॥५९॥६०॥६१॥६२ ॥६३ ॥६४ ॥६५ ॥६६॥ ॥ इतिअनुशासन॰नै॰भा॰अष्टचत्वारिंशदधिकशततमोऽध्यायः ॥१४८ ॥ ॥७॥ ॥ विश्वंविष्णुरित्यतःप्राक्तनोग्रंथःस्पष्टार्थः नामपदानामव

कर्मणामस्यकौंतेयनांतंसंख्यातुमुत्सहे ॥ शाश्वतस्यपुराणस्यपुरुषस्ययुधिष्ठिर ॥ ५८ ॥ ध्रुवंश्रेयःपरंतातभविष्यतितवोत्तमं ॥ यस्यतेपुरुषव्याघ्रःसखाचायंज नार्दनः ॥ ५९ ॥ दुर्योधनंतुशोचामिप्रेत्यलोकेपिदुर्मतिं ॥ यत्कृतेपृथिवीसर्वाविनष्टासहयद्विपा ॥ ६० ॥ दुर्योधनापराधेनकर्णस्यशकुनेस्तथा ॥ दुःशासनचतु र्थानांकुरवोनिधनंगताः ॥६१॥ ॥ वैशंपायनउवाच ॥ ॥ एवंसंभाषमाणेतुगांगेयेपुरुषर्षभे ॥ तूष्णींबभूवकौरव्योमध्येतेषांमहात्मनां ॥६२॥ तच्छ्रुत्वाविस्म यंजग्मुर्धृतराष्ट्रादयोनृपाः ॥ संपूज्यमनसाकृष्णंसर्वेप्रांजलयोभवन् ॥ ६३ ॥ ऋषयश्चापितेसर्वेनारदप्रमुखास्तदा ॥ प्रतिगृह्याभ्यनंदंततद्वाक्यंप्रतिपूज्यच ॥ ६४ ॥ इत्येतदखिलंसर्वैःपांडवोभ्रातृभिःसह ॥ श्रुतवान्सुमहाश्चर्यंपुण्यंभीष्मानुशासनं ॥ ६५ ॥ युधिष्ठिरस्तुगांगेयंविश्रांतंभूरिदक्षिणं ॥ पुनरेवमहाबुद्धिःप र्यपृच्छन्महीपतिः ॥ ६६ ॥ ॥ इतिश्रीम॰ अनुशासनपर्वणिआनुशास॰ दानधर्मेमहापुरुषप्रस्तावेअष्टचत्वारिंशदधिकशततमोऽध्यायः ॥ १४८ ॥ ॥ ७ ॥

॥ वैशंपायनउवाच ॥ ॥ श्रुत्वाधर्मानशेषेणपावनानिचसर्वशः ॥ युधिष्ठिरःशांतनवंपुनरेवाभ्यभाषत ॥१॥ ॥ युधिष्ठिरउवाच ॥ ॥ किमेकंदैवतंलोकेकिंवाप्ये कंपरायणं ॥ स्तुवंतःकंकमर्चंतःप्राप्नुयुर्मानवाःशुभं ॥ २ ॥ कोधर्मःसर्वधर्माणांभवतःपरमोमतः ॥ किंजपन्मुच्यतेजंतुर्जन्मसंसारबंधनात् ॥ ३ ॥ ॥ भीष्मउ वाच ॥ जगत्प्रभुंदेवदेवमनंतंपुरुषोत्तमं ॥ स्तुवन्नामसहस्रेणपुरुषःसततोत्थितः ॥ ४ ॥ तमेवचार्चयन्नित्यंभक्त्यापुरुषमव्ययं ॥ ध्यायंस्तुवन्नमस्यंश्चयजमा नस्तमेवच ॥ ५ ॥ अनादिनिधनंविष्णुंसर्वलोकमहेश्वरं ॥ लोकाध्यक्षंस्तुवन्नित्यंसर्वदुःखातिगोभवेत् ॥ ६ ॥ ब्रह्मण्यंसर्वधर्मज्ञंलोकानांकीर्तिवर्धनं ॥ लोकना थंमहद्भूतंसर्वभूतभवोद्भवं ॥७॥ एषमेसर्वधर्माणांधर्मोधिकतमोमतः ॥ यद्भक्त्यापुंडरीकाक्षंस्तवैरर्चेन्नरःसदा ॥८॥ परमंयोमहत्तेजःपरमंयोमहत्तपः ॥ परमं योमहद्ब्रह्मपरमंयःपरायणं ॥ ९ ॥ पवित्राणांपवित्रंयोमंगलानांचमंगलं ॥ दैवतंदेवतानांचभूतानांयोऽव्ययःपिता ॥ १० ॥ यतःसर्वाणिभूतानिभवंत्यादियुगा गमे ॥ यस्मिंश्चप्रलयंयांतिपुनरेवयुगक्षये ॥ ११ ॥ तस्यलोकप्रधानस्यजगन्नाथस्यभूपते ॥ विष्णोर्नामसहस्रंमेशृणुपापभयापहं ॥ १२ ॥ यानिनामानिगौ णानिविख्यातानिमहात्मनः ॥ ऋषिभिःपरिगीतानितानिवक्ष्यामिभूतये ॥ १३ ॥

यवार्थस्तुश्रीशंकराचार्यभगवत्पादीयभाष्यादेवावगंतव्यः शूद्रःसुखमवाप्नुयादित्यनेनशूद्रस्याप्येतज्जपेऽधिकारोस्तीतिदर्शितं शेषंसुगमं ॥१॥ २ ॥३॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥९ ॥१०॥ ११॥ १२॥१३ ॥

॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥ २० ॥ २१ ॥ २२ ॥ २३ ॥ २४ ॥ २५ ॥ २६ ॥ २७ ॥ २८ ॥ २९ ॥ ३० ॥ ३१ ॥ ३२ ॥ ३३ ॥ ३४ ॥ ३५ ॥ ३६ ॥ ३७ ॥

ओं विश्वंविष्णुर्वषट्कारोभूतभव्यभवत्प्रभुः॥ भूतकृद्भूतभृद्भावोभूतात्माभूतभावनः॥ १४॥ पूतात्मापरमात्माचमुक्तानांपरमागतिः॥ अव्ययःपुरुषःसाक्षीक्षे
त्रज्ञोक्षरएवच॥ १५॥ योगोयोगविदांनेताप्रधानपुरुषेश्वरः॥ नरसिंहवपुःश्रीमान्केशवःपुरुषोत्तमः॥ १६ ॥ सर्वःशर्वःशिवःस्थाणुर्भूतादिर्निधिरव्ययः॥ सं
भवोभावनोभर्ताप्रभवःप्रभुरीश्वरः॥ १७॥ स्वयंभूःशंभुरादित्यःपुष्कराक्षोमहास्वनः॥ अनादिनिधनोधाताविधाताधातुरुत्तमः॥ १८ ॥ अप्रमेयोहृषीकेशः
पद्मनाभोमरप्रभुः ॥ विश्वकर्मामनुस्त्वष्टास्थविष्ठःस्थविरोध्रुवः ॥ १९ ॥ अग्राह्यःशाश्वतःकृष्णोलोहिताक्षःप्रतर्दनः ॥ प्रभूतस्त्रिककुब्धामपवित्रंमंगलंपरं
॥ २० ॥ ईशानःप्राणदःप्राणोज्येष्ठःश्रेष्ठःप्रजापतिः॥ हिरण्यगर्भोभूगर्भोमाधवोमधुसूदनः॥ २१ ॥ ईश्वरोविक्रमीधन्वीमेधावीविक्रमःक्रमः॥ अनुत्तमोदुरा
धर्षःकृतज्ञःकृतिरात्मवान्॥ २२ ॥ सुरेशःशरणंशर्मविश्वरेताःप्रजाभवः॥ अहःसंवत्सरोव्यालःप्रत्ययःसर्वदर्शनः॥ २३ ॥ अजःसर्वेश्वरःसिद्धःसिद्धिःसर्वादि
रच्युतः॥ १०० वृषाकपिरमेयात्मासर्वयोगविनिःसृतः ॥ २४॥ वसुर्वसुमनाःसत्यःसमात्मासंमितःसमः ॥ अमोघःपुंडरीकाक्षोवृषकर्मावृषाकृतिः॥ २५ ॥
रुद्रोबहुशिराबभ्रुर्विश्वयोनिःशुचिश्रवाः॥ अमृतःशाश्वतःस्थाणुर्वरारोहोमहातपाः॥ २६ ॥ सर्वगःसर्वविद्भानुर्विष्वक्सेनोजनार्दनः॥ वेदोवेदविदव्यंगोवे
दांगोवेदवित्कविः॥ २७॥ लोकाध्यक्षःसुराध्यक्षोधर्माध्यक्षःकृताकृतः॥ चतुरात्माचतुर्व्यूहश्चतुर्दंष्ट्रश्चतुर्भुजः॥ २८ ॥ भ्राजिष्णुर्भोजनंभोक्तासहिष्णुर्जगदा
दिजः॥ अनघोविजयोजेताविश्वयोनिःपुनर्वसुः॥ २९ ॥ उपेंद्रोवामनःप्रांशुरमोघःशुचिरूर्जितः॥ अतींद्रःसंग्रहःसर्गोधृतात्मानियमोयमः॥ ३० ॥ वेद्योवै
द्यःसदायोगीवीरहामाधवोमधुः॥ अतींद्रियोमहामायोमहोत्साहोमहाबलः ॥ ३१ ॥ महाबुद्धिर्महावीर्योमहाशक्तिर्महाद्युतिः॥ अनिर्देश्यवपुःश्रीमानमेया
त्मामहाद्रिधृक्॥ ३२ ॥ महेष्वसोमहीभर्ताश्रीनिवासःसतांगतिः॥ अनिरुद्धःसुरानंदोगोविंदोगोविदांपतिः ॥ ३३ ॥ मरीचिर्दमनोहंसःसुपर्णोभुजगोत्तमः॥
हिरण्यनाभःसुतपाःपद्मनाभःप्रजापतिः ॥ ३४॥ अमृत्युःसर्वदृक्सिंहः २०० संधातासंधिमान्स्थिरः ॥ अजोदुर्मर्षणःशास्ताविश्रुतात्मासुरारिहा ॥ ३५ ॥
गुरुर्गुरुतमोधामसत्यःसत्यपराक्रमः॥ निमिषोनिमिषःस्रग्वीवाचस्पतिरुदारधीः ॥ ३६ ॥ अग्रणीर्ग्रामणीःश्रीमान्न्यायोनेतासमीरणः॥ सहस्रमूर्धाविश्वा
त्मासहस्राक्षःसहस्रपात्॥ ३७॥

अहःसंवर्तकोवह्निरनिलोधरणीधरः ॥ ३८ ॥ सुप्रसादःप्रसन्नात्माविश्वधृग्विश्वभुग्विभुः॥ सत्कर्तासत्कृतःसाधुर्ज
आवर्तनोनिवृत्तात्मासंवृतःसंप्रमर्दनः ॥ अहःसंवर्तकोवह्निरनिलोधरणीधरः ॥ ३८ ॥ सुप्रसादःप्रसन्नात्माविश्वधृग्विश्वभुग्विभुः॥ सत्कर्तासत्कृतःसाधुर्ज
ह्नुर्नारायणोनरः॥ ३९ ॥ असंख्येयोप्रमेयात्माविशिष्टःशिष्टकृच्छुचिः ॥ सिद्धार्थःसिद्धसंकल्पःसिद्धिदःसिद्धिसाधनः॥ ४० ॥ वृषाहीवृषभोविष्णुर्वृषपर्वावृषो
दरः॥ वर्धनोवर्धमानश्चविविक्तःश्रुतिसागरः॥ ४१ ॥ सुभुजोदुर्धरोवाग्मीमहेंद्रोवसुदोवसुः॥ नैकरूपोबृहद्रूपःशिपिविष्टःप्रकाशनः॥ ४२॥ ओजस्तेजोद्युति
धरःप्रकाशात्माप्रतापनः॥ ऋद्धःस्पष्टाक्षरोमंत्रश्चंद्रांशुर्भास्करद्युतिः॥ ४३॥ अमृतांशूद्भवोभानुःशशबिंदुःसुरेश्वरः॥ औषधंजगतःसेतुःसत्यधर्मपराक्रमः
॥ ४४ ॥ भूतभव्यभवन्नाथःपवनःपावनोनलः॥ कामहाकामकृत्कांतःकामःकामप्रदःप्रभुः॥ ४५॥ ॥युगादिकृ ३०० द्युगावर्तोनैकमायोमहाशनः॥ अदृ
श्योव्यक्तरूपश्चसहस्रजिदनंतजित् ॥ ४६ ॥ इष्टोविशिष्टःशिष्टेष्टःशिखंडीनहुषोवृषः॥ क्रोधहाक्रोधकृत्कर्ताविश्वबाहुर्महीधरः॥ ४७ ॥ अच्युतःप्रथितःप्राणः
प्राणदोवासवानुजः॥ अपांनिधिरधिष्ठानमप्रमत्तःप्रतिष्ठितः॥ ४८ ॥ स्कंदःस्कंदधरोधुर्योवरदोवायुवाहनः॥ वासुदेवोबृहद्भानुरादिदेवःपुरंदरः॥ ४९ ॥ अ
शोकस्तारणस्तारःशूरःशौरिर्जनेश्वरः॥ अनुकूलःशतावर्तःपद्मीपद्मनिभेक्षणः॥ ५० ॥ पद्मनाभोरविंदाक्षःपद्मगर्भःशरीरभृत्॥ महर्धिर्ऋद्धोवृद्धात्मामहाक्षो
गरुडध्वजः॥ ५१ ॥ अतुलःशरभोभीमःसमयज्ञोहविर्हरिः॥ सर्वलक्षणलक्षण्योलक्ष्मीवान्समितिंजयः॥ ५२ ॥ विक्षरोरोहितोमार्गोहेतुर्दामोदरःसहः॥ मही
धरोमहाभागोवेगवानमिताशनः॥ ५३॥ उद्भवःक्षोभणोदेवःश्रीगर्भःपरमेश्वरः॥ करणंकारणंकर्ताविकर्तागहनोगुहः॥ ५४ ॥ व्यवसायोव्यवस्थानःसंस्था
नःस्थानदोध्रुवः॥ परर्धिःपरमस्पष्टस्तुष्टःपुष्टःशुभेक्षणः ॥ ५५ ॥ रामोविरामोविरजोमार्गोनेयोनयोऽनयः॥ ४०० वीरःशक्तिमतांश्रेष्ठोधर्मोधर्मविदुत्तमः
॥ ५६ ॥ वैकुंठःपुरुषःप्राणःप्राणदःप्रणवःपृथुः॥ हिरण्यगर्भःशत्रुघ्नोव्याप्तोवायुरधोक्षजः॥ ५७ ॥ ऋतुःसुदर्शनःकालःपरमेष्ठीपरिग्रहः॥ उग्रःसंवत्सरोदक्षो
विश्रामोविश्वदक्षिणः॥ ५८॥ विस्तारःस्थावरःस्थाणुःप्रमाणंबीजमव्ययं॥ अर्थोनर्थोमहाकोशोमहाभोगोमहाधनः॥ ५९ ॥ अनिर्विण्णःस्थविष्ठोभूर्धर्म
यूपोमहामखः॥ नक्षत्रनेमिर्नक्षत्रीक्षमःक्षामःसमीहनः॥ ६० ॥

१ विधृष्णातीतिविश्वधृगितिभाष्ये

॥ ६१ ॥ ६२ ॥ ६३ ॥ ६४ ॥ ६५ ॥ ६६ ॥ ६७ ॥ ६८ ॥ ६९ ॥ ७० ॥ ७१ ॥ ७२ ॥ ७३ ॥ ७४ ॥ ७५ ॥ ७६ ॥ ७७ ॥ ७८ ॥ ७९ ॥ ८० ॥ ८१ ॥ ८२ ॥ ८३ ॥ ८४ ॥ ८५ ॥

यज्ञइज्योमहेज्यश्चक्रतुःसत्रंसतांगतिः॥ सर्वदर्शीविमुक्तात्मासर्वज्ञोज्ञानमुत्तमं॥६१॥सुव्रतःसुमुखःसूक्ष्मःसुघोषःसुखदःसुहृत्॥ मनोहरोजितक्रोधोवीरबा
हुर्विदारणः॥ ६२ ॥ स्वापनःस्ववशोव्यापीनैकात्मानैककर्मकृत्॥ वत्सरोवत्सलोवत्सीरत्नगर्भोधनेश्वरः॥ ६३॥ धर्मगुब्धर्मकृद्धर्मीसदसत्क्षरमक्षरं॥ अविज्ञा
तासहस्रांशुर्विधाताकृतलक्षणः॥ ६४ ॥ गभस्तिनेमिःसत्वस्थःसिंहोभूतमहेश्वरः॥ आदिदेवोमहादेवोदेवेशोदेवभृद्गुरुः॥६५॥ उत्तरोगोपतिर्गोप्ताज्ञानगम्यः
पुरातनः॥ शरीरभूतभृद्भोक्ता ५०० कपींद्रोभूरिदक्षिणः॥ ६६ ॥ सोमपोमृतपःसोमःपुरुजित्पुरुसत्तमः॥ विनयोजयःसत्यसंधोदाशार्हःसात्वतांपतिः॥ ६७॥
जीवोविनयितासाक्षीमुकुंदोमितविक्रमः॥ अंभोनिधिरनंतात्मामहोदधिशयोंतकः॥ ६८ ॥ अजोमहार्हःस्वाभाव्योजितामित्रःप्रमोदनः॥ आनंदोनंदनोनं
दःसत्यधर्मात्रिविक्रमः॥ ६९ ॥ महर्षिःकपिलाचार्यःकृतज्ञोमेदिनीपतिः ॥ त्रिपदस्त्रिदशाध्यक्षोमहाशृंगःकृतांतकृत्॥ ७० ॥ महावराहोगोविंदःसुषेणःकन
कांगदी॥ गुह्योगभीरोगहनोगुप्तश्चक्रगदाधरः॥ ७१ ॥ वेधाःस्वांगोजितःकृष्णोदृढःसंकर्षणोच्युतः॥ वरुणोवारुणोवृक्षःपुष्कराक्षोमहामनाः॥ ७२ ॥ भगवा
न्भगहानंदीवनमालीहलायुधः॥ आदित्योज्योतिरादित्यःसहिष्णुर्गतिसत्तमः ॥ ७३ ॥ सुधन्वाखंडपरशुर्दारुणोद्रविणप्रदः॥ दिवस्पृक्सर्वदृग्व्यासोवाचस्प
तिरयोनिजः॥ ७४ ॥ त्रिसामासामगःसामनिर्वाणंभेषजंभिषक्॥ संन्यासकृच्छमःशांतोनिष्ठाशांतिःपरायणं॥ ७५ ॥ शुभांगःशांतिदःस्रष्टाकुमुदःकुवलेश
यः॥ गोहितोगोपतिर्गोप्तावृषभाक्षोवृषप्रियः॥ ७६॥ अनिवर्तीनिवृत्तात्मासंक्षेप्ताक्षेमकृच्छिवः॥६०० श्रीवत्सवक्षाःश्रीवासःश्रीपतिःश्रीमतांवरः॥ ७७॥
श्रीदःश्रीशःश्रीनिवासःश्रीनिधिःश्रीविभावनः॥ श्रीधरःश्रीकरःश्रेयःश्रीमाँल्लोकत्रयाश्रयः॥ ७८॥ स्वक्षःस्वंगःशतानंदोनंदिर्ज्योतिर्गणेश्वरः॥ विजितात्मावि
धेयात्मासत्कीर्तिश्छिन्नसंशयः॥ ७९॥ उदीर्णःसर्वतश्चक्षुरनीशःशाश्वतःस्थिरः॥ भूशयोभूषणोभूतिर्विशोकःशोकनाशनः ॥ ८० ॥ अर्चिष्मानर्चितःकुंभो
विशुद्धात्माविशोधनः॥ अनिरुद्धोप्रतिरथःप्रद्युम्नोमितविक्रमः॥ ८१ ॥ कालनेमिनिहावीरःशौरिःशूरजनेश्वरः॥ त्रिलोकात्मात्रिलोकेशःकेशवःकेशिहाहरिः
॥ ८२ ॥ कामदेवःकामपालःकामीकांतःकृतागमः॥ अनिर्देश्यवपुर्विष्णुर्वीरोनंतोधनंजयः॥ ८३ ॥ ब्रह्मण्योब्रह्मकृद्ब्रह्माब्रह्मब्रह्मविवर्धनः॥ ब्रह्मविद्ब्राह्मणोब्र
ह्मीब्रह्मज्ञोब्राह्मणप्रियः॥ ८४ ॥ महाक्रमोमहाकर्मामहातेजामहोरगः॥ महाक्रतुर्महायज्वामहायज्ञोमहाहविः॥ ८५ ॥

॥ ८६ ॥ ८७ ॥ ८८ ॥ ८९ ॥ ९० ॥ ९१ ॥ ९२ ॥ ९३ ॥ ९४ ॥ ९५ ॥ ९६ ॥ ९७ ॥ ९८ ॥ ९९ ॥ १०० ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ ११० ॥

स्तव्यःस्तवप्रियःस्तोत्रंस्तुतिस्तोतारणप्रियः॥ पूर्णःपूरयितापुण्यःपुण्यकीर्तिरनामयः ॥ ८६ ॥ मनोजवस्तीर्थकरोवसुरेतावसुप्रदः ॥ वसुप्रदोवासुदेवोवसु
र्वसुमनाहविः॥ ८७ ॥ सद्गतिःसत्कृतिः ७०० सत्तासद्भूतिःसत्परायणः ॥ शूरसेनोयदुश्रेष्ठःसन्निवासःसुयामुनः॥ ८८ ॥ भूतावासोवासुदेवःसर्वासुनिल
योनलः॥ दर्पहादर्पदोदृप्तोदुर्धरोथापराजितः॥ ८९ ॥ विश्वमूर्तिर्महामूर्तिर्दीप्तमूर्तिरमूर्तिमान्॥ अनेकमूर्तिरव्यक्तःशतमूर्तिःशताननः॥ ९० ॥ एकोनैकःसवः
कःकिंयत्तत्पदमनुत्तमं॥ लोकबंधुर्लोकनाथोमाधवोभक्तवत्सलः ॥ ९१ ॥ सुवर्णवर्णोहेमांगोवरांगश्चंदनांगदी ॥ वीरहाविषमःशून्योघृताशीरचलश्चलः
॥ ९२ ॥ अमानीमानदोमान्योलोकस्वामीत्रिलोकधृक्॥ सुमेधामेधजोधन्यःसत्यमेधाधराधरः॥ ९३ ॥ तेजोवृषोद्युतिधरःसर्वशस्त्रभृतांवरः॥ प्रग्रहोनिग्रहो
व्यग्रोनैकशृंगोगदाग्रजः॥ ९४॥ चतुर्मूर्तिश्चतुर्बाहुश्चतुर्व्यूहश्चतुर्गतिः॥ चतुरात्माचतुर्भावश्चतुर्वेदविदेकपात्॥ ९५॥ समावर्तोनिवृत्तात्मादुर्जयोदुरतिक्रमः॥
दुर्लभोदुर्गमोदुर्गोदुरावासोदुरारिहा॥ ९६ ॥ शुभांगोलोकसारंगःसुतंतुस्तंतुवर्धनः॥ इंद्रकर्मामहाकर्माकृतकर्माकृतागमः॥ ९७॥ उद्भवःसुंदरःसुंदोरत्नना
भःसुलोचनः॥ अर्कोवाजसनःशृंगीजयंतःसर्वविज्जयी॥९८॥ सुवर्णबिंदुर ८०० क्षोभ्यःसर्ववागीश्वरेश्वरः॥ महाह्रदोमहागर्तोमहाभूतोमहानिधिः॥९९॥
कुमुदःकुंदरःकुंदःपर्जन्यःपवनोनिलः॥ अमृताशोमृतवपुःसर्वज्ञःसर्वतोमुखः॥ १०० ॥ सुलभःसुव्रतःसिद्धःशत्रुजिच्छत्रुतापनः॥ न्यग्रोधोदुंबरोश्वत्थश्चाणू
रांध्रनिषूदनः॥ १ ॥ सहस्रार्चिःसप्तजिह्वःसप्तैधाःसप्तवाहनः॥ अमूर्तिरनघोचिंत्योभयकृद्भयनाशनः॥ २ ॥ अणुर्बृहत्कृशःस्थूलोगुणभृन्निर्गुणोमहान्॥ अधृ
तःस्वधृतःस्वास्यःप्राग्वंशोवंशवर्धनः॥३॥ भारभृत्कथितोयोगीयोगीशःसर्वकामदः॥आश्रमःश्रमणःक्षामःसुपर्णोवायुवाहनः॥४॥धनुर्धरोधनुर्वेदोदंडोदम
यितादमः॥ अपराजितःसर्वसहोनियंतानियमोयमः॥ ५ ॥ सत्ववान्सात्विकःसत्यःसत्यधर्मपरायणः ॥ अभिप्रायःप्रियार्होर्हःप्रियकृत्प्रीतिवर्धनः॥ ६॥ वि
हायसगतिर्ज्योतिःसुरुचिर्हुतभुग्विभुः॥ रविर्विरोचनःसूर्यःसवितारविलोचनः॥ ७ ॥ अनंतोहुतभुग्भोक्तासुखदोनैकदोग्रजः॥ अनिर्विण्णःसदामर्षीलोका
धिष्ठानमद्भुतः॥ ८॥ सनात्सनातनतमःकपिलःकपिरप्ययः॥ ९०० स्वस्तिदःस्वस्तिकृत्स्वस्तिस्वस्तिभुक्स्वस्तिदक्षिणः॥ ९ ॥ अरौद्रःकुंडलीचक्रीविक्रम्यूर्जित
शासनः॥ शब्दातिगःशब्दसहःशिशिरःशर्वरीकरः॥ ११० ॥

॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥ २० ॥ २१ ॥ २२ ॥ २३ ॥ २४ ॥ २५ ॥ २६ ॥ २७ ॥ २८ ॥ २९ ॥ ३० ॥ ३१ ॥ ३२ ॥ ३३ ॥ ३४ ॥ ३५ ॥

अक्रूरःपेशलोदक्षोदक्षिणःक्षमिणांवरः॥ विद्वत्तमोवीतभयःपुण्यश्रवणकीर्तनः॥ ११ ॥ उत्तारणोदुष्कृतिहापुण्योदुःस्वप्ननाशनः॥वीरहारक्षणःसंतोजीवनः पर्यवस्थितः॥ १२ ॥ अनंतरूपोनंतश्रीर्जितमन्युर्भयापहः॥ चतुरस्रोगभीरात्माविदिशोव्यादिशोदिशः॥ १३ ॥ अनादिर्भूर्भुवोलक्ष्मीःसुवीरोरुचिरांगदः॥ जननोजनजन्मादिर्भीमोभीमपराक्रमः॥ १४ ॥ आधारनिलयोधातापुष्पहासःप्रजागरः॥ ऊर्ध्वगःसत्पथाचारःप्राणदःप्रणवःपणः॥ १५ ॥ प्रमाणंप्राणनिलयःप्राणभृत्प्राणजीवनः॥ तत्त्वंतत्त्वविदेकात्माजन्ममृत्युजरातिगः॥ १६ ॥ भूर्भुवःस्वस्तरुस्तारःसपिताप्रपितामहः॥ यज्ञोयज्ञपतिर्यज्वायज्ञांगोयज्ञवाहनः ॥ १७ ॥ यज्ञभृद्यज्ञकृद्यज्ञीयज्ञभुग्यज्ञसाधनः॥ यज्ञांतकृद्यज्ञगुह्यमन्नमन्नादएवच॥ १८ ॥ आत्मयोनिःस्वयंजातोवैखानःसामगायनः॥ देवकीनंदनःस्रष्टाक्षितीशःपापनाशनः॥ १९ ॥ शंखभृन्नंदकीचक्रीशार्ङ्गधन्वागदाधरः॥ रथांगपाणिरक्षोभ्यःसर्वप्रहरणायुधः॥ सर्वप्रहरणायुधओंनमइति १००० ॥ १२० ॥ इतीदंकीर्तनीयस्यकेशवस्यमहात्मनः॥ नाम्नांसहस्रंदिव्यानामशेषेणप्रकीर्तितं॥ २१ ॥ यइदंशृणुयान्नित्यंयश्चापिपरिकीर्तयेत्॥ नाशुभंप्राप्नुयात्किंचित्सोमुत्रेहचमानवः॥ २२ ॥ वेदांतगोब्राह्मणःस्यात्क्षत्रियोविजयीभवेत्॥ वैश्योधनसमृद्धःस्याच्छूद्रःसुखमवाप्नुयात्॥ २३ ॥ धर्मार्थीप्राप्नुयाद्धर्ममर्थार्थीचार्थमाप्नुयात्॥ कामानवाप्नुयात्कामीप्रजार्थीप्राप्नुयात्प्रजां॥ २४ ॥ भक्तिमान्यःसदोत्थायशुचिस्तद्गतमानसः॥ सहस्रंवासुदेवस्यनाम्नामेतत्प्रकीर्तयेत्॥ २५ ॥ यशःप्राप्नोतिविपुलंज्ञातिप्राधान्यमेवच॥ अचलांश्रियमाप्नोतिश्रेयःप्राप्नोत्यनुत्तमं॥ २६ ॥ नभयंक्वचिदाप्नोतिवीर्यंतेजश्चविंदति॥ भवत्यरोगोद्युतिमान्बलरूपगुणान्वितः॥ २७ ॥ रोगार्तोमुच्यतेरोगाद्बद्धोमुच्येतबंधनात्॥ भयान्मुच्येतभीतस्तुमुच्येदापन्नआपदः॥ २८ ॥ दुर्गाण्यतितरत्याशुपुरुषःपुरुषोत्तमं॥ स्तुवन्नामसहस्रेणनित्यंभक्तिसमन्वितः॥ २९ ॥ वासुदेवाश्रयोमर्त्योवासुदेवपरायणः॥ सर्वपापविशुद्धात्मायातिब्रह्मसनातनं॥ १३० ॥ नवासुदेवभक्तानामशुभंविद्यतेक्वचित्॥ जन्ममृत्युजराव्याधिभयंनैवोपजायते॥ ३१ ॥ इमंस्तवमधीयानःश्रद्धाभक्तिसमन्वितः॥ युज्येतात्मसुखक्षांतिश्रीधृतिस्मृतिकीर्तिभिः ॥ ३२ ॥ नक्रोधोनचमात्सर्यंनलोभोनाशुभामतिः॥ भवंतिकृतपुण्यानांभक्तानांपुरुषोत्तमे॥ ३३ ॥ द्यौःसचंद्रार्कनक्षत्राखंदिशोभूर्महोदधिः॥ वासुदेवस्यवीर्येणविधृतानिमहात्मनः॥ ३४ ॥ ससुरासुरगंधर्वंसयक्षोरगराक्षसं॥ जगद्वशेवर्ततेदंकृष्णस्यसचराचरं॥ ३५ ॥

इंद्रियाणिमनोबुद्धिःसत्वंतेजोबलंधृतिः ॥ वासुदेवात्मकान्याहुःक्षेत्रंक्षेत्रज्ञएवच ॥ ३६ ॥ सर्वागमानामाचारःप्रथमंपरिकल्प्यते ॥ आचारःप्रथमोधर्मोधर्म स्यप्रभुरच्युतः ॥ ३७ ॥ ऋषयःपितरोदेवामहाभूतानिधातवः ॥ जंगमाजंगमंचेदंजगन्नारायणोद्भवं ॥ ३८ ॥ योगोज्ञानंतथासांख्यंविद्याःशिल्पादिकर्मच ॥ वेदाःशास्त्राणिविज्ञानमेतत्सर्वंजनार्दनात् ॥ ३९ ॥ एकोविष्णुर्महद्भूतंपृथग्भूतान्यनेकशः ॥ त्रीन्लोकान्व्याप्यभूतात्माभुंक्तेविश्वभुगव्ययः ॥ १४० ॥ इमंस्तवं भगवतोविष्णोर्व्यासेनकीर्तितं ॥ पठेद्यइच्छेत्पुरुषःश्रेयःप्राप्तुंसुखानिच ॥ १४१ ॥ विश्वेश्वरमजंदेवंजगतःप्रभवाप्ययं ॥ भजंतियेपुष्कराक्षंनतेयांतिपराभवं ॥ १४२ ॥ ॥ इतिश्रीम० शतसाहस्र्यांसंहितायांवैयासक्यांअनुशासनपर्वणिआनुशास० दानधर्मेविष्णुसहस्रनामकथनेएकोनपंचाशदधिकशततमोऽध्यायः ॥ १४९ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ युधिष्ठिरउवाच ॥ ॥ पितामहमहाप्राज्ञसर्वशास्त्रविशारद ॥ किंजप्यंजपतोनित्यंभवेद्धर्मफलंमहत् ॥ १ ॥ प्रस्थानेवाप्रवेशेवाप्रवृत्तेवापिकर्मणि ॥ दैवेवाश्राद्धकालेवाकिंजप्यंकर्मसाधनं ॥ २ ॥ शांतिकंपौष्टिकंरक्षाशत्रुघ्नंभयनाशनं ॥ जप्यंयद्ब्रह्मसमितंतद्भवान्वक्तुमर्हति ॥ ३ ॥ ॥ भीष्मउवाच ॥ ॥ व्यासप्रोक्तमिमंमंत्रंश्रृणुष्वैकमनानृप ॥ सावित्र्याविहितंदिव्यंसद्यःपापविमोचनं ॥ ४ ॥ श्रृणुमंत्रविधिंकृत्स्नंप्रोच्यमानंमयानघ ॥ यंश्रुत्वापांडवश्रेष्ठसर्वपापैःप्रमुच्यते ॥ ५ ॥ रात्रावहनिधर्मज्ञजपन्पापैर्नलिप्यते ॥ तत्तेहंसंप्रवक्ष्यामिश्रृणुष्वैकमनानृप ॥ ६ ॥ आयुष्मान्भवते चैवयंश्रुत्वापार्थिवात्मज ॥ पुरुषस्तुसुसिद्धार्थःप्रेत्यचेहचमोदते ॥ ७ ॥ सेवितंसततंराजन्पुराराजर्षिसत्तमैः ॥ क्षत्रधर्मपरैर्नित्यंसत्यव्रतपरायणैः ॥ ८ ॥ इदमाह्निकमव्यग्रंकुर्वद्भिर्नियतैःसदा ॥ नृपैर्भरतशार्दूलप्राप्यतेश्रीरनुत्तमा ॥ ९ ॥ नमोवसिष्ठायमहाव्रतायपराशरंवेदनिधिंनमस्ये ॥ नमोस्त्वनंतायमहोरगाय नमोस्तुसिद्धेभ्यइहाक्षयेभ्यः ॥ १० ॥ नमोस्त्वृषिभ्यःपरमंपरेषांदेवेषुदेवंवरदंवराणां ॥ सहस्रशीर्षायनमःशिवायसहस्रनामायजनार्दनाय ॥ ११ ॥ अजैकपादहिर्बुध्न्यःपिनाकीचापराजितः ॥ ऋतश्चपितृरूपश्चत्र्यंबकश्चमहेश्वरः ॥ १२ ॥

पितामहेति ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥ विहितमिष्टसिद्ध्यर्थंजप्तं ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ आह्निकमहरहःकर्तव्यं ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥

१ नमस्येइतिशेषः

॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥ १७ ॥ संज्ञायाअश्वारूपायानासातःनासिकायाःसकाशाद्विनिर्गतौ ॥ १८ ॥ १९ ॥ २० ॥ २१ ॥ २२ ॥ २३ ॥ २४ ॥ २५ ॥ २६ ॥ २७ ॥ २८ ॥

वृषाकपिश्चशंभुश्चहवनोयेश्वरस्तथा॥ एकादशैतेप्रथितारुद्रास्त्रिभुवनेश्वराः॥ १३॥ शतमेतत्समाम्नातंशतरुद्रेमहात्मनां॥ अंशोभगश्चमित्रश्चवरुणश्चजले
श्वरः॥ १४॥ तथाधातार्यमाचैवजयंतोभास्करस्तथा॥ त्वष्टापूषातथैवेंद्रोद्वादशोविष्णुरुच्यते ॥ १५॥ इत्येतेद्वादशादित्याःकाश्यपेयाइतिश्रुतिः॥ धरोध्रुवश्च
सोमश्चसावित्रोथानिलोनलः॥ १६॥ प्रत्यूषश्चप्रभासश्चवसवोष्टौप्रकीर्तिताः॥ नासत्यश्चापिदस्रश्चस्मृतौद्वावश्विनावपि ॥ १७॥ मार्तंडस्यात्मजावेतौसं
ज्ञानासाविनिर्गतौ॥ अतःपरंप्रवक्ष्यामिलोकानांकर्मसाक्षिणः॥१८॥ अपियज्ञस्यवेत्तारोदत्तस्यसुकृतस्यच॥ अदृश्याःसर्वभूतेषुपश्यंतित्रिदशेश्वराः॥१९॥
शुभाशुभानिकर्माणिमृत्युःकालश्चसर्वशः॥ विश्वेदेवाःपितृगणामूर्तिमंतस्तपोधनाः ॥ २० ॥ मुनयश्चैवसिद्धाश्चतपोमोक्षपरायणाः॥ शुचिस्मिताःकीर्त
यतांप्रयच्छंतिशुभंनृणां॥ २१॥ प्रजापतिकृतानेतान्लोकान्दिव्येनतेजसा॥ वसंतिसर्वलोकेषुप्रयताःसर्वकर्मसु ॥ २२॥ प्राणानामीश्वरानेतान्कीर्तयन्प्रय
तोनरः॥ धर्मार्थकामैर्विपुलैर्युज्यतेसहनित्यशः॥ २३ ॥ लोकांश्चलभतेपुण्यान्विश्वेश्वरकृताञ्छुभान्॥ एतेदेवास्त्रयस्त्रिंशत्सर्वभूतगणेश्वराः॥ २४ ॥ नंदी
श्वरोमहाकायोग्रामणीर्वृषभध्वजः॥ ईश्वराःसर्वलोकानांगणेश्वरविनायकाः॥ २५॥ सौम्यारौद्रागणाश्चैवयोगभूतगणास्तथा॥ ज्योतींषिसरितोव्योमसुप
र्णःपतगेश्वरः॥ २६॥ पृथिव्यांतपसासिद्धाःस्थावराश्चचराश्चह॥ हिमवान्गिरयःसर्वेचत्वारश्चमहार्णवाः॥ २७॥ भवस्यानुचराश्चैवहरतुल्यपराक्रमाः॥ वि
ष्णुर्देवोथजिष्णुश्चस्कंदश्चांबिकयासह॥ २८॥ कीर्तयन्प्रयतःसर्वान्सर्वपापैःप्रमुच्यते॥ अतऊर्ध्वंप्रवक्ष्यामिमानवानृषिसत्तमान्॥ २९॥ यवक्रीतश्चरैभ्यश्च
अर्वावसुपरावसू॥ औशिजश्चैवकक्षीवान्बलश्चांगिरसःसुतः॥ ३०॥ ऋषिर्मेधातिथेःपुत्रःकण्वोबर्हिषदस्तथा॥ ब्रह्मतेजोमयाःसर्वेकीर्तितालोकभावनाः
॥ ३१॥ लभंतेहिशुभंसर्वेरुद्रानलवसुप्रभाः॥ भुविकृत्वाशुभंकर्ममोदंतेदिविदैवतैः॥ ३२॥ महेंद्रगुरवःसप्तप्राचींवैदिशमाश्रिताः॥ प्रयतःकीर्तयेदेतान्शक्र
लोकेमहीयते॥ ३३॥ उन्मुचुःप्रमुचुश्चैवस्वस्त्यात्रेयश्चवीर्यवान्॥ दृढव्यश्चोर्ध्वबाहुश्चतृणसोमांगिरास्तथा॥ ३४॥ मित्रावरुणयोःपुत्रस्तथागस्त्यःप्रतापवा
न्॥ धर्मराजर्त्विजःसप्तदक्षिणांदिशमाश्रिताः॥ ३५॥ दृढेयुश्चऋतेयुश्चपरिव्याधश्चकीर्तिमान्॥ एकतश्चद्वितश्चैवत्रितश्चादित्यसन्निभाः॥ ३६॥

॥ २९ ॥ ३० ॥ ३१ ॥ ३२ ॥ ३३ ॥ ३४ ॥ ३५ ॥ ३६ ॥

अत्रेःपुत्रश्चधर्मात्माऋषिःसारस्वतस्तथा ॥ वरुणस्यर्त्विजःसप्तपश्चिमांदिशमाश्रिताः ॥ ३७॥ अत्रिर्वसिष्ठोभगवान्कश्यपश्चमहानृषिः ॥ गौतमश्चभरद्वाजो विश्वामित्रोथकौशिकः ॥ ३८ ॥ ऋचीकतनयश्चोग्रोजमदग्निःप्रतापवान् ॥ धनेश्वरस्यगुरवःसप्तैतेउत्तराश्रिताः ॥ ३९ ॥ अपरेमुनयःसप्तदिक्षुसर्वास्वधिष्ठिताः ॥ कीर्तिस्वस्तिकरानृणांकीर्तितालोकभावनाः ॥ ४० ॥ धर्मःकामश्चकालश्चवसुर्वासुकिरेवच ॥ अनंतःकपिलश्चैवसप्तैतेधरणीधराः ॥ ४१ ॥ रामोव्यासस्तथाद्रौणिरश्वत्थामाचलोमशः ॥ इत्येतेमुनयोदिव्याएकैकःसप्तसप्तधा ॥ ४२ ॥ शांतिस्वस्तिकरालोकेदिशांपालाःप्रकीर्तिताः ॥ यस्यांयस्यांदिशित्वेतेतन्मुखःशरणंव्रजेत् ॥ ४३ ॥ स्रष्टारःसर्वभूतानांकीर्तितालोकपावनाः ॥ संवर्तोमेरुसावर्णोमार्कंडेयश्चधार्मिकः ॥ ४४ ॥ सांख्ययोगौनारदश्चदुर्वासाश्चमहानृषिः ॥ अत्यंततपसोदांतास्त्रिषुलोकेषुविश्रुताः ॥ ४५ ॥ अपरेरुद्रसंकाशाःकीर्तिताब्रह्मलौकिकाः ॥ अपुत्रोलभतेपुत्रंदरिद्रोलभतेधनं ॥ ४६ ॥ तथाधर्मार्थकामेषुसिद्धिंचलभतेनरः ॥ पृथुंवैन्यंनृपवरंपृथ्वीयस्याभवत्सुता ॥ ४७ ॥ प्रजापतिंसार्वभौमंकीर्तयेद्वसुधाधिपं ॥ आदित्यवंशप्रभवंमहेंद्रसमविक्रमं ॥ ४८ ॥ पुरूरवसमैलंचत्रिषुलोकेषुविश्रुतं ॥ बुधस्यदयितंपुत्रंकीर्तयेद्वसुधाधिपं ॥ ४९ ॥ त्रिलोकविश्रुतंवीरंभरतंचप्रकीर्तयेत् ॥ गवामयेनयज्ञेनयेनेष्टंवैकृतेयुगे ॥ ५० ॥ रंतिदेवंमहादेवंकीर्तयेत्परमद्युतिं ॥ विश्वजित्तपसोपेतंलक्षण्यंलोकपूजितं ॥ ५१ ॥ तथाश्वेतंचराजर्षिंकीर्तयेत्परमद्युतिं ॥ सगरस्यात्मजायेनप्लावितास्तारितास्तथा ॥ ५२ ॥ हुताशनसमानेतान्महारूपान्महौजसः ॥ उग्रकायान्महासत्वान्कीर्तयेत्कीर्तिवर्धनान् ॥ ५३ ॥ देवानृषिगणांश्चैवनृपांश्चजगतीश्वरान् ॥ सांख्यंयोगंचपरमंहव्यंकव्यंतथैवच ॥ ५४ ॥ कीर्तितंपरमंब्रह्मसर्वश्रुतिपरायणं ॥ मंगल्यंसर्वभूतानांपवित्रंबहुकीर्तितं ॥ ५५ ॥ व्याधिप्रशमनंश्रेष्ठंपौष्टिकंसर्वकर्मणां ॥ प्रयतःकीर्तयेच्चैतान्कल्यंसायंचभारत ॥ ५६ ॥ एतेवैयांतिवर्षंतिभांतिवांतिसृजंतिच ॥ एतेविनायकाःश्रेष्ठादक्षाःक्षांताजितेंद्रियाः ॥ ५७ ॥ नराणामशुभंसर्वंव्यपोहंतिप्रकीर्तिताः ॥ साक्षिभूतामहात्मानःपापस्यसुकृतस्यच ॥ ५८ ॥ एतान्वैकल्यमुत्थायकीर्तयन्शुभमश्नुते ॥ नाग्निचौरभयंतस्यनमार्गप्रतिरोधनं ॥ ५९ ॥ एतान्कीर्तयतांनित्यंदुःस्वप्नोनश्यतेनृणां ॥ मुच्यतेसर्वपापेभ्यःस्वस्तिमांश्चगृहान्व्रजेत् ॥ ६० ॥ दीक्षाकालेषुसर्वेषुयःपठेन्नियतोद्विजः ॥ न्यायवानात्मनिरतःक्षांतोदांतोनसूयकः ॥ ६१ ॥

रोगार्तोव्याधियुक्तोवापठन्पापात्प्रमुच्यते ॥ वास्तुमध्येतुपठतःकुलेस्वस्त्ययनंभवेत्॥ ६२॥ क्षेत्रमध्येतुपठतःसर्वंसस्यंप्ररोहति॥ गच्छतःक्षेममध्वानंग्रामांत
रगतःपठन्॥ ६३॥ आत्मनश्चसुतानांचदाराणांचधनस्यच॥ बीजानामोषधीनांचरक्षामेतांप्रयोजयेत्॥ ६४ ॥ एतान्संग्रामकालेतुपठतःक्षत्रियस्यतु॥ व्र
जंतिरिपवोनाशंक्षेमंचपरिवर्तते॥ ६५॥ एतान्दैवेचपित्र्येचपठतःपुरुषस्यहि॥ भुंजतेपितरःकव्यंहव्यंचत्रिदिवौकसः॥ ६६॥ नव्याधिश्वापदभयंनद्विपान्नहि
तस्करात्॥ कश्मलंलघुतांयातिपाप्मनाचप्रमुच्यते॥ ६७॥ यानपात्रेचयानेचप्रवासेराजवेश्मनि॥ परांसिद्धिमवाप्नोतिसावित्रींह्युत्तमांपठन् ॥ ६८॥ नच
राजभयंतेषांनपिशाचान्नराक्षसात्॥ नाग्न्यंबुपवनव्यालाद्भयंतस्योपजायते॥ ६९॥ चतुर्णामपिवर्णानामाश्रमस्यविशेषतः ॥ करोतिसततंशांतिंसावित्री
मुत्तमांपठन्॥ ७०॥ नाग्निर्दहतिकाष्ठानिसावित्रीयत्रपठ्यते॥ नतत्रबालोम्रियतेनचतिष्ठंतिपन्नगाः ॥ ७१॥ नतेषांविद्यतेदुःखंगच्छंतिपरमांगतिं॥ येशृण्वं
तिमहद्ब्रह्मसावित्रीगुणकीर्तनं॥ ७२॥ गवांमध्येतुपठतोगावोस्यबहुवत्सलाः॥ प्रस्थानेवाप्रवासेवासर्वावस्थांगतःपठेत्॥ ७३॥ जपतांजुह्वतांचैवनित्यंचप्र
यतात्मनां॥ ऋषीणांपरमंजप्यंगुह्यमेतन्नराधिप॥ ७४॥ याथातथ्येनसिद्धस्यइतिहासंपुरातनं॥ पराशरमतंदिव्यंशक्रायकथितंपुरा ॥ ७५ ॥ तदेतत्तेसमा
ख्यातंतथ्यंब्रह्मसनातनं॥ हृदयंसर्वभूतानांश्रुतिरेषासनातनी ॥ ७६ ॥ सोमादित्यान्वयाःसर्वेराघवाःकुरवस्तथा॥ पठंतिशुचयोनित्यंसावित्रींप्राणिनांगतिं
॥ ७७॥ अभ्यासेनित्यंदेवानांसप्तर्षीणांध्रुवस्यच॥ मोक्षणंसर्वकृच्छ्राणांमोचयत्यशुभात्सदा ॥ ७८ ॥ वृद्धैःकाश्यपगौतमप्रभृतिभिर्भृग्वंगिरोत्र्यादिभिःशु
क्रागस्त्यबृहस्पतिप्रभृतिभिर्ब्रह्मर्षिभिःसेवितं॥ भारद्वाजमतंऋचीकतनयैःप्राप्तंवसिष्ठात्पुनःसावित्रीमधिगम्यशक्रवसुभिःकृत्स्नाजितादानवाः॥ ७९ ॥ यो
गोशतंकनकशृंगमयंददातिविप्रायवेदविदुषेचबहुश्रुताय॥ दिव्यांचभारतकथांकथयेच्चनित्यंतुल्यंफलंभवतितस्यचतस्यचैव ॥ ८०॥ धर्मोविवर्धतिभृगोः
परिकीर्तनेनवीर्यंविवर्धतिवसिष्ठनमोनतेन॥ संग्रामजिद्भवतिचैवरघुंनमस्यन्स्यादश्विनौचपरिकीर्तयतोनरोगः॥ ८१॥ एषातेकथिताराजन्सावित्रीब्रह्मशा
श्वती॥ विवक्षुरसियच्चान्यत्तत्तेवक्ष्यामिभारत॥ ८२॥ ॥इतिश्रीमहाभारतेअनुशासनपर्वणिआनुशासनिकेपर्वणिदानधर्मेसावित्रीव्रतोपाख्यानेएकपं
चाशदधिकशततमोऽध्यायः॥ १५१॥ ॥ ५॥

॥ युधिष्ठिरउवाच ॥ ॥ केपूज्याःकेनमस्कार्याःकथंवर्तेतकेषुच ॥ किमाचारःकीदृशेषुपितामहनरिष्यते ॥ १ ॥ ॥ भीष्मउवाच ॥ ॥ ब्राह्मणानांपरिभवःसाद
येदपिदेवताः ॥ ब्राह्मणांस्तुनमस्कृत्ययुधिष्ठिरनरिष्यते ॥ २ ॥ तेपूज्यास्तेनमस्कार्यावर्तेथास्तेषुपुत्रवत् ॥ तेहिलोकानिमान्सर्वान्धारयंतिमनीषिणः ॥ ३ ॥ ब्राह्म
णाःसर्वलोकानांमहांतोधर्मसेतवः ॥ धनत्यागाभिरामाश्चवाक्संयमरताश्चये ॥ ४ ॥ रमणीयाश्चभूतानांनिधानंचधृतव्रताः ॥ प्रणेतारश्चलोकानांशास्त्राणां
चयशस्विनः ॥ ५ ॥ तपोयेषांधनंनित्यंवाक्चैवविपुलंबलं ॥ प्रभवश्चैवधर्माणांधर्मज्ञाःसूक्ष्मदर्शिनः ॥ ६ ॥ धर्मकामाःस्थिताधर्मेसुकृतैर्धर्मसेतवः ॥ यान्समा
श्रित्यजीवंतिप्रजाःसर्वाश्चतुर्विधाः ॥ ७ ॥ पंथानःसर्वनेतारोयज्ञवाहाःसनातनाः ॥ पितृपैतामहींगुर्वीमुद्वहंतिधुरंसदा ॥ ८ ॥ धुरियेनावसीदंतिविषमेसद्गवाइ
व ॥ पितृदेवातिथिमुखाहव्यकव्याग्रभोजिनः ॥ ९ ॥ भोजनादेवलोकांस्त्रींस्त्रायंतेमहतोभयात् ॥ दीपःसर्वस्यलोकस्यचक्षुश्चक्षुष्मतामपि ॥ १० ॥ सर्वशिक्षा
श्रुतिधनानिपुणामोक्षदर्शिनः ॥ गतिज्ञाःसर्वभूतानामध्यात्मगतिचिंतकाः ॥ ११ ॥ आदिमध्यावसानानांज्ञातारश्छिन्नसंशयाः ॥ परावरविशेषज्ञागंतारःप
रमांगतिं ॥ १२ ॥ विमुक्ताधूतपाप्मानोनिर्द्वंद्वानिष्परिग्रहाः ॥ मानार्हामानितानित्यंज्ञानविद्भिर्महात्मभिः ॥ १३ ॥ चंदनेमलपंकेचभोजनेऽभोजनेसमाः ॥ स
मंयेषांदुकूलंचतथाक्षौमाजिनानिच ॥ १४ ॥ तिष्ठेयुरप्यभुंजानाबहूनिदिवसान्यपि ॥ शोषयेयुश्चगात्राणिस्वाध्यायैःसंयतेंद्रियाः ॥ १५ ॥ अदैवंदैवतंकुर्युर्दैव
तंचाप्यदैवतं ॥ लोकानन्यान्सृजेयुस्तेलोकपालांश्चकोपिताः ॥ १६ ॥ अपेयःसागरोयेषामपिशापान्महात्मनां ॥ येषांकोपाग्निरद्यापिदंडकेनोपशाम्यति ॥ १७ ॥
देवानामपियेदेवाःकारणंकारणस्यच ॥ प्रमाणस्यप्रमाणंचकस्तानभिभवेद्बुधः ॥ १८ ॥ येषांवृद्धश्चबालश्चसर्वःसंमानमर्हति ॥ तपोविद्याविशेषात्तुमानयं
तिपरस्परं ॥ १९ ॥ अविद्वान्ब्राह्मणोदेवःपात्रंवैपावनंमहत् ॥ विद्वान्भूयस्तरोदेवःपूर्णसागरसन्निभः ॥ २० ॥ अविद्वांश्चैवविद्वांश्चब्राह्मणोदैवतंमहत् ॥ प्रणीत
श्चाप्रणीतश्चयथाग्निर्दैवतंमहत् ॥ २१ ॥ श्मशानेष्वपितेजस्वीपावकोनैवदुष्यति ॥ हविर्यज्ञेचविधिवद्गृहएवातिशोभते ॥ २२ ॥

॥ २३ ॥ ॥ इतिअनुशासनपर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेद्विपंचाशदधिकशततमोऽध्यायः ॥ १५२ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ कांत्विति व्युष्टिंसमृद्धिंफलंवा व्युष्टिःफलेसमृद्धौचेत्य

एवंयद्यप्यनिष्टेषुवर्ततेसर्वकर्मसु ॥ सर्वथाब्राह्मणोमान्योदैवतंविद्धितत्परं ॥ २३ ॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेअनुशासन० आनुशासनिकेपर्वणिदानधर्मेब्राह्मण
प्रशंसायांद्विपंचाशदधिकशततमोऽध्यायः ॥ १५२ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ युधिष्ठिरउवाच ॥ ॥ कांतुब्राह्मणपूजायांव्युष्टिंदृष्ट्वाजनाधिप ॥ कंवाकर्मोदयंमत्वा
तानर्चसिमहामते ॥ १ ॥ ॥ भीष्मउवाच ॥ ॥ अत्राप्युदाहरंतीममितिहासंपुरातनं ॥ पवनस्यचसंवादमर्जुनस्यचभारत ॥ २ ॥ सहस्रभुजभृच्छ्रीमान्कार्तवी
र्योभवत्प्रभुः ॥ अस्यलोकस्यसर्वस्यमाहिष्मत्यांमहाबलः ॥ ३ ॥ सतुरत्नाकरवतींसद्वीपांसागरांबरां ॥ शशासपृथिवींसर्वांहैहयःसत्यविक्रमः ॥ ४ ॥ स्ववित्तंते
नदत्तंतुदत्तात्रेयायकारणे ॥ क्षत्रधर्मंपुरस्कृत्यविनयंश्रुतमेवच ॥ ५ ॥ आराधयामासचतंकृतवीर्यात्मजोमुनिं ॥ न्यमंत्रयतसंतुष्टोद्विजश्चैनंवरैस्त्रिभिः ॥ ६ ॥
सवरैश्छंदितस्तेननृपोवचनमब्रवीत् ॥ सहस्रबाहुर्भूयांवैचमूमध्येगृहेऽन्यथा ॥ ७ ॥ ममबाहुसहस्रंतुपश्यंतांसैनिकारणे ॥ विक्रमेणमहींकृत्स्नांजयेयंसंशितव्र
त ॥ ८ ॥ तांचधर्मेणसंप्राप्यपालयेयमतंद्रितः ॥ चतुर्थंतुवरंयाचेत्वामहंद्विजसत्तम ॥ ९ ॥ तंममानुग्रहंकृतेदातुमर्हस्यनिंदित ॥ अनुशासंतुमांसंतोमिथ्योद्वृत्तं
त्वदाश्रयं ॥ १० ॥ इत्युक्तःसद्विजःप्राहतथास्त्वितिनराधिपं ॥ एवंसमभवंस्तस्यवरास्तेदीप्ततेजसः ॥ ११ ॥ ततःसरथमास्थायज्वलनार्कसमद्युतिं ॥ अब्रवीद्वीर्य
संमोहात्कोवास्तिसदृशोमम ॥ १२ ॥ धैर्यैर्वीर्यैर्यशःशौर्यैर्विक्रमेणौजसापिवा ॥ तद्वाक्यांतेचांतरिक्षेवागुवाचाशरीरिणी ॥ १३ ॥ नत्वंमूढविजानीषेब्राह्मणं
क्षत्रियाद्वरं ॥ सहितोब्राह्मणेनेहक्षत्रियःशास्तिवैप्रजाः ॥ १४ ॥ ॥ अर्जुनउवाच ॥ ॥ कुर्यांभूतानितुष्टोहंक्रुद्धोनाशंतथानये ॥ कर्मणामनसावाचानमत्तोस्ति
वरोद्विजः ॥ १५ ॥ पूर्वोब्रह्मोत्तरोवादोद्वितीयःक्षत्रियोत्तरः ॥ त्वयोक्तौहेतुयुक्तौतौविशेषस्तत्रदृश्यते ॥ १६ ॥ ब्राह्मणाःसंश्रिताःक्षत्रंनक्षत्रंब्राह्मणाश्रितं ॥ श्रिता
ब्रह्मोपधाविप्राःखादंतिक्षत्रियान्भुवि ॥ १७ ॥ क्षत्रियेष्वाश्रितोधर्मःप्रजानांपरिपालनं ॥ क्षत्राद्वृत्तिर्ब्राह्मणानांतैःकथंब्राह्मणोवरः ॥ १८ ॥ सर्वभूतप्रधानां
स्तान्भैक्षवृत्तीनहंसदा ॥ आत्मसंभावितान्विप्रान्स्थापयाम्यात्मनोवशे ॥ १९ ॥

मरः ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ पूर्वोवादोब्रह्मोत्तरः ब्राह्मणाधिक्यवचनंपूर्वपक्षःक्षत्रियाधिक्यंसिद्धांतइत्यर्थः हेतुयुक्तौप्रजापालनेन
हेतुनायुक्तौसहितौतौब्राह्मणक्षत्रियौ ॥ १६ ॥ ब्रह्मवेदोयज्ञोवाअध्यापनयजनार्थएवउपधाच्छलंयेषांतेतथाक्षत्रियान्खादंतिउपजीवंति ॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥

गायत्र्यासरस्वत्याअसत्यंकथितं चर्मवाससःअजिनवस्त्रान् ॥ २० ॥ २१ ॥ ब्रह्मोत्तरंसंतं ॥ २२ ॥ निशाचरीअंतर्हितासरस्वती यद्वानिशाचरीराक्षस्यपिबित्रस्ताभूत्किमुतान्येआस्तिकाइतिभावः॥२३॥

कथितंत्वनयाऽसत्यंगायत्र्याकन्ययादिवि ॥ विजेष्याम्यवशान्सर्वान्ब्राह्मणांश्चर्मवाससः ॥ २० ॥ नचमांच्यावयेद्राष्ट्रात्त्रिषुलोकेषुकश्चन ॥ देवोवामानुषोवा पितस्माज्ज्येष्ठोद्विजादहं ॥ २१ ॥ अद्यब्रह्मोत्तरंलोकंकरिष्येक्षत्त्रियोत्तरं ॥ नहिमेसंयुगेकश्चित्सोढुमुत्सहतेबलं ॥ २२ ॥ अर्जुनस्यवचःश्रुत्वावित्रस्ताभून्निशा चरी ॥ अथैनमंतरिक्षस्थस्ततोवायुरभाषत ॥ २३ ॥ त्यजैनंकलुषंभावंब्राह्मणेभ्योनमस्कुरु ॥ एतेषांकुर्वतःपापंराष्ट्रक्षोभोभविष्यति ॥ २४ ॥ अथवात्वांमही पालशमयिष्यंतिवैद्विजाः ॥ निरसिष्यंतितेराष्ट्राद्धतोत्साहामहाबलाः ॥ २५ ॥ तंराजाकस्त्वमित्याहततस्तंप्राहमारुतः ॥ वायुर्वैदेवदूतोस्मिहितंत्वांप्रब्रवीम्यहं ॥ २६ ॥ ॥ अर्जुनउवाच ॥ ॥ अहोत्वयायंविप्रेषुभक्तिरागःप्रदर्शितः ॥ यादृशंपृथिवीभूतंतादृशंब्रूहिमेद्विजं ॥ २७ ॥ वायोर्वासदृशंकिंचिद्ब्रूहित्वंब्राह्मणोत्तमं ॥ अपांवैसदृशंवह्नेःसूर्यस्यनभसोपिवा ॥ २८ ॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेअनुशासनपर्वणिआनुशासनिकेपर्वणिदानधर्मेपवनार्जुनसंवादेब्राह्मणमाहात्म्येत्रि पंचाशदधिकशततमोध्यायः ॥ १५३ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ वायुरुवाच ॥ ॥ शृणुमूढगुणान्कांश्चिद्ब्राह्मणानांमहात्मनां ॥ येत्वयाकीर्तितारजंस्तेभ्यो थब्राह्मणोवरः ॥ १ ॥ त्यक्त्वामहीत्वंभूमिस्तुस्पर्धयांगनृपस्यह ॥ नाशंजगामतांविप्रोव्यस्तंभयतकश्यपः ॥ २ ॥ अजेयाब्राह्मणाराजन्दिविचेहचनित्यदा ॥ अ पिबत्तेजसात्यापःस्वयमेवांगिराःपुरा ॥ ३ ॥ सताःपिबन्क्षीरमिवनातृप्यतमहामनाः ॥ अपूरयन्महौघेनमहींसर्वांचपार्थिव ॥ ४ ॥ तस्मिन्नहंचक्रुद्धेवैजगत्त्य क्त्वाततोगतः ॥ व्यतिष्ठमग्निहोत्रेचचिरमंगिरसोभयात् ॥ ५ ॥ अथशप्तश्चभगवान्गौतमेनपुरंदरः ॥ अहल्यांकामयानोवैधर्मार्थंचनहिंसितः ॥ ६ ॥ तथासमुद्रो नृपतेपूर्णोमृष्टस्यवारिणः ॥ ब्राह्मणैरभिशप्तश्चबभूवलवणोदकः ॥ ७ ॥ सुवर्णवर्णोनिर्धूमःसंगतोर्ध्वशिखःकविः ॥ क्रुद्धेनांगिरसाशप्तोगुणैरेतैर्विवर्जितः ॥ ८ ॥ महतश्चूर्णितान्पश्ययेहासंतमहोदधिम् ॥ सुवर्णधारिणानित्यमवशप्ताद्विजातिना ॥ ९ ॥ समोनत्वंद्विजातिभ्यःश्रेयोविद्धिनराधिप ॥ गर्भस्थान्ब्राह्मणान्सम्य ङ्नमस्यतिकिलप्रभुः ॥ १० ॥

॥ २४ ॥ २५ ॥ २६ ॥ पृथिवीभूतंपृथिव्यात्मकंभूतं ॥ २७ ॥ २८ ॥ ॥ इतिअनुशासनपर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेत्रिपंचाशदधिकशततमोऽध्यायः ॥ १५३ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ शृण्विति ॥ १ ॥ ॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥ अहंवायुः ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ कविरग्निः ॥ ८ ॥ महतःसगरपुत्रान् आसंतउपासंत सुवर्णधारिणाशोभनोब्राह्मणवर्णस्तस्यधारिणाधर्त्राद्विजातिनाकपिलेन ॥ ९ ॥ १० ॥

॥ ११ ॥ १२ ॥ अग्रिंब्राह्मणमित्यन्वयः ॥ १३ ॥ अनुभूतंप्रतिभूतं अनुपालकंपोषकं ॥ १४ ॥ १५ ॥ ननुब्रह्मांडेजातत्वात्कथमंडमजनयदित्यत्राह अंडेति केचिदितितन्नेत्यर्थः ॥ १६ ॥ दूषयति द्रष्ट व्यमिति अजत्वादेवब्रह्मानअंडजातः अंडजत्ववचनंत्वस्यप्रकारांतरेणेत्याह स्मृतमिति आकाशंअव्याकृतं ॥ १७ ॥ आकाशजःपितामहःकिमाश्रयेणतिष्ठेदितिचेत्कश्चिद्ब्रूयात्तंप्रतिब्रूहितदानाकिंचिद्भवे दिति पितामहस्यनिरधिष्ठानत्वेसतितज्जमिदंसर्वंशून्यमेवस्यान्नकिंचिद्ब्रूयादित्यर्थः ननुकोयंप्रजापतिपदेनोच्यतेअतआह अहंकारइतिप्रोक्तइति प्रभुर्व्यापकः यतःसर्वतेजोगतःजलचंद्रन्यायेनकृत्स्नंचैत

दंडकानांमहद्राज्यंब्राह्मणेनविनाशितं॥ तालजंघंमहाक्षत्रमौर्वेणैकेनननाशितं॥ ११ ॥ त्वयाचविपुलंराज्यंबलंधर्मंश्रुतंतथा॥ दत्तात्रेयप्रसादेनप्राप्तंपरमदुर्लभं॥ १२ ॥ अग्निंत्वंयजसेनित्यंकस्माद्ब्राह्मणमर्जुन॥ सहिसर्वस्यलोकस्यहव्यवाट्किंनवेत्सितं॥ १३ ॥ अथवाब्राह्मणश्रेष्ठमनुभूतानुपालकं॥ कर्तारंजीवलोकस्यकस्माज्ज्ञानन्विमुह्यसे॥ १४ ॥ तथाप्रजापतिर्ब्रह्माअव्यक्तःप्रभुरव्ययः॥ येनेदंनिखिलंविश्वंजनितंस्थावरंचरं॥ १५॥ अंडजातंतुब्रह्माणंकेचिदिच्छंत्यपंडिताः॥ अंडाद्भिन्नाद्बभुःशैलादिशोंभःपृथिवीदिवं॥ १६॥ द्रष्टव्यंनैतदेवंहिकथंजायेदजोहिसः॥ स्मृतमाकाशमंडंतुतस्माज्जातःपितामहः ॥ १७ ॥ तिष्ठेत्कथमितिब्रूहिनकिंचिद्धितदाभवेत्॥ अहंकारइतिप्रोक्तःसर्वतेजोगतःप्रभुः ॥ १८ ॥ नास्त्यंडमस्तितुब्रह्मासराजालोकभावनः॥ इत्युक्तःसतदातूष्णीमभूद्वायुस्ततोब्रवीत्॥ १९॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेअनुशासनपर्वणिआनुशासनिकेपर्वणिदानधर्मेपवनार्जुनसंवादेचतुष्पंचाशदधिकशततमोध्यायः॥ १५४ ॥

॥ वायुरुवाच॥ ॥ इमांभूमिंद्विजातिभ्योदित्सुर्वैदक्षिणांपुरा॥ अंगोनामनृपोराजंस्ततश्चिंतांमहीययौ॥ १ ॥ धारिणींसर्वभूतानामयंप्राप्यवरोनृपः॥ कथमिच्छतिमांदातुंद्विजेभ्योब्रह्मणःसुतां॥ २ ॥ साहंत्यक्त्वागमिष्यामिभूमित्वंब्रह्मणःपदं॥ अयंसराष्ट्रोनृपतिर्माभूदितितताऽगमत्॥ ३ ॥ ततस्तांकश्यपोदृष्ट्वाव्रजंतींपृथिवींतदा॥ प्रविवेशमहींसद्योमुक्त्वात्मानंसमाहितः॥ ४ ॥

न्यज्योतिःप्राप्तः द्वितीयाश्रितेतिसमासः अयंभावः सुषुप्तिसदृशादव्याकृताकाशादुत्थितोहंकाररूपउपाधिस्तेनसाक्षीसर्वात्मनाऽवच्छिन्नःसोयमहंकारविशिष्टोवाह्यंव्योमादिकंकल्पितवान् एवंशास्त्रानुभवाभ्यांजानातिसब्राह्मणोजगत्कर्तातेनतवसाम्यंसमुद्रेणतरंगस्येवकदाचिदपिनसंभवतीति ॥ १८ ॥ अतएवअंडंनास्ति रज्जूरगवत्कल्पनामात्रत्वात् कल्पकस्तुसब्रह्माब्राह्मणोस्तीत्युक्तं सराजार्जुनइतिवायुनोक्तःसंस्तूष्णीमभूत्ततोवायुरब्रवीद्वक्ष्यमाणमर्थमितिशेषः ॥ १९ ॥ ॥ इतिअनुशासनपर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेचतुष्पंचाशदधिकशततमोऽध्यायः ॥ १५४ ॥ ॥ ५ ॥ ॥ इमामिति ॥ १ ॥ २ ॥ भूमित्वंत्यक्त्वाब्रह्मणःपदंगमिष्यामीतिसंबंधः ॥ ३ ॥ आत्मानंदेहंत्यक्त्वानिर्जीवंमहीदेहंप्रविश्यसजीवंयोगबलेनकृतवान् ॥ ४ ॥

भूमिस्तु धर्मोत्तरास्वधर्मबलेनब्रह्मलोकंगत्वानष्टभयासीदित्यर्थः ॥ ५ ॥ कश्यपोभूमिर्भूत्वासीदित्यन्वयः ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ सोत्रिःसोमपिताउतथ्यमाहूयतांतस्मैददौ सोतथ्यमितिसंधि

ऋद्धासासर्वतोजज्ञेतृणौषधिसमन्विता ॥ धर्मोत्तरानष्टभयाभूमिरासीत्ततोनृप ॥ ५ ॥ एवंवर्षसहस्राणिदिव्यानिविपुलव्रतः ॥ त्रिंशतःकश्यपोराजन्भूमिरासीदतंद्रितः ॥६॥ अथागम्यमहाराजनमस्कृत्यचकश्यपं ॥ पृथिवीकाश्यपीजज्ञेसुतातस्यमहात्मनः ॥ ७॥ एषराजन्नीदृशोवैब्राह्मणःकश्यपोभवत् ॥ अन्यंप्रब्रूहिवात्वंचकश्यपात्क्षत्रियंवरं ॥ ८ ॥ तूष्णींबभूवनृपतिःपवनस्त्वब्रवीत्पुनः ॥ शृणुराजन्नुतथ्यस्यजातस्यांगिरसेकुले ॥ ९ ॥ भद्रासोमस्यदुहितारूपेणपरमामता ॥ तस्यास्तुल्यंपतिंसोमउतथ्यंसमपश्यत ॥ १० ॥ साचतीव्रंतपस्तेपेमहाभागायशस्विनी ॥ उतथ्यार्थेतुचार्वंगीपरंनियममास्थिता ॥ ११ ॥ ततआहूयसोतथ्यंददावत्रिर्यशस्विनीं ॥ भार्यार्थेसचजग्राहविधिवद्भूरिदक्षिणः ॥ १२ ॥ तांत्वकामयतश्रीमान्वरुणःपूर्वमेवह ॥ सचागम्यवनप्रस्थंयमुनायांजहारतां ॥ १३ ॥ जलेश्वरस्तुहृत्वातामनयत्स्वंपुरंप्रति ॥ परमाद्भुतसंकाशंषट्सहस्रशतह्रदं ॥ १४ ॥ नहिरम्यतरंकिंचित्तस्मादन्यत्पुरोत्तमं ॥ प्रासादैरप्सरोभिश्चदिव्यैःकामैश्चशोभितं ॥ १५ ॥ तत्रदेवस्तयासार्धंरेमेराजन्जलेश्वरः ॥ अथाख्यातमुतथ्यायततःपत्न्यवमर्दनं ॥ १६ ॥ तच्छ्रुत्वानारदात्सर्वमुतथ्योनारदंतदा ॥ प्रोवाचगच्छब्रूहित्वंवरुणंपरुषंवचः ॥ १७ ॥ मद्वाक्यान्मुंचमेभार्यांकस्मात्तांहृतवानसि ॥ लोकपालोसिलोकानांनलोकस्यविलोपकः ॥ १८ ॥ सोमेनदत्ताभार्यामेत्वयाचापहृताद्यवै ॥ इत्युक्तोवचनात्तस्यनारदेनजलेश्वरः ॥ १९ ॥ मुंचभार्यामुतथ्यस्यकस्मात्त्वंहृतवानसि ॥ इतिश्रुत्वावचस्तस्यसोथतंवरुणोब्रवीत् ॥ २० ॥ ममैषासुप्रियाभार्यानैनामुत्स्रष्टुमुत्सहे ॥ इत्युक्तोवरुणेनाथनारदःप्राप्यतंमुनिम् ॥ उतथ्यमब्रवीद्वाक्यंनातिहृष्टमनाइव ॥ २१ ॥ गलेगृहीत्वाक्षिप्तोस्मिवरुणेनमहामुने ॥ नप्रयच्छतितेभार्यांयत्तेकार्यंकुरुष्वतत् ॥ २२ ॥ नारदस्यवचःश्रुत्वाक्रुद्धःप्राज्वलदंगिराः ॥ अपिबत्तेजसावारिविष्टभ्यसुमहातपाः ॥ २३ ॥ पीयमानेतुसर्वस्मिंस्तोयेपिसलिलेश्वरः ॥ सुहृद्भिर्भिक्षमाणोपिनैवामुंचततांतदा ॥ २४ ॥ ततःक्रुद्धोब्रवीद्भूमिमुतथ्योब्राह्मणोत्तमः ॥ दर्शयस्वस्थलंभद्रेषट्सहस्रशतह्रदं ॥ ॥ २५ ॥ ततस्तदीरिणंजातंसमुद्रस्यावसर्पतः ॥ तस्माद्देशान्नदींचैवप्रोवाचासौद्विजोत्तमः ॥ २६ ॥

रार्थः ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ देवोवरुणः तयाभद्रया ॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥ २० ॥ २१ ॥ २२ ॥ २३ ॥ २४ ॥ २५ ॥ २६ ॥

१ ऊषरप्रदेशः

॥ २७ ॥ २८ ॥ जगद्वरुणंचदुःखान्मुमोचमोचयामास ॥ २९ ॥ ३० ॥ ३१ ॥ ३२ ॥ ॥ इतिअनुशासनपर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेपंचपंचाशदधिकशततमोऽध्यायः ॥ १५५ ॥ ॥ ७५ ॥

अदृश्यागच्छभीरुत्वंसरस्वतिमरून्प्रति ॥ अपुण्यएषभवतुदेशस्त्यक्तस्त्वयाशुभे ॥ २७ ॥ तस्मिन्संशोषितेदेशेभद्रामादायवारिपः ॥ अददाच्छरणंगत्वाभार्यां मांगिरसायवै ॥ २८ ॥ प्रतिगृह्यतुतांभार्यामुतथ्यःसुमनाभवत् ॥ मुमोचचजगद्दुःखाद्वरुणंचैवहैहय ॥ २९ ॥ ततःसलब्ध्वातांभार्यांवरुणंप्राहधर्मवित् ॥ उतथ्यःसुमहातेजायत्तच्छृणुनराधिप ॥ ३० ॥ मयैषातपसाप्राप्ताक्रोशतस्तेजलाधिप ॥ इत्युक्त्वातामुपादायस्वमेवभवनंययौ ॥ ३१ ॥ एषराजन्नीदृशोवैउतथ्यो ब्राह्मणर्षभः ॥ ब्रवीम्यहंब्रूहिवात्वमुतथ्यात्क्षत्रियंवरं ॥ ३२ ॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेअनुशासनपर्वणिआनुशासनिकेप०दानधर्मेपवनार्जुनसंवादोनामपंच पंचाशदधिकशततमोऽध्यायः ॥ १५५ ॥ ॥ ७५ ॥ ॥ भीष्मउवाच ॥ ॥ इत्युक्तःसनृपस्तूष्णीमभूद्वायुस्ततोब्रवीत् ॥ शृणुराजन्नगस्त्यस्यमाहात्म्यं ब्राह्मणस्यह ॥ १ ॥ असुरैर्निर्जितादेवानिरुत्साहाश्चतेकृताः ॥ यज्ञाश्चैषांहृताःसर्वेपितॄणांचस्वधास्तथा ॥ २ ॥ कर्मेज्यामानवानांचदानवैर्हैहयर्षभ ॥ भ्रष्टैश्व र्यास्ततोदेवाश्चेरुःपृथ्वीमितिश्रुतिः ॥ ३ ॥ ततःकदाचित्तेराजन्दीप्तमादित्यवर्चसं ॥ ददृशुस्तेजसायुक्तमगस्त्यंविपुलव्रतं ॥ ४ ॥ अभिवाद्यतुतंदेवाःपृष्ट्वाकुशल मेवच ॥ इदमूचुर्महात्मानंवाक्यंकालेजनाधिप ॥ ५ ॥ दानवैर्युधिभग्नाःस्मतथैश्वर्याच्चभ्रंशिताः ॥ तदस्मान्नोभयात्तीव्रात्त्राहित्वंमुनिपुंगव ॥ ६ ॥ इत्युक्तःसत दादेवैरगस्त्यःकुपितोभवत् ॥ प्रजज्वालचतेजस्वीकालाग्निरिवसंक्षये ॥ ७ ॥ तेनदीप्तांशुजालेननिर्दग्धादानवास्तदा ॥ अंतरिक्षान्महाराजनिपेतुस्तेसहस्रशः ॥ ८ ॥ दह्यमानास्तुतेदैत्यास्तस्यागस्त्यस्यतेजसा ॥ उभौलोकौपरित्यज्यगताःकाष्ठांतुदक्षिणां ॥ ९ ॥ बलिस्तुयजतेयज्ञमश्वमेधंमहींगतः ॥ येऽन्येऽधस्थामही स्थाश्चतेनदग्धामहासुराः ॥ १० ॥ ततोलोकाःपुनःप्राप्ताःसुरैःशांतभयैर्नृप ॥ अथैनमब्रुवन्देवाभूमिष्ठानसुरान्जहि ॥ ११ ॥ इत्युक्तःप्राहदेवान्सनशक्तोस्मिम हीगतान् ॥ दग्धुंतपोहिक्षीयेन्मेनशक्ष्यामीतिपार्थिव ॥ १२ ॥ एवंदग्धाभगवतादानवाःस्वेनतेजसा ॥ अगस्त्येनतदाराजंस्तपसाभावितात्मना ॥ १३ ॥ ईदृश श्चाप्यगस्त्योहिकथितस्तेमयानघ ॥ ब्रवीम्यहंब्रूहिवात्वमगस्त्यात्क्षत्रियंवरं ॥ १४ ॥ ॥ भीष्मउवाच ॥ ॥ इत्युक्तःसतदातूष्णीमभूद्वायुस्ततोब्रवीत् ॥ शृणुरा जन्वसिष्ठस्यमुख्यंकर्मयशस्विनः ॥ १५ ॥

इत्युक्तइति ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥

आदित्याःसत्रमासंतसरोवैमानसंप्रति ॥ वसिष्ठंमनसागत्वाज्ञात्वातत्तस्यगौरवं ॥ १६ ॥ यजमानांस्तुतान्दृष्ट्वासर्वान्दीक्षानुकर्शितान् ॥ हंतुमैच्छंतशैलाभाःख
लिनोनामदानवाः ॥ १७ ॥ अदूरात्तुततस्तेषांब्रह्मदत्तवरंसरः ॥ हताहतावैतत्रैतेजीवंत्याप्लुत्यदानवाः ॥ १८ ॥ तेप्रगृह्यमहाघोरान्पर्वतान्परिघान्द्रुमान् ॥ वि
क्षोभयंतःसलिलमुत्थितंशतयोजनं ॥ १९ ॥ अभ्यद्रवंतदेवांस्तेसहस्राणिदशैवहि ॥ ततस्तैरर्दितादेवाःशरणंवासवंययुः ॥ २० ॥ सचतैर्व्यथितःशक्रोवसिष्ठंशर
णंययौ ॥ ततोऽभयंददौतेभ्योवसिष्ठोभगवानृषिः ॥ २१ ॥ तदातान्दुःखितान्ज्ञात्वाआनृशंस्यपरोमुनिः ॥ अयत्नेनादहत्सर्वान्खलिनःस्वेनतेजसा ॥ २२ ॥ कै
लासंप्रस्थितांचैवनदींगंगांमहातपाः ॥ आनयत्तत्सरोदिव्यंतयाभिन्नंचतत्सरः ॥ २३ ॥ सरोभिन्नंतयानद्यासरयूःसाततोभवत् ॥ हताश्चखलिनोयत्रसदेशः
खलिनोभवत् ॥ २४ ॥ एवंसेंद्रावसिष्ठेनरक्षितास्त्रिदिवौकसः ॥ ब्रह्मदत्तवराश्चैवहतादैत्यामहात्मना ॥ २५ ॥ एतत्कर्मवसिष्ठस्यकथितंहिमयानघ ॥ ब्रवीम्यहं
ब्रूहिवात्वंवसिष्ठात्क्षत्रियंवरं ॥ २६ ॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेअनुशासनपर्वणिआनुशासनिकेप० दानधर्मेपवनार्जुनसंवादेषट्पंचाशदधिकशततमोऽध्या
यः ॥ १५६ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ भीष्मउवाच ॥ ॥ इत्युक्तस्त्वर्जुनस्तूष्णीमभूद्वायुस्तमब्रवीत् ॥ शृणुमेहैहयश्रेष्ठकर्मात्रेःसुमहात्मनः ॥ १ ॥ घोरेतमस्य
युध्यंतसहितादेवदानवाः ॥ अविध्यतशरैस्तत्रस्वर्भानुःसोमभास्करौ ॥ २ अथतेतमसाग्रस्तानिहन्यंतेस्मदानवैः ॥ देवान्नृपतिशार्दूलसहैवबलिभिस्तदा ॥ ३ ॥
असुरैर्वध्यमानास्तेक्षीणप्राणादिवौकसः ॥ अपश्यंततपस्यंतमत्रिंविप्रंतपोधनं ॥ ४ ॥ अथैनमब्रुवन्देवाःशांतक्रोधंजितेंद्रियं ॥ असुरैरिषुभिर्विद्धौचंद्रादि
त्याविमावुभौ ॥ ५ ॥ वयंवध्यामहेचापिशत्रुभिस्तमसावृते ॥ नाधिगच्छामशांतिंचभयात्त्रायस्वनःप्रभो ॥ ६ ॥ ॥ अत्रिरुवाच ॥ ॥ कथंरक्षामिभवत
स्तेब्रुवंश्चंद्रमाभव ॥ तिमिरघ्नश्चसवितादस्युहंताचनोभव ॥ ७ ॥ एवमुक्तस्तदात्रिर्वैतमोनुदभवच्छशी ॥ अपश्यत्सौम्यभावाच्चसोमवत्प्रियदर्शनः ॥ ८ ॥ दृष्ट्वा
नातिप्रभंसोमंतथासूर्यंचपार्थिव ॥ प्रकाशमकरोदत्रिस्तपसास्वेनसंयुगे ॥ ९ ॥ जगद्वितिमिरंचापिप्रदीप्तमकरोत्तदा ॥ १० ॥ व्यजयच्छत्रुसंघांश्चदेवानांस्वे
नतेजसा ॥ अत्रिणादह्यमानांस्तान्दृष्ट्वादेवामहासुरान् ॥ ११ ॥ पराक्रमैस्तेपितदाव्यघ्नन्नत्रिसुरक्षिताः ॥ उद्भासितश्चसवितादेवास्त्राताहतासुराः ॥ १२ ॥

॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥ २० ॥ २१ ॥ २२ ॥ २३ ॥ २४ ॥ २५ ॥ २६ ॥ २७ ॥ २८ ॥ २९ ॥ ३० ॥ ३१ ॥ ३२ ॥ ३३ ॥ ३४ ॥

अत्रिणात्वथसामर्थ्यंकृतमुत्तमतेजसा॥ द्विजेनाग्निद्वितीयेनजपताचर्मवाससा ॥ १३ ॥ फलभक्षेणराजर्षेपश्यकर्मात्रिणाकृतं॥ तस्यापिविस्तरेणोक्तंकर्मा
त्रेःसुमहात्मनः॥ ब्रवीम्यहंब्रूहिवात्वमत्रितःक्षत्रियंवरं॥ १४ ॥ इत्युक्तस्त्वर्जुनस्तुष्णीमभूद्वायुस्ततोऽब्रवीत्॥ शृणुराजन्महत्कर्मच्यवनस्यमहात्मनः॥ १५॥
अश्विनोःप्रतिसंश्रुत्यच्यवनःपाकशासनं॥ प्रोवाचसहितोदेवैःसोमपावश्विनौकुरु ॥ १६॥ ॥इंद्रउवाच॥ ॥अस्माभिर्निंदितावेतौभवेतांसोमपौकथं॥ दे
वैर्नसंमितावेतौतस्मान्मैवंवदस्वनः ॥ १७॥ अश्विभ्यांसहनेच्छामःसोमंपातुंमहाव्रत ॥ यदन्यद्वक्ष्यसेविप्रतत्करिष्यामतेवचः ॥ १८ ॥ ॥च्यवनउवाच॥
पिबेतामश्विनौसोमंभवद्भिःसहिताविमौ॥ उभावेतावपिसुरौसूर्यपुत्रौसुरेश्वर॥१९॥क्रियतांमद्वचोदेवायथावैसमुदाहृतं॥ एतद्वःकुर्वतांश्रेयोभवेन्नैतदकुर्व
तां॥ २०॥ ॥इंद्रउवाच॥ ॥अश्विभ्यांसहसोमंवैनपास्यामिद्विजोत्तम॥ पिबंत्वन्येयथाकामंनाहंपातुमिहोत्सहे॥ २१ ॥ ॥च्यवनउवाच॥ ॥नचेत्करि
ष्यसिवचोमयोक्तंबलसूदन॥ मयाप्रमथितःसद्यःसोमंपास्यसिवैमखे॥ २२॥ ॥वायुरुवाच॥ ॥ततःकर्मसमारब्धंहितायसहसाश्विनोः॥च्यवनेनततोमंत्रै
रभिभूताःसुराभवन्॥ २३॥ तत्तुकर्मसमारब्धंदृष्ट्वेंद्रःक्रोधमूर्च्छितः॥ उद्यम्यविपुलंशैलंच्यवनंसमुपाद्रवत्॥ २४॥ तथावज्रेणभगवानमर्षाकुललोचनः॥त
मापतंतंदृष्ट्वैवच्यवनस्तपसान्वितः॥ २५ ॥ अद्भिःसिक्त्वाऽस्तंभयत्तंसवज्रंसहपर्वतं॥ अथेंद्रस्यमहाघोरंसोसृजच्छत्रुमेवहि॥ २६॥ मदंनामाहुतिमयंव्यादि
तास्यंमहामुनिः॥ तस्यदंतसहस्रंतुबभूवशतयोजनं॥ २७॥ द्वियोजनशतास्तस्यदंष्ट्राःपरमदारुणाः॥ हनुस्तस्याभवद्भूमावास्यंचास्यास्पृशद्दिवं॥ २८ ॥जि
ह्वामूलेस्थितास्तस्यसर्वेदेवाःसवासवाः॥ तिमेरास्यमनुप्राप्तायथामत्स्यामहार्णवे॥ २९ ॥ तेसंमंत्र्यततोदेवामदस्यास्यसमीपगाः॥ अब्रुवन्सहिताःशक्रंप्र
णमास्मैद्विजातये॥३०॥अश्विभ्यांसहसोमंचपिबामविगतज्वराः॥ ततःसप्रणतःशक्रश्चकारच्यवनस्यतत्॥३१॥ च्यवनःकृतवानेतावश्विनौसोमपायिनौ॥
ततःप्रत्याहरत्कर्ममदंचव्यभजन्मुनिः ॥ ३२ ॥ अक्षेषुमृगयायांचपानेस्त्रीषुचवीर्यवान्॥ एतैर्दोषैर्नराराजन्क्षयंयांतिनसंशयः॥ ३३॥ तस्मादेतान्नरोनित्यं
दूरतःपरिवर्जयेत्॥ ३४॥

॥ ३५ ॥ ॥ इतिअनुशासनपर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेसप्तपंचाशदधिकशततमोऽध्यायः ॥ १५७ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ तूष्णीमिति ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥ कपैः

एतत्तेच्यवनस्यापिकर्मराजन्प्रकीर्तितं ॥ ब्रवीम्यहंब्रूहिवात्वंक्षत्रियंब्राह्मणाद्वरं ॥ ३५ ॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेअनुशासनपर्वणिआनुशास० दानधर्मेपवनार्जुनसंवादेसप्तपंचाशदधिकशततमोऽध्यायः ॥ १५७ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ भीष्मउवाच ॥ ॥ तूष्णीमासीदर्जुनस्तुपावनस्त्वब्रवीत्पुनः ॥ शृणुमेब्राह्मणेष्वेवमुख्यंकर्मजनाधिप ॥ १ ॥ मदस्यास्यमनुप्राप्तायदासेंद्रादिवौकसः ॥ तदैवच्यवनेनेहहृतातेषांवसुंधरा ॥ २ ॥ उभौलोकौहृतौमत्वातेदेवादुःखिताभवन् ॥ शोकार्ताश्चमहात्मानंब्रह्माणंशरणंययुः ॥ ३ ॥ ॥ देवाऊचुः ॥ ॥ मदास्यव्यतिषिक्तानामस्माकंलोकपूजित ॥ च्यवनेनहृताभूमिःकपैश्चैवदिवंप्रभो ॥ ४ ॥ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ ॥ गच्छध्वंशरणंविप्रानाशुसेंद्रादिवौकसः ॥ प्रसाद्यतानुभौलोकाववाप्स्यथयथापुरा ॥ ५ ॥ तेययुःशरणंविप्रानूचुस्तेकाञ्जयामहे ॥ इत्युक्तास्तेद्विजान्प्राहुर्जयतेहकपानिति ॥ ६ ॥ भूगतान्हिविजेतारोवयमित्यब्रुवन्द्विजाः ॥ ततःकर्मसमारब्धंब्राह्मणैःकपनाशनं ॥ ७ ॥ तच्छ्रुत्वाप्रेषितोदूतोब्राह्मणेभ्योधनीकपैः ॥ सचतान्ब्राह्मणानाहधनीकपवचोयथा ॥ ८ ॥ भवद्भिःसदृशाःसर्वेकपाःकिमिहवर्तते ॥ सर्वेवेदविदःप्राज्ञाःसर्वेचक्रतुयाजिनः ॥ ९ ॥ सर्वेसत्यव्रताश्चैवसर्वेतुल्यामहर्षिभिः ॥ श्रीश्चैवरमतेतेषुधारयंतिश्रियंचते ॥ १० ॥ वृथादारान्नगच्छंतिवृथामांसंनभुंजते ॥ दीप्तमग्निंजुह्वतेचगुरूणांवचनेस्थिताः ॥ ११ ॥ सर्वेचनियतात्मानोबालानांसंविभागिनः ॥ उपेत्यशनकैर्यांतिनसेवंतिरजस्वलां ॥ स्वर्गतिंचैवगच्छंतितथैवशुभकर्मिणः ॥ १२ ॥ अभुक्तवत्सुनाश्नंतिगर्भिणीवृद्धकादिषु ॥ पूर्वाह्णेषुनदीव्यंतिदिवाचैवनशेरते ॥ १३ ॥ एतैश्चान्यैश्चबहुभिर्गुणैर्युक्तान्कथंकपान् ॥ विजेष्यथनिवर्तध्वंनिवृत्तानांसुखंहिवः ॥ १४ ॥ ॥ ब्राह्मणाऊचुः ॥ ॥ कपान्वयंविजेष्यामोयेदेवास्तेवयंस्मृताः ॥ तस्माद्वध्याःकपास्माकंधनिन्याहियथागतं ॥ १५ ॥ धनीगत्वाकपानाहनवोविप्राःप्रियंकराः ॥ गृहीत्वास्त्राण्यतोविप्रान्कपाःसर्वेसमाद्रवन् ॥ १६ ॥ समुदग्रध्वजान्दृष्ट्वाकपान्सर्वेद्विजातयः ॥ व्यसृजञ्ज्वलितानग्नीन्कपानांप्राणनाशनान् ॥ १७ ॥ ब्रह्मसृष्टाहव्यभुजःकपान्हत्वासनातनाः ॥ नभसीवयथाभ्राणिव्यराजंतनराधिप ॥ १८ ॥ हत्वावैदानवान्देवाःसर्वेसंभूयसंयुगे ॥ तेनाभ्यजानन्हितदाब्राह्मणैर्निहतान्कपान् ॥ १९ ॥

सुरविशेषैः दिवंद्यौः ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ धनीनामकोदूतः ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥

॥ २० ॥ २१ ॥ २२ ॥ २३ ॥ २४ ॥ २५ ॥ २६ ॥ २७ ॥ ॥ इतिअनुशासनपर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेअष्टपंचाशदधिकशततमोऽध्यायः ॥ १५८ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥

अथागम्यमहातेजानारदोकथयद्विभो ॥ यथाहतामहाभागैस्तेजसाब्राह्मणैःकपाः ॥ २० ॥ नारदस्यवचःश्रुत्वाप्रीताःसर्वेदिवौकसः ॥ प्रशशंसुर्द्विजांश्चापिब्राह्मणांश्चयशस्विनः ॥ २१ ॥ तेषांतेजस्तथावीर्यंदेवानांववृधेततः ॥ अवाप्नुवंश्चामरत्वंत्रिषुलोकेषुपूजितं ॥ २२ ॥ इत्युक्तवचनंवायुमर्जुनःप्रत्युवाचह ॥ प्रतिपूज्यमहाबाहोयत्तच्छृणुयुधिष्ठिर ॥ २३ ॥ ॥ अर्जुनउवाच ॥ ॥ जीवाम्यहंब्राह्मणार्थंसर्वथासततंप्रभो ॥ ब्रह्मण्योब्राह्मणेभ्यश्चप्रणमामिचनित्यशः ॥ २४ ॥ दत्तात्रेयप्रसादाच्चमयाप्राप्तमिदंबलं ॥ लोकेचपरमाकीर्तिर्धर्मश्चाचरितोमहान ॥ २५ ॥ अहोब्राह्मणकर्माणिमयामारुततत्त्वतः ॥ त्वयाप्रोक्तानिकार्त्स्न्येनश्रुतानिप्रयतेनच ॥ २६ ॥ ॥ वायुरुवाच ॥ ॥ ब्राह्मणान्क्षात्रधर्मेणपालयस्वेंद्रियाणिच ॥ भृगुभ्यस्तेभयंघोरंतत्तुकालाद्भविष्यति ॥ २७ ॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेअनुशासनपर्वणिआनुशास०दानधर्मेपवनार्जुनसंवादेअष्टपंचाशदधिकशततमोऽध्यायः ॥ १५८ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ युधिष्ठिरउवाच ॥ ॥ ब्राह्मणानर्चसेराजन्सततंसंशितव्रतान् ॥ कंतुकर्मोदयंदृष्ट्वातानर्चसिजनाधिप ॥ १ ॥ कांवाब्राह्मणपूजायांव्युष्टिंदृष्ट्वामहाव्रत ॥ तानर्चसिमहाबाहोसर्वमेतद्वदस्वमे ॥ २ ॥ ॥ भीष्मउवाच ॥ ॥ एषतेकेशवःसर्वमाख्यास्यतिमहामतिः ॥ व्युष्टिंब्राह्मणपूजायांदृष्टव्युष्टिर्महाव्रतः ॥ ३ ॥ बलंश्रोत्रेवाङ्मनश्चक्षुषीचज्ञानंतथासविशुद्धंममाद्य ॥ देहन्यासोनातिचिरान्मतोमेनचातितूर्णंसविताद्ययाति ॥ ४ ॥ उक्ताधर्मायेपुराणेमहांतोराजन्विप्राणांक्षत्रियाणांविशांच ॥ तथाशूद्राणांधर्ममुपासतेचशेषंकृष्णादुपशिक्षस्वपार्थ ॥ ५ ॥ अहंह्येनंवेद्मितत्त्वेनकृष्णंयोयंहियच्चास्यबलंपुराणं ॥ अमेयात्माकेशवःकौरवेंद्रसोयंधर्मंवक्ष्यतिसंशयेषु ॥ ६ ॥ कृष्णःपृथ्वीमसृजत्खंदिवंचकृष्णस्यदेहान्मेदिनीसंबभूव ॥ वराहोयंभीमबलःपुराणःसपर्वतान्व्यसृजद्वैदिशश्च ॥ ७ ॥ अस्यचाधोथांतरिक्षंदिवंचदिशश्चतस्रोविदिशश्चतस्रः ॥ सृष्टिस्तथैवेयमनुप्रसूतासनिर्ममेविश्वमिदंपुराणं ॥ ८ ॥ अस्यनाभ्यांपुष्करंसंप्रसूतंयत्रोत्पन्नःस्वयमेवामितौजाः ॥ येनाच्छिन्नंतत्तमःपार्थघोरंयत्तत्तिष्ठत्यर्णवंतर्जयानं ॥ ९ ॥ कृतयुगेधर्मआसीत्समग्रस्त्रेताकालेज्ञानमनुप्रपन्नः ॥ बलंत्वासीद्द्वापरेपार्थकृष्णःकलौत्वधर्मःक्षितिमेवाजगाम ॥ १० ॥

ब्राह्मणानिति कर्मोदयंफलोदयं ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥ नचेति दुःखितस्यदिनंमहद्भवतीत्यर्थः ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ अस्यचाधइत्याकाशादेरुपर्युपरिअयमेवास्तीत्युक्तं ॥ ८ ॥ अर्णवंतर्जयानमित्यगाधत्वमपारत्वंचोक्तं ॥ ९ ॥ कृतइति ज्ञानमकर्तव्यकोटेरप्युपस्थानात्त्रेतायांविवेकआसीत् द्वापरेतुद्वितीयकोटेःसाम्याद्बलंप्रधानमासीन्नधर्मः कलौत्वधर्मएवबलवानितिभावः ॥ १० ॥

सएवपूर्वदेवआदिदेवोदैत्यान्निजघान सएवसम्राट् बलिरूपीपूर्वदेवोदैत्योबभूव ॥ ११ ॥ ग्लातिग्लायति ॥ १२ ॥ एवमेनंराद्धंसोमंशक्रंचविद्धि ॥ १३ ॥ शोणितभृच्छरीरी ॥ १४ ॥ रायःधनस्यपोषः पोषकः ॥ १५ ॥ १६ ॥ महीसत्रंपृथिव्याश्छादनंमज्जनमितियावत् सत्रंयज्ञेमहादानाच्छादनारण्यकैतवेइतिमेदिनी ॥ १७ ॥ घोषार्थेगोवर्द्धनोद्धरणकालेघोषोंबुनादोवावृष्ट्यर्थमित्यर्थः पशूनांगवांजी

सएवपूर्वंनिजघानदैत्यान्सपूर्वदेवश्चबभूवसम्राट् ॥ सभूतानांभावनोभूतभव्यःसविश्वस्यास्यजगतश्चाभिगोप्ता ॥ ११ ॥ यदाधर्मोग्लातिवंशेसुराणांतदाकृष्णोजायतेमानुषेषु ॥ धर्मेस्थित्वासतुवैभावितात्मापरांश्चलोकानपरांश्चपाति ॥ १२ ॥ त्याज्यंत्यक्त्वाचासुराणांवधायकार्याकार्येकारणंचैवपार्थ ॥ कृतंकरिष्यत्क्रियतेचदेवोराद्धंसोमंविद्धिचशक्रमेनं ॥ १३ ॥ सविश्वकर्मासहिविश्वरूपःसविश्वभुग्विश्वसृग्विश्वजिच्च ॥ सशूलभृच्छोणितभृत्करालस्तंकर्मभिर्विदितंवैस्तुवंति ॥ १४ ॥ तंगंधर्वाणामप्सरसांचनित्यमुपतिष्ठंतेविबुधानांशतानि ॥ तंराक्षसाश्चपरिसंवदंतिरायस्पोषःसविजिगीषुरेकः ॥ १५ ॥ तमध्वरेशंसितारःस्तुवंतिरथंतरेसामगाश्चस्तुवंति ॥ तंब्राह्मणाब्रह्ममंत्रैःस्तुवंतितस्मैहविरध्वर्यवःकल्पयंति ॥ १६ ॥ सपौराणींब्रह्मगुहांप्रविष्टोमहीसत्रंभारताग्रेददर्श ॥ सचैवगामुद्धाराग्र्यकर्माविक्षोभ्यदैत्यानुरगान्दानवांश्च ॥ १७ ॥ तंघोषार्थेगीर्भिरिंद्राःस्तुवंतिसचापीशोभारतैकःपशूनां ॥ तस्यभक्षान्विविधान्वेदयंतितमेवाजौवाहनंवेदयंति ॥ १८ ॥ तस्यांतरिक्षंपृथिवीदिवंचसर्वंवशेतिष्ठतिशाश्वतस्य ॥ सकुंभेरेतःससृजेसुराणांयत्रोत्पन्नमृषिमाहुर्वसिष्ठं ॥ १९ ॥ समातरिश्वाविभुरश्ववाजीसरश्मिवान्सविताचादिदेवः ॥ तेनासुराविजिताःसर्वएवतद्विक्रांतैर्विजितानीहत्रीणि ॥ २० ॥ सदेवानांमानुषाणांपितॄणांतमेवाहुर्यज्ञविदांवितानं ॥ सएवकालंविभजन्नुदेतितस्योत्तरंदक्षिणंचायनेद्वे ॥ २१ ॥ तस्यैवोर्ध्वंतिर्यगधश्चरंतिगभस्तयोमेदिनींभासयंतः ॥ तंब्राह्मणावेदविदोजुषंतितस्यादित्योभामुपयुज्यभाति ॥ २२ ॥ समासिमास्यध्वरकृद्विधत्तेतमध्वरेवेदविदःपठंति ॥ सएवोक्तश्चक्रमिदंत्रिनाभिसमाश्वयुक्तंवहतेवैत्रिधाम ॥ २३ ॥ महातेजाःसर्वगःसर्वसिंहःकृष्णोलोकान्धारयतेयथैकः ॥ हंसंतमोघ्नंचतमेववीरकृष्णंसदापार्थकर्तारमेहि ॥ २४ ॥ सएकदाकक्षगतोमहात्मातुष्टोविभुःखांडवेधूमकेतुः ॥ सराक्षसानुरगांश्चावजित्यसर्वत्रगःसर्वमग्नौजुहोति ॥ २५ ॥

वानांच वाहनंजयप्रापकं ॥ १८ ॥ सुराणांमित्रावरुणयोरेतःकुंभेससृजे ॥ १९ ॥ विक्रांतैःपादविक्षेपैः त्रीणिभुवनानि ॥ २० ॥ देवानामात्मेतिशेषः ॥ २१ ॥ जुषंतिसेवंते ॥ २२ ॥ विधत्तेऽध्वरमित्यर्थात् त्रिनाभिशीतोष्णवृष्टिकालगर्भं चक्रंसंवत्सरं त्रिधामेतिवर्षवातोष्णप्रकारं ॥ २३ ॥ हंसंसूर्यं ॥ २४ ॥ २५ ॥

बंधुरस्तस्यसंसाररथस्ययोक्ता ॑त्रिचक्रः सत्वरजस्तमोमयः त्रिवच्छिराः ऊर्ध्वमध्याधोगतिफलः चतुरश्वः कालादृष्टेश्वरेच्छात्मसंकल्पाश्चत्वारोऽश्वायस्य त्रिनाभिः शुक्लंकृष्णंशुक्लकृष्णंचेतित्रिविधकर्मग र्भः ॥ २६ ॥ पंचनाभिःपंचभूतानांनाभिराश्रयइत्यर्थः ॥ २७ ॥ निरासपराभूतवान् ॥ २८ ॥ २९ ॥ विधीनग्निहोत्रादीन् ॥ ३० ॥ ३१ ॥ ३२ ॥ ३३ ॥ ३४ ॥ ३५ ॥ वेद्यंवेदप्रतिपाद्यं वेद्यंज्ञेयं

सएवपार्थायश्वेतमश्वंप्रायच्छत्सएवाश्वानथसर्वांश्चकार ॥ सबंधुरस्तस्यरथस्त्रिचक्रस्त्रिवच्छिराश्चतुरश्वस्त्रिनाभिः ॥ २६ ॥ सविहायोव्यदधात्पंचनाभिःस निर्ममेगांदिवमंतरिक्षं ॥ सोरण्यानिव्यसृजत्पर्वतांश्चहृषीकेशोमितदीप्ताग्नितेजाः ॥ २७ ॥ अलंघयद्वैसरितोजिघांसन्शक्रंवज्रंप्रहरंतंनिरास ॥ समहेंद्रःस्तूय तेवैमहाध्वरेविप्रैरेकोऋक्सहस्रैःपुराणैः ॥ २८ ॥ दुर्वासावैतेननान्येनशक्योगृहेराजन्वासयितुंमहौजाः ॥ तमेवाहुर्ऋषिमेकंपुराणंसविश्वकृद्विदधात्यात्मभा वान् ॥ २९ ॥ वेदांश्चयोवेदयतेधिदेवोविधींश्चयश्चाश्रयतेपुराणान् ॥ कामेवेदेलौकिकेयत्फलंचविष्वक्सेनःसर्वमेतत्प्रतीहि ॥ ३० ॥ ज्योतींषिशुक्लानिहि सर्वलोकेत्रयोलोकालोकपालास्त्रयश्च ॥ त्रयोग्नयोव्याहृतयश्चतिस्रःसर्वेदेवादेवकीपुत्रएव ॥ ३१ ॥ सवत्सरःसऋतुःसोर्धमासःसोहोरात्रःसकलावैसका ष्ठाः ॥ मात्रामुहूर्ताश्चलवाःक्षणाश्चविष्वक्सेनःसर्वमेतत्प्रतीहि ॥ ३२ ॥ चंद्रादित्यौग्रहनक्षत्रताराःसर्वाणिदर्शान्यथपौर्णमासं ॥ नक्षत्रयोगाऋतवश्चपार्थवि ष्वक्सेनात्सर्वमेतत्प्रसूतं ॥ ३३ ॥ रुद्रादित्यावसवोथाश्विनौचसाध्याश्चविश्वेमरुतांगणाश्च ॥ प्रजापतिर्देवमातादितिश्चसर्वेकृष्णादृषयश्चैवसप्त ॥ ३४ ॥ वा युर्भूत्वाविक्षिपतेचविश्वमग्निर्भूत्वादहतेविश्वरूपः ॥ आपोभूत्वामज्जयतेचसर्वंब्रह्माभूत्वासृजतेविश्वसंघान् ॥ ३५ ॥ वेद्यंचयद्वेदयतेचवेद्यंविधिश्चयश्चाश्रय तेविधेयं ॥ धर्मेचवेदेचबलेचसर्वंचराचरंकेशवंत्वंप्रतीहि ॥ ३६ ॥ ज्योतिर्भूतःपरमोसौपुरस्तात्प्रकाशतेयत्प्रभयाविश्वरूपः ॥ अपःसृष्ट्वासर्वभूतात्मयोनिःपुरा ऽकरोत्सर्वमेवाथविश्वं ॥ ३७ ॥ ऋतूनुत्पातान्विविधान्यद्भुतानिमेघान्विद्युत्सर्वमैरावतंच ॥ सर्वंकृष्णात्स्थावरंजंगमंचविश्वात्मानंविष्णुमेनंप्रतीहि ॥ ३८ ॥ वि श्वावासंनिर्गुणंवासुदेवंसंकर्षणंजीवभूतंवदंति ॥ ततःप्रद्युम्नमनिरुद्धंचतुर्थमाज्ञापयत्यात्मयोनिर्महात्मा ॥ ३९ ॥ सपंचधापंचजनोपपन्नंसंचोदयन्विश्वमि दंसिसृक्षुः ॥ ततश्चकारावनिमारुतौचखंज्योतिरंभश्चतथैवपार्थ ॥ ४० ॥ सस्थावरंजंगमंचैवमेतच्चतुर्विधंलोकमिमंचकृत्वा ॥ ततोभूमिंव्यदधात्पंचबीजांद्यौः पृथिव्यांधास्यतिभूरिवारि ॥ ४१ ॥

॥ ३६ ॥ ३७ ॥ ३८ ॥ अनिरुद्धमहंकारं ॥ ३९ ॥ पंचधापंचप्रकारंदेवासुरमनुष्यश्वापदतिर्यग्रूपेण पंचजनाःपंचभूतानितैरुपपन्नंविश्वंसिसृक्षुराज्ञापयतीतिपूर्वेणान्वयः ॥ ४० ॥ चतुर्विधंजरायुजादि पंचबीजांचतुर्विधभूतग्रामःकर्मचतेषांबीजभूतं ॥ ४१ ॥

॥ ४२ ॥ ४३ ॥ ४४ ॥ अतःकेशवात्परंकल्प्यतेतद्विपरीतं असन्मार्गइत्यर्थः ॥ ४५ ॥ ४६ ॥ ॥ इतिअनुशासनपर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेएकोनषष्ट्यधिकशततमोऽध्यायः ॥ १५९ ॥ ॥ ७ ॥

तेनविश्वंकृतमेतद्धिराजन्सजीवयत्यात्मनैवात्मयोनिः ॥ ततोदेवानसुरान्मानवांश्चलोकानृषींश्चापिपितॄन्प्रजाश्च ॥ समासेनविधिवत्प्राणिलोकान्सर्वान्सदाभूतपतिःसिसृक्षुः ॥ ४२ ॥ शुभाशुभंस्थावरंजंगमंचविष्वक्सेनात्सर्वमेतत्प्रतीहि ॥ यद्वर्ततेयच्चभविष्यतीहसर्वंह्येतत्केशवंत्वंप्रतीहि ॥ ४३ ॥ मृत्युश्चैवप्राणिनामंतकालेसाक्षात्कृष्णःशाश्वतोधर्मवाहः ॥ भूतंचयच्चेहनविद्मकिंचिद्विष्वक्सेनात्सर्वमेतत्प्रतीहि ॥ ४४ ॥ यत्प्रशस्तंचलोकेषुपुण्यंयच्चशुभाशुभं ॥ तत्सर्वंकेशवोऽचिंत्योविपरीतमतःपरं ॥ ४५ ॥ एतादृशःकेशवोऽतश्चभूयोनारायणःपरमश्चाव्ययश्च ॥ मध्याद्यंतस्यजगतस्तस्थुषश्चबुभूषतांप्रभवश्चाव्ययश्च ॥ ४६ ॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेअनुशासनपर्वणिआनुशास० दानधर्मेमहापुरुषमाहात्म्येएकोनषष्ट्यधिकशततमोऽध्यायः ॥ १५९ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ युधिष्ठिरउवाच ॥ ॥ ब्रूहिब्राह्मणपूजायांव्युष्टिंत्वंमधुसूदन ॥ वेत्तात्वमस्यचार्थस्यवेदत्वांहिपितामहः ॥ १ ॥ ॥ वासुदेवउवाच ॥ ॥ शृणुष्वावहितोराजन्द्विजानांभरतर्षभ ॥ यथातत्त्वेनवदतोगुणान्वैकुरुसत्तम ॥ २ ॥ द्वारवत्यांसमासीनंपुरामांकुरुनंदन ॥ प्रद्युम्नःपरिपप्रच्छब्राह्मणैःपरिकोपितः ॥ ३ ॥ किंफलंब्राह्मणेष्वस्तिपूजायांमधुसूदन ॥ ईश्वरत्वंकुतस्तेषामिहैवचपरत्रच ॥ ४ ॥ सदाद्विजातीन्संपूज्यकिंफलंतत्रमानद ॥ एतद्ब्रूहिस्फुटंसर्वंसुमहान्संशयोत्रमे ॥ ५ ॥ इत्युक्तेवचनेतस्मिन्प्रद्युम्नेनतथात्वहं ॥ प्रत्यब्रुवंमहाराजयत्तच्छृणुसमाहितः ॥ ६ ॥ व्युष्टिंब्राह्मणपूजायांरौक्मिणेयनिबोधमे ॥ एतेहिसोमराजानईश्वराःसुखदुःखयोः ॥ ७ ॥ अस्मिँल्लोकेरौक्मिणेयतथामुष्मिंश्चपुत्रक ॥ ब्राह्मणप्रमुखंसौम्यंनमेत्रास्तिविचारणा ॥ ८ ॥ ब्राह्मणप्रतिपूजायामायुःकीर्तिर्यशोबलं ॥ लोकालोकेश्वराश्चैवसर्वेब्राह्मणपूजकाः ॥ ९ ॥ त्रिवर्गेचापवर्गेचयशःश्रीरोगशांतिषु ॥ देवतापितृपूजासुसंतोष्याश्चैवनोद्विजाः ॥ १० ॥ तत्कथंवैनाद्रियेयमीश्वरोस्मीतिपुत्रक ॥ मातेमन्युर्महाबाहोभवत्वत्रद्विजान्प्रति ॥ ११ ॥ ब्राह्मणाहिमहद्भूतमस्मिँल्लोकेपरत्रच ॥ भस्मकुर्युर्जगदिदंक्रुद्धाःप्रत्यक्षदर्शिनः ॥ १२ ॥ अन्यानपिसृजेयुश्चलोकाँल्लोकेश्वरांस्तथा ॥ कथंतेषुनवर्तेरन्सम्यग्ज्ञानात्सुतेजसः ॥ १३ ॥ अवसन्मद्गृहेतातब्राह्मणोहरिपिंगलः ॥ चीरवासाबिल्वदंडीदीर्घश्मश्रुःकृशोमहान् ॥ १४ ॥ दीर्घेभ्यश्चमनुष्येभ्यःप्रमाणादधिकोभुवि ॥ सस्वैरंचरतेलोकान्येदिव्यायेचमानुषाः ॥ १५ ॥

ब्रूहीति ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ सौम्यंकल्याणं ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥

॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥ २० ॥ २१ ॥ २२ ॥ २३ ॥ २४ ॥ २५ ॥ २६ ॥ २७ ॥ २८ ॥ २९ ॥ ३० ॥ ३१ ॥ ३२ ॥ ३३ ॥ ३४ ॥ ३५ ॥ ३६ ॥ ३७ ॥ ३८ ॥ ३९ ॥ ४० ॥

इमांगाथांगायमानश्चत्वरेषुसभासुच ॥ दुर्वाससंवासयेत्कोब्राह्मणंसत्कृतंगृहे ॥ १६ ॥ रोषणःसर्वभूतानांसूक्ष्मेप्यपकृतेकृते ॥ परिभाषांचमेश्रुत्वाकोनुदद्या
त्प्रतिश्रयं ॥ १७ ॥ योमांकश्चिद्वासयीतनसमांकोपयेदिति ॥ यस्मान्नाद्रियतेकश्चित्ततोहंसमवासयं ॥ १८ ॥ ससंभुंक्तेसहस्राणांबहूनामन्नमेकदा ॥ एकदा
सोल्पकंभुंक्तेनचैवैतिपुनर्गृहान् ॥ १९ ॥ अकस्माच्चप्रहसतितथाकस्मात्प्ररोदिति ॥ नचास्यवयसातुल्यःपृथिव्यामभवत्तदा ॥ २० ॥ अथस्वावसथंगत्वासश
य्यास्तरणानिच ॥ कन्याश्चालंकृतादग्ध्वाततोव्यपगतःपुनः ॥ २१ ॥ अथमामब्रवीद्भूयःसमुनिःसंशितव्रतः ॥ कृष्णपायसमिच्छामिभोक्तुमित्येवसत्वरः ॥ २२ ॥
तदैवतुमयातस्यचित्तज्ञेनगृहेजनः ॥ सर्वाण्यन्नानिपानानिभक्ष्याश्चोच्चावचास्तथा ॥ २३ ॥ भवंतुसत्कृतानीहपूर्वमेवप्रचोदितः ॥ ततोहंज्वलमानंवैपायसं
प्रत्यवेदयं ॥ २४ ॥ तंभुक्त्वैवसतुक्षिप्रंततोवचनमब्रवीत् ॥ क्षिप्रमंगानिलिंपस्वपायसेनेतिसस्मह ॥ २५ ॥ अविमृश्यैवचततःकृतवानस्मितत्तथा ॥ तेनोच्छिष्टे
नगात्राणिशिरश्चैवाभ्यम्रक्षयं ॥ २६ ॥ सददर्शतदाभ्याशेमातरंतेशुभाननां ॥ तामपिस्मयमानांसपायसेनाभ्यलेपयं ॥ २७ ॥ मुनिःपायसदिग्धांगींरथेतूर्ण
मयोजयत् ॥ तमारुह्यरथंचैवनिर्ययौसगृहान्मम ॥ २८ ॥ अग्निवर्णोज्वलन्धीमान्सद्विजोरथधुर्यवत् ॥ प्रतोदेनातुदद्बालांरुक्मिणींममपश्यतः ॥ २९ ॥ नच
मेस्तोकमप्यासीद्दुःखमीर्ष्याकृतंतदा ॥ तथासराजमार्गेणमहतानिर्ययौबहिः ॥ ३० ॥ तद्दृष्ट्वामहदाश्चर्यंदाशार्हाजातमन्यवः ॥ तत्राजल्पन्मिथःकेचित्समा
भाष्यपरस्परं ॥ ३१ ॥ ब्राह्मणाएवजायेरन्नान्योवर्णःकथंचन ॥ कोह्येनंरथमास्थायजीवेदन्यःपुमानिह ॥ ३२ ॥ आशीविषविषंतीक्ष्णंततस्तीक्ष्णतरोद्विजः ॥
ब्रह्माशीविषदग्धस्यनास्तिकश्चिच्चिकित्सकः ॥ ३३ ॥ तस्मिन्व्रजतिदुर्धर्षेप्रास्खलद्रुक्मिणीपथि ॥ तन्नामर्षयतश्रीमांस्ततस्तूर्णमचोदयत् ॥ ३४ ॥ ततःप
रमसंक्रुद्धोरथात्प्रस्कंद्यसद्विजः ॥ पदातिरुत्पथेनैवप्राद्रवद्दक्षिणामुखः ॥ ३५ ॥ तमुत्पथेनधावंतमन्वधावंद्विजोत्तमं ॥ तथैवपायसादिग्धःप्रसीदभगवन्निति
॥ ३६ ॥ ततोविलोक्यतेजस्वीब्राह्मणोमामुवाचह ॥ जितःक्रोधस्त्वयाकृष्णप्रकृत्यैवमहाभुज ॥ ३७ ॥ नतेऽपराधमिहवैदृष्टवानस्मिसुव्रत ॥ प्रीतोस्मितवगोविं
दवृणुकामान्यथेप्सितान् ॥ ३८ ॥ प्रसन्नस्यचमेतातपश्यव्युष्टिंयथाविधि ॥ यावदेवमनुष्याणामन्नेभावोभविष्यति ॥ ३९ ॥ यथैवान्नेतथातेषांत्वयिभावो
भविष्यति ॥ यावच्चपुण्यालोकेषुत्वयिकीर्तिर्भविष्यति ॥ ४० ॥

॥ ४१ ॥ ४२ ॥ ४३ ॥ ४४ ॥ ४५ ॥ ४६ ॥ ४७ ॥ ४८ ॥ ४९ ॥ ५० ॥ ५१ ॥ ५२ ॥ ५३ ॥ ५४ ॥ ५५ ॥ ५६ ॥ ॥ इतिअनुशासनपर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेषष्ट्यधिकशततमोऽध्यायः

त्रिषुलोकेषुतावच्चवैशिष्ट्यंप्रतिपत्स्यसे॥ सुप्रियःसर्वलोकस्यभविष्यसिजनार्दन॥ ४१ ॥ यत्तेभिन्नंचदग्धंचयच्चकिंचिद्विनाशितं ॥ सर्वंतथैवद्रष्टासिविशिष्टं
वाजनार्दन॥ ४२ ॥ यावदेतत्प्रलिप्तंतेगात्रेषुमधुसूदन॥ अतोमृत्युभयंनास्तियावदिच्छसिचाच्युत॥ ४३ ॥ नतुपादतलेलिप्तेकस्मात्तेपुत्रकाद्यवै ॥ नैतन्मेप्रि
यमित्येवंसमांप्रीतोब्रवीत्तदा॥ ४४ ॥ इत्युक्तोहंशरीरंस्वंददर्शश्रीसमायुतं॥ रुक्मिणींचाब्रवीत्प्रीतःसर्वस्त्रीणांवरंयशः ॥ ४५ ॥ कीर्तिंचानुत्तमांलोकेसमवा
प्स्यसिशोभने॥ नत्वांजरावारोगोवावैवर्ण्यंचापिभाविनि॥४६॥ स्प्रक्ष्यंतिपुण्यगंधाचकृष्णमाराधयिष्यसि॥ षोडशानांसहस्राणांवधूनांकेशवस्यह॥४७॥
वरिष्ठाचसलोक्याचकेशवस्यभविष्यसि॥ तवमातरमित्युक्त्वाततोमांपुनरब्रवीत्॥ ४८ ॥ प्रस्थितःसुमहातेजादुर्वासाग्निरिवज्वलन् ॥ एषैवतेबुद्धिरस्तुब्राह्म
णान्प्रतिकेशव॥ ४९ ॥ इत्युक्त्वासतदापुत्रतत्रैवांतरधीयत॥ तस्मिन्नंतर्हितेचाहमुपांशुव्रतमाचरं॥ ५० ॥ यत्किंचिद्ब्राह्मणोब्रूयात्सर्वंकुर्यामितिप्रभो ॥ एतद्व्र
तमहंकृत्वामात्रातेसहपुत्रक॥ ५१ ॥ ततःपरमहृष्टात्माप्राविशंगृहमेवच॥ प्रविष्टमात्रश्चगृहेसर्वंपश्यामितन्नवं॥५२॥ यद्भिन्नंयच्चवैदग्धंतेनविप्रेणपुत्रक॥
ततोहंविस्मयंप्राप्तःसर्वंदृष्ट्वानवंदृढं॥ ५३ ॥ अपूजयंचमनसारौक्मिणेयसदाद्विजान्॥ इत्यहंरौक्मिणेयस्यपृच्छतोभरतर्षभ॥ ५४ ॥ माहात्म्यंद्विजमुख्यस्य
सर्वमाख्यातवांस्तदा॥ तथात्वमपिकौंतेयब्राह्मणान्सततंप्रभो॥ ५५॥ पूजयस्वमहाभागान्वाग्भिर्दानैश्चनित्यदा ॥ एवंव्युष्टिमहंप्राप्तोब्राह्मणस्यप्रसादजां॥
यच्चमामाहभीष्मोयंतत्सत्यंभरतर्षभ॥ ५६॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेअनुशासनपर्वणिआनुशासनिकेपर्वणिदानधर्मेदुर्वासोभिक्षानामषष्ट्यधिकशततमो
ऽध्यायः॥ १६०॥ ॥ ७॥ ॥ ७॥ ॥ युधिष्ठिरउवाच॥ ॥ दुर्वाससःप्रसादात्तेयत्तदामधुसूदन॥ अवाप्तमिहविज्ञानंतन्मेव्याख्यातुमर्ह
सि॥ १ ॥ महाभाग्यंचयत्तस्यनामानिचमहात्मनः॥ तत्त्वतोज्ञातुमिच्छामिसर्वंमतिमतांवर॥ २॥ ॥ वासुदेवउवाच॥ ॥ हंततेकीर्तयिष्यामिनमस्कृत्यकप
र्दिने॥ यदवाप्तंमयाराजञ्छ्रेयोयच्चार्जितंयशः॥ ३॥

॥ १६० ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ दुर्वाससइति अत्रत्रिपुरदाहःश्रद्धारहितानांनिदार्थः उपासकानांस्थूलसूक्ष्मकारणदेहत्रयरूपाणांतिसृणांपुरांदाहेनसंसारानर्थनिवृत्तिर्म
हादेवस्यत्रिपुरहंतुःप्रसादादेवभवतीतिप्रदर्शनार्थश्च ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥

॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥ २० ॥ २१ ॥ २२ ॥ २३ ॥ २४ ॥ २५ ॥ २६ ॥ २७ ॥ २८ ॥ २९ ॥

प्रयतःप्रातरुत्थाययदधीयेविशांपते ॥ प्रांजलिःशतरुद्रीयंतन्मेनिगदतःशृणु ॥४॥ प्रजापतिस्त्वत्सस्तृजेतपसोंतेमहातपाः॥ शंकरस्त्वस्तृजत्तातप्रजाःस्थावरजं
गमाः ॥५॥ नास्तिकिंचित्परंभूतंमहादेवाद्विशांपते ॥ इहत्रिष्वपिलोकेषुभूतानांप्रभवोहिसः॥६॥ नचैवोत्सहतेस्थातुंकश्चिदग्रेमहात्मनः॥ नहिभूतंसमंतेनत्रिषु
लोकेषुविद्यते ॥ ७॥ गंधेनापिहिसंग्रामेतस्यक्रुद्धस्यशत्रवः ॥ विसंज्ञाहतभूयिष्ठावेपंतेचपतंतिच ॥ ८ ॥ घोरंचनिनदंतस्यपर्जन्यनिनदोपमं ॥ श्रुत्वाविशीर्येद्ध
दयंदेवानामपिसंयुगे ॥ ९ ॥ यांश्चघोरेणरूपेणपश्येत्क्रुद्धःपिनाकधृक् ॥ नसुरानासुरालोकेनगंधर्वानपन्नगाः ॥१०॥ कुपितेसुखमेधंतेतस्मिन्नपिगुहागताः॥
प्रजापतेश्चदक्षस्ययजतोविततेक्रतौ ॥ ११ ॥ विव्याधकुपितोयज्ञंनिर्भयस्तुभवस्तदा ॥ धनुषाबाणमुत्सृज्यसघोषंविननादच ॥ १२ ॥ तेनशर्मकुतःशांतिंवि
पादंलेभिरेसुराः ॥ विद्धेचसहसायज्ञेकुपितेचमहेश्वरे ॥ १३ ॥ तेनज्यातलघोषेणसर्वेलोकाःसमाकुलाः ॥ बभूवुरवशाःपार्थविषेदुश्चसुरासुराः ॥ १४ ॥ आप
श्चुक्षुभिरेचैवचकंपेचवसुंधरा ॥ व्यद्रवन्गिरयश्चापिद्यौःपफालचसर्वशः ॥ १५ ॥ अंधेनतमसालोकाःप्रावृतानचकाशिरे ॥ प्रनष्टाज्योतिषांभाश्चसहसूर्येण
भारत ॥ १६ ॥ भृशंभीतास्ततःशांतिंचक्रुःस्वस्त्ययनानिच ॥ ऋषयःसर्वभूतानामात्मनश्चहितैषिणः ॥ १७॥ ततःसोभ्यद्रवद्देवान्रुद्रोरौद्रपराक्रमः ॥ भगस्यन
यनेक्रुद्धःप्रहारेणव्यशातयत् ॥ १८ ॥ पूषणंचाभिदुद्रावपादेनचरुषान्वितः ॥ पुरोडाशंभक्षयतोदशनान्वैव्यशातयत् ॥१९॥ ततःप्रणेमुर्देवास्तेवेपमानाःस्मशं
करं ॥ पुनश्चसंदधेरुद्रोदीप्तंसुनिशितंशरं ॥ २० ॥ रुद्रस्यविक्रमंदृष्ट्वाभीतादेवाःसहर्षिभिः ॥ ततःप्रसादयामासुःशर्वंतेविबुधोत्तमाः ॥ २१ ॥ जेपुश्चशतरुद्रीयंदे
वाःकृत्वांजलिंतदा ॥ संस्तूयमानस्त्रिदशैःप्रससादमहेश्वरः ॥ २२ ॥ रुद्रस्यभागंयज्ञेचविशिष्टंतेत्वकल्पयन् ॥ भयेनत्रिदशाराजञ्छरणंचप्रपेदिरे ॥ २३ ॥ तेन
चैवहितुष्टेनसयज्ञःसंधितोभवत् ॥ यद्यच्चापहृतंतत्रतत्तथैवान्वजीवयत् ॥ २४ ॥ असुराणांपुराण्यासंस्त्रीणिवीर्यवतांदिवि ॥ आयसंराजतंचैवसौवर्णमपिचा
परं ॥ २५ ॥ नाशकत्तानिमघवाजेतुंसर्वायुधैरपि ॥ अथसर्वेऽमरारुद्रंजग्मुःशरणमर्दिताः ॥ २६ ॥ ततऊचुर्महात्मानोदेवाःसर्वेसमागताः ॥ रुद्ररौद्राभवि
ष्यंतिपशवःसर्वकर्मसु ॥ २७ ॥ जहिदैत्यान्सहपुरैर्लोकांस्त्रायस्वमानद ॥ सतथोक्तस्तथेत्युक्त्वाकृत्वाविष्णुंशरोत्तमं ॥ २८ ॥ शल्यमग्निंतथाकृत्वापुंखंवैवस्वतंय
मं ॥ वेदान्कृत्वाधनुःसर्वान्ज्यांचसावित्रिमुत्तमां ॥ २९ ॥

॥ ३० ॥ ३१ ॥ तंचैवेति एवमध्यात्मंत्रिपुरदाहेपिसंसारात्मकःसूक्ष्मःप्रपंचोयावद्देहपातंबाधितानुवृत्त्यानुवर्ततएव तंबालंहिरण्यगर्भाख्यंसूक्ष्मसमष्टिरूपंपुरदग्धुरंकगतंजीवन्मुक्तप्रतीतिगोचरंजिज्ञासमाना उमाब्रह्मविद्यामयाकृत्स्नबाधेकृतेप्ययंकोऽवशिष्टइत्यब्रवीत्पृष्टवती तत्रमहादेवस्तस्यप्रत्यगनन्यत्वादनुत्तरमेवोत्तरंददौ अतएवतंसूक्ष्मसमष्टिकइतिवेदेवदंति प्रजापतिर्वैकइति तस्यनामैवकइतिप्रतिष्ठितं

ब्रह्माणंसारथिंकृत्वाविनियुज्यचसर्वशः॥ त्रिपर्वणात्रिशल्येनतेनतानिबिभेदसः ॥ ३० ॥ शरेणादित्यवर्णेनकालाग्निसमतेजसा॥ तेसुराःसपुरास्तत्रदग्धारुद्रेणभारत॥ ३१ ॥ तंचैवांकगतंदृष्ट्वाबालंपंचशिखंपुनः॥ उमाजिज्ञासमानावैकोयमित्यब्रवीत्तदा॥ ३२ ॥ असूयतश्चशक्रस्यवज्रेणप्रहरिष्यतः॥ सवज्रंस्तंभयामासतंबाहुंपरिघोपमं॥ ३३॥ नसंबुबुधिरेचैवदेवास्तंभुवनेश्वरं॥ सप्रजापतयःसर्वेतस्मिन्मुमुहुरीश्वरे ॥ ३४ ॥ ततोध्यात्वाचभगवान्ब्रह्मातममितौजसं॥ अयंश्रेष्ठइतिज्ञात्वाववंदेतमुमापतिं॥ ३५॥ ततःप्रसादयामासुरुमांरुद्रंचतेसुराः॥ बभूवसतदाबाहुर्बलहंतुर्यथापुरा॥ ३६॥ सचापिब्राह्मणोभूत्वादुर्वासानामवीर्यवान्॥ द्वारवत्यांममगृहेचिरंकालमुपावसन् ॥ ३७॥ विप्रकारान्प्रयुंक्तेस्मसुबहून्ममवेश्मनि ॥ तानुदारतयाचाहंचक्षमेचातिदुःसहान्॥ ३८॥ सवैरुद्रःसचशिवःसोग्निःसर्वःससर्वजित्॥ सचैवेंद्रश्चवायुश्चसोश्विनौसचविद्युतः॥३९॥ सचंद्रमाःसचेशानःससूर्योवरुणश्चसः॥ सकालःसोंतकोमृत्युःसयमोरात्र्यहानिच॥४०॥ मासार्धमासाऋतवःसंध्येसंवत्सरश्चसः॥ सधातासविधाताचविश्वकर्मासससर्ववित्॥४१॥ नक्षत्राणिग्रहाश्चैवदिशोथप्रदिशस्तथा॥ विश्वमूर्तिरमेयात्माभगवान्परमद्युतिः॥ ४२॥ एकधाचद्विधाचैवबहुधाचसएवहि ॥शतधासहस्रधाचैवतथाशतसहस्रधा॥ ४३ ॥ ईदृशःसमहादेवोभूयश्चभगवानतः॥ नहिशक्यागुणावक्तुमपिवर्षशतैरपि॥४४॥ ॥इतिश्रीमहाभारतेअनु० आनुशासनिकेपर्वणिदानधर्मेईश्वरप्रशंसानामएकषष्ट्यधिकशततमोऽध्यायः॥ १६१॥ ॥ ७॥ ॥वासुदेवउवाच॥ ॥युधिष्ठिरमहाबाहोमहाभाग्यंमहात्मनः॥ रुद्रायबहुरूपायबहुनाम्नेनिबोधमे॥ १॥ वदंत्यग्निंमहादेवंतथास्थाणुंमहेश्वरं॥एकाक्षंत्र्यंबकंचैवविश्वरूपंशिवंतथा॥ २॥ द्वेतनूतस्यदेवस्यवेदज्ञाब्राह्मणाविदुः॥ घोरामन्यांशिवामन्यांतेतनूबहुधापुनः॥ ३॥

एवंसर्वत्राख्यानतात्पर्यंज्ञेयं तथाशक्रबाहुस्तंभाख्यायिकयात्रिपुरघ्नंबाहुकृतंकर्मनस्पृशतीतिदर्शितं ॥ ३२ ॥ ३३ ॥ ३४ ॥ ३५ ॥ ३६ ॥ ३७ ॥ ३८ ॥ ३९ ॥ ४० ॥ ४१ ॥ ४२ ॥ एकधाब्रह्मरूपेण द्विधाब्रह्मभेदेन बहुधेत्यादिप्रपंचरूपेण ॥ ४३ ॥ ४४ ॥ ॥ इतिअनुशासनपर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेएकषष्ट्यधिकशततमोऽध्यायः॥ १६१॥ ॥ ७॥ ॥ युधिष्ठिरेति ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥

॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥ २० ॥ २१ ॥ २२ ॥ २३ ॥ २४ ॥ २५ ॥ २६ ॥ २७ ॥ २८ ॥

उग्राघोरातनुर्यास्यसोग्निर्विद्युत्सभास्करः॥ शिवासौम्याचयात्वस्यधर्मस्त्वापोथचंद्रमाः॥ ४ ॥ आत्मनोर्धतुतस्याग्निःसोमोर्धपुनरुच्यते॥ ब्रह्मचर्यंचरत्येका
शिवाचास्यतनुस्तथा॥ ५ ॥ यास्यघोरतमामूर्तिर्जगत्संहरतेतथा ॥ ईश्वरत्वान्महत्त्वाच्चमहेश्वरइतिस्मृतः॥ ६ ॥ यन्निर्दहतियत्तीक्ष्णोयदुग्रोयत्प्रतापवान्॥
मांसशोणितमज्जादोयत्ततोरुद्रउच्यते॥ ७॥ देवानांसुमहान्यच्चयच्चास्यविषयोमहान्॥ यच्चविश्वंमहत्पातिमहादेवस्ततःस्मृतः ॥ ८ ॥ धूम्ररूपंचयत्तस्यधूर्ज
टीत्यतउच्यते॥ समेधयतियन्नित्यंसर्वान्वैसर्वकर्मभिः॥ ९ ॥ मनुष्यान्शिवमन्विच्छंस्तस्मादेषशिवःस्मृतः ॥ दहत्यूर्ध्वंस्थितोयच्चप्राणान्नॄणांस्थिरश्चयत्॥
॥ १० ॥ स्थिरलिंगश्चयन्नित्यंतस्मात्स्थाणुरितिस्मृतः ॥ यदस्यबहुधारूपंभूतंभव्यंभवत्तथा ॥ ११ ॥ स्थावरंजंगमंचैवबहुरूपस्ततःस्मृतः ॥ विश्वेदेवाश्चय
त्तस्मिन्विश्वरूपस्ततःस्मृतः॥ १२ ॥ सहस्राक्षोयुताक्षोवासर्वतोक्षिमयोपिवा॥ चक्षुषःप्रभवेत्तेजोनास्त्यंतोथास्यचक्षुषां ॥ १३ ॥ सर्वथायत्पशून्पातितैश्च
यद्रमतेसह॥ तेषामधिपतिर्यच्चतस्मात्पशुपतिःस्मृतः॥ १४ ॥ नित्येनब्रह्मचर्येणलिंगमस्ययदास्थितं॥ महयत्यस्यलोकश्चप्रियंह्येतन्महात्मनः ॥ १५॥ विग्र
हंपूजयेद्योवैलिंगंवापिमहात्मनः॥ लिंगंपूजयितानित्यंमहतींश्रियमश्नुते॥ १६ ॥ ऋषयश्चापिदेवाश्चगंधर्वाप्सरसस्तथा॥ लिंगमेवार्चयंतिस्मयत्तदूर्ध्वंसमा
स्थितं॥ १७॥ पूज्यमानेततस्तस्मिन्मोदतेसमहेश्वरः॥ सुखंददातिप्रीतात्माभक्तानांभक्तवत्सलः॥ १८॥ एषएवश्मशानेषुदेवोवसतिनिर्दहन् ॥ यजंतयेजना
स्तत्रवीरस्थाननिषेविणः॥ १९ ॥ विषयस्थःशरीरेषुसमृत्युःप्राणिनामिह॥ सचवायुःशरीरेषुप्राणापानशरीरिणां॥ २०॥ तस्यघोराणिरूपाणिदीप्तानिचबहूनि
च॥ लोकेयान्यस्यपूज्यंतेविप्रास्तानिविदुर्बुधाः॥ २१ ॥ नामधेयानिदेवेषुबहून्यस्ययथार्थवत्॥ निरुच्यंतेमहत्त्वाच्चविभुत्वात्कर्मभिस्तथा ॥ २२॥ वेदेचास्य
विदुर्विप्राःशतरुद्रीयमुत्तमं॥ व्यासेनोक्तंचयच्चापिउपस्थानंमहात्मनः॥ २३॥ प्रदातासर्वलोकानांविश्वंचाप्युच्यतेमहत् ॥ ज्येष्ठभूतंवदंत्येनंब्राह्मणाऋषयो
परे॥ २४॥ प्रथमोत्त्येषदेवानांमुखादग्निमजीजनत्॥ ग्रहैर्बहुविधैःप्राणान्संरुद्धानुत्सृजत्यपि ॥ २५ ॥ विमुंचतिनपुण्यात्माशरण्यःशरणागतान्॥ आयुरा
रोग्यमैश्वर्यंवित्तंकामांश्चपुष्कलान॥ २६ ॥ सददातिमनुष्येभ्यःसएवाक्षिपतेपुनः॥ शक्रादिषुचदेवेषुतस्यैश्वर्यमिहोच्यते॥ २७॥ सएवव्यापृतोनित्यंत्रैलोक्य
स्यशुभाशुभे॥ ऐश्वर्याच्चैवकामानामीश्वरःपुनरुच्यते॥ २८॥

॥ २९ ॥ ॥ इतिअनुशासनपर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेद्विषष्ट्यधिकशततमोऽध्यायः ॥ १६२ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ इत्युक्तवतीति ॥ १ ॥ श्रुतिप्रत्यक्षयोःकिंबलवदितिप्रश्नः ॥ २ ॥ ३ ॥ दृष्टमिति अनंतंकचित्श्रुत्यपेक्षयाप्रत्यक्षंप्रबलंक्कचित्प्रत्यक्षापेक्षयाश्रुतिरित्यर्थः ॥ ४ ॥ केचित्प्रत्यक्षंप्रबलंमत्वाहैतुकास्तार्किकाःपरमाण्वादीन्प्रज्ञयानित्यत्वादिगुणयुक्तानूकल्पयंतःसत्यमबाधितंवाङ्मन सातीतंवस्तुनास्तीत्येवनिश्चयंकुर्वंति परैर्वैदिकैरुपालब्धाःसंतस्तत्रसंशयंकुर्वंति ॥ ५ ॥ अथेत्यादिसार्धः यदित्वमपिएकमसंहतंब्रह्मकारणंकथंभवेदितिसंशयत्रानसितर्हिदीर्घकालसेवनादिनायमर्थोयुक्तेन

महेश्वरश्चलोकानांमहतामीश्वरश्चसः ॥ बहुभिर्विविधैरूपैर्विश्वंव्याप्तमिदंजगत् ॥ तस्यदेवस्ययद्वक्त्रंसमुद्रेवडवामुखं ॥२९॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेअनुशासनपर्वणिआनुशास० दानधर्मेमहेश्वरमाहात्म्यंनामद्विषष्ट्यधिकशततमोऽध्यायः ॥ १६२ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ वैशंपायनउवाच ॥ ॥ इत्युक्तवतिवाक्येतुकृष्णेदेवकिनंदने ॥ भीष्मंशांतनवंभूयःपर्यपृच्छद्युधिष्ठिरः ॥ १ ॥ निर्णयेवामहाबुद्धेसर्वधर्मविदांवर ॥ प्रत्यक्षमागमोवेतिकिंतयोःकारणंभवेत् ॥ २ ॥ ॥ भीष्मउवाच ॥ ॥ नास्त्यत्रसंशयःकश्चिदितिमेवर्ततेमतिः ॥ शृणुवक्ष्यामितेप्राज्ञसम्यक्त्वंमेनुपृच्छसि ॥ ३ ॥ संशयःसुगमस्तत्रदुर्गमस्तस्यनिर्णयः ॥ दृष्टंश्रुतमनंतंहियत्रसंशयदर्शनं ॥ ४ ॥ प्रत्यक्षंकारणंदृष्ट्वाहैतुकाःप्राज्ञमानिनः ॥ नास्तीत्येवंव्यवस्यंतिसत्यंसंशयमेवच ॥ ५ ॥ तदयुक्तंव्यवस्यंतिबालाःपंडितमानिनः ॥ अथचेन्मन्यसेचैकंकारणंकिंभवेदिति ॥ ६ ॥ शक्यंदीर्घेणकालेनयुक्तेनातंद्रितेनच ॥ प्राणयात्रामनेकांचकल्पमानेनभारत ॥ ७ ॥ तत्परेणैवनान्येन शक्यंह्येतस्यदर्शनं ॥ हेतूनामंतमासाद्यविपुलंज्ञानमुत्तमं ॥ ८ ॥ ज्योतिःसर्वस्यलोकस्यविपुलंप्रतिपद्यते ॥ नत्वेवगमनंराजन्हेतुतोगमनंतथा ॥ अग्राह्यमनिबद्धंचवाचासंपरिवर्जयेत् ॥ ९ ॥ ॥ युधिष्ठिरउवाच ॥ ॥ प्रत्यक्षंलोकतःसिद्धिर्लोकश्चागमपूर्वकः ॥ शिष्टाचारोबहुविधस्तन्मेब्रूहिपितामह ॥ १० ॥ ॥ भीष्मउवाच ॥ ॥ धर्मस्यक्रियमाणस्यबलवद्भिर्दुरात्मभिः ॥ संस्थायत्नैरपिकृताकालेनप्रतिभिद्यते ॥ ११ ॥

योगेनवेदितुंशक्यः ॥ ६ ॥ ७ ॥ एतस्यसत्यवस्तुनः हेतूनामंतं सर्वसंशयोच्छेदेसतिकल्पनासंज्ञाहेतवोनिवर्तंते ॥ ८ ॥ संशयोच्छेदश्चयदाज्योतिःप्रत्यकूचैतन्यंविपुलमनंतंप्रतिपद्यतेतदैवभवतिहेतुतस्तर्कात्तु द्वस्त्वधिगमनंतदधिगमनंनभवति तर्केणापिहिशून्यप्रधानपरमाणवःकारणत्वेनप्रतिपाद्यंतेतच्चायाह्यं यतोयद्वाचावेदेनानिबद्धमप्रतिपादितंतद्वर्जयेदितिन्यायईक्षतेर्नाशब्दमितिप्रतिपादनात् एतेनसर्वप्रमाणापेक्षयाश्रुतेर्बलीयस्त्वंसिद्धं ॥ ९ ॥ प्रत्यक्षमिति लोकतःसिद्धिरनुमानं आगमपूर्वःशिष्टाचारश्चेतिप्रमाणान्येतेषांमध्येकिंप्रबलमितिप्रश्नार्थः ॥ १० ॥ शिष्टाचारस्यदुरात्मभिरुच्छेदितत्वाद्वेदएवमुख्यंप्रमाणं प्रत्यक्षानुमानयोर्व्यभिचारित्वेनाविश्वसनीयत्वादित्याह धर्मस्येत्यादिना ॥ ११ ॥

वृत्तंशिष्टाचारः ॥ १२ ॥ भिंदंतिवृत्तं तेषुप्रत्यक्षानुमानाचारेषु ॥ १३ ॥ अतृप्यंतोनित्यंसोत्कंठाः आगमजन्याबुद्धयोयेषांतेएवपरंश्रेष्ठंप्रमाणमित्यन्वयः ॥ १४ ॥ १५ ॥ नेति वृत्तंप्रत्यक्षदृष्टंशीलं आ चारःशौचादिः कारणंवेदः त्रयंमिलित्वाएकोधर्मः सधर्मःसाधनीयइत्यर्थः स्वाध्यायकर्मवेदरक्षार्थमाचारांतर्गतमेवज्ञेयं ॥ १६ ॥ १७ ॥ वेदइति प्रमाणभेदात्प्रमेयैर्धर्मैरपित्रिभिर्भवितव्यं ॥१८॥ कथमे

अधर्मोधर्मरूपेणतृणैःकूपइवावृतः॥ ततस्तैर्भिद्यतेवृत्तंशृणुचैवयुधिष्ठिर ॥ १२ ॥ अवृत्तायेतुभिंदंतिश्रुतित्यागपरायणाः॥ धर्मविद्वेषिणोमंदाइत्युक्तस्तेषुसंशयः॥ १३ ॥ अतृप्यंतस्तुसाधूनांयएवागमबुद्धयः॥ परमित्येवसंतुष्टास्तानुपास्वचपृच्छच ॥ १४ ॥ कामार्थौपृष्ठतःकृत्वालोभमोहानुसारिणौ॥ धर्मइत्येवसंबुद्धस्तानुपास्वचपृच्छच ॥ १५ ॥ नतेषांभिद्यतेवृत्तंयज्ञाःस्वाध्यायकर्मच ॥ आचारःकारणंचैवधर्मश्चैकस्त्रयंपुनः॥ १६ ॥ ॥ युधिष्ठिरउवाच ॥ ॥ पुनरेवहिमेबुद्धिःसंशयेपरिमुह्यति ॥ अपारेमार्गमाणस्यपरंतीरमपश्यतः ॥ १७॥ वेदःप्रत्यक्षमाचारःप्रमाणंतत्त्रयंयदि ॥ पृथक्त्वंलभ्यतेचैषांधर्मश्चैकस्त्रयंकथं ॥ १८ ॥ ॥भीष्मउवाच॥ ॥ धर्मस्यक्रियमाणस्यबलवद्भिर्दुरात्मभिः॥ यद्येवंमन्यसेराजंस्त्रिधाधर्मविचारणा ॥ १९॥ एकएवेतिजानीहित्रिधाधर्मस्यदर्शनं॥ पृथक्त्वेचनमेबुद्धिस्त्रयाणामपिवैतथा॥ २० ॥ उक्तोमार्गस्त्रयाणांचतत्तथैवसमाचर ॥ जिज्ञासानतुकर्तव्याधर्मस्यपरितर्कणात् ॥ २१ ॥ सदैवभरतश्रेष्ठमातेभूदत्रसंशयः॥ अंधोजडइवाशंकीयद्ब्रवीमितदाचर ॥ २२ ॥ अहिंसासत्यमक्रोधोदानमेतच्चतुष्टयं॥ अजातशत्रोसेवस्वधर्मएषसनातनः॥ २३ ॥ ब्राह्मणेषुचवृत्तिर्यापितृपैतामहोचिता ॥ तामन्वेहिमहाबाहोधर्मस्यैतेहिदेशिकाः ॥ २४ ॥ प्रमाणमप्रमाणंवैयःकुर्यादबुधोजनः ॥ नसप्रमाणतामर्होविवादजननोहिसः ॥ २५ ॥ ब्राह्मणानेवसेवस्वसत्कृत्यबहुमन्यच ॥ एतेष्वेवत्विमेलोकाःकृत्स्नाइतिनिबोधतान् ॥ २६ ॥ ॥ युधिष्ठिरउवाच ॥ ॥ येचधर्ममसूयंतेयेचैनंपर्युपासते॥ ब्रवीतुमेभवानेतत्क्वतेगच्छंतिताहशाः॥ २७॥ ॥ भीष्मउवाच॥ ॥ रजसातमसाचैवसमवस्तीर्णचेतसः॥ नरकंप्रतिपद्यंतेधर्मविद्वेषिणोजनाः ॥ २८ ॥ येतुधर्ममहाराजसततंपर्युपासते॥ सत्यार्जवपराःसंतस्तेवैस्वर्गभुजोनराः॥ २९ ॥

कोधर्मस्त्रितयप्रतिपाद्यइत्याशंक्याह धर्मस्येति हेराजन्यद्येवंधर्मत्रयंमन्यसेतन्नेतिशेषः किंतुक्रियमाणस्यैकस्यैवधर्मस्यत्रिधात्रिप्रकाराविचारणा एकएवप्रमाणत्रयसंवादेनपरीक्षणीयइत्यर्थः ॥ १९ ॥ त्रिधेत्यस्यव्याख्यानं एकएवेति त्रयाणांप्रमाणानांपृथक्त्वेप्रत्येकंस्वातंत्र्येणधर्मप्रतिपादकत्वेममबुद्धिर्नच ॥ २० ॥ उक्तइति प्रत्यक्षस्यातींद्रियेधर्मेप्रमाणाभावादाचारस्यचप्रध्वंसितत्वात्त्रयाणांप्रमाणानांमध्येपरिशेषाद्यउक्तोवेदेसएवमार्गः नतुपरितर्कणाद्धर्मस्यविचारःकर्तव्यइत्यर्थः ॥ २१ ॥ अत्रवेदे अशंकीशंकाशून्यः ॥ २२ ॥ २३ ॥ २४ ॥ २५ ॥ २६ ॥ २७ ॥ २८ ॥ २९ ॥

॥ ३० ॥ ३१ ॥ आशयोभोक्तुर्मनः ॥ ३२ ॥ कीदृशाःकिंलक्षणाःकिंकर्माणश्च ॥ ३३ ॥ ३४ ॥ सर्गमुत्सर्गं ॥ ३५ ॥ पंचानांदेवपितृभूतातिथिकुटुंबानां ॥ ३६ ॥ ३७ ॥ चक्रधरस्यभुजंगस्यबहुफामा

धर्मएवगतिस्तेषामाचार्योपासनाद्भवेत्॥ देवलोकंप्रपद्यंतेयेधर्मपर्युपासते॥ ३० ॥ मनुष्यायदिवादेवाःशरीरमुपताप्यवै॥ धर्मिणःसुखमेधंतेलोभद्वेषविव जिंताः॥ ३१ ॥ प्रथमंब्रह्मणःपुत्रंधर्ममाहुर्मनीषिणः॥ धर्मिणःपर्युपासंतेफलंपक्वमिवाशयः॥ ३२ ॥ ॥युधिष्ठिरउवाच॥ ॥ असतांकीदृशंरूपंसाधवःकिं चकुर्वते॥ ब्रवीतुमेभवानेतत्संतोऽसंतश्चकीदृशाः ॥ ३३ ॥ ॥भीष्मउवाच॥ ॥दुराचाराश्चदुर्धर्षादुर्मुखाश्चाप्यसाधवः॥ साधवःशीलसंपन्नाःशिष्टाचार स्यलक्षणं॥ ३४ ॥ राजमार्गेगवांमध्येधान्यमध्येचधर्मिणः॥ नोपसेवंतिराजेंद्रसर्गंमूत्रपुरीषयोः॥ ३५ ॥ पंचानामशनंदत्वाशेषमश्नंतिसाधवः॥ नजल्पंति चभुंजानाननिद्रांत्यार्द्रपाणयः॥ ३६॥ चित्रभानुमनड्वाहंदेवंगोष्ठंचतुष्पथं॥ ब्राह्मणंधार्मिकंवृद्धंयेकुर्वंतिप्रदक्षिणं॥ ३७॥ वृद्धानांभारतप्तानांस्त्रीणांचक्रधर स्यच॥ ब्राह्मणानांगवांराज्ञांपंथानंददतेचये॥ ३८॥ अतिथीनांचसर्वेषांप्रेष्याणांस्वजनस्यच॥ तथाशरणकामानांगोप्तास्यात्स्वागतप्रदः ॥ ३९ ॥ सायंप्रा तर्मनुष्याणामशनंदेवनिर्मितं॥ नांतराभोजनंदृष्टमुपवासविधिर्हिसः॥ ४० ॥ होमकालेयथावह्निःकालमेवप्रतीक्षते ॥ ऋतुकालेतथानारीऋतुमेवप्रतीक्षते ॥ ४१ ॥ नान्यदागच्छतेयत्तुब्रह्मचर्यंचतत्स्मृतं ॥ अमृतंब्राह्मणागावइत्येतत्त्रयमेकतः ॥ ४२ ॥ तस्माद्गोब्राह्मणंनित्यमर्चयेतयथाविधि॥ यजुषासंस्कृतंमांस मुपभुंजन्नदुष्यति॥ पृष्ठमांसंवृथामांसंपुत्रमांसंचतत्समं॥ ४३॥ स्वदेशेपरदेशेवाप्यतिथिंनोपवासयेत्॥ कर्मवैसफलंकृत्वागुरूणांप्रतिपादयेत्॥ ४४॥ गुरु भ्यस्त्वासनंदेयमभिवाद्याभिपूज्यच॥ गुरुमभ्यर्च्यवर्धंतेआयुषायशसाश्रिया॥ ४५॥ वृद्धान्नाभिभवेज्जातुनचैतान्प्रेषयेदिति॥ नासीनःस्यात्स्थितेष्वेवमायु रस्यनरिष्यते॥ ४६॥ ननग्नामीक्षतेनारींननग्नान्पुरुषानपि॥ मैथुनंसततंगुप्तमाहारंचसमाचरेत्॥ ४७ ॥ तीर्थानांगुरवस्तीर्थंचोक्षाणांहृदयंशुचि ॥ दर्शनानां परंज्ञानंसंतोषःपरमंसुखं॥ ४८॥ सायंप्रातश्चवृद्धानांशृणुयात्पुष्कलागिरः॥ श्रुतमाप्नोतिहिनरःसततंवृद्धसेवया॥ ४९ ॥ स्वाध्यायेभोजनेचैवदक्षिणंपाणि मुद्धरेत्॥ यच्छेद्वाङ्मनसीनित्यमिंद्रियाणितथैवच॥ ५० ॥

धिपतेर्वा भवेच्चक्रधरोविष्णौभुजंगेफामजालिनीतिविश्वलोचनः ॥ ३८ ॥ ३९ ॥ ४० ॥ ४१ ॥ ४२ ॥ ४३ ॥ कर्माध्ययनं प्रतिपादयेत् दक्षिणामितिशेषः ॥ ४४ ॥ ४५ ॥ ४६ ॥ ४७ ॥ ४८ ॥ ॥ ४९ ॥ दक्षिणंपाणिमुद्धरेद्यज्ञोपवीतीभवेत् ॥ ५० ॥

अभिपूजनंपायसादिभिः ॥ ५१ ॥ मंगल्यंमंगलवचनं अभिनंदनंशतंजीवेतिवचनेनसुखोत्पादनंच कुर्यादितिशेषः ॥ ५२ ॥ ५३ ॥ समाचरेदभिनंदनं पापकर्मिणःस्वहृदयंपापिष्ठमित्याचक्षते कर्मणैवते

संस्कृतंपायसंनित्यंयवागूंकृसरंहविः ॥ अष्टकाःपितृदैवत्याग्रहाणामभिपूजनं ॥ ५१ ॥ श्मश्रुकर्मणिमंगल्यंक्षुतानामभिनंदनं ॥ व्याधितानांचसर्वेषामायुषा मभिनंदनं ॥ ५२ ॥ नजातुत्वमितिब्रूयादापन्नोपिमहत्तरं ॥ त्वंकारोवावधोवेतिविद्वत्सुनविशिष्यते ॥ ५३ ॥ अवराणांसमानानांशिष्याणांचसमाचरेत् ॥ पाप माचक्षतेनित्यंहृदयंपापकर्मिणः ॥ ५४ ॥ ज्ञानपूर्वकृतंकर्मच्छादयंतेह्यसाधवः ॥ ज्ञानपूर्वंविनश्यंतिगूहमानामहाजने ॥ ५५ ॥ नमांमनुष्याःपश्यंतिनमांप श्यंतिदेवताः ॥ पापेनाभिहितःपापःपापमेवाभिजायते ॥ ५६ ॥ यथावार्धुषिकोवृद्धिंदिनभेदेप्रतीक्षते ॥ धर्मेणपिहितंपापंधर्ममेवाभिवर्धयेत् ॥ ५७ ॥ यथाल वणमंभोभिराप्लुतंप्रविलीयते ॥ प्रायश्चित्तहतंपापंतथासद्यःप्रणश्यति ॥ ५८ ॥ तस्मात्पापंनगूहेतगूहमानंविवर्धयेत् ॥ कृत्वातत्साधुष्वाख्येयंतेतत्प्रशमयंत्युत ॥ ५९ ॥ आशयासंचितंद्रव्यंकालेनैवोपभुज्यते ॥ अन्येचैतत्प्रपद्यंतेवियोगेतस्यदेहिनः ॥ ६० ॥ मानसंसर्वभूतानांधर्ममाहुर्मनीषिणः ॥ तस्मात्सर्वाणिभूता निधर्ममेवसमासते ॥ ६१ ॥ एकएवचरेद्धर्मंनधर्मध्वजिकोभवेत् ॥ धर्मवाणिजकाह्येतेयेधर्ममुपभुंजते ॥ ६२ ॥ अर्चेद्देवानदंभेनसेवेतामाययागुरून् ॥ नि धिंनिदध्यात्पारत्र्यंयात्रार्थंदानशब्दितं ॥ ६३ ॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेअनुशासनप० आनुशासनिकेपर्वणिदानधर्मेधर्मप्रमाणकथनेत्रिषष्ट्यधिकशततमो ऽध्यायः ॥ १६३ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ युधिष्ठिरउवाच ॥ ॥ नाभागधेयःप्राप्नोतिधनंसुबलवानपि ॥ भागधेयान्वितस्त्वर्थान्कृशोबालश्चविंदति ॥ १ ॥ नालाभ कालेलभतेप्रयत्नेपिकृतेसति ॥ लाभकालेऽप्रयत्नेनलभतेविपुलंधनं ॥ २ ॥ कृतयत्नाफलाश्चैवदृश्यंतेशतशोनराः ॥ अयत्नेनैधमानाश्चदृश्यंतेबहवोजनाः ॥ ३ ॥ यदियत्नोभवेन्मर्त्यःससर्वंफलमाप्नुयात् ॥ नालभ्यंचोपलभ्येतनृणांभरतसत्तम ॥ ४ ॥ प्रयत्नंकृतवंतोपिदृश्यंतेह्यफलानराः ॥ मार्गत्यायशतैरर्थानमार्गश्चा परःसुखी ॥ ५ ॥ अकार्यमसकृत्कृत्वादृश्यंतेह्यधनानराः ॥ धनयुक्ताःस्वकर्मस्थादृश्यंतेचापरेऽधनाः ॥ ६ ॥ अधीत्यनीतिशास्त्राणिनीतियुक्तोनदृश्यते ॥ अनभि ज्ञश्चसाचिव्यंगमितःकेनहेतुना ॥ ७ ॥ विद्यायुक्तोह्यविद्यश्चधनवान्दुर्मतिस्तथा ॥ यदिविद्यामुपाश्रित्यनरःसुखमवाप्नुयात् ॥ ८ ॥

षांहृदयंज्ञायतइत्यर्थः ॥ ५४ ॥ ५५ ॥ ५६ ॥ ५७ ॥ ५८ ॥ ५९ ॥ ६० ॥ ६१ ॥ धर्मध्वजिकस्तत्प्रकाशकः ॥ ६२ ॥ पारत्र्यंपरलोकहितं ॥ ६३ ॥ ॥ इतिअनुशासनपर्वणिनैलकंठीयेभा० भा० त्रिषष्ट्य धिकशततमोऽध्यायः ॥ १६३ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ नाभागधेयइति ॥ १ ॥ २ ॥ कृतोयत्नोऽफलोयेषांतेकृतयत्नाफलाः ॥ ३ ॥ भवेत्समर्थःस्यात ॥ ४ ॥ आयशतैःउपायशतैः सुखीधनेन ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥

॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ प्रसवःप्रसवकारणंकर्मैव दंशादीनांसुखाद्याप्तौप्रमाणंनियामकमेवंस्वस्यापिज्ञात्वास्थिरोऽचंचलोभव ॥ १४ ॥ ॥ इतिअनुशासनपर्वणिनैलकंठीयेभारतभाव
दीपेचतुःषष्ट्यधिकशततमोऽध्यायः ॥ १६४ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ कार्यतइति ॥ १ ॥ प्रवर्ततेप्रवर्तयति ॥ २ ॥ धर्मार्थस्यधर्मफलस्यप्रदर्शनात् यदाधर्मएवश्रेयस्करइतिबुद्धिर्भवेत्तदायंधर्मात्माधर्मचि
त्तोधर्मेआश्वसीतविश्वासंकुर्वीत अदृढबुद्धिस्तुनविश्वसेद्धर्मफले ॥ ३ ॥ एतावद्धर्मेविश्वासवत्त्वं उभयवित्कर्तव्याकर्तव्यवित् ॥ ४ ॥ राजसामलिनाः ॥ ५ ॥ धर्मःकदाप्यधर्मोनभवेदित्याह नहीति

नविद्वान्विद्ययाहीनंवृत्त्यर्थमुपसंश्रयेत् ॥ यथापिपासांजयतिपुरुषःप्राप्यवैजलं ॥ ९ ॥ इष्टार्थोविद्ययाह्येवनविद्यांप्रजहेन्नरः ॥ नाप्राप्तकालोम्रियतेविद्धःशर
शतैरपि ॥ तृणाग्रेणापिसंस्पृष्टःप्राप्तकालोनजीवति ॥ १० ॥ ॥ भीष्मउवाच ॥ ॥ ईहमानःसमारंभान्यदिनासादयेद्धनं ॥ उग्रंतपःसमारोहेन्नह्यनुप्तंप्ररोह
ति ॥ ११ ॥ दानेनभोगीभवतिमेधावीवृद्धसेवया ॥ अहिंसयाचदीर्घायुरितिप्राहुर्मनीषिणः ॥ १२ ॥ तस्माद्दद्यान्नयाचेतपूजयेद्धार्मिकानपि ॥ सुभाषीप्रियकृ
च्छांतःसर्वसत्वाविहिंसकः ॥ १३ ॥ यदाप्रमाणंप्रसवःस्वभावश्चसुखासुखे ॥ दंशकीटपिपीलानांस्थिरोभवयुधिष्ठिर ॥ १४ ॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेअनुशास
नपर्वणिआनुशास०दानधर्मेधर्मप्रशंसायांचतुःषष्ट्यधिकशततमोऽध्यायः ॥ १६४ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ भीष्मउवाच ॥ ॥ कार्यतेयच्चक्रियतेसच्चासच्चकृता
कृतं ॥ तत्राश्वसीतसत्कृत्वाअसत्कृत्वानविश्वसेत् ॥ १ ॥ कालएवसर्वकालेनिग्रहानुग्रहौददत् ॥ बुद्धिमाविश्यभूतानांधर्माधर्मौप्रवर्तते ॥ २ ॥ यदात्वस्यभवेद्बुद्धि
र्धर्मार्थस्यप्रदर्शनात् ॥ तदाश्वसीतधर्मात्मादृढबुद्धिर्नविश्वसेत् ॥ ३ ॥ एतावन्मात्रमेतद्धिभूतानांप्राज्ञलक्षणं ॥ कालयुक्तोप्युभयविच्छेषंयुक्तंसमाचरेत् ॥ ४ ॥
यथाह्युपस्थितैश्वर्याःप्रजायंतेनराजसाः ॥ एवमेवात्मनात्मानंपूजयंतीहधार्मिकाः ॥ ५ ॥ नह्यधर्मतयाऽधर्मंदद्यात्कालःकथंचन ॥ तस्माद्विशुद्धमात्मानंजा
नीयाद्धर्मचारिणं ॥ ६ ॥ स्प्रष्टुमप्यसमर्थोहिज्वलंतमिवपावकं ॥ अधर्मःसंततोधर्मंकालेनपरिरक्षितं ॥ ७ ॥ कार्यावेतौहिधर्मेणधर्मोहिविजयावहः ॥ त्रयाणा
मपिलोकानामालोकःकारणंभवेत् ॥ ८ ॥ नतुकश्चिन्नयेत्प्राज्ञोगृहीत्वैवकरेनरं ॥ उच्यमानस्तुधर्मेणधर्मलोकभयच्छले ॥ ९ ॥ शूद्रोहंनाधिकारोमेचातुराश्र
म्यसेवने ॥ इतिविज्ञानमपरेनात्मन्युपदधत्युत ॥ १० ॥

अधर्मतयादुःखहेतुतया ॥ ६ ॥ ७ ॥ एतौविशुद्धताऽधर्मास्पर्शौ ॥ ८ ॥ नयेत्धर्ममितिशेषः धर्मेणधर्मानुष्ठानार्थमितरैरुच्यमानःप्रेर्यमाणःसन्सर्वलोकभयच्छलेतेषांप्रतारणेप्रवर्तते यद्वास्वंनिस्तारंस्वयमेवा
चरेदित्याह नत्विति नयेत्ऊर्ध्वमितिशेषः किंतुधर्मभयलोकभययोश्छलेछलनेनिवृत्तिनिमित्तंधर्मेणहेतुनाअर्थात्प्राज्ञेनउच्यमानएवनरऊर्ध्वंगच्छतीतिशेषः शूद्रोहमित्यादिवदन्नितिशेषपूरणेनयोज्यं ॥ ९ ॥
अपरेसाधवोनोपदधतिनच्छलंकुर्वंतियथाधिकारंधर्मंकुर्वंति नच्छलमित्यर्थः तस्मात्प्रवर्तनासर्वाण्यर्थैवेतिभावः ॥ १० ॥

विशेषेणेतियुग्मं सर्वेषांप्राणिनांपुरुषाणांवापांचभौतिकत्वेप्रत्यक्षेपिविशेषकरणमिदंपवित्रमिदमपवित्रमितिव्यवस्थापनंलोकधर्मेशास्त्रीयधर्मेचनिमित्तेसतिकृतं पशुपामरपंडितानांयथापुनर्विहितेनैतेएक
त्वंप्राकृतंगच्छेयुरितिशास्त्रेणधर्मनियमःकृतइत्यर्थः ॥ ११ ॥ १२ ॥ अत्रशंकते अध्रुवइति लोकस्यधर्मस्यचकार्यकारणभावात्कार्यस्याध्रुवत्वंकारणस्यध्रुवत्वंचनयुक्तंतंतुनाशमंतरेणपटनाशायोगादि
त्यर्थः उत्तरमाह कालःसंकल्पः निष्कामधर्मएवध्रुवस्तत्फलंनतुसकामइत्यर्थः ॥ १३ ॥ सर्वेषामिति धर्मसंयुक्तःसंकल्पएवशेषःशिष्यतेनान्यः सचकथमुदेष्यतीत्यत्राह स्वयंगुरुरिति धर्मबलात्स्वयमेवचस

विशेषेणचवक्ष्यामिचातुर्वर्ण्यस्यलिंगतः॥ पंचभूतशरीराणांसर्वेषांसदृशात्मनाम्॥ ११ ॥ लोकधर्मेचधर्मेचविशेषकरणंकृतं॥ यथैकत्वंपुनर्यांतिप्राणिनस्त
त्रविस्तरः॥ १२॥ अध्रुवोहिकथंलोकःस्मृतोधर्मःकथंध्रुवः ॥ यत्रकालोध्रुवस्तातत्रधर्मःसनातनः॥ १३ ॥ सर्वेषांतुल्यदेहानांसर्वेषांसदृशात्मनां॥ कालोध
र्मेणसंयुक्तःशेषएवस्वयंगुरुः॥ १४॥ एवंसतिनदोषोस्तिभूतानांधर्मसेवने ॥ तिर्यग्योनावपिसतांलोकएवमतोगुरुः॥ १५॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेअनुशा
सनपर्वणिआनुशास० दानधर्मेधर्मप्रशंसायांपंचषष्ट्यधिकशततमोऽध्यायः॥ १६५॥ ॥ ७॥ ॥ ७॥ ॥ वैशंपायनउवाच॥ ॥ शरतल्पगतंभीष्मं
पांडवोथकुरूद्वहः॥ युधिष्ठिरोहितंप्रेप्सुरपृच्छत्कल्मषापहं॥ १॥ ॥ युधिष्ठिरउवाच॥ ॥ किंश्रेयःपुरुषस्येहकिंकुर्वन्सुखमेधते॥ विपाप्मासभवेत्केनकिंवाक
ल्मषनाशनं॥ २॥ ॥ वैशंपायनउवाच॥ ॥ तस्मैशुश्रूषमाणायभूयःशांतनवस्तदा॥ दैवंवंशंयथान्यायमाचष्टपुरुषर्षभ ॥ ३॥ ॥ भीष्मउवाच॥ ॥ अयं
दैवतवंशोवैऋषिवंशसमन्वितः॥ त्रिसंध्यंपठितःपुत्रकल्मषापहरःपरः॥ ४ ॥ यदह्नाकुरुतेपापमिंद्रियैःपुरुषश्चरन्॥ बुद्धिपूर्वमबुद्धिर्वारात्रौयच्चापिसंध्ययोः
॥ ५॥ मुच्यतेसर्वपापेभ्यःकीर्तयन्वैशुचिःसदा॥ नांधोनबधिरःकालेकुरुतेस्वस्तिमान्सदा॥ ६॥ तिर्यग्योनिंनगच्छेच्चनरकंसंकराणिच॥ नचदुःखभयंतस्यम
रणेसनमुह्यति॥ ७॥ देवासुरगुरुर्देवःसर्वभूतनमस्कृतः॥ अचिंत्योथाप्यनिर्देश्यःसर्वप्राणोह्ययोनिजः॥ ८ ॥ पितामहोजगन्नाथःसावित्रीब्रह्मणःसती॥ वे
दभूरथकर्ताचविष्णुर्नारायणःप्रभुः॥ ९ ॥ उमापतिर्विरूपाक्षःस्कंदःसेनापतिस्तथा॥ विशाखोहुतभुग्वायुश्चंद्रसूर्यौप्रभाकरौ॥ १० ॥

उदेतिनशिक्षयेदित्यर्थः ॥ १४ ॥ एवमिति यदाभूतानांप्राक्कर्मैवतत्रतत्रसुखदुःखसाधनेप्रवर्तकमतोधर्मसेवनेकर्मफलभोगेअसमंजसेपिभूतानांदोषोनास्ति यतःतिर्यग्योनावपिसतांविद्यमानानांभूतानांसदस
त्प्रवृत्तौपूर्वकर्मानुसाराल्लोकएवगुरुर्दृष्टः विधिनियंत्रितोलोकदृष्टांतेनैवसाधुन्यसाधुनिवाकर्मणिप्रवर्ततेइत्यर्थः ॥ १५ ॥ ॥ इतिअनुशासनपर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेपंचषष्ट्यधिकशततमो
ऽध्यायः ॥ १६५ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ शरतल्पगतमित्यध्यायद्वयंस्पष्टार्थं ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥

शक्रः शचीपतिर्देवोयमोधूमोर्णयासह ॥ वरुणःसहगौर्याचसहऋद्ध्याधनेश्वरः ॥ ११ ॥ सौम्यागौःसुरभिर्देवीविश्रवाश्चमहानृषिः ॥ संकल्पःसागरोगंगास्रवंत्योथमरुद्गणः ॥ १२ ॥ वालखिल्यास्तपःसिद्धाःकृष्णद्वैपायनस्तथा ॥ नारदःपर्वतश्चैवविश्वावसुर्हहाहुहूः ॥ १३ ॥ तुंबुरुश्चित्रसेनश्चदेवदूतश्चविश्रुतः ॥ देवकन्यामहाभागादिव्याश्चाप्सरसांगणाः ॥ १४ ॥ उर्वशीमेनकारंभामिश्रकेशीह्यलंबुषा ॥ विश्वाचीचघृताचीचपंचचूडातिलोत्तमा ॥ १५ ॥ आदित्यावसवोरुद्राःसाश्विनःपितरोपिच ॥ धर्मःश्रुतंतपोदीक्षाव्यवसायःपितामहः ॥ १६ ॥ शर्वर्योदिवसाश्चैवमारीचःकश्यपस्तथा ॥ शुक्रोबृहस्पतिर्भौमोबुधोराहुःशनैश्चरः ॥ १७ ॥ नक्षत्राण्यृतवश्चैवमासाःपक्षाःसवत्सराः ॥ वैनतेयाःसमुद्राश्चकद्रुजाःपन्नगास्तथा ॥ १८ ॥ शतद्रुश्चविपाशाचचंद्रभागासरस्वती ॥ सिंधुश्चदेविकाचैवप्रभासंपुष्कराणिच ॥ १९ ॥ गंगामहानदीवेणाकावेरीनर्मदातथा ॥ कुलंपुनाविशल्याचकरतोयांबुवाहिनी ॥ २० ॥ सरयूर्गंडकीचैवलोहितश्चमहानदः ॥ ताम्रारुणावेत्रवतीपर्णाशागौतमीतथा ॥ २१ ॥ गोदावरीचवेण्याचकृष्णवेणातथाद्रिजा ॥ दृषद्वतीचकावेरीचक्षुर्मंदाकिनीतथा ॥ २२ ॥ प्रयागंचप्रभासंचपुण्यंनैमिषमेवच ॥ तच्चविश्वेश्वरस्थानंयत्रतद्विमलंसरः ॥ २३ ॥ पुण्यतीर्थंसुसलिलंकुरुक्षेत्रंप्रकीर्तितं ॥ सिंधूत्तमंतपोदानंजंबूमार्गमथापिच ॥ २४ ॥ हिरण्वतीवितस्ताचतथाप्लक्षवतीनदी ॥ वेदस्मृतिर्वेदवतीमालवाथाश्ववत्यपि ॥ २५ ॥ भूमिभागास्तथापुण्यागंगाद्वारमथापिच ॥ ऋषिकुल्यास्तथामेध्यानद्यःसिंधुवहास्तथा ॥ २६ ॥ चर्मण्वतीनदीपुण्याकौशिकीयमुनातथा ॥ नदीभीमरथीचैवबाहुदाचमहानदी ॥ २७ ॥ माहेंद्रवाणीत्रिदिवानीलिकाचसरस्वती ॥ नंदाचापरनंदाचतथातीर्थमहाह्रदः ॥ २८ ॥ गयाथफल्गुतीर्थंचधर्मारण्यंसुरैर्वृतं ॥ तथादेवनदीपुण्यासरश्चब्रह्मनिर्मितं ॥ २९ ॥ पुण्यंत्रिलोकविख्यातंसर्वपापहरंशिवं ॥ हिमवान्पर्वतश्चैवदिव्यौषधिसमन्वितः ॥ ३० ॥ विंध्योधातुविचित्रांगस्तीर्थवानौषधान्वितः ॥ मेरुर्महेंद्रोमलयःश्वेतश्चरजतावृतः ॥ ३१ ॥ शृंगवान्मंदरोनीलोनिषधोदर्दुरस्तथा ॥ चित्रकूटोजनाभश्चपर्वतोगंधमादनः ॥ ३२ ॥ पुण्यःसोमगिरिश्चैवतथैवान्येमहीधराः ॥ दिशश्चविदिशश्चैवक्षितिःसर्वेमहीरुहाः ॥ ३३ ॥ विश्वेदेवानभश्चैवनक्षत्राणिग्रहास्तथा ॥ पांतुनःसततंदेवाःकीर्तिताऽकीर्तितामया ॥ ३४ ॥ कीर्तयानोनरोह्येतान्मुच्यतेसर्वकिल्बिषैः ॥ स्तुवंश्चप्रतिनंदंश्चमुच्यतेसर्वतोभयात् ॥ ३५ ॥

॥ ३६ ॥ ३७ ॥ ३८ ॥ ३९ ॥ ४० ॥ ४१ ॥ ४२ ॥ ४३ ॥ ४४ ॥ ४५ ॥ ४६ ॥ ४७ ॥ ४८ ॥ ४९ ॥ ५० ॥ ५१ ॥ ५२ ॥ ५३ ॥ ५४ ॥ ५५ ॥ ५६ ॥ ५७ ॥ ५८ ॥ ५९ ॥ ६० ॥

सर्वसंकरपापेभ्योदेवतास्तवनंदकः॥ देवतानंतरंविप्रांस्तपःसिद्धांस्तपोधिकान्॥ ३६ ॥ कीर्तितान्कीर्तयिष्यामिसर्वपापप्रमोचनान् ॥ यवक्रीतोथरैभ्यश्चक
क्षीवानौशिजस्तथा॥ ३७॥ भृग्वंगिरास्तथाकण्वोमेधातिथिरथप्रभुः॥ बर्हीचगुणसंपन्नःप्राचींदिशमुपाश्रिताः॥ ३८॥ भद्रांदिशंमहाभागाउल्मुचुःप्रमुचु
स्तथा॥ मुमुचुश्चमहाभागःस्वस्त्यात्रेयश्चवीर्यवान्॥ ३९ ॥ मित्रावरुणयोःपुत्रस्तथागस्त्यःप्रतापवान् ॥ दृढायुश्चोर्ध्वबाहुश्चविश्रुतावृषिसत्तमौ ॥ ४० ॥ प
श्चिमांदिशमाश्रित्ययएधंतेनिबोधतान् ॥ उषंगुःसहसोदर्यैःपरिव्याधश्चवीर्यवान् ॥ ४१ ॥ ऋषिर्दीर्घतमाश्चैवगौतमःकाश्यपस्तथा ॥ एकतश्चद्वितश्चैवत्रित
श्चैवमहानृषिः॥ ४२ ॥ अत्रेःपुत्रश्चधर्मात्मातथासारस्वतःप्रभुः ॥ उत्तरांदिशमाश्रित्ययएधंतेनिबोधतान् ॥ ४३ ॥ अत्रिर्वसिष्ठःशक्तिश्चपाराशर्यश्चवीर्यवा
न्॥ विश्वामित्रोभरद्वाजोजमदग्निस्तथैवच ॥ ४४ ॥ ऋचीकपुत्रोरामश्चऋषिरौद्दालकिस्तथा॥ श्वेतकेतुःकोहलश्चविपुलोदेवलस्तथा॥ ४५ ॥ देवशर्माचधौ
म्यश्चहस्तिकाश्यपएवच॥ लोमशोनाचिकेतश्चलोमहर्षणएवच॥४६॥ऋषिरुग्रश्रवाश्चैवभार्गवश्च्यवनस्तथा॥ एषवैसमवायश्चऋषिदेवसमन्वितः॥४७॥
आद्यःप्रकीर्तितोराजन्सर्वपापप्रमोचनः ॥ नृगोययातिर्नहुषोयदुःपूरुश्चवीर्यवान् ॥ ४८ ॥ धुंधुमारोदिलीपश्चसगरश्चप्रतापवान्॥ कृशाश्वोयौवनाश्वश्च
चित्राश्वःसत्यवांस्तथा॥ ४९ ॥ दुष्यंतोभरतश्चैवचक्रवर्तीमहायशाः॥ पवनोजनकश्चैवतथादृष्टरथोनृपः॥ ५० ॥ रघुर्नरवरश्चैवतथादशरथोनृपः॥रामोरा
क्षसहावीरःशशबिंदुर्भगीरथः॥ ५१ ॥ हरिश्चंद्रोमरुत्तश्चतथादृढरथोनृपः॥ महोदर्योह्यलर्कश्चऐलश्चैवनराधिपः ॥ ५२ ॥ करंधमोनरश्रेष्ठःकध्मोरश्चनराधि
पः॥ दक्षोंबरीषःकुकुरोरैवतश्चमहायशाः ॥ ५३ ॥ कुरुःसंवरणश्चैवमांधातासत्यविक्रमः ॥ मुचुकुंदश्चराजर्षिर्जह्नुर्जाह्नविसेवितः ॥ ५४ ॥ आदिराजःपृथुर्वै
न्योमित्रभानुःप्रियंकरः॥ त्रसद्दस्युस्तथाराजाश्वेतोराजर्षिसत्तमः॥ ५५ ॥ महाभिषश्चविख्यातोनिमीराजातथाष्टकः॥ आयुःक्षुपश्चराजर्षिःकक्षेयुश्चनराधि
पः॥ ५६ ॥ प्रतर्दनोदिवोदासःसुदासःकोसलेश्वरः॥ ऐलोनलश्चराजर्षिर्मनुश्चैवप्रजापतिः॥ ५७॥ हविध्रश्चपृषध्रश्चप्रतीपःशांतनुस्तथा ॥ अजःप्राचीनबर्हि
श्चतथेक्ष्वाकुर्महायशाः॥ ५८ ॥ अनरण्योनरपतिर्जानुजंघस्तथैवच॥ कक्षसेनश्चराजर्षिर्येचान्येचानुकीर्तिताः॥ ५९॥ कल्यमुत्थाययोनित्यंसंध्येद्वेस्तमयो
दये॥ पठेच्छुचिरनावृत्तःसधर्मफलभाग्भवेत्॥ ६० ॥

॥ ६१ ॥ ६२ ॥ ॥ इतिअनुशासनपर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेषट्षष्ट्यधिकशततमोऽध्यायः ॥ १६६ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ शरतल्पगतइति ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥

देवादेवर्षयश्चैवस्तुताराजर्षयस्तथा॥ पुष्टिमायुर्यशःस्वर्गंविधास्यंतिममेश्वराः॥ ६१ ॥ माविघ्नंमाचमेपापंमाचमेपरिपंथिनः ॥ ध्रुवोजयोमेनित्यःस्यात्परत्र
चशुभागतिः॥ ६२ ॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेअनुशासनपर्वणिआनुशास० दानधर्मेवंशानुकीर्तनंनामषट्षष्ट्यधिकशततमोऽध्यायः॥ १६६ ॥ ॥७॥ ॥
॥ जनमेजयउवाच ॥ ॥ शरतल्पगतेभीष्मेकौरवाणांधुरंधरे ॥ शयानेवीरशयनेपांडवैःसमुपस्थिते ॥ १ ॥ युधिष्ठिरोमहाप्राज्ञोममपूर्वपितामहः॥ धर्मा
णामागमंश्रुत्वाविदित्वासर्वसंशयान्॥ २ ॥ दानानांचविधिंश्रुत्वाच्छिन्नधर्मार्थसंशयः॥ यदन्यदकरोद्विप्रतन्मेशंसितुमर्हसि॥ ३॥ ॥ वैशंपायनउवाच ॥
अभून्मुहूर्तंस्तिमितंसर्वंतद्राजमंडलं॥ तूष्णींभूतेततस्तस्मिन्पटेचित्रमिवार्पितं॥ ४ ॥ मुहूर्तमिवचध्यात्वाव्यासःसत्यवतीसुतः ॥ नृपंशयानंगांगेयमिदमाहव
चस्तदा॥ ५ ॥ राजन्प्रकृतिमापन्नःकुरुराजोयुधिष्ठिरः॥ सहितोभ्रातृभिःसर्वैःपार्थिवैश्चानुयायिभिः ॥ ६ ॥ उपास्तेत्वांनरव्याघ्रसहकृष्णेनधीमता॥ तमिमंपुर
यानायसमनुज्ञातुमर्हसि॥ ७॥ एवमुक्तोभगवताव्यासेनपृथिवीपतिः॥ युधिष्ठिरंसहामात्यमनुजज्ञेनदीसुतः॥८॥ उवाचचैनंमधुरंनृपंशांतनवोनृपः ॥ प्रवि
शस्वपुरींराजन्व्येतुतेमानसोज्वरः॥ ९ ॥ यजस्वविविधैर्यज्ञैर्बह्वन्नैःस्वामदक्षिणैः॥ ययातिरिवराजेंद्रश्रद्धादमपुरःसरः ॥ १० ॥ क्षत्रधर्मरतःपार्थपितॄन्देवांश्च
तर्पय॥ श्रेयसायोक्ष्यसेचैवव्येतुतेमानसोज्वरः॥ ११ ॥ रंजयस्वप्रजाःसर्वाःप्रकृतीःपरिसांत्वय॥ सुहृदःफलसत्कारैरर्चयस्वयथार्हतः॥ १२ ॥ अनुत्वांतातजी
वंतुमित्राणिसुहृदस्तथा॥ चैत्यस्थानेस्थितंवृक्षंफलवंतमिवद्विजाः॥ १३॥ आगंतव्यंचभवतासमयेममपार्थिव॥ विनिवृत्तेदिनकरेप्रवृत्तेचोत्तरायणे॥ १४॥
तथेत्युक्त्वाचकौंतयःसोभिवाद्यपितामहं॥ प्रययौसपरीवारोनगरंनागसाह्वयं॥ १५॥ धृतराष्ट्रंपुरस्कृत्यगांधारींचपतिव्रतां॥ सहतैर्ऋषिभिःसर्वैर्भ्रातृभिःकेश
वेनच॥ १६॥ पौरजानपदैश्चैवमंत्रिवृद्धैश्चपार्थिवं॥ प्रविवेशकुरुश्रेष्ठःपुरंवारणसाह्वयं॥ १७॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेअनुशासनपर्वणिआनुशास० दानध
र्मेभीष्मानुज्ञायांसप्तषष्ट्यधिकशततमोऽध्यायः॥ १६७॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७॥ ॥ समाप्तमानुशासनिकंपर्व॥ ॥ अथभीष्मस्वर्गारोहणपर्व॥
॥ वैशंपायनउवाच॥ ॥ ततःकुंतीसुतोराजापौरजानपदंजनं॥ पूजयित्वायथान्यायमनुजज्ञेगृहान्प्रति॥ १ ॥

॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥ १७ ॥ ॥ इतिअनुशासनपर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेसप्तषष्ट्यधिकशततमोऽध्यायः ॥ १६७ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ततइति ॥ १ ॥

॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ भीष्मस्याग्नीनितितेर्नतस्यापिपत्नीआसीत् यद्वासंस्कारकानग्नीन् ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥ २० ॥

सांत्वयामासनारीश्चहतवीराहतेश्वराः॥ विपुलैरर्थदानैःसतदापांडुसुतोनृपः॥ २ ॥ सोभिषिक्तोमहाप्राज्ञःप्राप्यराज्यंयुधिष्ठिरः॥ अवस्थाप्यनरश्रेष्ठःसर्वाःस्व प्रकृतीस्तथा॥ ३ ॥ द्विजेभ्योगुणमुख्येभ्योनैगमेभ्यश्चसर्वशः॥ प्रतिगृह्याशिषोमुख्यास्तथाधर्मभृतांवरः॥४॥ उषित्वाशर्वरीःश्रीमान्पंचाशन्नगरोत्तमे॥ सम यंकौरवाग्र्यस्यसस्मारपुरुषर्षभः॥ ५ ॥ सनिर्ययौगजपुराद्याजकैःपरिवारितः॥ दृष्ट्वानिवृत्तमादित्यंप्रवृत्तंचोत्तरायणं ॥ ६ ॥ घृतंमाल्यंचगंधांश्चक्षौमाणिच युधिष्ठिरः॥ चंदनागुरुमुख्यानितथाकालीयकान्यपि॥ ७॥ प्रस्थाप्यपूर्वंकौंतेयोभीष्मसंस्करणायवै॥ माल्यानिचवरार्हाणिरत्नानिविविधानिच ॥ ८॥ धृत राष्ट्रंपुरस्कृत्यगांधारींचयशस्विनीं॥ मातरंचपृथांधीमान्भ्रातॄंश्चपुरुषर्षभान्॥ ९ ॥ जनार्दनेनानुगतोविदुरेणचधीमता॥ युयुत्सुनाचकौरव्योयुयुधानेनवावि भो॥ १० ॥ महताराजभोगेनपारिबर्हेणसंवृतः॥ स्तूयमानोमहातेजाभीष्मस्याग्नीननुव्रजन् ॥ ११ ॥ निश्चक्रामपुरात्तस्माद्यथादेवपतिस्तथा॥ आससादकु रुक्षेत्रेततःशांतनवंनृपः॥ १२ ॥ उपास्यमानंव्यासेनपाराशर्येणधीमता॥ नारदेनचराजर्षेदेवलेनासितेनच ॥ १३ ॥ हतशिष्टैर्नृपैश्चान्यैर्नानादेशसमागतैः॥ रक्षिभिश्चमहात्मानंरक्ष्यमाणंसमंततः॥ १४ ॥ शयानंवीरशयनेददर्शनृपतिस्ततः॥ ततोरथादवातीर्यभ्रातृभिःसहधर्मराट्॥ १५॥ अभिवाद्याथकौंतेयःपिता महमरिंदमं॥ द्वैपायनादीन्विप्रांश्चतैश्चप्रत्यभिनंदितः॥ १६ ॥ ऋत्विग्भिर्ब्रह्मकल्पैश्चभ्रातृभिःसहधर्मजः॥ आसाद्यशरतल्पस्थमृषिभिःपरिवारितं॥ १७॥ अ ब्रवीद्भरतश्रेष्ठंधर्मराजोयुधिष्ठिरः॥ भ्रातृभिःसहकौरव्यःशयानंनिम्नगासुतं॥ १८॥ युधिष्ठिरोहंनृपतेनमस्तेजान्हवीसुत॥ शृणोषिचेन्महाबाहोब्रूहिकिंकरवा णिते॥ १९ ॥ प्राप्तोस्मिसमयेराजन्नग्नीनादायतेविभो॥ आचार्यान्ब्राह्मणांश्चैवऋत्विजोभ्रातरश्चमे॥ २०॥ पुत्रश्चतेमहातेजाधृतराष्ट्रोजनेश्वरः॥ उपस्थितः सहामात्योवासुदेवश्चवीर्यवान्॥ २१॥ हतशिष्टाश्चराजानःसर्वेचकुरुजांगलाः॥ तान्पश्यनरशार्दूलसमुन्मीलयलोचने॥ २२ ॥ यच्चेहकिंचित्कर्तव्यंतत्सर्वंप्रा पितंमया॥ यथोक्तंभवताकालेसर्वमेवचतत्कृतं॥ २३॥ ॥ वैशंपायनउवाच॥ ॥ एवमुक्तस्तुगांगेयःकुंतीपुत्रेणधीमता॥ ददर्शभारतान्सर्वान्स्थितान्संपरि वार्यह॥ २४ ॥ ततश्चतंबलीभीष्मःप्रगृह्यविपुलंभुजं॥ उद्यन्मेघस्वरोवाग्मीकालेवचनमब्रवीत्॥ २५॥

॥ २१ ॥ २२ ॥ २३ ॥ २४ ॥ २५ ॥

॥ १९ ॥ २० ॥ २१ ॥ २२ ॥ २३ ॥ २४ ॥ २५ ॥ २६ ॥ २७ ॥ २८ ॥ २९ ॥ ३० ॥ मरणजंशोकमपनयति वसुरेषइति देवस्यमानुषत्वंनरकतुल्यमतोयंहीनस्थानादुत्तमंलोकंगतोनशोच्यइत्यर्थः

जग्मुर्भागीरथींपुण्यामृषिजुष्टांकुरूद्वहाः॥ अनुगम्यमानाव्यासेननारदेनासितेनच ॥ १९ ॥ कृष्णेनभरतस्त्रीभिर्येचपौराःसमागताः॥ उदकंचक्रिरेचैवगांगेयस्यमहात्मनः॥ २० ॥ विधिवत्क्षत्रियश्रेष्ठाःसचसर्वोजनस्तदा ॥ ततोभागीरथीदेवीतनयस्योदकेकृते ॥ २१ ॥ उत्थायसलिलात्तस्माद्रुदतीशोकविह्वला ॥ परिदेवयतीतत्रकौरवानभ्यभाषत ॥ २२ ॥ निबोधतयथावृत्तमुच्यमानंमयानघाः ॥ राजवृत्तेनसंपन्नःप्रज्ञयाभिजनेनच ॥ २३ ॥ सत्कर्ताकुरुवृद्धानांपितृभक्तोमहाव्रतः॥ जामदग्न्येनरामेणयःपुरानपराजितः॥ २४॥ दिव्यैरस्त्रैर्महावीर्यःसहतोद्यशिखंडिना ॥ अश्मसारमयंनूनंहृदयंममपार्थिवाः॥ २५॥ अपश्यंत्याःप्रियंपुत्रंयन्नदीर्यतिमेद्यवै ॥ समेतंपार्थिवंक्षत्रंकाशिपुर्यांस्वयंवरे ॥ २६ ॥ विजित्यैकरथेनैवकन्याश्चायंजहारह॥ यस्यनास्तिबलेतुल्यःपृथिव्यामपिकश्चन ॥ २७॥ हतंशिखंडिनाश्रुत्वानविदीर्यैतयन्मनः॥ जामदग्न्यःकुरुक्षेत्रेयुधियेनमहात्मना ॥ २८ ॥ पीडितोनातियत्नेनसहतोद्यशिखंडिना॥ एवंविधंबहुतदाविलपंतींमहानदीं ॥ २९ ॥ आश्वासयामासतदागंगांदामोदरोविभुः॥ समाश्वसिहिभद्रेत्वंमाशुचःशुभदर्शने ॥ ३० ॥ गतःसपरमंलोकंतवपुत्रोनसंशयः॥ वसुरेषमहातेजाःशापदोषेणशोभने ॥ ३१ ॥ मानुषत्वमनुप्राप्तोनैनंशोचितुमर्हसि ॥ सएषक्षत्रधर्मेणअयुध्यतरणाजिरे ॥ ३२॥ धनंजयेननिहतोनैषदेविशिखंडिना ॥ भीष्मंहिकुरुशार्दूलमुद्यतेषुंमहारणे ॥ ३३ ॥ नशक्तःसंयुगेहंतुंसाक्षादपिशतक्रतुः॥ स्वच्छंदतस्तवसुतोगतःस्वर्गंशुभानने ॥ ३४ ॥ नशक्ताविनिहंतुंहिरणेतंसर्वदेवताः॥ तस्मान्मात्वंसरिच्छ्रेष्ठेशोचस्वकुरुनंदनं॥ वसूनेषगतोदेविपुत्रस्तेविज्वराभव ॥ ३५॥ ॥ वैशंपायनउवाच॥ ॥ इत्युक्तासातुकृष्णेनव्यासेनतुसरिद्वरा॥ त्यक्त्वाशोकंमहाराजस्वंवार्यवततारह ॥ ३६॥

॥ ३१ ॥ नीचहस्तेनमरणजातंशोकंदूरीकरोति सएषइति ॥ ३२ ॥ अर्जुनमपिशप्स्यतीतिशंकयातस्यमृत्युभयमेवनास्तीत्याह भीष्मंहीति ॥ ३३ ॥ ३४ ॥ ३५ ॥ ३६ ॥

॥ ३७ ॥ ३८ ॥ गोपालंभूम्निवेदेशिवमुपनिषदिब्रह्मविल्लक्ष्मणार्यंतर्कैर्धीरेशमिश्रान्फणिपतिभणितौपोलगंगाधरार्यं ॥ भाट्टेनारायणंयोगुरुमकृततदंदक्षिणामूर्त्युपास्तौश्रौतेचिंतामणिंचव्यभजतसमहा

सत्कृत्यतेतांसरितंततःकृष्णमुखान्नृप ॥ अनुज्ञातास्तयासर्वेन्यवर्तंतजनाधिपाः॥ ३७॥ ॥इतिश्रीमहाभारतेशतसाहस्र्यांसंहितायांवैयासक्यांअनुशासनपर्वणिभीष्मस्वर्गारोहणपर्वणिभीष्ममुक्तिर्नामएकोनसप्तत्यधिकशततमोऽध्यायः॥ १६९॥ ॥ ७॥ ॥ ७॥ ॥ ७॥

इतिअनुशासनपर्वसमाप्तं॥ ॥अतःपरमाश्वमेधिकंपर्वभविष्यति॥ तस्यायमाद्यःश्लोकः॥ ॥ वैशंपायनउवाच॥ ॥कृतोदकंतुराजानंधृतराष्ट्रंयुधिष्ठिरः॥पुरस्कृत्यमहाबाहुरुत्तताराकुलेंद्रियः॥ १॥

भारतेदानधर्मान् ॥ १ ॥ ॥ इतिश्रीमत्पदवाक्यप्रमाणमर्यादाधुरंधरचतुर्धरवंशावतंसश्रीगोविंदसूरिसूनोर्नीलकंठस्यकृतौभारतभावदीपेअनुशासनपर्वणिएकोनसप्तत्यधिकशततमोऽध्यायः ॥ १६९ ॥

॥ अस्मिन्पर्वण्यादिपर्वोक्ताध्यायश्लोकपर्वसंख्यावैषम्यमुपलभ्यमानंलिपिकरादिप्रमादकृतमित्यवसेयं ॥

इदमनुशासनपर्व मुंबय्याख्यराजधान्यां गणपतकृष्णाजीत्यभिधानां मुद्रायंत्रालये मुद्रितं शकाब्दाः १७९९

॥ इति श्रीमहाभारते अनुशासनपर्व समाप्तम् ॥

[OrderDescription]
,CREATED=28.02.20 15:19
,TRANSFERRED=2020/02/28 at 15:49:26
,PAGES=173
,TYPE=STD
,NAME=S0002915
,Book Name=M-2814-MAHABHARAT ANUSHASANPARV
,ORDER_TEXT=
,[PAGELIST]
,FILE1=00000001.TIF
,FILE2=00000002.TIF
,FILE3=00000003.TIF
,FILE4=00000004.TIF
,FILE5=00000005.TIF
,FILE6=00000006.TIF
,FILE7=00000007.TIF
,FILE8=00000008.TIF
,FILE9=00000009.TIF
,FILE10=00000010.TIF
,FILE11=00000011.TIF
,FILE12=00000012.TIF
,FILE13=00000013.TIF
,FILE14=00000014.TIF
,FILE15=00000015.TIF
,FILE16=00000016.TIF

```
FILE17=00000017.TIF
,FILE18=00000018.TIF
,FILE19=00000019.TIF
,FILE20=00000020.TIF
,FILE21=00000021.TIF
,FILE22=00000022.TIF
,FILE23=00000023.TIF
,FILE24=00000024.TIF
,FILE25=00000025.TIF
,FILE26=00000026.TIF
,FILE27=00000027.TIF
,FILE28=00000028.TIF
,FILE29=00000029.TIF
,FILE30=00000030.TIF
,FILE31=00000031.TIF
,FILE32=00000032.TIF
,FILE33=00000033.TIF
,FILE34=00000034.TIF
,FILE35=00000035.TIF
,FILE36=00000036.TIF
,FILE37=00000037.TIF
,FILE38=00000038.TIF
,FILE39=00000039.TIF
,FILE40=00000040.TIF
,FILE41=00000041.TIF
```

FILE42=00000042.TIF
,FILE43=00000043.TIF
,FILE44=00000044.TIF
,FILE45=00000045.TIF
,FILE46=00000046.TIF
,FILE47=00000047.TIF
,FILE48=00000048.TIF
,FILE49=00000049.TIF
,FILE50=00000050.TIF
,FILE51=00000051.TIF
,FILE52=00000052.TIF
,FILE53=00000053.TIF
,FILE54=00000054.TIF
,FILE55=00000055.TIF
,FILE56=00000056.TIF
,FILE57=00000057.TIF
,FILE58=00000058.TIF
,FILE59=00000059.TIF
,FILE60=00000060.TIF
,FILE61=00000061.TIF
,FILE62=00000062.TIF
,FILE63=00000063.TIF
,FILE64=00000064.TIF
,FILE65=00000065.TIF
,FILE66=00000066.TIF

FILE67=00000067.TIF
,FILE68=00000068.TIF
,FILE69=00000069.TIF
,FILE70=00000070.TIF
,FILE71=00000071.TIF
,FILE72=00000072.TIF
,FILE73=00000073.TIF
,FILE74=00000074.TIF
,FILE75=00000075.TIF
,FILE76=00000076.TIF
,FILE77=00000077.TIF
,FILE78=00000078.TIF
,FILE79=00000079.TIF
,FILE80=00000080.TIF
,FILE81=00000081.TIF
,FILE82=00000082.TIF
,FILE83=00000083.TIF
,FILE84=00000084.TIF
,FILE85=00000085.TIF
,FILE86=00000086.TIF
,FILE87=00000087.TIF
,FILE88=00000088.TIF
,FILE89=00000089.TIF
,FILE90=00000090.TIF
,FILE91=00000091.TIF

FILE92=00000092.TIF
,FILE93=00000093.TIF
,FILE94=00000094.TIF
,FILE95=00000095.TIF
,FILE96=00000096.TIF
,FILE97=00000097.TIF
,FILE98=00000098.TIF
,FILE99=00000099.TIF
,FILE100=00000100.TIF
,FILE101=00000101.TIF
,FILE102=00000102.TIF
,FILE103=00000103.TIF
,FILE104=00000104.TIF
,FILE105=00000105.TIF
,FILE106=00000106.TIF
,FILE107=00000107.TIF
,FILE108=00000108.TIF
,FILE109=00000109.TIF
,FILE110=00000110.TIF
,FILE111=00000111.TIF
,FILE112=00000112.TIF
,FILE113=00000113.TIF
,FILE114=00000114.TIF
,FILE115=00000115.TIF
,FILE116=00000116.TIF

FILE117=00000117.TIF
,FILE118=00000118.TIF
,FILE119=00000119.TIF
,FILE120=00000120.TIF
,FILE121=00000121.TIF
,FILE122=00000122.TIF
,FILE123=00000123.TIF
,FILE124=00000124.TIF
,FILE125=00000125.TIF
,FILE126=00000126.TIF
,FILE127=00000127.TIF
,FILE128=00000128.TIF
,FILE129=00000129.TIF
,FILE130=00000130.TIF
,FILE131=00000131.TIF
,FILE132=00000132.TIF
,FILE133=00000133.TIF
,FILE134=00000134.TIF
,FILE135=00000135.TIF
,FILE136=00000136.TIF
,FILE137=00000137.TIF
,FILE138=00000138.TIF
,FILE139=00000139.TIF
,FILE140=00000140.TIF
,FILE141=00000141.TIF

FILE142=00000142.TIF
,FILE143=00000143.TIF
,FILE144=00000144.TIF
,FILE145=00000145.TIF
,FILE146=00000146.TIF
,FILE147=00000147.TIF
,FILE148=00000148.TIF
,FILE149=00000149.TIF
,FILE150=00000150.TIF
,FILE151=00000151.TIF
,FILE152=00000152.TIF
,FILE153=00000153.TIF
,FILE154=00000154.TIF
,FILE155=00000155.TIF
,FILE156=00000156.TIF
,FILE157=00000157.TIF
,FILE158=00000158.TIF
,FILE159=00000159.TIF
,FILE160=00000160.TIF
,FILE161=00000161.TIF
,FILE162=00000162.TIF
,FILE163=00000163.TIF
,FILE164=00000164.TIF
,FILE165=00000165.TIF
,FILE166=00000166.TIF

FILE167=00000167.TIF
,FILE168=00000168.TIF
,FILE169=00000169.TIF
,FILE170=00000170.TIF
,FILE171=00000171.TIF
,FILE172=00000172.TIF
,FILE173=00000173.TIF
,